سچل سرمست

L...
Institute of Sindhology
University of Sind Jamshoro Sind

مهتمم

آغا غلام نبي گل حسن خان (صوفي)

(حڪيم حاذق)

شڪارپور

دفع ٻهراون — ڪاپيون ٥٠٠

١٩٣٣ع

قيمت ٠-٠-٥

سچانند ليوٽند رام ٺاريجا شيام سندر ٻجلي پريس
شڪارپور ۾ ڇپيو

ڪلجڳ ۾ عشق جو اوتار

سخي سلطان شاه دراز

V
61523
6.11.83

Printed by :— Sachanand Newandram Talreja,
at the Shyam Sunder Printing Press,
Lakhi-gate, Shikarpur.
and
Published by Hakim G. G. Agha Sufi
Municipal Road, Shikarpur Sind.

(All rights reserved.)

فهرست

مضمون	صفحه
تصوير مبارڪ ۽ سچي سلطان درازي ۽ شجرو	
صورت خطي ۾ انقلاب	الف
يادگار	١
هڪ نظر هيڏانهن	٤-٢
شڪريه	٦-٥
سنڌ ملڪ ۾ علم جي بي قدري	٨-٧
سچل سرمست جو فارسي شعر	٩
فقيري ۽ شاعري	١٦-١٠
شاه ڀٽائي ۽ سرمست درازي	٢٤-١٧

باب پهريون

تصوف ۽ ويدانت	١٠٦-٢٧

(تفصيل - ڏسو صفحه ٢٦)

باب ٻيو

حيات سرمست	٢٩٤-١٠٩

(تفصيل - ڏسو صفحه ١٠٨)

باب ٽيون

راڳ	٣٢٠-٢٩٧

(تفصيل - ڏسو صفحه ٢٩٦)

باب چوٿون

ڪلام سرمست	٢٥٨-١

(تفصيل - ڏسو صفحه ٣٢٢)

باب پنجون

شرح ۽ معني	٤٩٣-٢٦١

(تفصيل - ڏسو صفحه ٢٦٠)

صورتخطيءَ ۾ انقلاب

فاضل، گل، قاسم ۽ ٻين جهونن شاعرن جو شعر ۽ پراڻن مصنفن جون تصنيفون، ثابت ٿيون ڪرن ته سنڌي ٻولي جي اصلوڪي جهوني صورت خطي جو ٺاٺ، جهوني رواج موجب ان وقت جي ملن ۽ آخوندن جو تيار ڪيل آهي. انهيءَ صورت خطي جي سٽيندڙن صرف نهو ته ڇڏيو پر لفظن جي تلفظ (اچار) طرف به ڪيڏو توجه ڪو نه ڏنو آهي. جنهن ڪري ڪيترا لفظ قدرتي طرح زبان جي صحيح تلفظ جي دائري کان ٻاهر رهجي ويا آهن. گرچ ڪئپٽن سٽيڪ جي هلندڙ سنڌيائي صورت خطي، جنهن کي رواج ۾ آئي اٽڪل ٨٠ سال ٿيا، انهيءَ اوائلي صورت خطي تان اهو پراڻو پوش پٽي پري ڪيو آهي. جنهن ڪري جهوني ۽ نئي صورت خطي جي وچ زمين ۽ آسمان جيڏو فرق نظر اچي ٿو. تڏهن به اڃا تائين ڪي اهڙيون نامعلوم هيٺ مٿاهيون منجهس رهجي ويون آهن جن کي ڪڏهن پٽ پڌر ڪرڻ لاءِ البت ڳوڙهو ويچار گهرجي. سڀ سچا ۽

سليس آهن ۽ انهن کي سليس ئي سمجهي چشم پوشي ڪئي وئي آهي. حقيقت ۾ اهڙا نقص سنڌي لٽريچر تي هڙي سڌريل زمانې ۾ بدنما داغ آهن. اهڙي کوتاهي کي، جيڪڏهن سنڌي ٻوليءَ کي وڌيڪ پاڪ ۽ صاف ڪبو ته اهو نه رڳو سنڌي ساهت تي احسان ٿيندو پر ويچارن شاگردن کي ڪيتري قدر نه سهوليت پراپت ٿيندي،

مثال

(۱) ”۾“ (۲) ”۽“

پهرين لفظ ”۾“ جي عام هجي آهي م ۽ ٻه زيري ۽ يا م هيٺ ٻه ٻه پيون ليڪان ”۾“ (مين) ٻي لفظ ”۽“ جي هجي آهي الف ٻه زيري ”۽“ يا ۽ هيٺان ٻه پيون ليڪان (آنءِ) هاڻي ٿورو ويچار ڪبو ته غلطي ظاهر ٿي پوندي. يعني ٻنهي لفظن جو تلفظ مختلف معلوم ٿيندو. هڪڙي جو ٿيندو ”مين“ ٻي جو ٿيندو ”آنءِ“ جن صورت ۾ ٻنهي اکرن جي هجي ساڳي ”ٻه زيرن“ (ٻن اڀين ليڪن) سان آهي، تهن صورت ۾ انهن جو تلفظ (اچار) ٻه ساڳيو شرط گهرجي ۽ نه مختلف.

ساڳي طرح ”ساءِ“ ”ٿاءِ“ لفظن ۾ آيل ”ءِ“ هيٺان ٻه زيريون (ٻه سنيون ليڪون) آهن. جن جي هجي سنڌي هجي جي قاعده موجب (سائين ۽ ٿائين) ٿيندي. اهڙي صورت خطي ڪا لفظ درسي ڪتابن ۾ البت گهٽ آهن مگر ٻين گهڻن معتبر ڪتابن ۾ عام جام نظر اچن ٿا. جن جو اثر ڪتب نويسن، ايڊيٽرن ۽ خود ماسترن تي پئجو وڃي. هن ڪتاب ۾ شرط آئينده جي صفائي تائين اهڙي صورت خطي ڪم آيل آهي. ڇاڪاڻ ته غلط العام صحيح آهي. شاگردن کي مٿين لفظن جي رڳو صورت سمجهائي وڃي ٿي، ته هي ”۾“ جي صورت آهي، هي ”۽“ جي ۽ هي ”ساءِ“ جي ۽ انهن لفظن جي اها هجي سنڌي هجي جي قاعدي موجب غلط آهي. هن سمجهاڻي بعد پڙهندڙ جيڪڏهن مٿي ذڪر ڪيل ٽنهي لفظن (۾-۽-ساءِ) جي آوازن ۽ هجي تي البت غور ڪندا ته سمورو فرق معلوم ٿي ويندن ۽ اسان جو اعتراض جائز ۽ برابر نظر ايندن. جيڪڏهن ڪو صاحب ڪهن ڏاريءَ ٻوليءَ جو ڪو قاعدو بي فائدي ڇڪي ٽاڪي زوري لڳائي ”ڪاٽي ڀڳا ميندي لائڻ ڏي“ وارو

تفصيل

۱. سرن جي ترتيب
۲. آسا.
۳. خيال اول (سر آسا).
۴. گجري.
۵. خيال ٻيو (سر گجري).
۶. پربهاتي.
۷. خيال ٽيون (سر پربهاتي)
۸. چوٿون ٻيو (سر پربهاتي).
۹. ڪوهياري.
۱۰. خيال چوٿون (سر ڪوهياري).
۱۱. سارنگ.
۱۲. خيال پنجون (سر سارنگ).
۱۳. راڻو.
۱۴. خيال ڇهون (سر راڻو).
۱۵. ڪاريهر.
۱۶. خيال ستون (سر ڪاريهر).
۱۷. ڪلياڻ.
۱۸. خيال اٺون (سر ڪلياڻ).
۱۹. سورٺ.
۲۰. خيال نائون (سر سورٺ).
۲۱. پهاڙي.
۲۲. خيال ڏهون [سر پهاڙي].
۲۳. کنڀات.
۲۴. خيال يارهون [سر کنڀات].
۲۵. جوڳ.
۲۶. خيال ٻارهون [سر جوڳ].
۲۷. مالڪوس.
۲۸. خيال تيرهون [سر مالڪوس]
۲۹. متفرقه ڪلام.
۳۰. سرمست جو سرائڪي ۽ اردو شعر
سرمست جو فارسي شعر.
۳۱. صوفي اصطلاح.

سرن جي ترتيب

راڳ ۽ سرن بنسبت مٿي ڪجهه مختصر حقيقت ڏني وئي آهي. پڙهندڙ کي گهرجي ته هنن سرن ۽ بيتن جي مطالع کان اول، مٿي ڏنل راڳ وارو باب نظر مان ڪڍي، ته پوءِ البت هنن سرن جي اختصار مان ۽ پڙهڻ بيتن ۽ ڪافين مان وڌيڪ حظ حاصل ڪري سگهندو.

مخلوقات جي زندگيءَ جو مجازي معاملو، صبح جي وقت مجازي موت، يعني ننڊ مان سجاڳ ٿيندي شروع ٿئي ٿو. تهڪري قدرتي طرح انهيءَ ويل، ڇا انسان، ڇا حيوان، ڇا پسو، ڇا پکي، انهيءَ رچڻهار جي رچنا، ۽ قادر جي قدرت جا عجيب نظارا ڏسي، پره ڦٽي جو پريمي پرلاڏن سان ڳڻ پري جا اول ڳڻ ڳائي، پوءِ وڃيو پهنجي دنيوي دور ۾ منهن وجهي. اها ته سڀ کي سڌ آهي ته انهيءَ گنڀير جا گيت

هر ڪو وڏي ويلي، آسا جي منڍي، نماڻي ۽ سليم سُر ۾ پيو ٻوليندو آهي. تهنڪري بهتر اِئين ڏٺو ويو ته هنن صوفي سالڪن، اسانکي انهيءَ سهڻي سائين جي سڪ وارو جو سلسلو بي وقت بوقت سليو آهي، سو ساڄهري صبح ويلي اٿي، انهيءَ مَن موهيندڙ آسا جي دلڪش سُر سان آلاپي، پهنجي مَن کي شانتي ۽ آنند بخشيون. اهوئي سبب آهي، جو اسان سچل سرمست جو هي نئون رسالو آسا جي سُر کان شروع ڪيو آهي. راڳ جي باب ۾ ڪيل ذڪر موجب، هر هڪ سُر کي سندس وقت ۽ واري پرماني، رسالي ۾ جاءِ ڏني وئي آهي. هن رسالي ۾ ڪهن ٻه اهڙي سُر جو نالو نظر نه ايندو جهن سُر جو بيان ڪهن ٻه هندي يا سنڌي راڳ جي پستڪ ۾ آيل ڪونه هجي، جيئن ته شاه جي رسالي ۾ ڪي اهڙا سُر ڏيکاريل آهن.
مثلاً سُر ڪاپائتي، سُر سامونڊي، سُر مارئي وغيره. انهن سرن تي، منجهن آيل ذڪر موافق نالو پيل ڏٺو سهجي. درحقيقت اهي سُر راڳ جي قاعدي موجب سرن ۾ داخل ڪين آهن ۽ نه وري ڪهن ٻه شرح لکندڙ صاحب انهيءَ طرف ڪو غور فرمائي شاه جي رسالي کي انهيءَ عيب کان آجو ڪيو آهي.

سُر آسا

ڳائڻ وديا جي معتبر پستڪن ۾ آيل آهي ته آسا هڪ راجا جي ڌيءَ هئي، جا رات ڏينهن ايشور جي ڀڳتي ۾ مشغول رهندي هئي. هن شاهزادي جي عادت هئي جو هميشه وڏي ويلي اٿي، پهنجي مٺي ۽ مَن موهيندڙ آلاپ سان انهيءَ پرميشور جي ڀڳتيءَ جا ويهي گيت ڳائيندي هئي. جهن سُر ۾ شهزادي آسا، صبح ويل گيت ڳائيندي هئي انهيءَ سُر تي سندس نالو (آسا) پئجي ويو. راجڪماري آسا جي تصوير نماڻي پر گنڀير، طبع ۾ عاجزي ۽ ادب، دل ۾ الاهي عشق جو درد ڏيکاريل هيس. آسا جي حليه ڏيڻ جو مطلب اهو آهي، جو راڳ جي استادن جو قول آهي، ته راڳ ۾ جيسين ٻُڌن ڳالهين جو خيال نه ڪبو تيسين نه ٻڌندڙن تي راڳ جو اثر پوندو ۽ نڪي وري پاڻ ڳائيندڙ تي پريم پيدا ٿيندو. اهي ٻه ڳالهيون هي آهن. هڪڙو ته

استادن راڳ جا جيڪي وقت مقرر ڪيا آهن، انهن مان هر هڪ راڳ پنهنجي انهيءَ مقرر ڪيل وقت تي ڳاتو ويندو، ته پنهنجو تاثير نه رڳو ٻڌندڙ ۽ ڳائيندڙ جي دل تي پيدا ڪندو، بلڪ ڪائنات تي اهڙو تاثير ته پيدا ٿيو پوي، جو بعضي قدرت جي پردي تي عجيب نيشان ظاهر ٿيو پون. جهڙيءَ طرح سا رنگ جي ڳائڻ سان بادل برسڻ لاءِ ٻڌجيو اچن. ديپڪ جي ڳائڻ سان آتش جا آلا ٻريو پون وغيره. ٻي ڳالهه هي آهي، ته راڳ جي ڳائڻ وقت جيڪا شڪل انهيءَ راڳ جي مقرر ٿيل آهي، اها تصوير تصور ۾ ويهاري، پوءِ اهو راڳ شروع ڪرڻ گهرجي، جهن جو تاثير سڀ پنج طرفين تي طرحين طرحين طريقن سان پوي ٿو. آسا جي ڳائڻ جو وقت صبح جو سويرو ٦ کان ٩ بجي تائين آهي.

آسا جو لباس سفيد پر اُجرو ۽ چمڪي سان آهي. آسا جو عشق حقيقي آهي ۽ نه مجازي.

حق موجود

خيال اول

(وحدت = هيڪڙائي)

سر آسا

(١)

اول پيري پيچ – سڀني بند خيالات جا
تهن پڄاڻو وچ – حالا جي حيرت ۾.

(٢)

اول گمراهي – آهي رباني راه ۾
تهان پو همراهي – آهي هدايت جي.

(٣)

اول هدايت – ڄاڻڻ سان جا ڄاڻيچ
زياده ضلالت – آهي انهيءَ وچ.

(٤)

قدر هدايت جو، منجهه آهي ضلالت
جي پڻ ضلالت نه هجي، ته ڪا ٿي هدايت
سچا صداقت - ڀڃي ۽ ڀڪڙ جي.

(٥)

الله چاڙھ نه اڪي، جي مڙيوئي حق
ڏامي سچل شڪ - جو معلوم ٿيو مرشد ڪان.

(٦)

معلوم ٿي مرشد ڪان، ٻي جا ڳجهي ڳالهه
هن جي ڇا مجال - هو ليکي ٿن سين.

(٧)

جي ادب ڪان نڪري، سيڙي ٿيا الله
هن وڃائي راه - هو ها جي ۽ هجي ويا.

(٨)

جي تو ادب آ - ته ٻڌائين ٻڌي وڃين
ڪل نه پيڙي ڪا - اصولي اسرار جي.

(٩)

ادب اٿي اوٽ - اوٽ ته اڳاهون ٿئين
مار نغاري چوٽ - عاشق انا الحق جي.

(١٠)

ٻئي جيچ نه چل - مجهه تماشي نه پوين
کوٽ ڪري تون ٻاڙ ڪي، ڪر هنڪامون هل
سنڪر سچ سڏايو سچل قربون ڪل
ٻول نه ٻيو ڪهن ٻل - ونيج حال حلاج جو.

(١١)

ٻئي جيچ نه چل، سچا ٿي تون کوٽ
مرد نه هڏان موٽ - ٻئي لائي چيڙي.

(١٢)

حڪم ماي تو جهن سان، سو ڪر پيدا ٻاڙ
حاڪم ڪي محڪوم سان، سچا سلا ڙهج ساڙ
صورت سا سچاڻ - موء ڪري مورت ڪي.

(١٣)

دين ڪڪو دال ٥ام. ڏج مڙيوئي موج ۽
تهان پوء حڪام - مرجا سچا تهنجو.

(١٤)

جي مجين ته آدمي، سي نه مڃان مان
سچو آهيان آء جو ڄاڻو ٻي جو نه ٿيان.

(١٥)

ڪامي مونکي ڪين ڪيو، مورون مسلمان
نڪي احمد مونکي ڪيو، عرب ڪان ايمان
سچو سو سڃاڻان - ٻو آدمين ليکي آدمي.

(١٦)

ڪلمو پڙهان ته ڪافر ٿيان، ڪهڙا ن نه اٿئي ڪهير
جا ڏي راه رسول جي، تا ڏي پاڻان نه پير
جي من مان ڪڍان نه مير - ته حضور حاصل ٿئي نه ڏئي

(١٧)

هي نه وات هواء جي - آه ڪا تقليد
تحقيقا توحيد - آهي راه رسول جي.

(١٨)

مان ڪريان ته مشرڪ ٿيان، ڪيان ته ڪافر
اٿئي وائي ور - سمجهي ڪو سچو جوڳي.

(١٩)

هڪ سفر ساعت - ٻيو سفر سال
ٻهريون تا راحت - ٻريون تا ٻوء رهيو.

(٢٠)

جڏهن ويهن ڪر، خاصو ڪري خيال
تڏهن فرق وارافي الحال - بعد ٻڪ لڏئي ٻچر.

(٢١)

جي فڪر کان فارغ ٿيا، ٿيا دنيا کان دور
سچا سي حضور - آه ته ڳڙهيون ڳالهيون.

(٢٢)

تون هي سان تون هي ليين - مون ليان تو ساط
تون هي آءِ سيهين - لاهه موجودات ٿيا.

(٢٣)

جي تو چا تو ٻاط - ته آءِ ڪو ٻيو آهيان
ڪندءِ غرق ڪمان - ڳهلا اٿئي ڳالهه هه.

(٢٤)

بيرنگي مان رنگ - پسي جو پيدا ٿيو
ظاهر ٿيو زنگ - موسيٰ ۽ فرعون جو.

(٢٥)

تو جا پاڻي موج - سا مڙيوئي مهراڻ ٿي
هي انهن جا اوج - جن سنجت سوري ٻار ڏئي.

(٢٦)

ڏڪا مسجد ٽڪيو، ڏڪو ڏڪا ڏو
ڏا تي تين ڏاڏو - جا تي مون تون ناه ڪا

(٢٧)

بود چڙهي نا بود ٿيا، سا من سا ماڻي
ڏا ڪيا ڏاڏي - جا تي مون تون ناه ڪا.

(٢٨)

آچيا اول لاه - ٻوء نڪمت جو پنڌ ڙو
جڏهن تي نڪمت جاء - پهچين تڏهن حد ڪي.

✓ (۲۹)

سڪ سچي ڪان ڪونڪو، سبق سو سکن
اکر لکن نه دل تي، ته ڪاغذ ڪارا ڪن
مس ڪاريءَ جان من کي، ته ڪاري ڪارو ڪن
مدعا جنهن مام جي، تهن ويجهو ڪين وڃن
تاڏي ڪن نه ڪن - جو فرمودو فائق جو.

✓ (۳۰)

جو فرمودو فائق جو، تاڏي ڪن نه ڪن
وفي انفسڪم افلا تبصرون، ويسه نا وسهن
فڪر ڪن نه فنا جو، بقا کي نه پسن
معنيٰ تن جون طرح سان، ڪڙي ٻي چون
پڙهي پرچي علم تي، عمل نه آڻن
هنيا لاءِ حورن - عاشق عقبيٰ جا ٿيا.

✓ (۳۱)

سوريءَ ساڙو ابر ۾، اوٺين ڪين لٿو
انڌي ساط انڌو هٿي پيا ڪٿ ۾.

✓ (۳۲)

غوطو مارج اوچتو، منجهه قلزم ڪاروڻيار
زمين زمن آسمان، اندر آب وسار
دائم دم گذار - طالب تي تاريڪ ۾.

✓ (۳۳)

مذهبن ملڪ ۾، ماڻهو منجهايا
شيخي پيري، بزرگي، بيحد ڀلايا
ڪي نمازون نوڙي پڙهن، ڪن مندر وسايا
اوڏا ڪين آيا - عقل وارا عشق کي.

✓ (۳۴)

ڪي ڏا چون سوف، ڪي ڏا چون سيب
ان ۾ ڪهڙو عيب - ڏل مڙيوئي هيڪڙو.

✓ (۳۵)

محبت جي مهراڻ مان، جي ملا چاش چکين
ته ڪنز قدوري ڪافيا، پڙهين ڪين لکين
رحل سڀ ستين - ملا مسجد ڪنڊ ۾.

✓ (۳۶)

طالب الدنيا مونث، محبت نا هي جن
طالب العقبيٰ مخنث، مرد نه سي چئجن
طالب المولي مذڪر، رسيا ۾ رمزن
الفقر خزينه، بعضن کي بخشن
الفقر فخري ڏسو، منجهه آيو حديثن
الفقر لايحتاج سان، پيو ڏنائون ڏن
فقر فقيرن - اصل اهو اختيار ڪيو.

(٣٧)

اصل اهو اختيار، ڪيو فقر فقيرن
القدر خير و شر، اوڏا هون ڄاڻن
لاموجود الا الله، حاضر ڪيو وتن
ٻئي جهان ڦٽا ڪيو، تا تين جهان وڃڻ
لاهوتي لنگهڻ – محبت جي ميدان مان.

(٣٨)

محبت جي ميدان مان، لاهوتي لنگهڻ
آديسي ارمان ۾، گهوما ٿيا گهمڻ
لنگهي هليا حال ڪان، نڪي قرار ڪهڻ
ٻاڦ نه ٻهر وجهڻ – مچ مچايو من ۾.

(٣٩)

مچ مچايو من ۾، ٻاڦ نه ٻهر وجهڻ
وتن ويڳاڻا ورهه ۾، ڏيکين نڪ نه ڪن
سڪ ڪا سيڙي سوز جا، ٻئي رات ڏرن
پنهنجي پر ۾ ٻاڻ ڪي، تا پرتيون پڇائن
سکيو سا ميڙون – عشق اهو سڀ آئي ڪان.

(٤٠)

عشق اهو آئي ڪان، سکيو سا ميڙون
عاشق مٿان آگهه جي، او الاڏين
ٻنهي ڌاه عشق ۾، سچو رن سڙان
اڇيو پون آڙاه ۾، سر جو سانگ نه ڪن
لائق لعل تين – ڪامي لهسي لو سڄي.

(٤١)

ڪنڊ اونڌي اوريج – اڻتي ٻهر عجيب ڪي
اڇن اوڄاڳن ۾، عيشان اوڄاريج
اصلون ڪين ڪهيج – ظاهر هن زبان سان.

(٤٢)

مرڻ ڪنان جي اڳي مئا، مان ڪي ڪين مڃن
دشمن دوست ڪ ڪيو، گوڏ ڏيا ڳڏجن
وحدت جي وادي ۾، دانهه دم ڏرن
تون مان وڃائي وچ مان، پنهنجو ٻاڻ پسن
هادي مريد هڪ ٿيو، تفاوت نه ڪن
ڏائين ڏس نيڻن – صورت مورت هڪ ڏي.

(٤٣)

صورت مورت هڪ اڏي، ڏائين ڏس نيڻن
اکيون ڪن زبان هي، وچان جڻن وڃن
ٿپ ٿپ لائي ٿوڻا آهي، ٿوڻي منجهه ٿڀن
ڀاڻي جي ڀاڪائي سان، ڀاڻي ٻاڪ ٿين
اڻتي ٻهر آڇ ۾، عاشق ڪم رهن
سالڪ سمجهائن – ماڻهن سان ماڻهن ڪي.

(٤٤)

ٻاڻ پڙهج ڀاڻ ٻهج، ڀاڻئي سجدو ڪج
ٻول نه ٻيو ڀانئج – ڪافر مومن هڪ ٿيو.

(۴۵)

اول ڪفر پوءِ محيط، پوءِ منجهه اسلام
ملا سمجهين ڪين ڪي، تون محبوبن جي مام
ڪهڙي ڪلام — ڏيکي نقصون نگريا .

(۴۶)

اديون آدم ناهيان، فلڪ نه آ فلڪن
خيالون اچي اوچتي، خلل وڌم خلقن
ناهي ميسر ملڪن — اها امانت عشق جي .

(۴۷)

ناهي ميسر ملڪن، اها امانت
خامن خيانت — وڏي اچي عشق ۾ .

(۴۸)

حدين وڃي ڊڪو، لاحد وڃي پير
سچو سو فقير — جو حد لاحد لنگهي وڃي ،

(۴۹)

جا ڏي ڪياڙي — سجدو تا ڏي نه ڏني
جا ڏي مهاڙي — سجدو تت صحي ٿيو .

(۵۰)

جتي ماڻهن ميڙ، آءُ تتي ناهيان
سسي سڌيان — پٺي شاه حلاج جي .

(۵۱)

جي تون تجريد — تا آئين نه تفريد ۾
ڪاٿي ٿي توحيد — ڪاٿي ڪثرت ڪل جي .

(۵۲)

پسي پٽ پليوس — تا آءُ آدمي آهيان
وڃان جان ويوس — ساڃيو سچو آهيان .

(۵۳)

ٻيائي ٻاهر ڇڏ — سچا آءُ احديت ۾
لحمون دمتون لڳ — ته ٻاڪائي ٻاڪ ٿئي .

(۵۴)

جهڙو ٻايم ٻاطن ڪي، تهڙو آهيان آءُ
باقي رهيو ناءُ — سچو مون صاحب جو .

(۵۵)

ٻوڙي ڪين اڇو، ٻي ٻي ڪين ويو
نفي ۽ اثبات کان، پري پختو پيو
سچل سچ ڏيو — ٻي ٻاهر ٻولي ناه ڪا .

(۵۶)

جي اڇين تا اچ — نه ته هت ٻورن ٻچاڙيو
محبت ٻاريو مچ — سيڪي ۾ سچل جي .

(٥٧)

ڇري ڇري م ڇڏ، ڇريو آهي لوڪ
جو ڇريءَ لڳو ڦوڪ - سو سچل آهه نه سڀ ڪنهن

(٥٨)

سچل سارو سچ ٿيو، منجهان ڪثرت ڪل
الف مان آدم ٿيو، ڪري هڪاموڻ هل
هندو مومن هڪ ٿيو، ٻول نه ٻي ڪنهن ڳل
خلق الاشيا فهو عينها، اهو آڻ عمل
ٿيج ڳالهه ڳل - مر ماري منصور جان.

(٥٩)

ٿهلي م نه قرار - آهي عاشقن کي
روحي لڪار رلايا، ۽ نفي نفع دار
سري سو وڄايا، خفي ڪيا خوار
اِبر اخفا ڏاهه کي، طالب کي تڪرار
رئي ٻرو ڙڻ پاڻ منجهي، ۽ ٻيو شيطاني شڪار
سچي جي سنسار - سارو پاڻ صحي ڪيو.

(٦٠)

قدر ڄاڻي پاڻ جو، ڪيڏ پاڻ ڀيپ سندو ٻول
نڪته وارو تول - توڪر ساڻ تڪي پڙهي.

قلبي ۽ نفسي (بيت ٥٩ سٽ ١ ۽ ٢)

(٦١)

جا نه ڇوڙ جڙي ۽ سا مون ڇوان ڪيتن
قصو آهي ڪيتن - هي ۽ هو ٿيو هيڪڙو.

(٦٢)

پاڻ وڃائي پاڻ - ڳولي لهج پاڻ کي
پاڻ منجهائي پاڻ کي، ٻوندي ڄاڻ سڃاڻ
مڪڻ آکر هڪڙو، سوئي ڪير سڃاڻ
اڌو اتي اڌ ڄاڻ - ڳالهه اِنهيءَ ڳالهه جو.

(٦٣)

هتي ڪير هياس - آيس هتي ڪير ڏي
هتڙي ڏالو ٻيو هيو، نانءُ نشين هت ٿياس
عاشق ٿي آياس - نه ته هيس معشوقي مام ۾.

(٦٤)

هيس معشوقي مام ۾، عاشق ٿي آياس
اڇڻ نه هو هت منهنجو ۽ خواهش هڪ ڪياس
حسن سندي هوس هوئي ۽ جهن هت هيرياس
وڃان آءٌ وياس - سچو سائيو سچ ٿيو.

(٦٥)

ٿيو ڏاري سچ کي، ٿي ڏاڍين ڏنو
هاڪو هن هوا سندو ۽ هنين ڪن ڪنو
ڪتو ۽ مستو - ڇڙين سائي چت ۾.

(٦٦)

عشقون ٿي انسان – آيو سيلاني سير ٿي
صورت ۾ آدم هي ، آدم دم مهمان
سچا تون سلطان – سنگر سچ سڏايو .

(٦٧)

سنگر سچ سڏايو ، سچا تون سلطان
تهنجو شاهي شان – ڀانهپ ٻولي ناه ڪا .

(٦٨)

تون ئي مالڪ ملڪ جو ، ڀانهو ڀان ۾ ڀاڻ
لاخير في عبيدي ، اهو اٿي اهڃاڻ
صورت منجهه سڃاڻ – ڀاڻ پهنجو ڀاڻهي .

(٦٩)

ڀاڻ پهنجو ڀاڻهي ، صورت منجهه سڃاڻ
الله الله چوڻ ، ڀاڻ ئي الله ڄاڻ
تون ئي ٻئي ڏند ۾ ، تون ئي ڏسندڙ ، شاهد آهي قرآن
ناهي شڪ گمان – سچو ساهه هيڪڙو .

(٧٠)

سچو ساهه هيڪڙو ، ناهي شڪ گمان
پهنجو تماشو ڀاڻ ڏسي ٿو ، صورت منجهه سلطان
ڪاٿي پڙهي پوٿيون ، ڪاٿي پڙهي قرآن
ڪٿي عيسائي ڪٿي احمد ، ڪاٿي هندومان
حيرت ۾ حيران – پهنجو وڏائين ڀاڻ ڪي .

(٧١)

فارغ ٿين نه فراق کان ويجها ڪين وصال
ڪم ٿيڻ کان ڪم ٿيا ، تڪا سڙت سنڀال
اتي قيل نه قال – صم بڪم سي ٿيا .

(٧٢)

ناهين مالڪ ملڪ جو ، مالڪ اٿي ٻيا
ڀيرا ڀرا هن اوچتي ، ڀير منجهه ٻيا
ڏورا ئتا ٿيا – ڪو لاڙن کهڙيندڙا .

(٧٣)

وقت اها ٿي ويل – دوئي دور ڪرڻ جي
ڪي مذاهب من مان ، ساجهه ساڻ سويل
هندو مومن سان ملي ، محبت جا ڪر ميل
متان ڏٺي اويل – اولهه سج نه الهي .

(٧٤)

اولهه سج نه الهي ، متان ڏٺي اوير
سيڙي ويندءِ مغربي ، ڏاريڪي ۾ ڦير
چڙي ويندءِ ڇڙين ، ڏونين سندا ڏير
مرد ڏيئن ڏا مام ۾ ، ماٺيڪي مٿير
وجهه اٿي وجهه ڀاڻ ۾ ، هيڪڙائي جي هير
ٽـا سودي ٽـا خير – ليپت پوءِ نابود ڪر .

(٧٥)

مکڙي ڏٺم موج ۾، تهن ۾ مير ملاح
مڇيون مارين اوڇتي، ٻاڪا ٻي پرواهه
لهر بحر جا حاڪم ڇاڏي، شوريا وطن شاهه
هند ۽ سنڌ تي فلڪ نه آڏن، مارن ملڪ سپاهه
وائڙا رکن ڏن مٿان، ويچارا ويساهه
آسرا اڏيئن جا، آهن منجهه الله
ڏيئي پاند پناهه - ڏکي وڃن ڏنڌو راڄ کي.

(٧٦)

نيري گهوڙي لڪڙو، اوڙاهون ايندو
ڌلو ڌاڙهن جو، نهوڙي نيندو
سڄي ڪري سنڌڙي، واهوڙو ويندو
تهان پوءِ ٿيندو ....

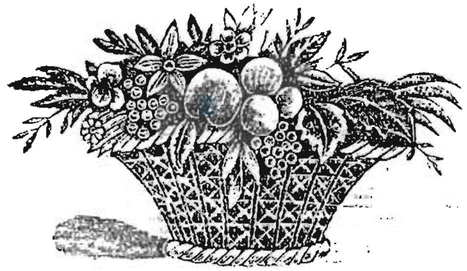

شوريا وطن (بيت ٧٥ سٽ ٣)

ڪافي

نه مان پير نه مريد - ساري فڪر جو فقير
نه مان حاڪم نه مان ظالم - آهيان امن جو امير
نه مان طاعت نه مان تقوي - آهيان وره جو وزير
نه مان گهمڻ نه مان گهٽڻ - آهيان عشق جو اسير
نه مان ڪچڙ نه مان پڇڙ - آهيان دوست لءِ دلگير
سچل ڏٺو محڪم سر تي - محبت جو منڌير.

ڪافي

عشق لڳي تا ڪر آمين - نا منجهه ڪفر نا منجهه دين
جلوه عشق جو عرش ڪرسي تي - سرزمين ۽ زير زمين
دل سان دلبر ره قبوليم - ڪشف ڦهوڙ ڪرامت ڪين
شبها شڪ سڀئي لاٿم - پاڻ سڃاڻڻ سان يقين
طالب ڪي تلوين گهوڙ ڏا - ڪي تمنا تي تمڪين
هادي عبدالحق سچل کي - توڙون ڪٿي ڏاهي تلقين.

سر گجري

سر آسا بعد، صبح جي پهر، ڳائڻ ودِيا جي فن جا ماهر سر توڙي ڳائيندا آهن. گجري سر توڙي جي هڪ شاخ آهي، جا آسا سان لڳو لڳ ڳائڻ ۾ ايندي آهي؛ تنهنڪري هت سر آسا بعد، سر گجري کي جاءِ ڏني وئي آهي. انهيءَ کان سواءِ جيئن آسا جي سر ۾ گهڻو ڪري خدا تعاليٰ جي خودوندي، يڪتي ۽ هيڪڙائي ڳاتي وڃي ٿي، تيئن سر گجري ۾ به اها هيڪڙائي جي حقيقت ڳائڻ ۾ ايندي آهي. جنهنڪري سچل سرمست جا اُهي ٻره جا بياض هن سر ۾ ڏنا ويا آهن؛ جن کي هن حقيقي هادي معرفت جي مام ۾ مضموس ڪيو آهي. گجري جي ڳائڻ جو وقت آسا بعد ۸ کان ۹ بجي تا صبح جو آهي.

خيال ٻيو

(معرفت)

سر گجري

(۱)

احد احمد صورت ساڳي، سر ٻنهي جو سوئي
الست بربڪم قالو بليٰ، پهنجو پاڻ اکيوئي
سچا حاضر هر جا هادي، سمجهين سر سيوئي
غائب سمجهي غير نه ڄاڻي، حق الحق اهوئي.

(۲)

حق الحق اهوئي آهي؛ تو جهڙن غير ٿي ڄاتو
عرفت ربي بربي، پاڻ پاڻ سچا تو
ڪلي ڪل انهن کي پيڙي، پير ايڏ لهه جن پاتو.

(۳)

الف سچا ڪي احديت وارو، ٻي تي ڪين اڙياسي
شرح ملا ڪنز قدوري، ڪافيا ڪين پڙهياسي
غير خيالن کنڊ ڏئي، پر احد منجهه لڙياسي

(۴)

الف باب مطالع ڪرڻو، بي تي ٽي نه سڻان مون
اڇڻو وڃڻو الله اهو، دائم دم دريان مون
ساڻ يقين تصور وارو، ثابت سبق پڙهان مون
ٻاجهون باب ٻره جي سچا، ڪهڙا حرف ڳڻيان مون.

(۵)

ڀاس اهائي بات اسانجي، غازي غير نه آهين
خام خيال هي ٻانهپ وارو، لاهه لاشڪ لاهين
من عرف نفسه عرف ربه، ڏاهه ڪهڙا پيا ڏاهين
سچا سچ اشارو اهو، ڪاڏي ڪوڙا ڪاهين.

(۶)

رام رحيم هڪ سمجهين، موج محبت ماڻين
ڪافر مومن گهور نسارو، غير گمان نه آڻين
خلق الانسان علي صورته، جو ل اهوئي ڄاڻين
مان تون صورت ساڳي سچا، جي تون پاڻ پڇاڻين.

(۷)

خمر خمار اُنهيءَ جو خاصو، موت اهو مسروري
ازل ابد اعجائب جهڙي، مٿي اها مخموري
الست احمد بلا ميمي، ماڻين دم منصوري
سچا جام جلالي پيءُ، ڪر حاصل حق حضوري.

ا الله هو (بيت ۴ سٽ ۲)

(۸)

دل دلير ڪري اڄ عاشق، سست يقين نه ٿي تون
توڙي شڪ گمان سيئي، پريمي پيالو پيءُ تون
موتو قبل انت موتو، جيئڻ مرجيءُ تون.

(۹)

ذات صفات هڪائي آهي، ٻول نه وڃين ٻولي
سوئي اندر سوئي ٻاهر، سوئي تنهنجي چولي
تو ۾ مون ۾ هن ۾ هر جا، سچ سچو تو ٻولي.

(۱۰)

توڙ رواج رسمون ساريون، مرد ٿئين مردانو
پاڻ بيگانو مول نه ڄاڻين، آهين يار يگانو
و نفخت فيه من روحي، بلڪل چٽو بيانو
وهم سچل ڪڍ ٻانهپ وارو، شملو ٻڌ شاهانو.

(۱۱)

دم لفسڪ جي سچل سچي، راهه نه ڄاڻن جوڙها
مستي وارا ڪوٽ ڊاهن، ڪنگرا رکن ڪوڙا
سچا راه اهي ئي لهندا، ٻڌا لهائيندا جي ڳوڙها

(۱۲)

مون تون هو جي ٻولي ساري، صحيح ڪري سڃاڻين
ڄا هيڙين اُت، ڄا آهين هت، ڄا ٿيندين ماڻ پڇاڻين.

دع لفسڪ (بيت ۱۱ سٽ ۱)

(١٣)

مسجد ڇڏي مئخاني منجهان، حاصل ڪيف ڪياسي
هي سڀ حسن جمال اسانجو، جنهن ۾ پاڻ پياسي
ڏوهه ثواب کان آجا ٿي، پوءِ سچل سچ ٿياسي.

(١٤)

فڪر انهيءَ ۾ پياسون سچا، آهيون يا سچ ناهيون
ناهيون ڄاڻ اهائي ساري، آهيون ڏابي ناهيون
فرعوني منصوري ڪڙي سچل، حرف ڪهو ڇؤ ماهيون
سچا سچ ڏٺ هن آ ڏيٺو، پوش پاڻ هي لاهيون.

(١٥)

پير مريد نه ٿي تون هرگز، ماڻج موج مستاني
مسجد ۾ مي ۽ شيخي پيري، خام ڇڏي ڏي خاني
پٽ دعا پاراڻي واري، ڏاهي راهه رباني
هرڪو پنڪو پنهنجو رکي، سچل ڪم آساني.

(١٦)

صريح چوان مان توکي طالب، ڪجان صحيح گوائي
وبي ينطق وبي يبصر، پوڙين پول پيائي
ڪل شيءِ ناطق بالحق، رکين سر سپائي
سڪر سچ سمجهائي سچل، واه واه اها وائي.

(١٧)

طبل وڄائيم وحدت وارو، غازي ڇڏ گدائي
هيڏي هوڏي تون ئي آهين، ڪاهي جان جدائي
الانسان سري انا سره، آهين خاص خدائي
پر بحر تي تنهنجو سچا، آهي سير سدائي

(١٨)

فرق ڪفر اسلام نه ڪوئي، ڄاڻ اهوئي ڄاڻين
ڪافر مومن هڪ هڪا، غير نه غازي آڻين
ڪل شي هو الله، سڀ صورت هڪ سڃاڻين.

(١٩)

مست رهي ميخاني اندر، منڪر ٿي سڀ مستي
مستي سان نه سر سڃاڻي، تنهنجو ڪم ڪمبختي
ليس في جبته ماسوا الله، هيچ ٿئي سڀ هستي
پيون سڀ ڪوڙيون ڳالهيون سچا، سچو عشق الستي.

(٢٠)

يا ري يار يقيني رکجان، توڙي شڪ سيوئي
جو ڪجهه هيڙين سوئي ڏيندين، تنهنجو غم نه ڪوئي
ڪل شي يرجع الي اصله، سو نه هڪ مٿيو ئي
سچل سچو سچ ٿي رهندو، عشقون عين اهوئي.

(٢١)

عشق جني سان غمزو لاتو، علم نه سي ڀيو پڙهندا
منجهه ڪفر اسلام مذاهب، عاشق مور نه اڙندا
ماري نعرو حق جو سچا، سولي سر ڏاڙندا.

(٢٢)

پاڻ ڀاڻ ڪيو سي بيشڪ، هر صورت سيلاني
سڀ ڪا صورت مهنجي آهي، آهيان لامڪاني
ڪفر نڪو اسلام رهيو آ، اٿئي راهه حيراني
سچل نام ٿيو گم باقي، رهيو سر سبحاني.

(٢٣)

عشق لڳو وئي رهجي والله، يار عزيزي خويشي
پهنجو پاڻ قبول ڪيائون، سارو دم درويشي
لوڪ سارو پيو ماري طعنا، بره بري بد ڪيشي
سچا يار هميشه آهن، درد وارا دلريشي.

(٢٤)

هي دم بحر حقيقت هو جي، هو سان هو سچا ڏيئن
خاڪي جسم ٺهر ٻه، ٻو ڙين، هرگز عذر نه آڻيئن
اندر ٻاهر ظاهر آ، طرف نه ٻي تون تاڻيئن
سچل گم گمراهي واري، راهه اهائي چاڻيئن

(٢٥)

جوئي جو نا پيدا هيڙو، سوئي ٿيو وري پيدا
جوئي پيدا اصل کان هيڙو، سوئي ٿيو نا پيدا
پيدا سو نا پيدا ٿـي، ٿي تڏهن حق هويدا
پيدا جي ڪل تڏهن پوندي، نا پيدا ٿي ويندا.

(٢٦)

مريد ڪرڻ جو خيال نه رکجان، عاشق ٿيءُ نرالو
دين مذاهب ٻوڙ ٻيائي، مست ٿيءُ متوالو
مان ۽ تون جي سودي اندر، متان ڪيڏين ڏيوالو.

(٢٧)

عشق محبت ٻا جهون چاڙين، ٻي سڀ راهه خلافي
بزرگ ڪاڻ دنيا جي ڪن ٿا، طلسم سڀ تلافي
سچا هرگز سي نه ٿيندا، سچا صوفي صافي.

(٢٨)

ڏن زماني بزرگ بيشڪ، جهڙي لطيفا لائن
ڪسب ڪرن ۽ مريد ڪرڻ جو، نتا پاڻ سڃيائن
اهي ڏين فروعي آهن، نا حق وقت وڃائن
ريءِ ٿيڻ گم سچل سائين، پاڻ نه پهنجو پائن.

(٢٩)

بزرگ شيخ مشائخ يارو، نا مخدوم ٿيا سي
نڪي قاضي نڪي ملا، معلم پير ٻڌيا سي
نڪي ڏاهه ڏکيءَ جا ڏاهي، رنگ رساء رکيا سي
سچا پاڄهون عشق الله جي، ڪوئي هنر نه سکيا سي.

(٣٠)

نه مان ڪيڙو ڪوڙڪو تسبيح، نه ڪيڙم زهد عبادت
نڪي مسجد مندر ويڙس، نه ڪيڙم تقوي طاعت
سچل جو ٿيو بخت سوايو، جو ڪيڙي عشق عبادت

(٣١)

روز ازل اسباد اسان کي، ست پريت جي پاڙهي
سائي دل جي تختي مٿي، چاهون مان لڪ چاڙهي
سچل عشق پڙهو نا ٿئي، تي جي چٽي ڏاڙهي.

(٣٢)

مرشد آکيو، عاشق ٿين تا، منڪر ٿي مشائخي
شيخي پيري بر بزرگي، اٿي سڀ هلاکي
عشق امانت خاص الله جي، دل کي ڏي فراخي
سچا سوز گداز سوا سچ، بيا سڀ چور ٽباخي.

(٣٣)

خيال بزرگي ريتي ڇڏ تون، منڪر نه تون مخدومي
نڪي پير مشائخ ٿيءُ تون، نڪي ٿيءُ نجومي
دائرا اهي دعوت وارا، اٿي علم رسومي
سچو ڪٿي ڪونهي پيدا، هولدو منجهه معدومي.

(٣٤)

سمجهايو مان طالب توکي، سچ اهو ٿي سارو
ارض سماءِ واهه وڃائج، عاشق ٿيءُ نغارو
نام ڇڏي بدنام ٿي اچ تون، لوڪ ڏسي سڀ سارو
ست سچل ساماڻ صاحب جو، مار حقاني نعرو.

(٣٥)

مست ٿئين، ته مريد نه رکجان، وهه جا راه ديواني
آمد رفت نه چاڙهن ڪڏهين، بيخود ڪرن بياني
بي سڪ، سڪ انهن کي ناهي، رهندا لامڪاني.

(٣٦)

حبس ڪرن دم ساط سعي، تا ٿين لطيفا جاري
عالم ڏسي عبرت آڻي، زاري ٿهن ڪان زاري
واه ولي پڪارن ماڻهو، آڪو مرد بخاري
سچ پڇو ته سچا، سي سچا، سر تي ڪنٺي جن خواري.

(٣٧)

هي سڀ سير بحر الهيءَ جو، پر ڪا جهن بستي
قلزم ڪارو ليا ر، ڪوڙيل ۽ ڪرڙا جهن ڪشتي
منجهه درياءَ محبت واريءَ حال ستين هي هستي.

(٣٨)

منجهه حضور هادي جي طالب، ڀانئون ڀڏي وهندين
جن ۽ چوائي مرشد چوندين، ڪلمو ڪفري ڪهندين
گرءِ گوبند صورت ساڳي، راه انهيءَ ۾ وهندين
رنگ ريتي بي رنگ ٿي سچا، ڏاه انهيءَ ۾ لهندين.

(٣٩)

جان جان طالب مسجد منبر، ڪين ڪرين ويرانا
تان تان راه قلندر واريءَ ڪين ملي مردانا
ڇا ٿيو ۽ ٿين لطيفا جاري، هي ٻي هنر ٻهانا
ڪشف قلوب ٿيو ر سيٽي ۽ هي پڻ ڏوڙ ديوانا
لکن نقش ڪمائن ڪيميا، ميڙن مال خزانا
خوءِ خضر جي ڪار شيطاني ۽ حفظ ڪرن قرانا
مرد سچا جي محبت وارا، سولي سر سمانا
ڀا جهون راه عشاقي سچا ۽ ٻيا سڀ ڪوڙ ڪرانا.

(٤٠)

ڇا جو ڪعبو، ڇا جو قبلو، هي بي سڀ ٻهانا
ناقص نيت ڪعبي واريءَ، مرده ڪهن مئخانا
سچل ستگر ائين آکيو، حق لهن مستانا.

(٤١)

قاضي سچ چوان مان توکي، ڇڏ مسائل مصلا
آءُ تہ پيون هڪ پريمي، مور نہ تنج تون ملا
سچل حق نہ حاصل ٿن، جي راه انهيءَ کان ڀلا.

(٤٢)

لا نفي جو ڪلمو مونکي، مرشد پاط پڙهايو
لا بوديءَ جي نشي اندر، ستگر سير ڪرايو
هٿيو ڏيئي همت وارو، سارو بسار ڪٽايو
صدق سچل مان ستگر تان، جهن جا ٻ جوش جڳايو.

(٤٣)

ملا ڇڏ ڪتابن ٻچر، مئ جي پئي پيالي
ٻال ۾ ملا صاحب ٿين تون، مست و مست موالي
ڇڏ ڪالي قاضي صاحب، قائم ڏاج ڪالي
معاف ڪرائي عشق ائين ٿو، سچل ڪاف ڪشالي.

(٤٤)

طالب زهد نه تقويٰ طاعت، موج مڱن مون مستي
ڏني آءِ اُسعاد ازل جي، هت طلب جي تختي
سچا مستي مول نه ايندي، جان جان وڃي نه هستي.

(٤٥)

جان جان تون گمراهه نه ٿيندين، تان تان راهه نه لهندين
ڪاهه حرام ۽ پيءُ پليدي، ڀاڪي ساڃ نه وهندين
سچا سچ پلءِ نه پوندو، جان جان مان ۾ رهندين.

(٤٦)

ڪي ڪمائن ورد وظائف، ڪي ٿيا نفلاتي
ڪي وڃي پيا زهد عبادت، ڪي ٿيا دعواتي
گوشه نشيني ڪن ڪي ڀانئي، ڪن وڏي رجعاتي
ڪن جي منزل ٻهت ڀاراتو، ڪي ڪامل ڪراماتي
ڪيئي ڪشف اندر ڏٺا، دانا ڪي درجاتي
سچا لکن مان ڪوئي ڪندو، عشق واري اثباتي.

ڪافي

صورت سڀ سلطان — ڀاڳ ڏسڻ آيو پنهنجو تماشو
ڪٿي حنبل شافعي — ڪٿي مالڪ نعمان
ڪٿي پڙهي پوٿيون — ڪٿي پڙهي قرآن
ڪٿي طفوليت ۾ — ڪٿي پير جوان
ڪٿي مير وزير ٿيو — ڪٿي ٿيو دربان
ڪٿي احمد بلا ميمي — ڪٿي هنومان
سچل ڀيو صبر ۾ — ٿي حيرت ۾ حيران.

ڪافي

عاشق اکيون اُٿي ڏسين — آهي مڙوئي يار
ظاهر زباني ٿو ڪريان — عجب اهو اسرار
اعتقاد فردا جو نه رکه — اڄ دوست اٿئي اظهار
جن کي پسڻ هت پرين جو — هت پئي تني ديدار
بلبل اوار ڪر ڀاڳ کي — گهت گهت سارو گلزار
جيڪي چيو مرشد تو کي — آڻج اتي اعتبار
ٻانهون ٻڪين جو پڇن — سچا تون سردار

پيروي

پيروي جو ڳائڻ جو ٻه اهوئي وقت آهي، جو توڙيءَ جي ڳائڻ جو آهي ۽ اهو آهي صبح جو آسا بعد. پيروي سچ پچ هڪ من موهيندڙ مٺڙي ۽ ڪومل راڳڻي آهي، پڻ اهڙي ته مقبول عام آهي، جو ننڍي وڏي جي وات تي آيل پئي ڏسجي. هندستان ۽ پنجاب جي ته گهر گهر پيرويءَ جي ڳٽڪار پيئي ٻڌجي. عشق مجازي جي مستي ۽ موج منجهس ڏنيون ڪنيون آهي. سنڌي پيروي ته وري اهڙي سدا سهاڳڻ ۽ لماڻي آهي، جو پٿر دل کي به هيڪر ڀاڄي ڪيو ڇڏي. سنگيتن ۾ آيل آهي، ته پيروي هڪ مرگه نيڻن حسين مهجبين عورت آهي. لب ياقوتي، رخسار مثل انار، نهايت نفيس سفيد لباس ۾ ملبوس، چمڪندڙ ڇري سان ويٺي ڳائي. سندس عاشق مالڪوس آهي، جنهن جو بيان اڳتي ايندو. ڪن سنگيتن ۾ آهي ته پيروي ڀيروءَ جي استري آهي. پيروي جي ڳائڻ جو وقت صبح جو ٨ کان ١٠ بجي تائين آهي.

خيال تبون
عشق مجاز

سر پيروي

(١)

زور غرور غماز ــ عادت البيلن جي
نوڙت نيه نياز ــ آهي عاشقن ۾.

(٢)

آهي عاشقن ۾ ــ نوڙت نيه نياز
نخوت نخرو ناز ــ عادت البيلن جي.

(٣)

قوس قزح ڪمان ــ ابرو عجيبن جا
ضرب ظلم جي زور سان ــ اڇلن الامان
سل هڻن ڏا سيني ۾ ــ پنبڻين جا پيڪان
نيزا نيهه نشان ــ سچل سر سهائيا.

(٤)

ابرو ڪش ڪمان ــ مارن ڏا محتاجن کي
پنبڻين جي پيڪان سان ــ زوري ڪن زيان
توبه الامان ــ ترس نه تن تر جيترو.

(٥)

ڪجا ڪج محراب - منهن تي محبوبن جي
ڏنگا ونگا واهه واهه - مصحف جا اعراب
ستون سيپارن جون - پڙهڻ ٿيون ثواب
ٻره سڌا باب - سچل سڀ ختم ڪيا.

(٦)

چالي چشم چٽڪ - ماڙيو محبوبن جي
قاتل فوج حسن جي آئي - ڪاهون ڪاهه ڪٽڪ
اچي وڍائون اوچتو - سيني سيف سٽڪ
عاشق ٿيا آيا - اٽڪ جي اٽڪ
اچي پيا وچ ۾ - ٽڪو ڪري ٽڪ
جهٽ پٽ ۾ جهٽڪ - سر ڏنائون ست ۾.

(٧)

چڀيلن چيلا - مو مکيڙيا منهن تي
نيم شبي مهتاب جان - منهن ٻرن مشعلا
تاريڪي ۾ تيجارا - ڏٺا ڏين تجلا
عاشق اُت اجهلا - سر ڏين ٿا ست ۾.

(٨)

مو مکيڙيا منهن تي - چڀيلن چيلا
سنبل چڙڪي سلا - صبح ڪيڻا ساجهري.

(٩)

مو مکيڙيا منهن تي - چڀيلن چيلا
واسينگن ولا - وره وارئين ٿي ڏنا.

(١٠)

آخوند ڏسين اوچتي - چڀيلن چيلا
سجدو ڪرڻ سهڻن کي - ميان صاحب ملا
قاضيڙا ڪلا - رحل رکين ڪڍ ۾

(١١)

آخوند ڏسين اوچتي - چڀيلن چيلا
واصل ڪي وتيون ڏئي - ليڪين ڏئين لا
ملا سڀ مسئلا - وساري ويٺي رهين.

(١٢)

آخوند ڏسين اوچتي - چڀيلن چيلا
توڙي ڪائين ڪلا - تہ ٻراني رهين روح ۾.

(١٣)

حقاني حسن جي - گولاڙا ڪن گلا
سچل سڪ نرجن کي - سي ٿوڙها ڏڪر ڏلا
بي هودن ٻلا - کهڙو قدر قرب جو

(١٤)

ٻاڏون پونده پير - قاضي ڪاريهر تي
عشق وندهء وير - آخوند اچي اوچتي.

(١٥)

آهي ڪو جو جهلي — تڪو تاب حسن جو
بلي ٿيا جي ٻره جي — بابو ٿيا سي ٻلي
سچل ساءِ سهڻن سان — وس نہ ڪنهنجو هلي
جان جسو جيءُ جلي — عشاقن آزاده ۾

(١٦)

عشاقن آزاده ۾، هيئو نظارو
ڳارا ڪي ۾ اين ڳريا، ٻرف ڳري جنءِ ٻارو
ناطق ڪو نيارو، جهلي روب روءِ جو.

(١٧)

لوڪ ساري جون سهماڻ، سچي سهڻ آيون
مشتاقن کي محب جون، چڪن ڪن ٿيون چماڻ
بابو جهلي ٻره ڪنان ٿو، عشقان جهلي امان
سورن سندا سمان، سچل سي سهائيا.

(١٨)

راشي ۾ خاشي، صورت ساڳي سڄڻين
صورت هيءَ محبوب جي، فهمي فهما شي
موتي مڙهيل مڪڙين، چڙه قرآني هاشي
ڪعبو ۾ ڪاشي، منزلون محبوب جون.

(١٩)

عاشق پين زقوم، هئان دهين جي
هلائل جي هير تي، هاتڪ ڪن هجوم
اها ٿن رسوم، ڪڙي ڪاڻ نہ تن ڪي.

(٢٠)

ساقي ڏيئي سٽي، سرڪ صراحي مان ڪيئي
پڪ پيارج پارڪو، محبت جي مٽي
پيهڻ ساڻ پٽي، پاڻ ڏيان جنءِ پاڻ کي.

(٢١)

ساقي ڏجان ۾ باقي، تہ بقا ٻره ۾ ٿيان
واني فراقي، رهي رهندا ڪيترو.

(٢٢)

رهي رهندا ڪيترو، فاني فراقي
مطلب ميثاقي، الا ۾ موجودات جو.

(٢٣)

نڪا صحبت صراحي سان، نڪي ميدا سان مطلب
ساقي سي سبب، سچل سڪ وارن جو.

(٢٤)

چڪو الهيءَ چاش جو، چکي ٿيا چريا
چريو ڪريو لوڪ چوي، آهن ڪين چريا
ٻاڪي سي ٻريا، سچا سڪ وارا ٿيا.

(۲۵)

اوڏو عبادت نه وڃين، جي لکو پڙهين ليڪ
واحد وحي موڪليو، احمد آکيو ايڪ
ڏان تون وڃين ڪيئن، مخالف مصحف جي.

(۲۶)

ملا انهي منڊ جو، چڪو جي چکين
ڪارنهه ڪٽي ڪنڊ ۾، ويٺو منهن مکين
سبق سي سکين، جي سورائڻ سکيا.

(۲۷)

حسبي ۽ حسبي ۾ ذاهد پڙهين زور سان
حسن حبيبن جو ڏسي، ترڪ ڪرين تسبي
ڪم نه ڪمن ڪسبي، سچن سرڙا ست ۾.

(۲۸)

قطرا آب عرق، سونهن سڄڻ منهن تي
جرڪن جهلڪن ڏائين، جن ۾ پهچن ماڪ مرڪ
داڳن ڪن درڪ ۽ دل ۾ درديلن جي.

(۲۹)

ابرو ڪنديا قريب جا، وار ڪنديا ڪارا
اکيون ڪنديون عجيب جون، ماڻڪ موچارا
محرابي مرغول ڪنديا، پيشاني پارا
مٺا موچارا، سدا مهنجا سپرين.

(۳۰)

حبيبن حبشي، پيرو رکيو پاڻ تي
اندر اچڻ کان اڳي، ڪاتي تهن ڪشي
رخ انهي رشي، ڪروڙين قتل ڪيا.

(۳۱)

مصحف پاڪ چوان، منهنجو محبوبن جو
آيتون منهنجي عشق جون، مطالع ڪيان
قاري اڃي ڪو پڙهي، سچي هئي روان
حرف سڀ سوان، ڏيکو ڏسان ڪونه ڪو.

(۳۲)

خاصو خوب خيال، دمامي دمدم سان
وحدت جو وصال، پانگو پيا پسين وڃي.

(۳۳)

عاشق انا الحق، آکيو پيو آکياج
هادي عبدالحق، حرف هدايت مي چيو.

خيال تيون

ڀاڱو ٻيو

سر پيروي

(١)

ڪي جو صاحب لکيو، سو ملا واچڻ لئيو
جڏي اڳي سکيو، سڀڪُل تن صحي ڪيو.

(٢)

خبر ڪهين جو خط، آيس جو عجيب ڏاڍ
روئي اکين رت، ڪري مطالع من سان.

(٣)

ڪليون اُس اُڙهان، ساجن سلامن جون
پرزو پاڻ پڙهان، پڌايان نه ٻين کي.

(٤)

اُڙهان اُس لکيون، پرين پيغامن جون
سي رقيب سکيون، تو پڌائي ٻين کي.

(٥)

ڪي جو لکيائين، سو ملا وچي واچيو
هڪ سٽ پڙهيائين، ٻي سٽ سڏ ڪن نه ٿيو.

(٦)

پرزو پڙهڻ آءُ، اُتي ملا مسيت مان
سڀئي جو سماءُ، اچي سيکين سٽ مان.

(٧)

هڪ سٽ پڙهيائين، ٻي سٽ واچڻ نه ڏني
اکين ۾ اتيائين، ته هي ڄر ڄيري نه جهليان.

(٨)

ڏامي موڻ نروار، ٿي هي ڄر ڄيري سنڌي
تهن پلڪ پڙهڻ وار، ڪارو سڙي ٿيو ڪانگڙو.

(٩)

رقعي منجهان راز، مڙيوئي معلوم ٿيو
نسورو هو ناز، سڀڪُل سڪ وارن سان.

(١٠)

رت اکين رويو، تو سا ٿي سنيها ڏئي
نهاران نچويو، ڄارون جر هاري گهڻو.

(١١)

پينـر ڪين پنيو، هي جو ڏامو ليڪ جو
خط خمار ڏنو، جيڪس پڙهندي پرين کي.

(۱۲)

پڙهندي پرزو پرينءَ جو، پيئڙ ڪينءَ پنو
خط خمار ڏنو، آيو ڏاڍو عجيب جي.

(۱۳)

روئي زارو زار، پرزو پرينءَ ڏي لکيوم
ڏنو خط خمار، اول ئي عبارت ۾.

(۱۴)

اِجا عبارت، لکڻ لڳس پرينءَ ڏي
روئندي پريون رت، اوڻ هڻي اکيون.

(۱۵)

آيو اوڏاهون، ساٿي سلامن سان
محبت جي مان هون، اها ويل نه وسري.

(۱۶)

نامو رات نيو، قاصد پار قريب جي
پورن منجهه پيو، واچيندڙ ورق جو.

(۱۷)

جا رُوَن لکيم جو، ڪاغذ قريبن ڏي
حقيقت جا حال جي، واچڻ ويٺو ڪو
پڙهندي پنو سو، تهن کي آنڊيون آيون.

(۱۸)

عريضو آڻي، قاصد ڏنو قريبن جو
هن ويلي هاڻي، سر ڪريان هي صدقو.

(۱۹)

قاصد ايندئي، پيو شوق ڪارڻ ۾
ليا پا ڏيندئي، ساٿي ساهه مٿي ويو.

(۲۰)

نامو سارو نيد، جو پڻ لکيو سڄڻا
رات برابر ڏينهن، مون ڪي گوندر گذري.

(۲۱)

ڪا جا ڪتابت، آئي يار پرين جي
صحيح سا ثابت، مون ڪان واچڻ نه ٿئي.

(۲۲)

پني ۾ پيغام، لکي مڪا سڄڻن
سي نه سمجهن عام، جي آهن منجهه اشارتين.

(۲۳)

ڪي جو لکيائون، پني منجهه پريت جي
اهو پسي آئون، بيخود ٿيڙس سرتيون.

(۲۴)

پرين سٽ سماءُ، ڏنو واچيندڙ کي
انهي خط منجهائون، ڇپون ڏس جيري ڪييون.

(٢٥)

جو نا من منجهه لکيو، ساهڻي ڇيري جي ڇر
منجهان سڀ شهر، وا ڇيدڙ کو ليي.

(٢٦)

پنو ڪير پڙهي، جو پڻ مکو سڄڻين
لکيو منجهه لڙهي، متان پڪ لڌڙ پڌي مري.

(٢٧)

واڇيو جهن ورق، جو پڻ لکيو سڄڻين
سو چڻ ٿيو غرق، درد واري درياءَ ۾.

(٢٨)

سکهي ڪير پڙهي، هو جو نامو ليڪ جو
سرڙن سر چڙهي، موج مٿو ٿهن ناهه کو.

(٢٩)

وڻي خط هليو، ساڻي سلامن جو
وچ ئي منجهه جهليو، وره وکوڙي وات ٿي.

(٣٠)

ونڌي هنيو خط، پاندي پار پرينءَ جي
روئي روئي رت، ٿهن هلندي حال وڃايو.

(٣١)

آلو هيڙو عشق جو، سانڍي ساڻ نيو
ڪامي پاڻ پيو، هو خوني خط پرينءَ جو.

(٣٢)

من پانيو نامو، ٻر شعلو هيڙو شوق جو
جند سارو جامو، ساڻي سڀ سڙي ٻيو.

(٣٣)

پرينءَ ڏاڍهن نيوان، تهن کو خط خمر جو
پڙهندي ڏس هيٺون، تهن ٿڙڪندي لاٽي پيو.

(٣٤)

رهبر روانو، ٿيو پريان جي پار ڏي
شال پهچي پروانو، سلامت کي سڄڻا

(٣٥)

ادا ايندو ٿيءَ، وڻي سک سنيهڙا!
جاءِ ٿڻي مون جيءَ، پروانو جڏهن پڙهان.

(٣٦)

حبيبن ڏنه هنءَ، اديون لکيجي آيو
تڏهن مونسان جنءَ، ٿنءَ تو مون آهيان.

(٣٧)

ڪاغذ لکي ڪال، مکر جو محبوب ڏي
ڳالهيون سنديون حال، ٿينديون پڪ ر پڙهط سان.

(٣٨)

آيو ڪالهه قاصد، مونڏي محبوبن جو
ته دوستي وارو دم، ڪڏهن ٿوان نه وسارئين.

(۳۹)

لکيو موتي مون، ڪاغذ قربن ڏي
اتم توهين تون، پٺي جو ناهي آسرو.

(۴۰)

هنو ڪير تڪو، مونکي پارؤن پرين جي
چڪو اٿهي چاش جو، چاهون جي چکو
سرتيون سڀ سکو، جيڪر لائڻ لنوڙي.

(۴۱)

لڪون لکيو آيو پر، پرين سنڌي پار جو
لکو پريو آيو پر، هيٺين وٺي عرت جو.

(۴۲)

اکيان محب مٺي، متان ڪا مهنجي ڪرين
وسندو ور وٺي، ساٿي خبر خبر جي.

(۴۳)

وڃي ڏيه ڏنو، تو جو سندو سچڻان
چڱي طرح چئو، پاڻ ڏي ڏٺي پريتم کي.

(۴۴)

سندو راز رقعو، آهي جو عجيب ڏند
ست پڙهندي سرتيون، مهنجو سڏ سڪو
پيالا لهائڻ چڪو، ڏٺي تنهنجي ڏينهن کي.

(۴۵)

سنيها سي سچڻان، تو چڙهيو ڏار ڏئي
آتڻ ۾ افسوس ٿيو، تنهن جي پير پٺي
ڪتي سکهي ڪين ڪي، تو رويو رت روئي
ڪهڙي طرح ڏسي، وري ساڻاهو سر ڏٺين.

(۴۶)

الاهه فراق فقير کان، والي ويجهو ٿيءُ
تون ڌڻي مهنجو ٿيءُ، آءُ نوڪر تهنجي نانءَ جو.

(۴۷)

موڪلي محب مڪو، دستو دلاسن جو
سندو راز رقعو، پهتي واچيو وسان.

(۴۸)

واچيندي وياس، هاريون پنهنجي حال کان
ناهي تهن ليا س، پاڻ لکيو جو سچڻان.

(۴۹)

ويس تند چڇي، پهو پت ڪري پيو
سٺي سنيها ليه جا، جهوري پٺي جهڄي
اٿهي پيت ٻاجهي، پيس روئيندي ڪپڙا.

(۵۰)

دي سيڻي ساري، ڏج سنيها کي سچڻا
اوهان پاڃهون سپرين، ٿي گوندر گذاري
ڪهڙي ڏا ڳهاري، والهي هتي وردئ.

(٥١)

آڏو عجيبن جي ڪجان سڀ خبر
عاشق مت اوهان ٻنان آهي منجهه حشر
اوڏي اڪڙين مان پيو ٻاڙائي بحر
ڏي ڏلاسو ڏلبر، متان عاشق مت مري وڃي.

(٥٢)

جيڪر لکي موڪليان خطڙا هزارين
مان ڏڙهين پوءِ پرين، سڪڙو سنيها ڏين
وار نه وساريين اهو اڱم آسرو.

(٥٣)

لکي خط منجهان پريان سندي پار ڏي
جهجهون لک ڪجان مهنجون محبوبن ۾.

(٥٤)

منجان ڪين لکي ڪتابت قريب ڏي
ساڻي وات سکي ڇڏائي نه ڀين کي.

(٥٥)

مون ڏنه اڄ لکي جاني جدائي مون
ڪان تڪرار لکي هي ڪتابت قريب جي.

ڪافي

ذاتي منجهه ذات ڇپائي - بازي جا يار بڻائي
هادي حقيقت حال جي - مون لکي ساري سڻائي
سڀ ڪهن ۾ سڄڻ - پهنجي نوبت وڄائي
ڪٿي انا الحق جي - چاڙهي چوٽ چلائي
انا احمد بلا ميمي - اها معني مڙ ڀائي
ڪٿي مسيتن ۾ - ٿيو خاص خدائي
مورتي مندرن وچ ۾ - تهن ماٿا ڦيرائي
ڪٿي وٽ نروار جي - ڪٿي جانب جدائي
ڪٿي مٿي تخت جي - ڪٿي ڪري گدائي
اندر ٻاهر هڪڙو - آهي صورت سڀائي
ڳالهه نه سمجهڻ جهڙي - جا سڀڪو سمجهائي
ڪافر مومن هڪڙو - سچا ٻوڙ ڄڻائي.

ڪافي

سڀ ڪهن صورت ۾ سهڻين - سرتيون ساري ڳالهه سليائون،
ڏيو ٻاري سچ کي - ڪٿي ڪين ڏٺائون
ساڻ روشني سچ جي - ٻرجهي سچ پسيائون
وحدت ڪثرت هڪڙي - جن ۾ ميڇ ڦڙيون موڙائون،
سچل سندي ناءُ ۾ - اهڙي طرح آئون.

ڪوهياري

ڪوهياريءَ جو لفظ ڪوهه مان نڪتل آهي. سسئي پنهون جو سمورو واقع ڪوهياريءَ جي سر ۾ ڳاتو ويندو آهي. اين جو ٿيو آهي ان لاءِ ٻه روايتون آهن. هڪڙي روايت آهي ته سسئي جو پنهل پويان جڏهن جهاڳيا ۽ ڪوهه ڪاٽيا آهن، سو ان ڪري مٿس نالو ڪوهياري يعني ڪوهه واري پيو آهي ۽ انهيءَ سبب سسئي جو سارو سفر انهيءَ سر ۾ اچي ويو آهي.

ٻي روايت آهي ته پنهل ڪيچ مڪران جي حاڪم جي سموري سلطنت ڪوهستان ۽ ٽڪرن جي وچ ۾ سمايل هوئي، تنهن ڪري پنهل کي ڪوهيارو يعني ڪوهه وارو ڪري ڪوٺيو ويو آهي ۽ راڳڻي جنهن ۾ سسئي پنهل جي محبت جو ماتم اوريو ويو آهي، ان تي ڪوهياري نالو ڏنو ويو آهي. راڳ وديا جي پستڪن ۾ ڪٿي به ڪوهياري جي راڳڻي جو ذڪر آيل ڪونه ٿو ڏسجي، تنهن ڪري هن راڳڻي کي لاچ سنڌي راڳڻي جي هئڻ جو فخر آهي. ڪوهياريءَ جي راڳڻي جو سُر سچ پچ سوراڻو آهي ۽ ڳڻو جهونگارڻ سان جوش جاڳايو ڇڏي. جنهن سسئي ويراڳڻ جا وڳا سر سنواري پنهنجي پنهل پويان پئي هوئي تنهن ان جو تاثير هن راڳڻي جي سر ۾ سچ پچ ثابت آهي.

خيال چوٿون

(سسئي پنهون)

سر ڪوهياري

(۱)

اڄ ڀي ڀنڀور اُٺ، تو اوڳو اوڳاري

اڄون لاٽا لاسيون، تو ليڙو لواڙي

ڄري ڄوري ڪين، ڪير ڄري کي ڄاري

ڀري ڀري ڪينڪي، ٿو ٿو هو ٿوهاري

ڀوري پيتاري، سچل پٽ ڀڪر ڪيو.

(۲)

پاڻي پنهون ويا، ڏکڻا ۽ ڏوهڙا

ڄالاري ڄمر ۾، ڇڏيائون ڇوهڙا

تواريندي توهڙا، سسئي سڙا ڪينڪي.

(۳)

ميان اڄ مينهن لڳو، ڪڻيو وٺين ڏار
مٿان ڪڪرين ميار، ڪونهي ٻي ڪو مهي ڪرين.

(۴)

ڏاکڻ ۽ ڏيرن، ڪيو ڏوهڻ سان ڏاڙو
ندر ڪي نصيب ٿي، شل پنهل جو پاڙو
ولڙ رب واڙهو، سچل سڪ لنگهايو.

(۵)

چانڪن جي چوري، هڪ رهوي نه ڪٿ هين
آءُ تنهنجي گهوري، وڃي چانڪين چڙهي آيا.

(۶)

ونڌي ويو چانڪن جو، چڙيو ڪين چڙهو
ڄمر ۾ چورئي ڪي، چڙهي ويا چڙهو
ڏيندو ڪين ڀروچ، ڀڙي ڀانيڙ ڪي ڀڙو
مٽي ڪي محب مڙو، مونکان ٿيو ٽيليو نه ڏٺي.

(۷)

ڀانيڙ جو ڀروچ سان، اصل آهي ڀول
ڏنا لو سند و قول، پيهر ڪين پلادان.

(۸)

ڀانيڙ جو ڀروچ شان، ڀول اصل آهي
پنهي ٻوءِ پنهل جي، ڄمر ڇلاڻ جا هي
لاڳاپا الاهي، ويندس ڪيچ ڪوهيار جي.

(۹)

ويندس ڪيچ ڪوهيار جي، آءُ لاهي لاڳاپا
سرتيون ڇڏيا سڀ سچل، سنگ ۽ سياپا
جي وڃن پاڻ پنهل، ڏي، چوِ منهنجي نيا پا
شاڪا ۽ شاپا، وڃڻدي ويندس ورڏي.

(۱۰)

وڃڻدي ويندس ورڏي، شاپا ۽ شاڪا
ڪاهي هلندي ڪيچ تي، ڪا ڪيون ڙي ڪاڪا
وڪڙ ور وندر جا، جت جبلن جا جهاڪا
آري ات آقا، ڪندو ور ولهيءَ جي.

(۱۱)

اصل آريءَ جام جي، ڀانيڙ آڀاني
جار ڪيم جالب ڏان، هيءَ جندڙي جواني
سر سهايم سهڻال ليءِ، ڀر ٿر ڀڄائي
ماس مڻ مٿال جو، آمرن مهماني
مرڏسي جاني، ته ڪچو لاڏڻ نه ڪال ڪي.

(۱۲)

ڏونگر ڏوري مر مران، ماه مرون ڪائين
آنها گونجا او جهريون، پال ڪجهون گهڙ ڪائين
هليون هيٺڙون ڇيري ڇاڇري، چنبن ۾ چائين
ٻوءِ مسن پچائين، ته هي قرباني ڪيم ٿي.

(١٣)

ڏيان ڏاهه ڀنڀور کي، شل ڪيچ وسي ٿي ڪيچ
آءٌ ته اوڏانهه وڃڻي، جي ڀائي وڃم پيچ
ويٺي ويٺي ورجا، روح پرين تا ريچ
سرواڻيا سر ويچ، سگهو سچل سان ٿن جو.

(١٤)

دعا ڪريو ڪا دل سان، منهنجا ڪيچي ڪيچ ٿين
ڀاراتو ڪا ڪانڊ ڏي، منهنجي مٽارن مين
جيڏيون جت جيئن ته جي، سونهي سور سچي ويا.

(١٥)

سچل ڪي سو سور، ڏئي ويا ڏاج ۾
دردن ڏني دعوت آڻي، پهنجا ٿيم پور
آيل جي اسور، پانڌ لڳي ٿن سان.

(١٦)

سرواڻن مون ساڻ، پلئون ڀلائي ڪئي
جن جاڳايو جوش کي، آءٌ اتن قربان
ڀارو چاڙهو ڀاڻ، ڏڏهن لوڻ ۽ لون ۾ لڳي رهيو.

(١٧)

اٿي ڪمر ٻڌ، لوچ ته لهين سهڻين
ٻارتي وارو هنڌ، ڏسين اکڙين سان.

(١٨)

روئڻ زارو زار، راتو ڏينهان آهه مون
ڪوڙي ڪان قريب ويو، هيئن منجهه هزار
هن گولي جي گفتار، ڪا ٻڌو پارو هن ۾.

(١٩)

وڃڻ ذوق ضرور، هن ڪا هل آهي ڪيچ ڏي
ڏسان شال اکين سان، هو ڌاڙون حضور
هن مٽي سنڌ و مذڪور، ڪو ٻڌو پاروچن ۾.

(٢٠)

پرين ڏيئي پور، ويا ويچاري کي
دنيا جو تهن دور ڪيو، سيو شوق شعور
هن مٽي سنڌ و مذڪور، ڪو ٻڌو پاروچن ۾.

(٢١)

رئي ناڻي گولي، آءٌ آڻيان آرياڻي جي
جو ڏنائون ڏاج ۾، سو جهلي جهولي
جان جسو هي جندڙي، گهوت متان گهولي
هن پانهي جي پولي، ڪا ٻڌو پاروچن ۾.

(٢٢)

ساريون پڇي سات، سنڌيون ڪيچن خبرون
ڏيندي اچڻ جي هوئي، ڪيچيڙن کي ڪات
منهنجي پي مداحات، ڪا ٻڌو پاروچن ۾.

نوٽ: صفحا ۵۷-۶۰ مقدمي ۾ ڏنل ملاحظه ڪجي [redacted]

سچل سرمست

(۲۳)

ڏيئي نماڻي نال، سنگت نڀجو ساٿيو
ايندي پنڌ آن جي، جيهي تيهي حال
هن ڪوليندڙ جي ڳال، ڪا هوئي هوتياڻن ۾.

(۲۴)

ساريون سڪ سبيل، الله منجهه عجيب جي
راتو ڏينهان ٿي ڪريان، زاريون مڃهان ڏيل
هن ڪميڻي جي قيل، ڪا هوئي هوتياڻن ۾.

(۲۵)

ڪري سات سوال، ڪيچن جي ڪا ڪل ڏيو
جا ڇڏي پائون ڇپرين، موڙي ٿهن محال
ڏيئي هيئي آريا ڏي رئي، ڀڳا ڏيڙم حال
سچل جي سنڀال، ڪا هوئي هوتياڻن ۾.

(۲۶)

اڇج آري ڄام، منٿي مٺا موڙ هيئي ڪري
موڪلان مير مدام، هي ٿر ٿيليو نه ٿئي.

(۲۷)

آءٌ تون پنهون يار، ڏسي حال حقير جو
هن نماڻي نڪار، هي ٿر ٿيليو نه ٿئي.

(۲۸)

دن دم آري آءٌ، ناهيم حال هلڻ جو
مون نماڻي ڪانءِ، هي ٿر ٿيليو نه ٿئي.

ڪوهياري

(۵۵)

ويم نڪري قافلو، آءٌ متي راهه رهياس
جيڏيون آءٌ جياس، جم جتن کي ڏسان.

(۵۶)

جم جتن کي ڏسان، تا سيٺي ٿينم سک
ڏور ٿين مون ڏک، پسڻ ساڻ پرينءَ جي.

(۵۷)

ويم نڪري قافلو، آءٌ پڇرين پيادي
ڏٺي مون شادي، جي ڀڳڙ پاروچي ڏسان.

(۵۸)

ويم نڪري قافلو، آءٌ پڻ ڪڍان پير
ڏکه ڏئي ويا ڏير، مان پاروچن پاڇه ڪري.

(۵۹)

ڪر پاروچا پاڇه، هن نڌر نماڻيءَ تي
وڃي وڃان واڄه، اوهانجي مون اڇڻ لءِ.

(۶۰)

مون هٿان پيٺي، ڏوهه نه ڏيرن کو ڏيان
حال ڇوان هيٺي، هلي هوتياڻن کي.

(۶۱)

هن ڏکي ڪان ڏير، وڃي وت وڏي ويا
ڏورڻ هاڻي سرتيون، سيٺي ٿيم سير
پڇي لهان پير، آيل اولڙن جا.

(٦٢)

اڳي ويا اوتار، ڪٿي ساڃ سويل جو
هاڻي آيل آيا، ڏورڻ مون ڏونڪار
نيا پيي هوت هزار، مهنجو پيچ پنهونءَ سان.

(٦٣)

مهنجو پيچ پنهون سان، ازل لاڪون آهه
هاڻي وهڻ ڇاهه، پيغمر پينگهه پنهور هه.

(٦٤)

چڱي پنهونءَ چت، سدا آهي سرتيون
ڏي نه ڏکائي ڪهن کي، پاڻهي رکي نت
هوت بنان مون هت، ڪريان ڪوه پنهور هه.

(٦٥)

ڪريان ڪوه پنهور هه، ور بنان ويهي
جيهي جا تيهي، وڃان ڪيچيڙن ڏي.

(٦٦)

ڪريان ڪوه پنهور هه، پنجا ڏنا پريسن
وارن سي ويهن، جني مٿي ما مرا.

(٦٧)

ڪريان ڪوه پنهور هه، هاريون بنا هوت
مون تاءِ موت، ووءِ ووءِ ورڻ وسري.

(٦٨)

ڪولن ڪڏ ڪڏران، ڪاڪيون ڪندس ڪيچ ه
آريءَ تي ارمان، من ڏسي حال حقير جو.

(٦٩)

ساڃ سويل سرتيون، وڏي ويل ويو م
ونڊر جي وڻن ه، وڻڙ ور پيو م
تياڻ ڏر تيوم، هاڻي هوتيا ڏين لءِ.

(٧٠)

هوت پنهون جا مرڪي، آڻي عشق ڪيو
سچل سنگ تيو، هڙن هوتيا ڏن سان.

(٧١)

اندر آڳ عشق جي، ويو ٻارو ڇاڻ ٻاري
ڪارڻ ڪوهياري، مٿي راهه رڻان کهڙو.

(٧٢)

مٿي راهه رنجور، ويچاري واڪا ڪري
سکهي وينڌي نڪري، هوتيا ڏين حضور
موتي پوءِ نه مور، پسڻ ريءَ پرينءَ جي.

(٧٣)

جان جان ملان نه هوت، تان تان ماءِ نه مون مران
ماڌر ڏاءِ موت، اهو اڳر آسرو.

(٧٤)

وندر ۾ ويهان، ڳولڻ پيون پرين کي
نالي جن نيهان، هوت تنهنجي هنج ۾.

(٧٥)

وندر جي وڻن ۾، ڪري واڪا ويچاري
جا محبوبن ماري، تنهنجو موٽڻ مُس ٿئي

(٧٦)

وندر جي وڻن ۾، زور ڪريان زاري
چڙهي ويا ڇپرين، ڏوجهڙ هيءَ ڏاري
هڪ وڇوڙا وات ٿي، ٻي وسي ٿي واري
ڪا ور ڪيو ورمون، آهيان ولهي ويچاري
سچل هي ساري، عمر گذاري آسري.

(٧٧)

وندر جي ته وڻن ۾، زور ڪريان زاريون
نيالا نير اکين مان، هاڙهي ويس هاريون
اديون آري ڄام جا، ويا روئا رواريون
سچل سي ساريون، ويندس ڪيچ ڪوهيارجي.

(٧٨)

ڪيچان آيو قافلو، رات موچاري روهه
خوب هوئي خوشبوءِ، ساري شهر ڀنڀور ۾.

(٧٩)

ڪيچان آيو قافلو، روهه موچاري رات
سندي جنن ذات، واسيو شهر ڀنڀور کي.

(٨٠)

ڪيچان آيو قافلو، ڪڍي عطر عنبير
تهين جي تاثير، واسيو شهر ڀنڀور کي.

(٨١)

ڪيچان آيو قافلو، ڪٿوري ڪڍي
تهن جي ڦب هڻي، واسيو شهر ڀنڀور کي.

(٨٢)

ٻاري ٻره بلوچ جو، رکوئي راحت
ساريان سا ساعت، هيڪاند هيڙس هوت سان.

(٨٣)

ٻاري ٻره بلوچ جو، آهه نسورو نور
راتو ڏينهان روح ۾، محبن جو مذڪور
وچڙ آهه ضرور، ڪاڪيون ڪيچيتن ڏي.

(٨٤)

ٻاري ٻره بلوچ جو، هيڻن جو همراه
روهه منجها رون راهه، ڪاڪيون ڏنم ڪيچ جي.

(٨٥)

ٻاري ٻره بلوچ جو، سرتيون جن شامل
ڪيچ ڏٺي ڪامل، ڏن کي ڪيچ ڪوٺيو.

(٨٦)

ڪيچان آيو قافلو، پيغام منهنجي پنهور
هي ڪميڻي ڪير، جا سودو ڪري نه سهرين.

(٨٧)

ڪيچان آيو قافلو، ڪڍي ڪستوري بار
هند هند تي مهڪار، پيغام شهر پنهور.

(٨٨)

ڪيچان اچي قافلو، مون وٽ ٿيو مهمان
سچل ساري سات جو، جو آريجاڻي اڳوان
وساريندس نه ور جو، اچو ڪو احسان
مولا مهربان، ٻڌر نماڻي تي ٿيو.

(٨٩)

ڪيچان اچي قافلو، رسيو راتو رات
سمجهي ڪير سچو جوءِ، بلوچن جي بات
مونکي ڪيو مات، بولي ٻاروچن جي.

(٩٠)

متي راه رڻان کهڻو، ڪارڻ ڪوهياري
ايندم اوتاري، سڪان ڏينهن ڏيڻ ڪي.

(٩١)

پنهي پتي پنهل جي، ويچاري ويندي
ستي نا سيندي، وندر واري وات جي.

(٩٢)

پنهي هوت پنهل جي، ويندي ويچاري
ضعيفه زاري، ڏکندي درد دوست جي.

(٩٣)

پنهي هوت پنهل جي، هاڙهي سي هلنديون
سور نه جي سلنديون، ڪشالا ڪافن جا.

(٩٤)

پنهي هوت پنهل جي، هاڙهي هلنديون سي
جن اُتون جي، سرڙا ڪنديون صدقي.

(٩٥)

ڪاڻ ڪشالا ڪيترا، ڏکي ڪان نه ڏين
جنڊيون ڪاٽ جتن، متي راه رڻان کهڻو.

(٩٦)

ڪاڻ ڪشالا ڪيترا، ٻاري ٻر ٻڇان
لانگها هڪ لڪن جا، پيو ڪوهن ڪهدان
اکيان ڏين ڪين ڪي، هلط هي حيوان
آءُ آريجاڻي اڳوان، مون ڪان ڏوڪر ڏوريو نه ٿئي.

(٩٧)

ڪاڻ ڪشالا ڪيترا، مار کهه متا هون
چوري ڪي هٿ چيرين، چڙهي وڃون جاٿون
تو ڪي ڪري درد مان، ٿي درد مندي داهون
اچ اگيا هون، مونکان ڏڪر ڏڪيو نه ٿئي.

(٩٨)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، پڄن مون نه مٿاهه
اڄ آريا ڪي آهه، مونکان جبل جهاڳيو نه ٿئي.

(٩٩)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، جت جاڏا رن جايون
غوغائين غارن ۾، ات بيحد بلايون
ماندي ڪي ماروئڙ لاءِ، ڪيتيون نمايون
سچل سهايون، سڀ آريءَ سندي عشق ۾.

(١٠٠)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، ٻري ٻڄهن پنڌ
رويون چمان رند، آيل اوڏارن جا.

(١٠١)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، هزارين فرسنگ
نهاري ڏي ننگ، ڪرو ويچاري جي.

(١٠٢)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، ڪوڙين آهن ڪوهه
سچل سڄڻ راهه تي، ٻڪون ڏاڍا روهه
تهنجي پچاڻ توهه، نه ترڏا هر حال هلط جو.

(١٠٣)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، جتي جال جبل
لهه ڪميڻيءَ ڪال، ٻارو چال ٻاجهه ڪري.

(١٠٤)

ڪاف ڪشالا ڪيترا، ڪڏهن ڪين ڪيام
سلهاڙي سات سان، ڪٽي هوت ويام
وورڙ وڻ پيام، قسمت سانگي ڪيچ جا.

(١٠٥)

ڏاري ٻره بلوچ جو، اونڌاهيءَ اوجر
ساٿي آهه سير، سونه چڙهندو چپريئن.

(١٠٦)

ڏاري ٻره بلوچ جو، ادين سر آيم
چاڙهن چمي تهن کي، چشمن تي چايم
وره وسايوم، ليه پهنجي نجهري.

(١٠٧)

ڏاري ٻره بلوچ جو، هاريون هدايت
ڪندو ڪفايت، پاڙون واڪي پنڌ ۾.

(١٠٨)

ڏاري ٻره بلوچ جو، سارو سعادت
ڪاڪيون آهي ڪاف ۾، هيڏن هدايت
ڪندو ڪفايت، پاڙون واڪي پنڌ ۾.

(١٠٩)

هولدي هوتياڻن جي، مٿي ويچاري وڪه
تپيون اعلان لڳا، مٿي راهه رڻان گهٽو.

سچل سرمست

(١١٠)

مٿي راهه رڻان کھڻو، لکي لعلن لکيه
جت پيا پي جکيا، منهنجو پيچ پنهون سين.

(١١١)

مٿي راهه رڻان کھڻو، آءُ اوڙارن ڪاڻ
ڏاريون ايندم هاڻ، ڏکه ڏوليندم ڏينهن مان.

(١١٢)

مٿي راهه رڻان کھڻو، ڪا مون لهن ڪل
ماڙيون سڀ محل، ڇڏي چليس ڇپرين.

(١١٣)

مٿي راهه رڻان کھڻو، ڪارڻ ڪيچيڙن
سکهي شال اچن، ڪرن غور غريب جو.

(١١٤)

هو سياڻو سپرين، عاجز آءُ اجاڻ
ڪيچي ڪوهيارين ڪاڻ، مٿي راهه رڻان کھڻو.

(١١٥)

سچو ٻڌي سنڌ رو، لکين ڪندي لوچ
پاڻ لکيا پروچ، مٿي راهه رڻان کھڻو.

(١١٦)

جي تون مارڳ تي مرين، وڏا طالع تو
سچل ساڳي سو، مٿان تو هٿ مڙهي.

ڪوهياري

(١١٧)

ملهي مارڳ مر، تا تون ٿئين تن جي
جبل هارن جن، ارتو تون اکڙين مان.

(١١٨)

مارڳ مرن جي، ور تني کي ويجهو
هي هيءَ هوتن کي، آهي ارمان انهن جو.

(١١٩)

مارڳ مٿا هون، مارڳ چڙهي ڪير
سا پهچي ساٿ سوير، جائي مارڳ تي مري.

(١٢٠)

مارڳ مرڻ آءُ، کهو ريو جيئڻ جيڏيون
پير نه پاهون پاءِ، عاشق مر اڳي مچين.

(١٢١)

مارڳ آهه مرڻ، جيڏيون هن جيئڻ ڪان
وس ويچاري ايترو، ڪوڪون ڪوهه ڪرڻ
ٻارو چا ٻرڻ، تهجو ڪم ڪوهيار ٿيو.

(١٢٢)

مارڳ مران شال، دعا ڪريجو جيڏيون
هوت ههڙي حال، مان مٿا هون هٿ مڙهي.

(١٢٣)

منهن نه مٿان لاهه، هن ڏڏر نماڻي ڏاڻ
جي ڏکوئي ڏاهه، اڻ ماپ آءُ اوهان نجي.

(۱۲۴)

منهن نه لاهه مقام، آهه اُهان جي آهيان
جي ڪامل سنڌ ڪيام، سي هڏي ڀا روها ورهن.

(۱۲۵)

توري مان نه مون، سڄڻ منهنجا سپرين
مولڪي کهر جين تون، لوڪ رتوئي کهوريو.

(۱۲۶)

ڪوندر جن ڪذاريو، ڪا ٿون سي ايهان
هڪڙي رات رهان، وچي ورهه وارئين.

(۱۲۷)

ڪوندر جن ڪذاريو، ڪا ٿون ايهان سي
حال ته پهنجو هي، وڃي ڏسيا ڏکن وارئين.

(۱۲۸)

ڪوندر جن ڪذاريو، آهه تني ڪوئي
هڪڙي ۾ هلي، هوندي ڏکن وارئين.

(۱۲۹)

ڪوندر جن ڪذاريو، سور پڇن سيئي
پره جي پيهي ۾ تني مٿي ماڙي.

(۱۳۰)

ڪوندر جن ڪذاريو، پيهي سي پڇان
انهن لڳا لڇان ۾ آيل آهه اڀا ٺڪي.

(۱۳۱)

ڪوندر جن ڪذاريو، آهه تني کهوري
سچل جي جهوري، جيجان آهه جتن جي.

(۱۳۲)

چڱو ڪوندر غم، جي مون پڇو جيڏيون
منجهه ڪشالي ڪم، آهي ورهه وارئين.

(۱۳۳)

ڪوندر ڪذاريام، سي ڏان ڀلا ڏينهڙا
سيڪهن ساعت سپرين، سچل ڏي ساريام
ڪشالا ڪاريام، ساعت هڪ سمهڻ جي.

(۱۳۴)

ڪوندر ڪين ۾ کهوريان، جن ڪيس سينڌي سڄڻان
جان تڪ پيٽي توريان، تان ڏک موهارا سکن ڪان.

(۱۳۵)

جي ڪوندر ڪوش نه ڪن، ڪه پيون سي سرتيون
جن سنگت ساڻ سکن، سي پاڻون ڀري ڪرتون.

(۱۳۶)

ڪوندر ڏينهه ڪذار، جان تون جهين چنڊڙي
سيئي وڃن وار، جي ڪيڙي ڪيڇيڙان سان.

(۱۳۷)

جني ڪوندر ڪوش، آهه نهاريان ڏن ڪي
جهجهو تن ۾ جوش، سچل آسا ڏيهه جو.

(١٣٨)

جي سارو پڇان لوڪ، ته ڪو ندر وارو نه لهان
هڙو پلو ٿوڪ، ڪهين پاڳ پرائيو.

(١٣٩)

سڪن واريون سو، ڪا ڪا ڏکن واري
ڦرت انهيءَ جي تو، پکيون آڌڻ واريون.

(١٤٠)

آڌڻ واريون آيون، ٿيون آڌڻ اجاريون
جي ڪو ندر گذاريون، آڌڻ تن اوکو ٿيو.

(١٤١)

سارو لوڪ سڪن، پوءِ وهاريو پرينءَ ڪان
ڏسو واه ڏکن، هوت وهاريو هنج ۾.

(١٤٢)

سڪن واريون سو، ڏکن واري ڪا
سو نه سلي سا، جهن سچو سور پرايو.
ڏکن منجهان سڪ، مون ته اڌا ڏيٺيون

(١٤٣)

ڏوريندي ڪي ڏک، سونهان ٿيا سڄڻان.

(١٤٤)

هن سهانگا سڪ، جي ساري عالم آيا
ڏور مهانگا ڏک، جي ورتا ورهه وارئين.

(١٤٥)

سينڌيون جي سڪن، تني ڪو ندر گهوريا
ڏنو ڪاڻ ڏکن، سچل سرڙو سٽ ۾.

(١٤٦)

سکيون ڪوهه پچن، سچل ڏکن خبرون
سي هن وهانءَ وڃن، ڏيل ڏکايا جن.

(١٤٧)

ڏکيون پچن ڏک، سکيون پچن سک!
هنکي حاصل جو ٿيو، جيڪي منجهان دک
نيڪ وارن جي نک، لڳي لوڙيءَ وارئين.

(١٤٨)

عمر اجائي گذري، هيءَ هيءَ هڙي حال
اڏي ڪان قريب ڪا، سچل جي ته سنڀال
مونکان پچن ڪين ڪي، ڪافن جا ته ڪشال
تينجو ترب ڪمال، ڪا ور ويچاريءَ جي ڪريو.

(١٤٩)

عمر اجائي گذري، هوت نه ڳڌئين مان
جيسين جت نه ڏسندي، طلب نه ويندس تان
جاني ملي نه جان، ڏان تان ساهه نه نڪري.

(١٥٠)

عمر اجائي گذري، هڙو ٿيڙم حال
ڪهن سٺايان سرتيون، اندر جو احوال
آريا ڪي الحال، ڪند و غور غريب جو.

(١٥١)

عمر اجائي گذري، هڙا حال ٿيام
چپ چهاتي سرتيون، وڌون هوت وڃام
هوجي ڏونگر ڏاڪڙا، ڏولڙ سڀ پيام
اڄ سيان ايعدام، ڪندا ور ويچاري جي.

(١٥٢)

عمر اجائي گذري، وهي آيم ڏي
آءُ سڀاجها سهڙيسن، پرور ڪارڻ ڏي
ناهي جيئڻ جي، ڪا ور ويچاري ور ڪريو.

(١٥٣)

عمر اجائي گذري، اڃا ٿيا اظهار
زاريون ڪيم ذوالمان، روئي زارون زار
مٿر آه ميار، هو ٿين حرف نه ڪڙو.

(١٥٤)

عمر اجائي گذري، ڪارڻ متيو رنگ
مون نهارڻ نه ڏٺي، سانول سارو سنگ
جن نما ڪي جو تنگ، ڪاڪيون ڪيچ ڏڪي تي.

(١٥٥)

عمر اجائي گذري، ڪني جا جوين جاڙ
ڏالاهن بلور جا، چئني طرفين چاڙ
پارو چل جي پاڙ، مونکي روهين روليو.

(١٥٦)

پنهوان پنهون ٿي ڪريان، آءٌ پڻ پنهون پاڻ
اديون ٿيس، اچاڻ، جو ڪين پروڙيم پاڻ کي.

(١٥٧)

جان پروڙيم پاڻ کي، تا پاڻ پنهون آهيان
ڪيهي طرف ڪاهيان، جو طرف مڙيئي تم ٿيا.

(١٥٨)

پيهي پروڙيوم، تا پنهون پاڻئي آهيان
ڏٺي منجهان پاڻ کي، هي ٻڙلاءُ پيوم
سڀڪي ڪري ڪيوم، تم غير گمان اٿي ويا.

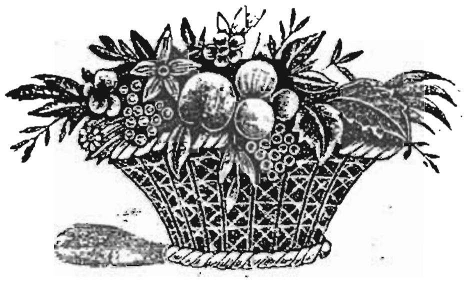

ڪافي

ڪهن سان ڪيم نہ ڪل، جو سودو آندم ڀهاڙ سان
سودو ڪهن نہ پڇيو، آيس منجهہ مشڪل
گران قيمت ڪان سيٽي، مونيا تهن مهل
سودي هڙي تي اُتي، لائن سڀ نقال
حال ڏسي نا هدجو، پيو جيڙو منجهہ جنجل
ڏوہ نہ مونکي ڪو ڏيو، پئي خلق منجهہ خلل
سچل سر افراز ڪيو، آڻي عشق اجهل.

ڪافي

آهيان آءٌ اسرار ۾، جيڏيون مونکي ڪيرٿيون ڀاليو
ڪن نہ ڏيان ڪيهڙي، پنهنجو ران بيزار
نوري ناري ناهيان، آهيان رب جبار
جيڏي شاهي پاڻ جي، ڪيڙم هت شڪار
آيس هن عالم ۾، ڀاري چائي بار
ماريو آ منصور جي، خونيءَ هن خمار
اڏيو صدق يقين سان، اهڙين ڙي اعتبار
مرشد پاتو نا ڇيو، سچا تون سردار.

سارنگ

جيڪي ٦ مکيہ راڳ آهن تن مان ميگهہ ٻہ هڪڙو آهي. سارنگ ۽ ملهار ٻئي ميگهہ راڳ جون شاخون آهن. ميگهہ، ملهار ۽ سارنگ جي ڳائڻ جو نيچر تي اهڙو تہ اثر پئجو وڃي جو يڪدم ڪڪر ڪارونڀار اچي ڪڙڪن ۽ بادل وسڻ جا ويس، ڪيو برتر ٻهاريو ڇڏين ۽ مگر انهيءَ ۾ گنيہ جي ڪن جو شرط ضروري آهي. راڳ ودياجي ودوانن جي وارتا آهي تہ سارنگ هڪ پکيءَ جو نالو آهي ۽ جنهن کي نڙگهٽ جي هيٺان هڪ سوراخ آهي ۽ جڏهن هو پاڻي پيندو آهي، تڏهن اهو پاڻي انهيءَ سوراخ مان ٻاهر وهي ويندو اٿس ۽ تهن ڪري هو گهڻو ڪري پياسي رهندو آهي. قدرت وري انهيءَ سارنگ پکيءَ جي آلاپ ۾ اهڙو تہ اثر رکيو آهي جو جڏهن جڏهن هو سخت پياسي هوندو آهي ۽ آڪاس طرف نماڻن نيڻن سان آلاپي نهاريندو آهي، تڏهن يڪدم بارش جون بوندون ورسي پونديون آهن:

جهڙ تي هوا اپ طرف مکڙو کولي، ڇنڊڙي
چوري اهو بوندون جهٽيندو آهي، جي سڌو
وڃي سندس شڪم ۾ داخل ٿينديون آهن.
اهڙيءَ طرح سارنگ پنهنجي پياس اُجهائي پاڻ کي
تازو توانو ڪندو رهندو آهي. جيڪي سر
دي پکي آلاپي ٿو اهي راڳ جي ماهرن جهڙي
مٿن نالو رکيو آهي سارنگ. انهيءَ مٿين
ذڪر جي ثابتي جناب ڪرورامل صاحب
جن جي هيٺين بيت مان پڻ ثابت آهي.
جهن بزرگ پنهنجي خط ۾ پنهنجي ستڪر جناب
ڪرورامداس صاحب کي لکيو آهي.

تيرا مک سهاوا جي، سهج ڏن هاڏي
چڙهوئا ديکي، سارنگ هاڏي.

سارنگ جي ڳائڻ جو وقت تاڪ منجهند جو
ٿئي ويل آهي؛ ڇاڪاڻ ته هر چيز کي تپت؛
ٿئي ۽ ملهاري؛ بهاري جي قدرتي طرح کهرج
ٿئي ٿي.

خيال پنجون
(ميگهه ملهار)

سر سارنگ

(١)

پريان ڪٺي جو پڙهي، ڪرمڪ جي ڍاڻي
وسائي وس ڪري، پلر جو پاڻي
بوندون وسن برهه جون، ڇم ڇم مان ڇاڻي
سچل ٿيو ساڻي، صاحب سارنگ آئي.

(٢)

مون ۾ آهين تون، تو ۾ آهيان مان
بجلي بادل سان، آهي جنءَ سهرين.

(٣)

سارنگ سڌا ساٿ، سرتيون سا ڏڻ آيون
ڦيريو راڳن ٿاٽ، وڃن ويس، وس ڪيا.

(٤)

پورب سنديءَ پار جا، ڪڪر ڪارونڀار
وڄن ۽ وڄ سان، چڙهن ٿا چوڌار
آيا ڪي آبيءَ سندي، اڳئون سنڌڙيءَ سار
ڪر سڻاوا ٿيا، وڏيا وه واهار
ساوا ٿيا سڪار، مولا سنديءَ مهر سان.

(٥)

مولا سنديءَ مهر سان، ساوا ٿيا سڪار
ڏهي ڇڏيو ڏت سان، ڏو ڏتين ڏيار
ترايون تجل جون، ٿيون تارون تار
سوراهين سنوار، صاحب سڻائي ڪئي.

(٦)

ڀهه ڀهه ڪندا آيا، ڀيهر ڀڪر وال
ڪڪرن جي ڪڪات ڪان، ويا ٿئي مال
آهن م اچي پٽي، چونڪن سنديءَ چال
مندائتي منڊل ڪيا، جو اُٿا جال
ڀلر سان ڀمي ڀيا، پنهوارن پلال
جهوري ڀيون جهوڙيون، جهانڪيڙن اجهال
ننڪو ڪنج نه ننڍو ڪي، نماڻن نڪه پال
جن جا جهڙا حال، تن پوورهت وکيج تون.

(٧)

ميهر سندا ميڻه، شاه وسائين شل
جهڙيل مهنجي جهوپڙي، بنان جلي جهل
ڪاهل تي ڪهل، ڪيڏهن شاپل ڪرين تون.

(٨)

وڄن وڪر وڏائي، وسڻ وس ڪيو
وچڙ واچا واه ڪيا، پاڻر پوءِ پاٽيو
سچا سائو ٿيو، سڀڪو سارنگ آئي.

(٩)

نازڪ سندو نيڻه، آهي اين جيڏيون
مهنجي رائي ريجه ڪري، جنهن سالوڻ ميڻه
راز رکي ڏو ريڻه، منهن م محبوبيءَ جو.

(١٠)

راڏا ڪون ريهن سان، رڻ ڪيائين ريج
پٽن مٿان پلٽيون، ميرون منجهان ميچ
برن م بهار ڪئي، گلزاري جي ڪيج
سچل سارنگ سيج، سوهي ساوڪ وچ م.

(١١)

سارنگ رنگ ڪيا، پوياڙيءَ پٽن تي
ڪڪر پاپاڻن جا، پلر پڙي ڊيا
ڏيهان ڏرت ويا، مولا سنديءَ مهر سان.

(١٢)

عالم کي آگاهه، سارنگ ڪندو آيو
ڪرڻ جن ڪوڙيون ڪري، ڪاهيون اچي ڪاهه
وايو سان وارا ڪري، ڪاهيون اچي ڏاهه
وسايائين وڏ ڦڙو، واڻن تي واهه واهه
گلزاريون ٿيو ڪاهه، پٽن تي پکڙا ٿيا.

(١٣)

اڄ اتر پورب پار ڏي، ڪڪر ڪڪوريا
سارنگ سر سرائيا، ساجهري سوريا
سرحد ۾ سارنگيون، چمڪ چڱا چوريا
آيو اتي اوريا، طبل تارون تيج سان.

(١٤)

وسي پيو وڏ ڦڙو، پکيون پيٽ ڀريون
ٻچا ريون پٽن تان، وڻ ٽاڻين وريون
کيرن جون ڪريون، چاڙهين ڏڌون چاهه مان.

(١٥)

چاڙهين ڏڌون چاهه مان، کيرن جون ڪريون
ولهيڙيون سي آيون، ڍٽن مان ڍريون
ٻچا ريون ڀريون، آيون وسائي وڏ ڦڙا.

(١٦)

والي وسائيج، ڌرڌڻي جو ديس
ڀريون مون ڀرديس، اُلهي ايندا وڏڙا.

(١٧)

مندون موٽي آيون، جهڙ جهجها جوٽيون
ڀلر سان ڀر ٿيا، ٻوٽا ٻوٽيون
هسي مينهن مهرجا، ميهون اچ موٽيون
ڇڙيو اچن ڇوٽيون، وڻ ٽاڻن ولر ڪيو.

(١٨)

والي وري تون، وطن تي وس ڪرين
مينهن وسندي مون، سڄڻ سار سنڀرين.

(١٩)

ديسا ديس وسي پيا، رحمت جا درياهه
گلزاريون ٿيو گاهه، ٻوٽن تي ٻڪرا ٿيا.

(٢٠)

سارنگ سعي ۾ آئي، سچل سعي چڙهن
متان اينده اوچتو، هاڻ ٿم ڦڙا ٿڏ
اجهاپي ڪا اڄ، وسڻ ڪان اڳي وڃي.

(٢١)

سارنگ ساري رات، وڄڻ مٿي ريج ڪيا
ڪڪن ڀورڙا سوئيا، ڀره ڦٽي پرڀات
ڪڻن ٿي پڌرا ٿيا، ڪل ڦل ڀاتون ڀات
وائي سيڪهن وات، سچل سارنگ سات جي

(٢٢)

سارنگ صبح آيو، ڪوڙيون ڪري ڪاج
هاري هليا هاج، ڪڙمين هر ڪلهي ڪيا.

(٢٣)

پينر نا پاليو، ته بوندن ڪئي آ بس
اجهو ڙي آيو، وري ويتر وترو.

(٢٤)

اکين آب وهايو، سرتيون ساري رات
وهائن وڏ ڦڙو، ڀرڻ نا پرڀات
پينر ڪان برسات، اکين اوڙڪ سڪيو.

(٢٥)

هڪ وسڻ پيو وڄڻ، تيون لهي پيو سيءُ
جهوري وڏ نءُ جهوپيون، ڇڻ وڏائين ڇيءُ
رنن جو رڄڻ هر، والي وسيلو ٿيءُ
حال جني جو هيءُ، تن پرور ڪ پناه هر.

(٢٦)

اول آنڊي آئي، پويان جهڙ جهجهو
نڪو اولو آسرو، نڪو اوت اجهو
ڏهيلين ڏجهو، پرور ڻج پڻن هر.

(٢٧)

اول آنڊي آئي، پويان هوئي برسات
رعد جي رڙين جي، پٽي نه هوئي بات
ويچارين ورن جي، وائي هيڙي وات
مٿان وسڻ هيٺان چڪڙ، سيءُ ميون سڀ رات
ڀره ڦٽي پرڀات، ڪٽڪان ڪانڊين ڪڏيون.

(٢٨)

اڄ ٻڌ پورب پار ٿي، ڪڪرن ڪيا ڪوڙه
صبح ويل سويل جو، سارنگ لاتي سوڙه
وڄڻ واجا واه ڪيا، مينگهه پڏا اڄ موڙه
لوڪان لاتي لوڙه، مولا پهنجي مهر سان.

(٢٩)

اتران اوري، بادل برسي آيا
سرسريلا سوز جا، سارنگ تو سوري
کهوري مان کهوري، اجهو اڳڻ آيا.

(٣٠)

اتران اوري، ڪئي ڇمڪي ڇمڪاٽ
اتان ڪيائين اوچتي، لس، ڀِلي تي لاٽ
منجل ٿيا مڪران تي، ڪوڙن جا ڪرڪاٽ
ڪڪرن مٿان ڪيچ جي، ڏڪي ڪاڏا ڦاٽ
وري ورتون وات، سچل سائي سنڌ جي.

(٣١)

سچل سائي سنڌ جي، وري ورتائون وات
جهڙ ڦڙ جهلي آيا، جهڙڪو ڏئي جهات
وسي پيا وڏ ڦڙا، کهير پسائي کهاٽ
لاٿي اڄ اسات، سارنگ سنگهارن جي.

(٣٢)

سارنگ آيو صبر ۾، ٻوڏن ڪئي بس
رنگا رنگي وس، قزح ڪڍي نيل تي.

ڪافي

هيئون موتن مت آهي آهي
ڪير چوي ٿيا ناهي ناهي

١- فهم فراست عقل ارادت
ليئه بها سڀ ناهي ناهي
٢- مست ٿيا مخمور اڏاهين
ڪل نه پئي ڪهن ڏاهي ڏاهي
٣- ڏوڙا طالع تن جا جائي
يار جدي کي ڇاهي ڇاهي
٤- وس مڙيوئي يار سڄڻ جي
هئي نماڻي چاهي چاهي
٥- سگهه سياڻو يار سڄڻ سان
ڪين سچل چو ساهي ساهي

ڪافي

آءٌ ٻانهي تون سائين، ٻانهن ٻانهن ڪهجي ۾ ڪهڙو
طوفان تهجي يار پيارا، ڪا ڳالهه اچن من ڪائين
نا ڏ مولا جي مهر هوئي ڪا، توڙا مون تي لائين
روز ازل کان تهجي آهيان، غير نه موڳي ٻائين
ڪڙي ساعت اڱڻ سچل جي، پير مبارڪ پائين

راڻو

مومل ۽ راڻي جو قصو سنڌ ۾ تعديءَ وڏي
جي وات آهي. راڻي جي رسامي ڪري مومل
جو ڪياڻي ٿي، جيڪي ور لءِ ورلاپ ڪيا آهن،
اهي دردیلن دانهن کي سازيندڙن سوز پرين ۾
آڻي، متن ڪٿي سر راڻو نالو رکيو آهي. هي اهڙو تہ
سوز ڀريو سر آهي جو آلاڻا نالو سيني اندر سل ڪيو
ڇڏي. سنڌ ملڪ جي جهونگي لوڪ جو واڳ، اجو ڪهڙو
ڪري لوڙائن ۽ بيتن جي صورت ۾ هوندو هيو، ان ۾
راڻو ڪهڙو سرايل آهي، جو ڏي آهي تہ راڻي جو سر جتي
جهجهو جهونگا ريو وڃي اتي سڀ ڪيو ڇڏي. راڻي
جي راڳڻي جو سنگيتن ۾ ذڪر آيل ڪونهي ڇاڪاڻ تہ
ڪوهياري وانگر هي قصو بہ سنڌ جي سرزمين جو آهي،
تهڪري ڪوهياري جي راڳڻي وانگر هن راڳڻي کي
بہ نج سنڌي راڳڻي هئڻ جو فخر آهي. راڻو ڪافي
ذات جي راڳڻي آهي. هن جي ڳائڻ جو ڪو خاص
وقت مقرر ڪيل ڪونهي. پنجاب ملڪ جي
ڳائيندڙن هن سر جي تاثير کي تسليم ڪيو آهي،
تهڪري اتي هي سر چڱي ڇاڻ سان ڳاتو وڃي ٿو
راڻي جي سر کي پنجاب ۾ سر ڏکڻي ڪري
ڪوٺيندا آهن.

خيال جيجون

(مومل جو مذڪور)

سر راڻو

(١)

مومل مٺي ماءِ، راڻا ڪر نہ راڙ تون
جوئن کي جواب، مرد نہ ڏين ميندرا.

(٢)

ڪيو مٺي ماءِ، موڪني تو ميان ميندرا
ڪر نہ خان خراب، ڪامل ڪاڪ کنيو ڪي.

(٣)

هڪ جوءِ ٻي جوءِ، مرد نہ ڇڏن ميندرا
تو ڀلي پرين ڀوءِ، ڪوہ لڄايو ڪاڪ کي.

(٤)

هڪ جوءِ ٻي جوءِ ڇڏن ڪين جوان
آهي ٻي انسان، جي ننگن تي نسار ٿيا

(٥)

آءُ راتڙا ڏي رنگ، موتي ڪاڪ ڪندن کي
لاهج لِکَ خدا جي، ڏورو پرزو رنگ
ناميا ڀاڙج نعگ، مهڻين هاب معاف ڪرين.

(٦)

آءُ راتڙا رنگ لاءِ، موتي ڪاڪ ڪندن کي
ناميا نانءُ خدا جي، ڀيرو ري مت پاءِ
سوڍا سنڌ ساهه، آءُ وڃي ڪاڪ اڏائيان.

(٧)

آءُ راتڙا رک راز، نڪر هن لماڙي سان
توکي ڪريان ڪيترو، ناميا نو نياز
جو ٿي ڪيئن لاز، تهن مهڻن هاب ڪري ڇڏيو.

(٨)

مون ڏان مهڻا لاءِ، مولا ڪارڻ ميندرا
تون تا صاحب سچ جو، مي ڏهارڻ ڏاهه
توڙي ڏيس بدراه، ته بڪل پڇي تو آهيان.

(٩)

ڇڙهندي ساهه ڇڪي، لت مٺ ڏيکارج ميندرا
آندو مونکي هٿين، کڻين لار لڪي
چاڙهي ڏکي ڏاکڙ تي، تهنجي عشق تکي
سو ڪو سر سکي، الهه جي اولاڪ جو.

(١٠)

جي جو ٿيٺو هو، سو اڪر متيندو ڪون ڪو
ميرو زهر زبان سان، جن ڳالهين ڪيٺو هو
نه ته پاڻون پهٺو هو، مونکي زير زمين جي.

(١١)

ڏکه نه ڏيٺو هو، ته مونکي ميان ميندرا
ناميا تهنجي نعگ کي، تو ايئن ليٺو هو
زهر پيالو پر ڪري، مونکي پيٺو هو
جيءُ نه جيٺو هو، مونکي هن مهڻين وري.

(١٢)

سوڍل سڪائي، آءُ پڻ اديون آهيان
راتو ڏيهان ميهڪي، وات اڃا وائي
ڪڏهن اڃا ڪائي، جو ڪارڻ لهندي ڪاڪ ڏان.

(١٣)

ميان آءُ ماري، ڏاڍي ڏنو ڏهاڳ جي
مهڻي هاب معاف ڪرين، ڪاڪ نه ڪج ڪاري
ڪر سوڍا ستاري، ڏوهين مون نه ڏسيج تون.

(١٤)

جهڪي ڳالهه جوانءَ، سا سڻ ميان ميندرا
آءُ تهنجي آهيان، تون مهنجو وانءَ
ميءَ نڪر تهنجي نانءَ، آهي وڪاڻي ولها.

(١٥)

ولها وڪاڻي، آءُ در تهنجي آيان
تهنجي ڏس ڏهاڳ ڪئي، لاميا لماڻي
آءُ اڳي اڻاڻي، ويتر ورهه وڌو ڪيو.

(١٦)

راضي ٿي راڻا، معاف مڙئي ڪر منديون
مومل سيان ماڻا، جا ٻ تو نه جڳائيا.

(١٧)

جا ٻ تو نه جڳاءِ، مومل سان ماڻا
سو ڏا سياڻا، مونڙ مرڪ نه تهنجو.

(١٨)

مونڙ مرڪ نه تهنجو، سو ڏا سياڻا
وساڻج وهي جا، پينگهه اهي پاڻا
ٻري ڪري ٻاڻا، مونکي مارئي ميندرا.

(١٩)

آءُ سو ڏا ڪر سچ، لاهي مون تان مهڻو
محبت سند وڏوڙي، مون من اندر مچ
اللهه ڪاڻ اچ، ٻماڻ کي وساڻج ميندرا.

(٢٠)

اڇو سڄي ال ولطاڦ تهنجي ميان ميندرا
عيبن ڪان آجي ٿيان، ڪو جهي ٿي نه ڪاڪ
هيرا هيرا ڪ، متان متين ميندرا.

(٢١)

هي ڏهاڙ ڏاهه، تون جو ليو ساري ڏت جو
ڪامل تڪو ڪاڪ تي، چڙهي ڪرهل ڪاه
ڪاڻيون ڪنديون ڪاڪ جون، لکي باغن باه
مون تان مهڻو لاه، من مهر پوئي ڪا ميندرا.

(٢٢)

سڪ نه سيتال ڏانهه، من وسي مون ميندرو
پاليان تهن کي پاءُ، سو ڏو اڻتر ساهه ۾.

(٢٣)

ڪاڪ نه ڪر ڪاري، سو ڏا لهر سماءِ
هيڪر هيڏي آءُ، مندون موتي آيون.

(٢٤)

راڻي کي رهائڻ جي، تو ڙان ڪيون تدبير
ڏکن سان ڏتون ڪٽي، توڏي کي تڪبير
ڪڏو ڪيو قهر جو، اهو ڪم ڪبير
راڻي ٻر رڻ بير، کهوٽ کهاري نا وڏي.

(٢٥)

سومل سان سهڻ جا، ڏاڍا ڏنم ڏک
سو ڏي وارا سڪ، ملڻ مون مشڪل ٿيا.

(٢٦)

سومل سناڻ ڏتون، ستي سور ٻڌايا
ڌوند هجين ها تون، هين نه ڏوليان ڏکڙا.

(٢٧)

مومل ڏني مَل، سومل سان ڳڍ سيج تي
سوڍي سوز فراق جا، سيخي ڏيوا سال
ماري ڪيئين مت ڪي، پر آئي ڪاند ڪمال
جوش نه ڏنس، جمال، غازي غير رکي ويو.

(٢٨)

مومل ساڻ جهلي هليو، مل مٺو ماڻو
ڪاغذ مڪتين ڪيترا، پر ريڏو نه راڻو
پرين پرچاڻو، آڌط اجهائي هلي.

(٢٩)

آڌط اجهائي هلي، پرين پرچاڻو
ڪين کٿايو کوٽ سان، پر ت من پاڻو
ظاهر زالاڻو، پر باطن بره ٻلي هيو.

(٣٠)

ڪين کٿايائين کوٽ سان، حيلا ڪيئن هزار
ماڻو ڇڏيو نه مينڌري، ماهي مٺيا دار
مومل ناه ميار، سوڍي سگهه ڇڏي ڇڏيو.

(٣١)

راڻا تهنجي رنج، ساڙيو مهنجو ساه
ڇاڙهي هڪ الاه، سنگر نه سيڄل مون هيو.

(٣٢)

راڻا تهنجي رنج، مون لوڪين لڄايو
پاڪين پلايو، ڏوه نه ڏاڍا تو سڌوه

(٣٣)

ڪاڻي رئي ڪهي ڇڏيو، راڻا تهنجي رنج
سکون سڀ سهنج، سوڍو ساڻ ڪٺي ويو.

(٣٤)

راڻا رنج نه ڪر، معافي مومل ڏي ڪٺي
سوڍا تو صبر، ڀڪڙ پوڙي ماريو.

(٣٥)

اچين ڏان اکيان، ڏاتر ڏي نمان
چامون مون ڇمان، پرين تهنجي پيرڙا.

(٣٦)

اچين ڏان اکيان، ناتر سر ڏائي
ٻاند ڪڇي ٻائي، چامون ڇمان پيرڙا.

(٣٧)

سوڍا هن سڙي جو، لهي وچ سماه
ويرن وڏو وچ ه، آهي ويرو ڏاه
مون تي لکيد وکوڙ ڪو، پيارا ٻاڪي ٻاه
هيڪر ميڏي آء، ته پيرولي پڪڙ ڏئي.

(١٣٨)

مرد ٿي تون مينگهراءِ، سودا سگهه سنڀال

کوهه لڄائين پاڻ، آ حق وڃڻو نيهن ۾.

(١٣٩)

منهنجا متنج مينگهراءِ، تون ڏاڍو آڙي راڻي

سودا سچا ٿي، کنوڙ وساءِ ڪاڪ جا.

(٤٠)

کنوڙ وساءِ ڪاڪ جا، سودا سچا ٿي

ڏوليا تو لءِ ڏيت ۾، وتان ويڳاڻي

راتو ڏينهان اوتيان، پنڄڙين ماڻ ٻاڻي

وئڙط آيس ورتو، تي جاني جو ڪيا ڻي

لتا ليڙون ليڙ ٿيا، تي پوتي پراڻي

قرب راڻي جي راڻي، سرتيون سڏن ساڻيهه ۾.

(٤١)

ڪاڪ پڇندا ڪاڙهي، وڃيا اڏو ڏهند

رسيا اڏي هند، جتي مون تون ناهه ڪا.

(٤٢)

ڪاڪ پڇندا ڪاڙهي، وڏي ويلي ويا

لنڊاڻو لنگهي ڪڙي، ٻڙين پنڌ پيا

اتي تنا ڪ ٿيا، جتي مون تون ناهه ڪا.

(٤٣)

ڪاڪ لنڊاڻو لنگهيا، لاهوتي ڪي لال

اوري هند ڪا ٽڪيا، پري پيون خيال

حدون پڇي هليا، ها ڪا ريا جمال

تيڙن قرب ڪمال، ويچا ٿيا وصال ڪي.

(٤٤)

ڪاڪ ويا ڪاڙهي، لنگهي لنڊاڻي

ڏکي ڏريسا ڏيت، جتي رنگ رکيو راڻي

تا ڪيا تهن ٿاڻي، جتي مون تون ناهه ڪا.

(٤٥)

مومل ماڻي مينڌري، ڪاهي ڪاڪ وڃي

لوڏا ٿيا لڄي، دهشت جن ڏيا يو.

(٤٦)

مومل ماڻي مينڌري، ڪاهي ڪاڪ هلي

سوڍي ساڻ سلي، ڳجهه ڳجها ڳالڙي.

(٤٧)

ڪوشر لکهي ڪاڪ جا، پري ويا پري

ويو ڪين ورې، ما لڄهي هن ميدان ۾.

(٤٨)

لکيا لعل راڻو، ڪاڪ ڇڏيائون پوئتي
رسيا الهيءَ جاءِ جي، مومل سان راڻو
ڪا مسجد تڪيو، ڪو تڪاڻو
تاتي تيسين تاڻو، جي مون تون ناهه ڪا.

(٤٩)

مومل ماڻڻ مليا، ڪاڪي ڪلدار
وچ آتش دود جا، آيو بهت بخار
سڙي ڪي سوزن ويا، ڪي ترڪيا تروار
باقي برخوردار، ماڙي ڏسي ڀيليا.

(٥٠)

ماڙي ڏسي ڀيليا، باقي برخوردار
ڪي ماڙيءَ کان متي ويا، پرت نه جن پچار
ڪا صورت اتڙي، نڪا تار تهوار
سرت ڪا سڃيار، نا ڏسڻ وارو ڏيهه.

(٥١)

نه ڏسڻ وارو ڏيهه، ڪا سرت سڃيار
تن تي چڙهي آيا، بي خوديءَ جا بار
ڪين ڏٺائون ڪاٿئين، روءِ نڪا رخسار
الان ڪما ڪان تحقيقا تڪرار
لٿا شور شمار، همه سان هڪ ٿيا.

ڪافي

ڪانڌ بنان هي ڪاڪيون، ڪوڙي آهي ڪاڪ
١- سوڍل پاڄون سرتيون، مري ٿي مشتاق
٢- مهنجو ساهه سڪيو ٿي، اچڻ جي اوطاق
٣- سڪ اچي لهه سهڻا، چور ڪيس، چوطاق
٤- سڦري آهي سون ڪان، خاصي ڏيت جي خاڪ
٥- وڃي ويچاريءَ ويو، اڏيون ٿي اولاڪ
٦- سچل سڪ سوڍي جي، ڇيري ڪيڙو ڇاڪ

ڪافي

مولڪي تهنجي ساوسنيار، ڇڏ رسامان تون مينڌرا
١- ڏوهه نه ڪوئي تو ڏيان، آهي مون ئي سرميار
٢- سڪ سوراخ مون ڪيا، هٿڙي منجهه هزار
٣- موت مران ٿي مينڌرا، برهين جا ڙهيءَ بار
٤- ويٺي ڪري ڪاڪ ۾ هي ويچاري ويچار
٥- سچل سيٺي آئيا، جي دل گهريا دلدار

ڪاريهر

ڪاريهر جي ٻه ڀڃڪڙ وڃهي ٻهر جي نه ونهس وير ته ڪاريهر ڪهن ڪونجي.

سنڌ ملڪ ۾ هن سر کي ڪاريهر ڪري ڪوٺيو وڃي ٿو ۽ ٻئي راڳن جي ڀيٽ ۾ ڪاريهر جي سر کي ڪالسرو ۽ ڏانگهه سرالي لکيو اٿن. ڪاريهر جي ڳائڻ جو وقت ٻپهاري جو ٢ بجي کان ڏئي ٻري مٿان ڏاڍي آڌي ۽ ٻئي راڳن ۾ اٿن ڏانگهه سرالي (ڪاريهر) جي ڳائڻ جي اجازت رات جي پهرين پهر کان ٻئي پهر ڏاڍي ڏني آهي. هي ڪماچ ٺاٺ جو راڳ آهي. هي بلڪل نيارو، نرم ۽ اداس سر آهي. هير رانجهي جي قرب جو قصو **سچل سرمست** سموري ڪاريهر جي سر ۾ ڏنو آهي ۽ ڳائڻ ته رانجهو راڄڪمار هير جي حب ۾ شاهي گدائي سان مٿي، ڪنن ڪنڊل پائي، قاتل ڪاريهر ڇتن ۾ ڇت ڪري، ٻره جي بين کڻي، جوڳي روپ ڌاري، جانب جي جوءِ ۾ دلبر جي درشن خاطر، دردِ ديوانن طرح ٿي ڦريو آهي ۽ تنهن ڪري سچ پچ اهو سوز انهي سر ۾ ڇڪو پيو سرائي ۽ ڳائڻ سان مٿين اداس ڪيو ڇڏي، بلڪ وره وارن کي ويراڳ ڏيو ڇڏي

خيال ستون

(هير رانجهو)

سر ڪاريهر

(۱)

جن کي اديون اوچتي، ڪاٽيو ڪاريهر
تن جي خاص خبر — ڄاچيو جوڳيئڙن کان.

(۲)

ڄاچيو جوڳيئڙن کان، تن جي خبر خاص
نانگن ڪيا ناس — سنگهه سان سيون مٿي.

(۳)

ٻر مان ٻاهر نڪري، ڪاري ڪنيان ڪر
ڏر انهي جي ڏر — جهين ڏر نه ڏيڻ ۾.

(۴)

سپ سڄاتون ڪين ڪي، جوڳين ماري جڪ
جني سنگهيو ڪک — ... ڳائي تيا

(٥)

چڙهي ملڪيت مال — رانجهو رڻ چڙهي هليو
قسمت ڪيس ڪنگال — نہ تہ حاڪم هيو هزار جو

(٦)

حاڪم تخت هزار جو، قسمت ڪيو ڪنگال
مسڪيني جو مرد ڪي، خطرو نڪو خيال
محبت مستانو ڪري، ڦرو ڪيڙس حال
پيچي جهنگ سيال — جب نہ تخت هزار جي.

(٧)

مالڪ الهي ملڪ جو، رانجهن مان راجو
الفت ڪان عطا ٿيس، ڏکن جو ڏاجو
عشق ڪيس آجو، دنيا جي ڪل دود ڪان.

(٨)

مالڪ تخت هزار جو، رانجهو آهہ راجا
ڪاني مونکي قلب ۾، قرب هڻي ڪاجا
ڏکن جا ڏاجا، لکيا هيم لوح ۾.

(٩)

شاهي هيم شان، دلبر پنهنجي ديس ۾
سچل آيس اوچتي، کڻي سورن جو سامان
جا منجهارون چاڙهي آيس، اهو اٿم ارمان
حيرت ۾ حيران، مونکي هير هڻي ڪيو.

(١٠)

رانجهو ديس، راڻ، مالڪ پنهنجي ملڪ جو
ادين عشق انڌوڪيو پيڙم ڪين سماءِ
کهورن ڪير کهاءِ، هئي اڃي هير جي.

(١١)

رڇڙ اوکو مون ڏيو، هاريون آدم ڏير
پنهنجي لکي پاڻ ڪي، باڙڻ پٽي تقدير
ڪانہ هلي تدبير، قسمت ليد الماسان.

(١٢)

جوڳيا ويس، ڏڪي، لاٿم سڀ لباس
پٽ پٿيهر بڻ فقيرا، لپٽ ڪيم ناس
ڪيم نيهہ نراس، دنيا جي سڀ دود ڪان.

(١٣)

مونکي ماءُ ڪيو، چوچڪ ڏي چريو
عقل هوش ليو، مهنجو محبت وارئين.

(١٤)

چوچڪ ڏي چريو، مونکي ڪيو ماءُ
پيڙم ڪونہ سماءِ، آيل عشق اڪ ڪيو.

(١٥)

شاهہ هزاري ڦوٽ ڪي، محبت ڪيو ميهار
عاشقن ڪي آر، ڪهڙو آهہ قريب ڪان.

(١٦)

موُر نه محبت ڪان مڙان، هتي اچي هاڻ
ڪاڻ ڪني جي ڪاڻ، ڳڻيون ڇاڙيندس ڳوڻ جون.

(١٧)

ڳڻيون ڇاڙيندس ڳوڻ جون، ڪاڻ ڪني جي ڪاڻ
اها روح رهاڻ، من ۾ ميلي محب سان.

(١٨)

ڪاڻ ڪني جي ڪاڻ، ڳليون ٽيسر ڳئوار
من مون ملي يار، لهن ڏولاڏيل ڪان.

(١٩)

نور نگر ندورو، ڪيڏو وجهان ڪوه
مهنجي رانجهو روح، سدا وسي سرتيون

(٢٠)

ڪيڏي نا ميڙي، مولا مونکي جيڏيون
جهنگ سڄو جهيڙي، تهبر رانجهن مهنجي روح ۾.

(٢١)

ڪيڏو وجهان ڪوه، نور نگر ندورو
مون دل ڏيرو، هزاري جي هوت جو.

(٢٢)

واحد شال وڃين، چڱي چوچڪ چٽ
ٻرور ڪين پٽ، سدا سڪ وارئين.

(٢٣)

ريجهي روح رانجهي سان، ڪيڙو ڪيڙ تال
وڏون وجهي وچ ۾، چوچڪ ڏس چنڊال
ماءُ مهٽا ڏي جهجها، جهيڙي جهنگ سيال
مٿو مون مهوال، مونکان مورنه وسري.

(٢٤)

هر هر ويٺو هير جي، رانجهو ڏسي راهه
ويٺو وڃائي ونجهلي، چاهون تي چناهه
سانڊيو وتي ساهه، سچل سور سڄڻ جا.

(٢٥)

لوڏي ڪي ڀاڏون لوعمان، رانجهن رمزدار
جا تي هليو جان تي، جو ڪن جو جنسار
مرلي مٺيا دار، چوريون وتي چاهه مان.

(٢٦)

الستي آواز ڪو، مهنجي ڪن پيو
هردي اندر هير جي، آهي ڪونه ٻيو
مرليءَ مست ڪيو، جو ڳيڙن جي جيڏيون.

(٢٧)

ڪاريهر قتيل، گودين وڏا گوڏڙي
منڊيو وتي منهن سان، نانگ نسورا نيل
رانجهن جي رسيل، مرليءَ مستانو ڪيو.

(٢٨)

مرلي تي تهن مره جي، ڪنيا ڪاريهن ڪر
پر چڙي پاهر ٿيا، نيالا نڪري نور
زهري منجهه زهر، جو ڪيڙي جهتي وتا.

(٢٩)

ڪنڊل ڪدن ڪرو جهي، خان چڙي خاني
جو ڪيسر جاني، راوي طرف روي هليو.

(٣٠)

راوي طرف رويو، جو ڪيسر جوان
هيڪر هير اُڪير ڪر، مره ٿيو مستان
سورن جو سامان، سچل ساڻ ڪڻي هليو.

(٣١)

چڙي چاه چهاب جو، راوي طرف رويو
مرليون سرليون ولجهليون، وڄائيندو ويو
ٿانيڪو ٿيو، ڏانگو نورنگ پرو.

(٣٢)

جوڳي آيو جوءِ ۾، مرڪڻو مسط دار
مرلي مستانا ڪيا، جهن جي لک هزار
ڪاريهر ڪردار، نيلا ناٿ نوائيا.

(٣٣)

منڊرا مڙهي، جوڳي آيو جوءِ ۾
پڙهيو سو پڙهي، منڊرا محبوبن تي.

(٣٤)

تهيون تن تڪي، جوڳي آيو جوءِ ۾
ڪهين قرب ڪٽي، رانجهو روليو رڃ ۾

(٣٥) [illegible]

نيتي نورنگ پر ۾، وهط ويو [illegible]
ڏوراها [illegible] ڏيئي [illegible] جهن جو چاڪ چڱا ساڻ.

(٣٦)

نيتي نورنگ پر ۾، وهط ٿيو وا
قسمت ڪاريا ڪموا، مالڪ لکيو منهن
ورهون ڪيڏي ويا، وره سندي واسينگ جو.

(٣٧)

ڪاري پڪڙي هير، مرلي ڪٽي منڪهن
سچو سري ڪيڻ ڪي، ويچاري وچن
لاڳو تني لکن، لکيو جهن جو لوح ۾.

(٣٨)

ڪٿي ڪير ميس، ڪٿي آميان ڪير
سالم اهو سير، سچل سڪ ڪرايو.

ڪافي

اڄ جو، جوڳي آيو، ناهن تهن جو نتي جا ڳاڻا

۱- سر جهٽائون جوڳين واريون لڳين بسمي لايو

۲- ڪڏهن نه ڏٺم ڏيه، اهڙي ۾ مولا آڻ ملايو

۳- ڏسڻ سان انهيءَ جوڳيءَ جي مون- ڏاڍو پور پرايو

۴- سيو بازارين ڳهڻ ڳهڪهرون- چم چم تهن ڇڻڪايو

۵- ذات انهيءَ جي نتي سچا ڳڻا- چنڊين پاڻ ڇپايو

۶- ذري جوڳي ذرتي سنياسي- تهن ۾ ميڻ ڏان مستايو

۷- سوايءَ سائو رانجهو هيڙو- سچل سر سٽايو

ڪافي

جوڳي آهيان جوڳي آهيان- گوگو جنگم جوان

۱- نڪي ملان نڪي پانڊت- نڪي ورق قران

۲- نڪي پوٿي نڪي پوڙهي- نڪي ڪيتا گيان

۳- نڪي اولهه نڪي اوڀر- نه مان زمين آسمان

۴- ڪا ڀيهر قتل ڪيان تو- مرلي سان مستان

۵- ڏيهي سچل جو درس دارازين- مڪي نا ملتان.

ڪليان جي معنيٰ آهي "آنند"، "سک" ۽ "آرام". سنڌ ملڪ ۾ ڪليان لفظ جي پوئين نون کي ڪٽڻ سان مٿايو ويو آهي. ڪليان رات جي راڳڻي جو منڍ آهي. هيتي تي ويڃ چاڙهڻ جو وقت، ڪليان جي ڳائڻ جو وقت آهي. هي پهرو ڏيهو تائين جي آرتي جو وقت آهي، ۽ اهوئي سبب آهي جو اهڙي گنڀير سر کي، جنهن ۾ آنند ۽ آرام ٻئي موجود آهن، اهو وقت ڏنو ويو آهي. انهيءَ ڪانسواءِ ساري ڏينهن جي هڄ ڊڪ ۽ ٿڪاوٽ بعد، ماڻهوءَ جي من کي آرام ۽ شانتي جي ضرورت ٿئي ٿي، تنهن ڪري اهڙي موقع تي اهڙو سر سڻائڻ گهرجي، جنهن جي ٻڌڻ سان من کي آنند پراپت ٿئي. ڪليان رات جي ۹ بجي تائين ڳائي سگهجي ٿو. شام ڪليان، شام جو شفق ڪلڻ جي وقت ڳائڻ شروع ڪبا آهن. ڪليان ديپڪ راڳ جي هڪ شاخ آهي. ڪليان جي سرن مان کٽيون راڳڻيون نڪرن ٿيون. هن سر جا جيڪي قسم آهن، انهن مان هر هڪ جو روپ نرالو آهي. شام ڪليان سانولي صورت يعني ڪرشن رنگ

آهي. ڀوپ ڪليان ۽ همير ڪليان جو سروپ رت ورڻ يعني ڳوڙهو ڳاڙهو آهي. ڀوپالي ڪليان ۽ ڀوپ ڪليان ۾ رکو نخاد جو فرق آهي. ڀوپ جو روپ مرد جو ۽ ڀوپاليءَ جو استري جو آهي. يمن ڪليان جهن کي هن ملڪ ۾ ايمن ڪليان ڪري ڪوٺيندا آهن، ان جي سنسڪرت ۾ معنيٰ آهي ”بندش نه رڪاوٽ“. انهيءَ جو مطلب آهي ته هن سر ۾ اهڙو ته تاثير آهي جو ڪهڙي به ڪٽ يا ڳائڻ سان روح کي سنساري خيالن کان روڪي رب جي طرف رجوع ڪيو ڇڏي.

ڪن جو قياس آهي ته اهو سر اصل يمن ولايت جي ڳائڻ جي ڪيرن جي ايجاد آهي ۽ تهڪري مٿس ”يمن“ جو نالو پيل آهي، جهڪي اڳيان الف زائد ڏيئي ايمن ڪوٺيو وڃي ٿو. ڪليان پنهنجي ذاتي نوراني صورت ۾ پنهنجي سنگاسن (تخت) تي محلات اندر راڄ جي سازن ڪنيزن تائي سان نهايت سانيڪي نموني ۾ ويٺو ڳائي. ڪليان جي ستين قسمن مان شام ۽ جيتٿ ڪليان جي مٽن لاءِ وڏيڪ شالتي بخش آهن.

خيال اٺون

(سمو گندري)

سر ڪليان

(١)

تون سمو سردار، آءٌ ميٺي مهاڏي آهيان
شاها تهنجي شفقت جو، آهي ڪو ن شمار
ڪندي ڪاند رگهرن ڪيو، تي ساري عالم عار
مٿي محب مدار، تو ساري ڪينجهر جر ڪيو.

(٢)

تون سمو سلطان، آءٌ ميٺي مهاڏي آهيان
جي تون مهربان، ته ڪهڙي ڪاڻ ڪڙم جي.

(٣)

تون سمو سائين، آءٌ ميٺي مهاڏي آهيان
مون ليئ رهائين، جو ٻالءَ لڳي آنجي.

(٤)

ٻالءَ لڳي آهيان، آهيان اياڻي
سمي سچا ڏي، ڇارو ڇام ڪلهي ڪنيو.

(٥)

آءُ ميئي مهاڻي، تون سمو ساري سر جي
قرب مهنجو ڪهڙو، ڄاڻيو تو ڄاڻي
ڪاري سر ڪنير تي، ڇڏيئي ڪڪيءَ هاڻي
راءُ تنهنجي راض سان، آءُ ٿيس، راڻي
تون ڪندري سند وکوڙ، ڪندري تو کهر ڏياڻي
سمي سپاڻي، نه ترڪ تنهنجو ڪني ڪير ڪڻي.

(٦)

ڪلسا ڪلوري، ڪن ڪالورا ڪينجهري
پيهي وچ ٻن ۾، ڪن ڪين ٻوري
روز ٿني کي راءِ ڏنه، تيا چانور ۽ ڇوري
هيون جي اڏ هنڌ ۾، ڪن ڪيڙا قصوري
عيت مٿي تن ڏکيون، سا لان تيموري
واسيو وتن ويس، ۾ منجهه کهڻي ڪتوري
ڇڄي ڪڪي ڌارجي، تن اپر عطوري
ٿي ملڪين مشهوري، سمي جي سهاڳ جي.

(٧)

پير منهنجا نيرا، پاڻي پوندا جن هوا
هنڌ يو وتن سرتي، سي چاه منجهان چيرا
ماڻڪ موتي منهن مٿي، هٿين تن هيرا
ڪات سيٺي ڪيرا، سڪهڙ سمي ڄام جي.

(٨)

وهين وهل لهون، ٿي پيتيا رياتن پاهنجا
جتي ڏت ڏپ جون، ٿي جهيرن جهيون
ڪڪي خاطر ڏهيريون، ڏهن منجهه ڏهيون
جي ڪائن پٽ ٻهيون، سي جوري تي هريون تيون.

(٩)

جهاڳيون وتن جاڳه، ميٺون ڪارڻ قوت جي
سي عالي درجي آنديون، سمي جي سهاڳ
منجهن مها وچ ۾، ڪن رنگيليون راڳ
هڙا حال جني جا، تن پاي لاڏا ڀاڳ
ڪينجهرن ڪندن جي ها هٿ انهن تي واڳ
هيرا لال لاکيڻا، تيا انهن وٽ اجهاڳ
پيا ٻي لکين لاڳ، تن ڏلين کي ڏيئي چڙيا.

(١٠)

بي حد ٻکوڙيون، ڏول نه جني ڏونڊيون
ناهي ڏت ۽ ڏپ جون، ڪن خوارين کوڙيون
هوريءَ ڦرها ڦريون، اڃن ملاحيون موڙيون
جوڙون سپ جوڙيون، ڄام طما چي تن جون.

(١١)

ڏول نه ڪهن ڏولڏيون، سيٺي ڪينجهر وچ
سمي جي سهج، پراڻين کي پکا پيا.

(١٢)

ڪينجهر سندي ڪنڌئين، ڪن ٽوڙون ۽ ٽڪيون
چڪ جيهون چولڙيون، ڄام وهاري وٺ ۾.

(١٣)

منهن نه موچاريون آهي، لڳن ٿي ليڙيون
ڄام وهاري وٺ ۾، ڪري ملاحن ميڙيون
پکيون پونکيون جوڙي ڏي، تن ڇڪڻ ٽو ٻيڙيون
وڌن ماڻڪ مير ڪان، جهيري جهيڙيون
توڙي اهڙيون اوڙيون، ته به سمي ڄام سهايون.

(١٤)

ڪهن تي پاليا پيت، ڪمن ڪالورن سان
سي ٿا تيل ٿليل سان، تيون ملائن ميت
ڄام جواهر جي ڪري، ٽو اُنهن ٻار اُميت
ڪتي لاڪيٽي ليت، ميرڻ ڄام مهاڻن ڏي.

(١٥)

جڏهي اڏ ٻنڌ، عمر ساري اهڙي
سمي جي سهاڳ تي، آيون ڏاڏي اڱڻ
تني جي طولان جون، پيون هاڪون هنڌ
ڏليون ڏِ ولين چڙهيون، پيرن ٻون نه ٻڌ
سي اندامين سنڌ، جڙيا جواهرن ۾.

(١٦)

نوري ناڏر ڄام کي، ڪي چکايون چاٽيون
ٿڪل ڦند ڏياريون، تهن ڦيري ڦيرائيون
وٽون سوانيون، تو ڏي ڏاڙي ٿن کي.

(١٧)

مون مڪ هڪ ترار، چار ترارا موتئين
تهن برابر نه ڏين، توري جال جوهار
جو ٻاءِ پيو هڙو، مهاڻي مٺيار
مر ڪينجهر ڪري قرار، جهن جو ڄام ڪلهي ڪنيو.

(١٨)

ڏارازي جي توري، مڪ موتن تي نه ڏيان
ٻيٽا تيٽا نا وٺان، توري نه ٽوري
کوري آءُ کوري، جو ڄارو ڄام ڪلهي ڪنيو.

(١٩)

مڪ برابر نه ڪريان، ماڻڪ موتن ساط
سمو ڄام سڄاط، جهن ڄارو ڄام ڪلهي ڪنيو.

(٢٠)

مٿي جن موڙا، هاڄارن ڪنڌئين ڪوهڙين
ٻنڌسر، بيڻا، زرڄا، ٻيا جهاپا ۽ جهوڙا
ڀاڄين ڪلهين ڪين جن، چوڏين تن چوڙا
ڪوڙيون ۽ ڪوڙا، سچا سمي سپ ڪيا.

(٢١)

رنگ ڪاري رويون، مڙني ملاحن جون
ڪنيو ڪارڻ هاچن، ڏرا ۽ ڏويون
بي حد جن بويون، تن تي عطر اوتيا.

(٢٢)

ڪڏرا بي ڏوهه، هيون ڪوجهان مارن ڪانگتيون
تن مان ڪڪئي جي اچي، برابر بدبوءِ
لاهي ليڙيون لانگتيون، ملايائون خوشبوءِ
رنگ سونهي جي روءِ، صورت تن تي سوهڻي.

(٢٣)

منهن مٺي ميريون، هيون بيهوديون بڇڙيون
کهڙ کهڙ ڪندڙي کنگهرو، چم چم هيون چيريون
سمي ٻاڌ سهاڳ ڏني، هيون آهي هيريون
لوها ٿيون لوريون، پارس لڳي سون ٿيون.

(٢٤)

پارس لڳي سون ٿيون، لوها ٿيون لوريون
جهل جهڪن کي ڪانڪا، وريون ۽ ويريون
منٺليون وهن مير جي، مها ٿيون ميريون
سمي ڏنا سهاڳ کي، سهج ۽ سيريون
ڪوجهن منجهان سهڻيون، ٿيون جهٽ پٽ جهيريون
تماچي تيريون، ڪينجهر جون ڪنيون ڪٺي.

(٢٥)

منهن مٺي ميرا، هوا بيهودا بڇڙا
سمي جي سهاڳ تي، ٿيا ڳاندر ڳيرا
ڏسو ڏهاڙي ڏٺي تو، در تني ديرا
ساجهر سويرا، سي ڪين طعام خوشي مان.

(٢٦)

ترڪو جن تريون، ڪوڙ ڪوڙيون ڪيچ ۾
لڙهون تني موتين، لڙڪن سون سنريوان
زيور ۽ پازيب پيا، زري باف زريون
ڪينجهر پٽي پريون، آهيڙن انعام ٿيون.

(٢٧)

جني ڏوهه ڏرا، ڪيئين ڪم ڪوڙيون
مٺي پيرين لنڪاسي، ڳاندر سپ ڳرا
پاهان پاڙ پرا، سمي جي سهاڳ ڪيا.

(٢٨)

ڪونٿر پرن ڪم، ناتو ناپي سان هيو
ترن جا تهن تادم، راون ڪيا تي رم
ترت طماچي جام پٽي، در تني جي ڏم
هوا ڪوشائت ڪم، پل ۾ لڳي پڌرا ٿيا.

(٢٩)

پهر ڏوڏا جن ڏاج، قوت جني ڪم ڪوڙيون
انهن جو احتياج، تو تماچي ڪيڏو ڪيڏي.

(٣٠)

تماچي ڪيتو ڪيڏي، انهن جو احتياج
محبت ڪيو محتاج، نہ تہ ڪير تماچي ڪندري.

(٣١)

نہ ڪهن روءِ نہ رنگ، هوا بيهودا بڇڙا
اڇ پٽ انهن جي ٿيا، پيرن هيٺ پلنگ،
مياڻيون معائي ٿيون، نہ ابواب نہ انگ
پٽ اوڏيون اڙ ڍنگ، سمي جي سهاڳ تي.

(٣٢)

ڀوڳيون ۽ ڀلا، ٿي مهاڻن ماريا
لک هزارين حاڪمين، ٿي ڪاڏا ڪنهي ڪلا
ڪڙهيون جن ڪنڌن تي، ڏاگهہ ٿيا تن ڏلا
دمڙي تن نہ دست ۾، هوا ڏڦرا ڏڪر ٿلها
ميڻن ڪهرا اڄ مال جا، ٽيڙا ڏم ڏلا
ڪيئنجهر گهمن لاڏڪيون، ڪيو روس رلا
ڪاڇا اکڙين ۾ هوئي، ميٺي قيمت ڪلا
اڪلا ۽ سڪلا، سمي ڏاهہ سچا ڏٺا.

(٣٣)

ميڻن مٿي آيا، سالو ۽ سالور
ڇڙهيو ساڇو ڏول ۾، ٿي حڪم هلائي حور
راتو ڏيهاڙي راڄ جا، ٿيا ملاحن منڌ ڪور
سي حاضر منجهہ حضور، ويهن تماچي ڄام جي.

(٣٤)

تون سمو سرتاج، آءُ ميٺي مهاڻي آهيان
لاٿي ٿي پنهنجي لطف سان، اسان ڪان احتياج
ميٺي سند و محتاج، ڪينجهر سارو تو ڪيو.

(٣٥)

لانگوٽيون لاٿيون، وهه وهل جي وچ ۾
پلءِ لکي ڄام جي، خوار ٿيون خاشيون
لعلن ياقوتن جون وٿن، ڪيهن ڪماشون
ڏاڍي تماچي جون وڏن، طرحين تلاشون
جن ڀاسا هريل ڀن تي، تن فرشين فراشون
روءِ هيون راشون، ڀر سمي ڄام سهايون.

(٣٦)

هوا خام خسيس، ڪينجهر سهدي ڪنڌئين
موراڻون مڇيءَ جا، هوا ڪل حريص
تڏيون توڙ ريون تن ڪي، ڀاٽا ريون سڀ ڀيس،
جڏهن تماچي ڄام ٿي، ميڻن سان مجليس
ڀاسي هيٺ اڇي پيا، انهن جي اطليس،
سون رهي سرسا ٿيا، هيڪر لڌن هيس،
واتين انهن سان ڪري، هر هر ڄام حديث
مهرائون محبت جي، ڏني انهن آسيس
ڪير ڪندو تن ريس، سمي جي سهائيون.

(٣٧)

واتين وهه وهل ، پاڻس آئي ٿي ٻيڙي
تن وهاري وت ، ڪيا شاهه شغل
نوريءَ نات نوايو ، آڻي منجهه اٽڪل
جهيرين جي جهوٽين ، ماڙيون ٿيا ته محل
سڀ ڪجهه ٿيا سهل ، سمي جي سهاڳ ۾.

(٣٨)

تون تماچي جام ، آهه مٿيءَ مهاڻي آهيان
ڏنو تو آرام ، ڪيڏجهه ٻنهي ڪنڌ ئين.

(٣٩)

تون سمو آهه ڳهڏريءَ ، تون ڄامن سنڌ ۾ ڄام
ڄام سما تو سام ، نڪر نوري آهه ٻڌي.

(٤٠)

مهاڻيءَ جا ماڻا ، سمي سهڻ آيا
نيلن جا ناڻا ، نوريءَ نڏر تو ڪي.

(٤١)

سکوريءَ ڪيو ناز ، ريجهائي اڄ راڻي کي
نت نت ڄام نياز ، اڇيو انهيءَ جو ڪري.

(٤٢)

ڦٽيون ڦاٽوڙيون ، هين ڪڏيون ڪوڙيون
تن پڙيون پاڻن جون ، جڪڙ ڏئي جوڙيون
اڇلي انهن ڏي سمو ، سون ڀري روڙيون
پانور پاسي ميٺي جي ، ڦٽا تون ڪوڙيون
ڪهوڙا ۽ کهوڙيون ، ڳڏريءَ کي تو کوٽ ڏي

(٤٣)

ڇڏيءَ سعدي ڇت ، ٿي آئي عام خلق کي
وهه وهائڻجي وهه ، ميٺي مچا ڏسه مت
نوري ڄام تماچ سان ، ڪلي چڙهي ڪت
سرلا جو سرپت ، ملاحن مشروع ڪيا.

(٤٤)

ڏنهوءَ جا طناب ، اڄ ڪتا ڪيڏجهه ڪنڌ ئين
نادون تا ناطقا ، پيا ڏي رود رباب
جتي ڪکيءَ کوڙ هوا ، قيما ڏت ڪباب
ڏتن مهاڻا مست ٿيا ، ماڇي بي مهاب
تن ڏان سڀ حساب ، تماچيءَ تم ڪيو.

(٤٥)

پلوءَ مون پاتوءَ ، توان راجا لڄ رهائين
سما سچا تو ، ڪامل پهنجي قرب کي.

(٤٦)

مڙي مجلس، مير ۾، ماڇي ڪن ماڻا
مڪڙ ۽ ماڪين جا، چٽن ٿا چاڙا
ڪڪيءَ جا ڪاڻا، ڏمهختن ڏمبا ڪيا.

(٤٧)

اڳ نہ سٽيا ڪڏهين، ماڇي ڏيا ميـر
مڪڙيون ڪيون تن جون، تماچي تعمير
جهولڪا سي جهير، ماڇن مان ملاح ٿيا.

(٤٨)

مڙي مهاڻا مير سان، ٻيڙا مير بحر
ڪاريون ڪن ڦهر، راءِ سندي رعيت سان.

(٤٩)

سڏت جني ڏوڏا، پهرڻ پاپوڙا تنين
پيتا وچن تن جا، ڪپ اندر ڪوڏا
ٻتيلن پيهڪمتين، لاڏو ڏين لوڏا
آهي آڳيو اوڏا، ڏو وير وهاري وت ۾.

(٥٠)

لاڏيون لاڏ لڏن، ڪينجهر سندي ڪنڌئين
ڪاريون ڏيون ڪڏن، سمي جي سهاڳ تي.

(٥١)

ڏڪتي ڪي ڏولين، جام تماچي ڇاڙهيو
نيلم نوريءَ ڪي وجهي، ڏو جوام جهولين
زريءَ ڦلا بات جا، ڦن چڪر تي چولين
ڇڙڪائي ڇولين، هيرا لڪان اڪٿين.

(٥٢)

ڪوجهون رنگہ ڪاريون، منهن نہ موچاريون آهي
سي ڪيڏيو ڪالورن جون، سر ڪٽن ڪاريون
ڪيٿي ڪٽي ڪڪيرين، آقا ڏو آريون
ڏڪن سالو سرسي ڪلهين ڪيناريون
زور چڙهڏي زاريون، ڏو تماچي تن ڪري.

(٥٣)

ٻي هودا ٻي آب هوا، ڪينجهر متي ڪنڌئين
ٻل ۽ لڳي جام جي، ڏيٽڙن جوڙ جواب
پيا سي حرف حساب، ملاحن معاف ٿيا.

(٥٤)

ڪارن ڪالن ڪي، ڪولتلن ڪڙهيون
ڪي وڌن چيڪ چڙيون، ڪي تازي تنهين ۾.

(٥٥)

ايڙ نہ جن لڳن تي، پاڻهين ڪهين پٽيون
ٻل ۽ لڳي جام جي، ڇيهن ڪان ڇٽيون
تن لاڏڪو تن لتيون، ڏي مهرون لعلون لاڏ سين.

(٥٦)

هوا لانگوٽيا لول، ڪوهہ ڪهين نہ ڪرها
ڏڏي منڊي ڪان تن، ڪن جهو ڪين جهول
غلو غاب غاليچا، ڏي تني ڪي طول
منڊيون مال ڏسي ادي، غمزا ظن غول
قدر تن ڪي ڪهڙو، جي آهن اولجلول
پيا منجهہ اول، تن جا ريون جار وسا ريا.

(٥٧)

سهيون لس لانگوٽيون، ٻر صدقي سمي جام جي
تن ميا ڏٺيون معاف ٿيون، چر سيا چو ٿيون
ميون ريجهائي راز ڪي، ما ڏٺن سان مو ٿيون
تن جون ڪٽي ڪيتريون، جام سمو تو ٿيون
ڪريون ڪو ٿيون، تہ بہ آخر لشڪر تماچي تي.

(٥٨)

ماهڻي مرڪ، جان تماچي طريل ٿيو
متي ميٺي ڪلاب جو، ٿو اوتي عطر عرق
ڪيائين ڪوڙ فرق، پاڻ ڪڍيائين ڪالڊ رين.

(٥٩)

جن مان بچڙي دانس، آئي عام خلق ڪي
تن سان سمي جام جا، وايتي اتيا اخلاص
عطر عنبر مشڪ جا، وڪين ڏين واس
لکين ڪن لباس، زري ۽ زربافن جا.

(٦٠)

ڪيهو ڪالو واءِ، جن آندا اڏو هڪ ره
پيرين لتر ڪونہ تن، ڪن جڙ ائو جوڙا
مهران سون سمو ڏيٺي، روپا پيا روڙا
ڏيهن ۾ ڏوڙا، ٿيا سمي جي سهاڳ سين.

(٦١)

ٿي لانگوٽين لوڙ، ڪمن ۾ ڪلورن جي
لاهي ۽ ڏيت ڏپ جا، آڻيو ڪين اوڙ
تني مشڪ عطر ٿيا، جت ڪکي جا ڏاڪوڙ
سي ڪن ڪيدارين ڪهڙا، پيا جوا هر جا جوڙ
متي هڪڙي موڙ، ڪهڙيو تماچي تن ۾.

(٦٢)

مڪ برابر نہ ڏيان، لوڙي پيرين مو ڏٺين ماڻ
جو مون ڪميٺي ڪاڻ، جارو جام ڪلهي ڪنيو.

(٦٣)

جام ڪنيو جارو، مرڪي ملاحن جو
ڪل ڪيڏانجهر ڪنارو، مها ڏٺن معافي ڏيو.

(٦٤)

موتي متي مڪ جي، وڏان لہ ڏيٺا
پي برابر نہ ڪريان، ٿکڻ ڏيين ٽيٺا
اسين تا هيٺا، ٻر جارو جام ڪلهي ڪنيو.

(٦٥)

مڪ موتن تي نر ڏيان، توڙي ياقوتن ڏات
ڪوجهي مون ڪم ذات، پرچارو چارم ڪلهي ڪنيو.

(٦٦)

مڪ موتن تي نر ڏيان، وهي منجهه محلات
سندم ڪنهي ذات، پرچارو چارم ڪلهي ڪنيو.

(٦٧)

هوا تولا ڪين توت، پر نادر چارم نوازيا
ڏيا، لوڙهه، ڪلور تي، ڦڪيا نون قوت
ڪيا وتن خمار ۾، اٿين پهر الوت
ڪيئنجهه سندين ڪنڌئين، تيا لانڪوتا لکه لوت
بنوريون تيون پينگهئين، ڪن جهيريون جهوت
چڃي هاڻن چوت، ڪيون مرده مياڻيون.

(٦٨)

جن تي ڦڪيا ڦت، تيا ڪلين قيمن هيروان
ڪوجها ڪهين نر ڪم جا، ڪکيرا کهت
دشالا سي سرتي، شالون ٻنڌن ٻت
زمرد ۽ ياقوت جي، تي لعلن هيرن لت
سمي سي معافي ڪئي، سا تن تان ست ڪت
لٿا ذيل انهن تان، ڪلي تين چڙ چت
عيب ڏسي عامن جا، ڪيائين ڪان اپت
انهن چارم اکت، موتي ماڻڪ تو ڏئي.

(٦٩)

ڪيت مٿي پوتي، هوئي ماڪين مهاڻن کي
ٻاڻي پوندي تن هوئي، چڪ جيهي چوتي
ڳاندر اچ گلاب جي، عطر عنبر اوتي
منهن لکيم، موتي، سمي جي سهاڳ ۾.

(٧٠)

ڏو چارو چارم ڪٽي، مرڪيو ملاحن جو
زري ڪان زرباد لي، تي چڪير چڊي
سهجون سون رپا ڏيئي، ماڻڪ مڃئي مٽي
خيما خوب ڦدا تان، ديجون ڏت هٽي
ڳاڻا ڏاڏ ڪٽي، ڏي چال جواهر تن کي.

(٧١)

تما چي طرا، ڏو سڏيون ٻڌائي تن کي
شوقون وطن شڪارتي، ڪنهيو زور زرا
ڪڏائن ڪرا، سي ٻنهي ڪيدجهه ڪنڌئين.

(٧٢)

راڌو ڏينهان ڏپ، ڏين وڏن ٻاط ۾
تي ٻوڙيون وهر وهل ۾، ڪيٽي جهيرن جهپ
هو روز جهي جي رب، سي اچ ڪلين حلون هيروان.

(۷۳)

مهاڪڙي جي من ۾، ڏرهو ڪيرب ڪاهو
تڏهن ريجهايائين راهه، نيڻن سان نازڪري.

(۷۴)

ويٺي بازوچ ۾، هٿ ڪڪئي هاڻس،
درن ڪاڻ ڏهن ۾، ٻن وڏا پاڻس
ڪوئي مهاڪڙي ماڻس، هن سان ڪرم ڪيرڪيو.

(۷۵)

ٻيون ٻي ڄارجري هليون، ٻڌي ڏوا ڏانايون
هلي تر ڪڪئي ڪوڙ سان، ڳچ ڪي ڳالهايون
مضمون چاهي ملاح جو، جهن راهه ڪٽي رايون
نوري اڳيان نازمان، جڏهن چت اکيون چايون
تڏهن سمجهي سايون، ٻوليندون ٻاتيون ويون.

(۷۶)

ڪڪي ماڻس ڪاريون، ڇڇي ٻڍس، ڇڇ
پاند تهين جي پاند سان، لڳو ٽتي لڄ
سمو جام سهڄ، اُٻو انهن سان ڪري.

(۷۷)

لاٿو لانڪوتين جي، پکين جام جلسي
مٿن ٻيون مسندان، جهڳي پاس جهلي
ماڻڪ ۽ موتين، ڇولي ڇول ڇلي
ڪينجهر سڀ ڪلي، ڄڻ اصل ڪان اهڙو هيو.

ڪافي

محبت عشق مولا جي - کٺا سي کوٽ کٿايا ها
هزارين ساهه ساجن تان - گهوريون گهوري گهمايا ها
۱- وره جي واٽ تي ويرن - ڪلهن ڪان ڪنڌ ڪپايا ها
ڪني سرساهه ساجن لءِ - مٿي سوري سنيايا ها
۲- ٽيو تن ميٺو موتڙ - تڪي کهن ٽاڻ ڏايا ها
مٿا مڇان تي مستن - وتي جي وٽ وڍايا ها
۳- انهيءَ هڙ ۾ پهلوانن - جو شئون جيڙا جلايا ها
ڪنيا جي موج محبت جي - اهي هن سار آيا ها
۴- لسنگه هن نيهه جي ناتي - گهڻن جا سر ڪنوايا ها
سچل اڄ تي صدق تن تان - جني رنگڙا رچايا ها

ڪافي

محبوب ڳولي ڏس من ۾، معشوق ڳولي ڏس من ۾
۱- واهه ڪاريگر ساز بڻايئي، ڪن فيڪون جي ڪن ۾
۲- بي فائدو بازار گهمين ٿو، گل ڦل باغ بدن ۾
۳- ڇو ريءَ ڇوريءَ سير ڪرين ٿو، تهنجو چاند چمن ۾
۴- سرس ڪري سينگار سچ ڄاڻ اڄ، دوست آيو درسن ۾
۵- دلبر ديرو دائم دل ۾، ڇو ڏيکين ٿي درپن ۾
۶- فيض فاروقي فائق بخشو، فهمائي هن فن ۾
۷- سچل سائين صحي ڪري ڄاڻ، يار گڏيو ڪکن ۾

سورٺ

سورٺ جو سر اصل ڪان گجرات ۽ ڪاٺياواڙ ملڪ ۾ جهجهو جهونگاريو ويو آهي. جهونا ڳڙهہ توڙي اتيرءَ جو ملڪ پڻ گجرات ۽ ڪاٺياواڙ ۾ اچي وڃن ٿا. راءِ ڏياچ هن سر تي ڏاڍو اڪن چڪن هيو. چڪن بہ اهڙو چڪن جو سر سڻندي ڪنڌ ڪٽڻ ڪان ڪنڌ ڪين ڪيڏايائين. سر سورٺ مٿان سورٺ ور گويا اين ئي مست هيو، جيئن ڏانگر مرليءَ تي. لکيتن ۾ آيو آهي تہ اهو سر راءِ ڏياچ جي استري سورٺ ڳائي راجا کي ريجهائيندي هوئي. تهن ڪري مٿس، سورٺ ڏالو وڏل آهي. چارڻ کي جو اهتاسنت هوئي تہ راءِ جي ريجهہ سر سورٺ سان آهي، تهن پڻ ساڳيو سر سرائي راجا کي ريجهائي سر ورتو آهي. ڪن جي ڪهاڻي آهي تہ راءِ ڏياچ جي شهادت بعد سورٺ پهنجي پياري ور جي ويراڳہ وارا ورلاپ انهيءَ سر ۾ سرايا آهن. پر اها روايت وسهڻ جوڳي نہ آهي ۽ چاڪاڻ تہ راءِ ڏياچ جي رحلت وقت سورٺ ستي ٿي ڏاکہ چڙهي آهي. تهن

ڪري ڀرين راوي جي روايت روا رکي وڃي ٿي. سورٺ ڪماچ ٺاٽ جي راڳڻي آهي. سورٺ جي راڳڻي پنهنجي رات جو يعني رات جي ٻي پهر ۾ ڳائي وڃي ٿي. سورٺ جي تصوير نهايت نفيس ۽ نازنين آهي. چپ سدا، مرڪ نين (آهو چشم) جواهرات سان جڙائو پوشاڪ تن تي تطيل، ناز انداز جو تہ اندازو ئي ڪونهيس. سورٺ جي راڳڻي جهڙي من موهيندڙ بلڪ بي خود ڪندڙ ڪا ٻي ڇڏي راڳڻي هوندي. پلا جهن سر سر ورتو، تهن ۾ تاثير بہ تاثير هوندو.

خيال نائون

(راڳ ڏيلچ)

سر سورٺ

(١)

سکي سر سورٺ ۾، سر جي اچي صدا
ٻڌي مڙئي مدعا، هو سدا سوالي سر جو.

(٢)

آهي سدائين سورٺ جي، سر ۾ سر جو سوال
ٿيندو ٿنواري هٿ هن، مايا مڙيون مال
وحدت جي وصال، سدا سورٺ سر ۾.

(٣)

[illegible] کي، سر سنواريو سر
ورامي سورٺ ور، سو ڏيڙ کان ڪٽي ڏري.

(٤)

اصل آئيراڻ جو، سورٺ ور سان وير
دغا وکي دل ۾، من ۾ رکيئن مير
ڪيڏو ڪي ڪولڪن، ڪرنا ري ڪير
غازي ڏاهي غير، هر ڪنهن سان هڪ جهڙو.

(٥)

آئيراڻي کي آڌر، ڏاتي ڪيو ڏياچ
ڏنڌن مڙد مٿير سان، ڪولسٽ جي ڪٽي ڪاچ
جنهن ڪٽي پوءِ جاچ، ٻيجل هٿ پرائڻ جي.

(٦)

آئيراڻي ٽي آڇيا، هيرا موتي لعل
ٻيجل ڪين پرائيو، زوري ڪيس زال
سستي لء ڏياچ جي، صاحب سليس سوال
وڃي لوچھ ڪرنار ۾، ٻيجل پائيتال
پيا جواهر جال، جانب جهولي تو وڃهان.

(٧)

جانب جهولي تو وڃهان، پيا جواهر جال
مٿي ڪاٽ ڏياچ جي، سڪندي تيڙ مسال
بيحد بخشان ۾ بوڏلا، مايا مڙيون مال
ڪر پلائي پال، سرڙي سر ڏي ڏياچ جو.

(٨)

ٻيجل تندون تيڪ مان، ڪهڙل ڪيئن تيار
اصل هيو نر امرو، مکٽو مڱڻهار
لنکهو لائق هو مکر، لڪ ڪيس لاچار
عام هٿي هوشيار، هليو ساز سرود سان.

(٩)

ملیو ساز سروہ سان، ڪري الله توھار
ڇوٽيءِ چاڙمي چنگه کي، توڙئين تند تنوار
عرض ڪيائين آڪا کي، سوبِ ڏئين ستار
ڏاتر مون ڏيڪار، ڏولي راهه ڏيا ڇ جي.

(١٠)

ڪنگرا ڪوٽن جا، ٻڌيان ڏڏا ٻاٽ
سنهيري سرودن سان، سالڪ ڪيا سات
ڦيري سازن ڏات، سوريئين سر سورٺ کي.

(١١)

سوري سر سورٺ کي، تندون ڪيئن ڏازيون
دائي داور کي ڪيون، عجز مان آزيون
دره جون ڏازيون، ڪيڏ سان ڪٽاءِ مون.

(١٢)

ڏي ڏاٽ سروہ جو، ڪڍائين وينو ڪوٽ
تنوارياڻين تندڙي، اٿي ڀراوت
چارڻ جي چنگه جي، ڇڪي لڳي چوٽ
ڪهر ڪٽي پوءِ کوٽ، ڀڃي پان پوڙارڪان.

(١٣)

ڀرائڻ لءِ ٻاٽ کي، ڪنيئر کوايسو
سالڪ سندي ساز کي، صاحب سهرايو
لنگهي ڪي لاڳهه ڏيو، فائق فرمايو
ٻاٽ وڃي پايو، پٽ پٽيهو ڏانهوا.

(١٤)

ڀڳڙ اڳيان ڀول جي، ٻيجل ٻولايسو
لنگهي لاڳهه نه لهڻا، نه پٽ ڀڙٽ آيو
سناجهي ڪر سعيو، سر جي سورٺ ورتون.

(١٥)

سر جو سورٺ ورتون، سکهي ڪر سعيو
مگڻي موتڙ مهڙو، جو داڻا ڊرآيو
ڪٺي ڪڙو نه وٺي، ٻڌل وکر ورهايو
ڪات ڪلهين پايو، ته ڪامل اهين قبول هو.

(١٦)

سڄڻ ھن سائل جي، ڪيو ھاڪ ڪي حيران
هيرا موتي موتيا، دايو وٺي لسدان
مگتو مهمان، سدا سوالي سر جو.

(١٧)

سدا سوالي سر جو، آ مڱڻو مهمان
مڱڻي موٽائڻ جو، شاهن ناهي شان
راڄا پهنجي روح ۾، آڻيج نا ارمان
مايا ڇائيج ڇاڻ ۾، وهم سڀ گمان
گرناري گيان، مليو مڱڻهار کان.

(١٨)

مٿي رڳي منگتي، موٽڻ آ مهڻو
لکيو آ اهڙو، سچل سر سردار جو.

(١٩)

ڪوڙان جا جڪ جان، ڪڏي منگتي مهرا
ڪهر ڪهر هڏي ڪهوت جي، روهڻ سندي رڙ
لوڪن لکي هڙ، هڏي هيچل هوليون.

(٢٠)

لوڪن لکه نه ڪائي، ڪيو سالڪ ڪي سمجهه
راڄا ڪي رمزن، ڇارڻ جي چريو ڪريو.

(٢١)

ڪُڙهه الدر ڳاتو، جاڄڪ منجهان جوش
سٽي رڙ روهڻ جي، گرناري جي ڪوش
هاٿڪ منجهان هوش، لهت ويو نڪري.

(٢٢)

جاڄڪ منجهان جوش، ڪُڙهه الدر ڳاتو
لنکهي جو لاتو، سو سرڪهن سهي ڪيو.

(٢٣)

ٿالي لاهه ڏٺي جي، سر جو وڏم سوال
هيرن هير نه منگتي، موٽائي وڃ مال
مٿو ڏيئي منگتي، محڪم ڪر مثال
سچا سارو سال، هوندس سوالي سر جو.

(٢٤)

پان ويهي پنٽي تو، تندڙي تنواري
ماري وري منگتا، تو جندڙي جياري
ڪهر نه ڏيان ڏوليون، موتن مهاري
پرهه جو تو پريم جي، آهه پڪڙي پياري
مافا وٿ هي موٽئين، جڙاءِ جواهري
سلطنت ساري، سالڪ تو صدقي ڪريان.

(٢٥)

سالڪ سڀ صدقو ڪري، راڄ متان تو راڄ
الهي چڙيان تو سندا، سهورا احتياج
چڱيون ڏيان چاشنيون، خاصا ڏيان ڪاڄ
ڪامل تهنجا ڪاڄ، هن ۾ سڀ پورا ڪريان.

(٢٦)

آميان سوالي سرجو، کهوٽ نہ کهڙجي راڄ
مڱڻو نہ محتاج، مانڪ موتي مال جو.

(٢٧)

راڄ نہ کهڙجي راڄ، ڪيم سر سوال
اهو هڪ حلال، ٻيا سڀ مون حرام ٿيا.

(٢٨)

سورٺ مٿان منگتي، گهوران ٿي گهوري
رٻا مون سبيل وٽ، تارازيءَ توري
متو وڄ نہ منگتا، محبوبن موري
لائق نہ هڪ ٿوري، سورٺ تهنجي سهڻين.

(٢٩)

چارڻ ويٺو چاه مان، چاڙهي چنگ چوري
سورٺ پهنجو حال ٿي، عطا ئي اوري
ٻاٽ نہ ڪري مانٽ، ويٺو سازن ڪي سوري
ڪنڌ نہ ونٽ ڪوري، ڏڪيءَ جي ڏياچ جو.

(٣٠)

سالڪ ساز سرود جي، سر سان سرکنيو
ليزي تي ليو، مٿو تهن مهمير جو.

ڪافي

ڪم نہ عاشق سو ڪرين- جن ۾ تهنجي تعريف ٿئي
ڪرڻ ملامت سر مٿي - مر ڏيہ تو طعنا ڏئي
١- ڀرو ۾ بدنام ٿي - پيو ڪين ٿي ڪسبن ڪيئي
عشق جي دريا جي - چولي چڪي مرتو نٿي
٢- پوءِ تا خبر ساري پوي - هن دوست جي ڀڪڙي ڇڏي
راه گم ڪر پاڻهنجي - وئون وڪ نہ ڪهن ڀڄڻ ڏئي
٣- پيچ حجابان پڪر پوءِ - لوڻيو تو ڪي ڪهڙي لئي
چا ڏينڊو پوءِ تا سچل - هيءَ هيءَ انهيءَ ورهين وئي

ڪافي

ٻره جي بازار جيڪا ڏسڻ آئي
١- جيڪا جو ڏسندي تجلو تهن جو
رهندي منجهه خمار
٢- سودو جا ڪندي سر جو
وهندي ڪين قرار
٣- چوسول الدر سرخي مائل
تيز گهمي تلوار
٤- جي ڪهن ڏٺو چمڪو تهن جو
سر ڏيندي سردار
٥- سچل سائين سيرا اهيءَ ۾
آه ڪسڻ جي ڪار

پهاڙي

پهاڙي جو سر اصل ڪشمير ملڪ جي پهاڙن جو پراڻو آهي. جنهن ملڪ جي ٻهراڙيءَ ۾ هاري ناري، ڪمي ڪاري، ڪار ڪرت جي مشغولي وقت لوڙائون ۽ بيت، ٽپي ٽڪري تنواري پيا پنهنجو تن من تازو توانو ڪندا آهن ۽ تنهن ڪشمير ملڪ جا پهاڙي لوڪ، ٻڪريون پهاڙن تي، مال چارڻ يا گاهه ڪرڻ وقت يا ٻي ڪرت ڪندي، هر وقت اهو سر نهايت نرمائش ۽ مٺڙي جهان سان پيا جهونگاريندا ونندا آهن. هڪ طرف پهاڙن جا سرسبز سير ۽ روح افزا نفيس نظارا، ٻي طرف ڪن پهاڙي جي سر جا پڙڏا پڙلاءَ ۽ دلڪش آواز، ٽسط ۽ ٻڪڙ ته پري رهيا، پر جيڪڏهن ڪٿي تصور ۾ آڻجن، ته به نيچر جو سورو ناز پيو محسوس ڪبو. عشق جا آلاپ ۽ درد جون دانهون، جيڪڏهن ڪنهن کي ٻڌڻيون هجن ته پهاڙي جو سر سڻي، ڳائڻ واري جي دل ۾ ته درد ڏکايو ڇڏي. سچ پچ هن سر ۾ گويا سورن جو سمنڊ سمايل

آهي. پهاڙي جو مرد اڪثر وسترن وارو، جوڳي روپ ديپڪ آهي. پهاڙي جو ناٽ ڀوپالي آهي ۽ سندس شڪل ڀوپالي سان ملي ٿي اچي. پهاڙي سدائي سبز پوشاڪ پهريل، سبز درخت هيٺان پنهنجي پرديسي پريتم پتي جي پريم ۾ پتي آلاپي. علم موسيقي جي ماهرن جو چوڻ آهي ته پهاڙي هر وقت ڳائي سگهجي ٿي. پر ڪتابي ڪٿا چوي ٿي ته پهاڙي جي سر جو موزون وقت اڌ رات بعد، ٻئي ويل جو آهي. ٺهڪري ڳائڻ جا گهڻير پهاڙي گهڻو ڪري رات جي ٽئين پهر کان ڳائڻ شروع ڪندا آهن. اسانجي سرمست سائين جيڪي روح جي رهاڻ ۾ بيت چيا آهن، تن جو مطلب پهاڙي جي سر سان پورو پورو ٺهڪي اچي ٿو، تنهن ڪري انهي سر جي قالب اندر انهن بيتن جي پلٽ بلڪل موزون آهي. وڏي ڳالهه ته هي آهي جو سنڌ جي ڪنهن به حقيقي يا مجازي خيال جي شاعر جي طبع جي رواني، روح جي کاڌي طرف ڪڏهن به رجوع ٿيل ڪان ٿي نظر اچي. تنهن ڪري انهيءَ چوڻ کانئڻ رهي نٿو سگهجي ته سرمست صاحب شاعرانه ڪهت ۾ به ڪنهن به شاعر جو مقلد ڪين ٿي رهيو آهي، بلڪ اها سرمست سائين جي شعر جي جدت جي هڪ زبردست ثابتي آهي.

خيال ڏهون

(روحن سان رهاڻ)

سر پهاڙي

(١)

پلر پهاڙين پلٽيا، واحد ڪين وس
لڪي ويون لس، روحون ريجائڻ تي.

(٢)

روحون ريجائڻ تي، لڪي لس، ويون
بوندون جت باران جون، پهاڙين پيون
رڻ ۾ سي رهيون، جن پنڌ نه ڪيو پهاڙ جو.

(٣)

روحون وٺي وات، مليون ترائن تل تي
ڪولاڙن جي ڪسڻ تان، جتن مٿي مات
لاهي اُڄ اسات، راهي ٿيون رڻ راهه ڏي.

(٤)

راهي ٿيون رڻ راهه ڏي، لاهي اوست اڄ
پهاڙي مان پڄ، روحن ڪيا رڄ تي.

(٥)

راهي ٿيون رڻ راهه ڏي، لاهي اڄ اسات
اچي اتن اوچتو، وڏو ڦڙو ۾ وات
رعد جي رڙين تي، ٿي ڏٺئون ٽات
پکيون منجهه پهات، لڳن سڪ سچو ڇوي.

(٦)

وٺي وٽ پهاڙ جي، مليون منجهان ميڄ
رسي مٿي ريج، پانڌ وڙين پيا ڪيا.

(٧)

رڻ چڙهي روحون ويون، ڏسي اوسر ۽ اولا
اُڏا ميڻڪهه مهر جا، مهر ڪٽي مولا
روحون ريجهون ڏسي ڪري، ريجڪ رسيلا
واحد وسيلا، پٽن تي پڳرا ڪيا.

(٨)

روحن زارو زار، آئي ڏنو رڳن ۾
وڏيون سٽي رلين جون، ساڀو ڪيو سنگهار
ساري ساز سرود سان، سارنگ لڏن سار
روحن ساط رهاڻ لئه، ڪنو ٽين ڪٽي ڪيڪار
ٿي مليون ٽيلن تي، سٽي گوڙ ڳجڪار
وسي وس وڏي ڪٽي، وسڻ جي وسڪار
ڏاڪهيون ڏاڙون ڌاڙيون، ترايون ٽلهار
سڪي لڏن سار، سڀئي سڪ وارئين.

(٩)

روهون رڻ ياد ڪري، آهيون رت رُئن
مرڪن ويل هڻن، اهڙن اوراڻن ۾.

(١٠)

روهون رڻ ڦٽو ڪري، لاهه لهي آيون
ڏين ڏار نه ڏرايون، جو منڊ نه اڏن ميهڙا.

(١١)

منڊين ميڻه اڏان، روهن رڻ ڦٽو ڪيو
ڏولائي جا ڏيهڙا، کهڻا کهر ڏڏان
سچا تن ارمان، لحظي مڃڃه لهي ويو.

(١٢)

منڊين ميڻه پيون، ترايون ڏار ڏيون
وچڻ مٿين ماڙين، ڏاڪن ڏي ڏيون
وسري ڪين ويون، سورڻ ريجاڻن جو.

(١٣)

هنڌڙو چڏي هت، ڏيون روانيون روهيون
ڏکيا اوسر ڏيهڙا، سچل کهارين هت
اٿئي پهر هت، وطن تن نه وسري.

(١٤)

رڻ چڏي روهون، ڪا دس چتائي هليون
جهلهان اڏا نه ميهڙا، تيلهان ڏيون ڪوهون
لڪن جون لوهون، جرين جا رڻ هليون.

(١٥)

ماڻر ميڻه پيان، روهون موتي آيون
اوسر سڌا ڏيهڙا، وسري سڀ ويان
ڏاڪا ڏسر ڏيان، ڦٽيون ڦوڙيون ڪڏيون.

(١٦)

جڏهن ڏيا ابر، تڏهن روهن ڪاٽ مٿي ڪيا
مولا وڇڙيون ميڙيون، اولانگي اوسر
پهاڙي جي پاند ۾، ڪڏهي ڪن ڪدر
ڏيڙيون سچل سر، ڏولي ڏکيا ڏيهڙا.

(١٧)

روهيڙن اُڏان، لنگهيا اوسر ڏينهڙا
مولا آندا ميهڙا، پهنجي مهر مٿان
جي هيون ويڇا ريون وڇڙيون، هڪڙيون هي ڪان
وين ڏول وچان، اُئي اڄي ڪڏيون.

(١٨)

آسر وند آهين، روهون راڻيون رڻن ۾
اُپيون پيون اُپ ڪي، ڏيون وائڙيون واجهائين
رڙيون ڪري رڻن ۾، ڏيون بولدون برسائين
ٿهن ڪنهن ڪاهين، جهن ڪنهن وسن ميهڙا.

(١٩)

آيون وس ڇڏي، مندين اٺن مينهڙا
مولا سندي مهر چوان، جو وچڙيون ڳڙ ڳڙي
لٿيون لاه لڏي، روجهون ريڃا ڳڻ تي.

(٢٠)

رڳٽون روجهون آيون، وسي اوسر ڏينهه
پل ۾ پهاڙن جي، سارن ٿيون ساڳيه
مندين اٺن مينهه، ڪيٽون رخ ريڃا ڳڻ تي.

(٢١)

رڳٽون روجهون آيون، ساريو پهنجو ديس
مندين اٺن مينهڙا، وسري وڃن پرديس،
جي اُٺي رئي اديس، سي سچل سرهيون ساه ۾

(٢٢)

اوسر ڏسي روجهيون، رڻ چڙهي ويون
تن کي وجهي اٿهين، پلڪون کي پيون
مندين اُٺن مينهڙا، ريڃون سڀ ريون
ڏو واري ڏيون، ڍليون گاه ڳلن تي.

(٢٣)

رڻ چڙهي روجهون ويون، وري ڪٽ ڪري
پري آيون پٽيءَ تي، پهاڙون پري
سٽيون سمزيون ساوڙيون، هر ڪا ڇاڪ ڀري
وين ڏولائي ڏيهڙا، سيڪا پل پري
سچا مون نه سري، روجهن جي رهاڻ ري.

(٢٤)

روهن ڪيون روجهڙيون، ڏولايون ڏکيون
جهلن سندي جهولٽين، پرهيون پکيون
سچل ٿيون سکيون، جو مندين اُٺن مينهڙا.

(٢٥)

روهن اندر روجهڙيون، ڪيون ڏکيون ڏولاون
سچل سي ساون، سکيون ڪيون سڪديس ۾.

(٢٦)

مٿن لاهي مليون، روجهون رڻ چڙهه
مهر مولا جي ٿين، اُٺن مينگهه مٿاءِ
پلر ساڻ پر ٿي، پهاڙڻ جي پاءِ
ڏولائي جا ڏينهڙا، لاڻا پاڻ خداءِ
وري پهنجي ديس، ڏيءِ ويون جاءِ بجاءِ
واري وس وساءِ، ڪا رازق روجهڙن تي.

(٢٧)

ڦوڙائي جون ڦٽيون، ڦٽيون ڏيون ڦولهين
ابر سندي آسري، ٽڪر ڏيون ٽولين
ڳوليو ڏيون ڳولين، ترايون تر پريون

(٢٨)

مندائتا موتيا، روجهون جون روئي
قسمت قيد الماء کي، کون جهلي ڪوئي
سائين سکوئي، ڪندو وس ولهن تي.

(٢٩)

مندائتا موتيا، روئي جون روجهون
ڪميڻيون کوجهون، قادر ڪڍجون آهيون.

(٣٠)

پانڊوڙيون پهاڙ جون، رڻين ڪو رهن
لوچي سي لهن، جن سچو ڏنو سندرو.

(٣١)

ماٺ متا هان ڇڏڙا، پانڊوڙيون ڏرن
سانگن مٿي سرڙا، ڌريو سي چرن
وري ڏيون ورن، سچل سي ساڻيه تي.

(٣٢)

چڙهي رڻ راهي ٿي، روهن مٿي روجهه
پيلي پٽي بوجهه، چرڻ جي تهن چت ۾.

ڪافي

دم دم جا ديدار - اهڙا سانجهي ايت تي

١- هڪا ڏاڍ ڏکائون ڏيٺي [illegible]
تن جي ڳالهه ڪريان آءُ ڪيهي
وهن ڏارو ڏار - ڳاڏي جي ڳتڪار تي.

٢- پارولي مڪڙي چڪريون ڏيٺي
آرالهن جا آهن آڏيٺي
وهن بارو بار - لت واري للڪار تي

٣- ڦرهيون ونگڙيون آهن اوپاريون
اوڙيون سونهن ڏاڍ موچاريون
جهلط جا جهجهڪار - لوڏن واري ڏڪار تي

٤- ڏيڏي چونڪ جوئر جا نسري
ڳنا تهن جا ماڪي مصري
ڪيرن جا ڏ خمار - ڏيهن جي ٻولچار تي

٥- ڪانگن ڪانگيرو وهين واهيرو
ڪرڙن ڪيرن ڪيو اچي گهيرو
ڳوڙهن جا وسڪار - ڇرڪن واري ڇمار تي.

٦- ليسر ٻوٽي ۾ آيو ٻاڻي
سڪر ٿيڙم سيج ۾ ساڻي
پوکه ڪچي ٿي تيار - ڪم سچي جا ڪلتار تي.

ڪافي

پيچرو نہ مهنجي ذات - جوئي آهيان سوئي آهيان

١- اڄ اسان جو ٿيو اٿاهين
جاتي ڏيهہ نہ رات

٢- ظاهر ٿيا سي ذاتي وچان
سمجهڻ منجهہ صفات

٣- "لا - کي" لاهي نفي کيو سي
الا الله اثبات

٤- سچا سر صحي ڪر پنهنجو
عشق منجهان عشقات

کنيات

هن سر کي پنجاب ۽ هندستان جا ماڻهو کماچ ڪري ڪوٺيندا آهن، کنيات جو سر رات جي ٻئي پهر کان ڳائڻ شروع ڪبو آهي. هن سر جي ٻڌڻ سان دل کي ڌيرج اچيو وڃي. هن سر جي نالي سان گجرات ملڪ جي اولهہ ۾ هڪ نار آهي، جنهن تي کنيات جي هڪ بستي پڻ ٻيلل آهي، جنهن ۾ "سکمپ" نالي مهاديو جو هڪ چشمو بہ آهي. ممڪن آهي تہ انهي سر اصل ۾ انهيءَ ملڪ مان منهن ڪڍيو هجي، ڇاڪاڻ تہ کنيات جو شهر اوائلي کو معمولي شهر ڪين هيو. هي هندن جي تيرٿن جي هڪ مکيہ مڪان هيو. عربن جي واپار جو هندستان ۾ هي هڪ هيڊ ڪوارٽر هيو. انهيءَ کان سواءِ گجرات ملڪ ۾ علم موسيقي جو گهڻو سمي چڱو چرچو رهيو آهي، تهن ڪري سورٺ جي سر

واڱڪر هي سر به گجراتي ڪلن جو عرق ڇڪيل ٿو ڏسجي. ٿر ملڪ جا ماروئن ماڻهو، عمر ماروي جا بيت تتل ڦٽل ڪنياتن جي سر ۾ هميشه پيا وڄندا آهن توارينداڻ. تنهن ڪري سرمست صاحب جا اهي عمر ماروي وارا بيت انهي سر ۾ آندا ويا آهن. هن سر ۾ سرمست سائين پنهنجي بيڪسي ۽ بي بسي جو پورو پورو فوٽو ڇڪيو، وري مارن سان ميلاپ جون اميدون ڏيکاري، من کي ڏيرج ڏنو آهي.

عمر ماروي ۾ آيل شعر سرمست صاحب جو ابتدائي شعر نظر ٿو اچي ۽ جاڪاڻ ته جواني جي وقت ۾ جيڪي حافظ درازي کي ڏسندا هوا، سي اينءَ چوندا هوا، ته سرمست سائين جي سيني ۾ گويا سورن جو سمنڊ سمايل آهي - ڪيتي سال ڳل ٿان ڳوڙو ڪين سڪس، واقع عمر ماروئي جي سر ۾ فقير صاحب درد جا درياءَ پلٽي ڇڏيا آهن. نه رڳو ايترو پر شعر جي فن جون خوبيون جي هن سر ۾ نظر پيون اچن سي سندس ٻي ابيات يا ڪلام ۾ ڪي ڇديون نظر ايندديون.

خيال ٻارهون

(عمر ماري)

سر ڪنيات

(۱)

اڄا ڪالهه ڪال، هيس مارن گڏ ملير ۾
سي ڏينهن ويڙا گذري، ڇڻ منجهه خواب خيال
پورنءَ ڪندي پڪڙا، جوڙي ويٺا جال
جن هي ساه سنيال، سي اڄ پنهوار پري ٿيا.

(۲)

هيءَ وس ڇڏيائون، هن وس ويا واهڻين
پڪا پانور ڪنديئن، آڻي اڏيائون
پٺي پريان پکڙا، هن پرهنيائون
پانور سنديون ڪنديون، وڃي واسيائون
ڇڏي ملڪ ملير جو، ويا تريچا ڏائون
اڪنڊ جن آءَ، سي اڄ پنهوار پري پيا.

(٣)

ڏيان پنهوار پري، آءٌ ڪن کي ڏوريان
اُهن پاڄون ماريءَ، ڏي ميان هٿ مري
نيئي قهر ڪري، ڪو اوڏو اباڻن کي.

(۴)

سارين اڄ سنگهار، جن ڏٺي مون ڏينهن ٿيا
لنگهي لڪ پيهي ويا، پانور منجهه پنهوار
هٿي ويتا پکڙا، سکر ٿي اجڙ ڏار
جنهنجي ساهه سنبيار، سي اڄ ڀنوار پري ٿيا.

(۵)

پنهوارن پيغام، جيڪر مڪا ڏڏهين
مون ڪان اڄ پري ٿيا، ويڙهيچا ويام
تيلهان آءُ ڪين ڪي، سنگهارن سلام
هوا ملير مدام، پر سانگن اچي سانگ پيو.

(٦)

ڏڏهن مڪائون، موڪلي خاصا خبرو
لهڻ سڏ سنگهار جي، تا پالڪي پٽيائون
شايد پري ڀنوار ويا، جو سڏ نه لڌائون
ڪڪا پانور ڪنڌئين، هيڄون هنيائون
ڇڏي ملڪ ملير ويا، هن ٿر تيلهائون
اينءَ اُٿيائون، ته هن ڏر ڏيجو ڏاهه ڪو.

(٧)

ڪڏهن ڏيهه ڏٺام، ٿي ساعت ساعت سومرا!
مارون ڪاله ملير ۾، پر پري اڄ پيام
آهي ڪين اُهن رئي، اکڙين کي آرام
سدا وتان سڪندي، سا نيڻ سور ٿيام
سي پٽ ڪيڻ ويام، ٿي جن سان گڏ هيم گاهڙيون.

(٨)

جي پڪن پوءِ پيام، سي تا ڏڪيا ڏيهڙا
هيئن نه پائڻ ڪاهيم، تا ڪي هيئن ڪدام
وڃي ٿر ٿيام، سڏ لهندڙ سي سومرا.

(٩)

جي هوندا اُتيئي، مارو ڙا ملير ۾
سڏ لڌائون سکڙي، حال پڇڻي هيئي
ٿر چڙهي ويئي، پر وستو ويڙهيچن جي.

(١٠)

پري ڏينهن پيان، جيڪس، سانگن سانگهه پيو
ڪڪا پانور ڪنڌئين، ٿر ڏون ڏور ٿيان
هوند ڏورا پا ڏيان، پر مون هون ڀنور پري پيا.

(١١)

پري ٿيم ڀنڀوار، جن وري ورڻ نہ ٿيو
ڏيان ڏوراپا ڪن کي، ٿيا سهج ڪاڻ سنگهار
عمر اپائون آهه مون، جو دم تنهون ڏار
اهي ڏڻ ڏڻار، مان ملائي مون ڏڻي.

(١٢)

پري ٿر ڀنڀوار، وڏو وڇوٽ ڪري ويا
ڪڏهن ايندم اوڏڙا، سومرا سنگهار
رڻ چڙهي ريڍار، من ڪرن منهن ملير ڏي.

(١٣)

اٿم سار سندن، پر اڄ ڀنڀور پري ٿيا
مشڪل موٽڻ تن جو، هي جي اڪ لنگهڻ
وري هيج ورن، جي سانگين کو سانگ پيو.

(١٤)

پانوَر پاس پيا، وڏا ڏو تن ڏينهڙا
ڏانهن وڃي ٿر، ٿريچا ٿيا
لڏکي ملڪ ملير جو، ويڙهيچا ويا
عمر ايڏي پنڌ تي، ڪهين سانگ ئيا
قادر شال ڪيا، مونکي ويجها واهڻين.

(١٥)

جي لويون ڍڪي لوءِ، ڪڏهن ايندا ها آجڙي
پکا ھڻي پانوَرين، عمر ويٺا اوءِ
تن ڀنڀوارن پوءِ، مونتي اچڻ نہ ٿيو.

(١٦)

هو ڏاڏاڻو هو ڏيهه، مونهون مور نہ وسري
ڏاتر لکيہ ڏيکار سو، سومرا ساڻيهه
ري ڀنڀوارن پر ڏيهه، مرڳ مريوئي پيان.

(١٧)

ڏيهين ڏاڏاڻي، سکهي وڃان سومرا
مونکي ماروئڙن ھر، اڄ عمر اماڻي
ڏينهن گذري ڏک ھر، ٿو چاڻيندڙ چاڻي
ڏکن سنديون ڳالهڙيون، اوريان ابا ڻي
ساجهر سنگهارن کي، الله شل آڻي
ھڻن ريءَ هاڻي، کهڙي هٿ نہ کهاريان.

(١٨)

وس نہ وساريام، سڄا وڻ ساڻيهه جا
پيا هيڪنڊ ڏينهڙا، جي ڳڏ جي گذاريام
ياد ڪيون سي ڪيترو، سانگي سڀيا ريام
او ڏهن اُڏاريام، ڪي ابهڻ ڪي ڪانگڙا.

(١٩)

ڇڏي هيس، ملير ۾، جي مٽ ٿيان ٿڙي
ڳالهه ڪريان ڪهڙي، جو قابو رهيس ڪوٽ ۾.

(٢٠)

جيڪس، سنگهارن، اهو ڏيهه وڻي ويو
وري هيج ورن، جي سانگين کو سانگ پيو.

(٢١)

جيڪس سنگهارن، وري ورط نه ٿيو
عمر اباڻن، وطن سو وڻي ويو.

(٢٢)

ڏينهن اتي جا ڪي، اچي مون ياد پيا
ڀون ڀڃوارن جون، صبح ويلي سي
اُٿيا اچن آب لءِ، مٿي آنهه اُڀي
جر جا جهانگي جي، تن سانگين کو سانگ پيو.

(٢٣)

آريون اباڻن ريءِ، نيو تا ڪٺندو ڪير
دي جي ڪهڙي جاءِ ظالم پايان زير
سنگهارن سويرو ملان شال ملير ۾.

(٢٤)

ايندم اباڻا، ڏور لاڏا جن ڏينهڙا
ڪير سهندم سومرا، مارن ريءِ ماڻا
هاڻي نه چاڻا، ته موٽي ملندس مارئين.

(٢٥)

اڄ نه حوضين هوءِ، مارون ڪين ملير ۾
ايندا هوا آڇڙي، ڪليون ڪنيو ڪوهه
جيڪس، اهي پرجوءِ، ويا ويچارا واهڻين.

(٢٦)

عمر اباڻي پار جي، فاني ڪيس، فراق
جي ريجاڻن رهاڪ، تن ڏر وچي ڏاڍا ڪيا.

(٢٧)

ٿي ڪڏ ڪيم گذران، جني جهانگيڙن سان
ڪاٿي اڄ اهي ٿيا، سومرا سڄاڻ
ڪاٿي پيس آءِ اچي، آءِ اهو ارمان
حيرت ۾ حيران، عمر اتي آهيان.

(٢٨)

مون جاليو سان جن، مون تي تن نه پڇيو
حال هن جون خبرون، پيون هوندن ڪن
پڪا پالور ڪندئين، توڙي هنيا تن
ڏيان ڏورا پاڪن، جو سنگهار ڏي سا ڏيهه ٿيا.

(۲۹)

جي هوند انهيءَ جاءِ، هئن اباڻا اوڏڙا
ته جيڪس وس وڏا ڪرين، مهنجي ملڻ لاءِ
آئون عتاب ناءِ، جي ٿوري تو ڏٺي ويا.

(۳۰)

جي هوندا ڪُڏ هيام، ماروئڙا ملير ۾
ته پڙ پيغام فراق جا، مارن ڏانهن مڪام
پرهري ڳر کيام، ناهه عتاب انهن ۾.

(۳۱)

لنگهي ملڪ ملير جو، ويا پرين ڏيهه پنهوار
تن وائي وطن جي نه ڪئي، سومرا سردار
ساريون هت سنگهار، ڪِهه هنئين ڳري پيا.

(۳۲)

چاهون چڙ پائون، نه چاڙا ملڪ ملير جو
پکا پانور ڪندين، عمر اڏيائون
ڪو موتي ڪائون، من ماڻهو ملڪ ملير جو.

(۳۳)

ڪاٿي آءٌ هياس، ڪاٿي آيس، سومرا
هتان ملئي هت، پورن منجهه پياس
مهٽي هاب ڪياس، وچوڙي جي ڏينهڙي.

(۳۴)

شال نه رهن ڏور، هئن اباڻا اوڏڙا
ميان تن لءِ موڙ، مون هت جالڻ ڏٺي.

(۳۵)

ڏوٿي ڏورئون ڏور، عمر اچ موڪي ڏيا
سمهڻ جاڳڻ سور، مون ڳڏ ارڻ آيو.

(۳۶)

جڏهن آءٌ جاياس، وٺيءَ وهه نه وڏاءِ
سرتيون ساماياس، تا آيس اورا تن ۾.

(۳۷)

ڏني ڏوٿيڙن کي، ڏاڍا ڏينهن ٿيا
جالڻ جدائي ۾، جي ڪي هلڪ پيا
سي وطن واند ويا، سارا سنگهارن ريءَ.

(۳۸)

هت ٿا لوءِ لڇن، سٽي ڳالهيون سومرا
پهي ڪين نه پڇن، جي هئن اباڻا اوڏڙا.

(۳۹)

ڏاڙو ڏاڙي ساڻ، شال هتان اڏڻن جي
پکي تن جي پاڻ، آءٌ ٿا سکيو پانيان.

(٤٠)

عمر رب رکي، پردي سان پناهه ۾
هتان شال پکي، عمر اباڻن جي.

(٤١)

پردي منجهه پناهه، مونکي رب رکيائج
اکيون ارواح، آهي اباڻن جي.

(٤٢)

ڏسي کيت ڪٽي، ويا ماروڙا ملير مان
پکا پانور ڪڍئين، وينا جال هٽي
پنهوارن ٿي پاڻ ۾، اها گالهه ڪٽي
رتي رهڻ ناهه هت، جاڳي هڪ ڏٺي
بر سر هيءُ ٻٽي، سنگهارن تي سومرا.

(٤٣)

پلڪ نه ٿيان پاسي، شل عمر اباڻن کان
ڪڏ ڪڏ ڏين هاسي، سڏي سرتين سومرا.

(٤٤)

ڪيڏانهن آءٌ رهياس، ڪيڏانهن اباڻا
هاڻي ڪين ڄاڻا، ته ڪا ملندس وڃي مارئين.

(٤٥)

اچا نه آيا، سنگهارا ساڻيه جا
ڏينهن جهجها لايا، پانور پنهوارن پاڻ ۾.

(٤٦)

وڃن ڏام ٻري، شل اباڻان اوڏي هتان
سڪ لهڻ سکهڙي، ڏري منجهه ڏري
اکيون آب ڀري، ويجهائي ٿي وهان.

(٤٧)

موٽي شال اچن، ماروڙا ملير ۾
اچڻ سندي تن جي، ڪر پوي مون ڪن
ته سيئي سک ٿين، گولڙ وڃن گذري.

(٤٨)

ڏور اپا ڏيٺي، ڪهن هٿ منجهان مارئين
وساري ويهي رهيو، حال پنهنجي هيٺي
مڙي اچو مون گهرين، جهانگيڙا جيٺي
جي آهيو اتيئي، تا لهو سڪ سنگهار جي.

(٤٩)

موٽي ماروئڙن، سڪ نه لٿي ساهه جي
دل کان لاهي ڇو ڇڏيو، اديون اباڻن
ڪهن گهڻ سنگهارن، جيڪس، وڃن وسري.

(٥٠)

ڪيڏي هيس، وار، مارن ڪڏ ملير ۾
درد نه ڪو دل کي، مٿن هيس مختيار
ري اباڻن آر، عمر ڪڍس ڪهن سان.

(٥١)

ساريم سي سنگهار، جنم لنگهايم جن سان
اٿي ويٺي ڪهندي، تن تنهنجي تار
نندن ۾ نهاريان، پکڙا ۽ پنهوار
سکي لهندم سار، اچي آسرو لڌ جي.

(٥٢)

مهنجي من ميان، ڳالهيون مارُوئڙن جون
ڏٺ ڏاڏاڻين ڏيهجو، ڪيئين ڪٿي ڪيان
ڪائي ساعت سومرا، جهانگن ريءَ نه جيان
وڃي ڏر ٿيان، شل سنگت سنگهارن جي.

(٥٣)

ويجها جتي هيام، مارُوئڙا مليرَ ۾
ڳجهي ڳالهه ڏٺي هين، تن ڪئين ڪين وڏام
هٿي ڪين ڪندام، ڏُو پڇا ڏر وهيا.

(٥٤)

ٿيا پنهوار پري، ڏيان ڏورا ڪهن ڪي
وهندو شال وصال جو، ڪو پٽ وارو وري
ٿي ڪري ڏٺي ڪي مارُوئڙن سان

(٥٥)

جهانگيئڙن لءِ جيءُ، عمر آهه اباڻڪو
ٿي ملائج مارئين، چال ٿي متي جو هيءُ
سانگيئڙن ۾ سيءُ، آهه اچا توڏي تهنجو.

(٥٦)

قاصد آيو ڪونه ڪو، ڪو نه لکيائون خط
جيڪس هيس ڪين ڪي، ريگستانن رت
پنهوارن پاهت، ٿيلهان مون سان نه ڪيو.

(٥٧)

ريگستاني راڄ ڏنهن، قاصد آيم ڪون
خيال نه هيڏانهن هون، مارن موٽي مون ڪيو.

(٥٨)

ريگستاني راڄ جي، آءُ ڳالهه ڪريان ڪيهي
ڪن پڇارون پاڙ ۾، سي وارِي ٿي ويهي
ايندي ماريءَ مارُئين، پکين شال پيهي
اُڪنڊ مون ميلاپ جي، آهه جهانگن کي جيهي
مهنجي تن تيهي، آهه سڪ سنگهارن جي.

(٥٩)

پري ٿيس نه شال، هن اوڏا ئتا آجڙي
اٿي ويٺي تن جا، اٿم خواب خيال
سدا سانگيئڙن جي، اٿم ساهه سنڀال
اسان جهڙا حال، هت عذاب الهن جا.

(٦٠)

عمر مون ڏي آيا، اباڻون عتاب
ڪٿين محلين مارئي، ٿي قورما ڪباب
جهوريس هن جواب، عمر اباڻن جي.

(٦١)

ڪونه وري آيو، ماڻهو ملڪ ملير جو
ڪين جون ڏئي خبرون، ساٿي سوايو
ڏوراپي ڏوٿن جي، متي ڪي منجهايو
ڪر سومرا سعيو، وران ويڙهيچن ويڙهه ڏي.

(٦٢)

ني ڪو ليايو، مهنجو مارُوئڙن ڏي
مون ڏي اوهان موڪليو، ڏئي ڏوراپو
لوئي لاهي سر ڪٿي، سون رهي ڇاپو
مونکان وسريو ڪين آ، پرجهڙ اهو جهاپو
سکهي ايندس ايڏهين، لاهي لاڳاپو
مولا ميلاپو، سکھ سڌڪھارن سان ڪري.

(٦٣)

پهنوارن پيغام، اڄ مڪا مونکي مٽين
ڪڏهن آيا ڪين ڪي، تونهه هٿ سلام
ڪائي اتي ڪير ٿي، طرحين طرحين طعام
پيرون چونڊي پٽ جا، ٿي ڪڏهن لاڙي لام
ڏسي عيش آرام، سي ويلان ويڙهي وسري

(٦٤)

ايڏاهين ايندياس، مهل موچاري مارڙا
لوئي اها لوء جي، ڇڏن نه ڇڏيندياس
ٿهاران توڙي ٿئي، مور نه مٽيندياس
آخر اچي ڏوٿن کي، ڏوراپا ڏيندياس
مٺيون مٺن سان سکهي، آڏي اڏيندياس
ڳالهيون ڳڙهيندياس، سرتين ساط ساٿيه.

(٦٥)

آءُ پڙ ڇا نه چوان، موٽي مارُوئڙن کي
هيءَ هي مهنجي حال جي، ڏاهي ڪل اوهان
من ۾ اٿن مارُوئڙن جا، نت نت سور نوان
پکي شال پهان، وڃي ويڙهيچن جي.

(٦٦)

ڪٽي ساٽ ڪٽي، جا آندم ملڪ ملير کان
متي مارئي تان اها، لحظو ڪين لٿي
لوئي سندي لڄ کان، ڏکيان پٽ نٿي
هٿ سورن آهه سٽي، هٿ ڏوراپن ڏکوئيو.

(٦٧)

مون انهن کي ساريان، هوتا سارين مون
جي راضي ٿئين تون، ته ملان مارُوئڙن سان وڃي.

(۶۸)

الله اباڻن ساڻ، موٽڪي رکندي ڪرين
جي وڃڻا ڪريندين، سي موٽي آڻ ملير ۾.

(۶۹)

عمر اباڻن، محل نہ ماڙيون مون ڏنا
لاسي ۽ لاڻن، هيون پيهيون پنهوارن جون.

(۷۰)

ڏنِي ڏوڙائي، آهيان مارُوڙن جي
ڏني ۽ هتي سومرا، جاڻيون جوڙائي
ويهان وچ نہ انهين، ڀڙو ڀوڙائي
وس نہ ويڙهيچن جو، ڏو لڪيو لوڙائي
آندءِ اُڙائي، پکن مان پنهوار جي.

(۷۱)

عمر اباڻن ري، آءٌ تان ڪوجهي آهيان
لوٺي هڏ نہ لاهيان، نيشاني جا نيہ جي.

(۷۲)

عمر اباڻون، وڃڻي ڏينهن ٿيام
وڃي ڪا ئيندا ام، پکا پيرون پاڻ جا.

(۷۳)

اباڻن جا ڏني، ساڻوئي هڏ نہ لاهيان
ڪندس ڪين ڪني، ڪٽي ويندس وڙه ڏي.

(۷۴)

عمر اباڻي، مون چڱا ڏينهن ڏٺا
هتي هين ۽ هاڻي، گوندر ڪهاڙير ڏينهڙا.

(۷۵)

ڪائي پلڪ پري، عمر اباڻون نہ ٿيان
ڏري منجهہ ڏري، هوا پيچندڙ حال جا.

(۷۶)

ٿيان آسودي آجڙي، جيڏين ساڻ جائي
تازي توائي ترت ٿيان، ڏٺت ڏئيرا ڪائي
عمر آجائي، سکهي ڪجان سومرا.

(۷۷)

تون دميرهني، آءٌ تو رياڻي آهيان
ايندا مارون مون ڪڻين، ويندم شال وٺي
بند ٻخالو مٿي ڪي، هو لڪيو رات ڇٽي
سانگن ڪاڻ ستي، مون مڙيائي سومرا.

(۷۸)

ڦرباتي ڪاتي ٿيا، آءٌ ڪتي آئي
اٺي پهر انهن جي، وات اٿڙوائي
قسمت قيد ڪتي ڪيو ڪتان جي جائي
ڪهڙي مدت مونجهہ ۾، مون پڻ لنگهائي
ڪر سومرا سائي، جيئن ٿيان آسودي آجڙي.

(٧٩)

مون ڏي ساريان ماروئن، ماروئن سارين مون
جي راضي ٿئين تون، ته موڪل ملي ملير جي.

(٨٠)

مون اڀاڻا ساريان، اڀاڻا مون سارين
واتون نهارين، ماروئن مون ملير جا.

(٨١)

ڪوئي خيال نه هوم، هيس، هيڪالدي مارئين
ڏان هي قدر پيوم، جان جو وڇڙيس، وڻن کان.

(٨٢)

وينا ڳالهيون ڪن، ماروئن مون ملير ۾
اڃا ايندي مارئي، ورئي هن وطن
اڻڏي اُڪنڊ آهه اڄ، مهنجي جا پنهنجن
آءٌ پڻ ساڻ اُنهن، ڏکڙ سکڙ گڏ گذاريان.

(٨٣)

اڄ پڻ تيئر اداس، منهنجو ماروئڙن ڏي
راجا مهنجي روح کي، آءٌ پنهوارن پياس
آءٌ آهيان انهن جي، لوئي جن لباس
موڪل ڏي ميان سومرا، وڃان تني پاس
خاوند لڳي خلاص، ڪر بنديائي بند مان.

(٨٤)

ڪڍ بنديائي بند مان، ڪر خاوند لڳي خلاص
ويڙهيچا وڻ ڏاهه ۾، وڻ وڻ ونئن واس
ويچارن ۽ واهڻين، توکي ڏاهه قياس
همير تو هراس، اٿئي پهر انهن کي.

(٨٥)

جن گڏ گذاريوم، سپ چمالعدر سومرا
ڏيهه ڏاڏاڻو سو وري، وارو وساريوم
نت نت نهاريوم، پنهوارن جي پار ڏي.

(٨٦)

ڇٽي مڪائون، هين ڏاڏاڻي ڏيهه ڏنهن
جيڪس آهي تو هيون، من جون مدعائون
ڏا وڃين پلنگين پٽڙين، شل چڙهان آئون
تو پڻ تيلهائون، ڏاڻ ويا ويڙهيچا وسري.

(٨٧)

ڇڪي طرح ڇٽي، ٿي مدجان ماروئڙن ڏي
سگهين سانگيڙن کان، پري آءٌ پئي
قسمت قيد الماءَ جي، مون سان هين ڪئي
وسري ڪين وئي، سڪت سيڪهارن جي.

(۸۸)

ماروئڙا! ماندي، آءُ اوهان ري آهيان
سکيا آن سا ڏيهه ۾، مون هتي باندي
قيل اوهانجي قال ڪان، ويل نه ڪو واندي
اچانڪ آندي، قسمت قيد الماءَ جي.

(۸۹)

قاصد اچ ڪوئي، من اچي ماروئڙن تي نه
تهن تہ جوان حال ۾، سارو سيوئي
ايئن نه آندي آءُ مون، لاڪيڻي لوئي
واپس آڻيان پاڻ سان، عهد اهوئي
سرتن سان روئي، سڪون لاهيندس لوءِ ۾.

(۹۰)

هيءَ اميد نہ هئي، مونکي ماروئڙن تنهن
ڪونڪائون مون مٿين، پڇڻ ڪاڻ پهي
ڏنم هنڌن ڏيهه ۾، ڪوئي ڪوٽ ڳهي
وائي وائيندي اها، سڄير اچ سهي
اُڃا مينهن ملير ۾، وڃڙا راڄ رهي
جهڙي پانور، ڪنڌئين، آيا هيٺ لهي
جهجهو جهانگن کي ٿيو، ڏيهان ڏٽ ڏهي
ڪيڏي پين پاڻ ۾، وڏي مهل مهي
وڃيدس ڪوڏ ڪهي، ٻڪي ڀدوارن جي.

(۹۱)

جهانگي جهڙ پياڪ، ناهن شربت هيروان
ڳاڙهيون ڪاريون لوئيون، ڀدوارن پوشاڪ
لاهج لوئيڙن تان، الله لڳي او لاڪ
وڪن هنڌن ڪانڪا، عمر هي املاڪ
ڪاڻ ٻوڙ پاڪ، مونکي ميڙين مارئين.

(۹۲)

مينهن وسندي مون، وڙهيچن ويندياس
لوئي ساڳي لوءِ جي، نال وٺي ليندياس
ڏريچن ڏيندياس، ڏکه سک پائي سومرا.

(۹۳)

ڪنو ڏين ڪيا ڪيچ، اڄ ڏاڏا ڏي ڏيهه ڏي
ڪالهه ڏاڏا هيم اُپ ۾، اڱڪ ۽ ائيچ
اُڃا مينهن ملير ۾، رڻ ٿيا سب ريچ
ڇانگن سان ڇڙي ڪري، ڇڏين ڪن ڏا ڇيچ
مونڏي ماڻهو تن جو، هنڌ نه آيو هيچ
پاڻهي پئي پيچ، ملندس ماروئڙن کي.

(۹۴)

حال وٺي هي وڃان، ميان ماروئڙن ڏي
اتم اميدون اڃان، ڪيئيون ڪيندس ڪيت سين.

(٩٥)

سنگهارن جي سِڪ، آهي منهنجي مَن
ٿا سکهوئي سومرا، ڏسان ڏوٿيڙن
راتو ڏينهان ڪاٽي، جهجان جهانگيڙن
پاڪڙي پهوارن، اڄ تا مونکي ياد ڪيو.

(٩٦)

مارن جون ڏاڙون، تنوارن مون تن
پاري ڏيان ٿي پن، سالو تهنجا سومرا.

(٩٧)

تون بيچاين وارو، آءُ بي ڪهڻ جائي
عمر اڇائي، تو ڏا حق نيا ڏڻ سان ڪڍي.

(٩٨)

حمير هڙي حال تي، چولدءِ چاتر جهان
نيت بد نيا ڄڻ سان، ڪم نه خاصو خان
ڏا لائق ءُ نادان، سڏيندءِ سڀ سومرا.

(٩٩)

ڪ چوري ٻي زوري، شاهن ڏاهي شان
راجا ٿي تون رعيت جو، ظالم ڪرين زيان
چولدءِ چاتر جهان، حمير هڙي حال تي.

(١٠٠)

سنگهارن تي سومرا، برسو ڏئي بڻي
عادت ظلم زور جي، وئي حمير وڏي
ليس گهر گهٽي، رعيت جي رنجاڻ جي.

سچل سرمست

ڪافي

رُئان زارون زار - مان مارن ڪي ملان

١- ڏيان ڏورا پاڪهن ڪي - ٻري ٿيم پهوار
٢- وٺي ويڙا پاڻ سان - منهنجو ساهه سنگهار
٣- اهو اٿم آسرو - ايندمرا جڙ وار
٤- ڪندا مهڙ ملير ڏي - رڻ چڙهي ريڊار
٥- سو دم گوندر گذري - جو دم ڏٺيان ڏار
٦- وڃي پڪدس اٿهين - سندي پيهن ڪار
٧- رکي ويڙهيچا ويا - مونهين سرميار
٨- پيڪين مون پهچائين - سومرا سرهار
٩- روئي رت اکين جا - جهونا ٿيا جهالار
١٠- راتو ڏينهان اوڏهين - سچل ساهه سنبار

ڪافي

آيم رات عتاب - ڏاڍا سخت سنگهارن ڏنه

١- مونکي عمر ماريو - جهانگيڙن جي جواب
٢- وينيم اتي مارئي - ڪائي خوب ڪباب
٣- ڪٿ سارو ڏينهن ڏڪايو - عمر جي تڪ ڏاب
٤- مولا تا معافي ڪندو - سچل سڀ حساب

جوڳ

جوڳ ڀيروي ٺاٺ جو راڳ آهي، جو اڪثر رات جي ٽئين پهر ۾ ڳاتو ويندو آهي. جوڳ جي معنيٰ آهي اگني روپ (آتش ڏگر). اهو نالو جوڳين تي سندن گيڙو (اگني رنگ) پوشاڪ باعث پيو ٿو ڀاسجي. انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي ته هن سر ۾ غم الم جي آتش جا آڙاه سمايل آهن. هي سر جوڳي پنهنجن مرلين ۾ اهڙي ته مستي ۽ موج منجهان آلاپيندا آهن، جو ڏانگه به نچايو ڇڏين. ڇا مجال آهي ڪا ريهر ڪي جو جوڳ جي جهونگار تي ڪنڌ ي ڪر نه ڪٽي. هن سر جي ڳائڻ وقت ائين پيو ڀائجي، ته گويا محفل اندر ويراڳ جي مدرا جون وهيون پيون واهجن. ماتم جا ته منجهس مٺا ماهيل آهن.

خيال ٻارهون

سر جوڳ

(جوڳين جو [illegible])

(١)

ڪنگا ڪان [illegible]، آءِ ڪن ڪت ڪاپڙين جو
ڪٿ هن لوڪ نه لڌيا، سدا تن سفر
آهي نام [illegible]، اٿهن آڏوتن جو.

(٢)

جوڳي آهن جي، گوش گنگا ڏي تن جو
آهن ڪوڏيا ڪات جا، ڪن ڪت ڪاپڙڪي
سر سڃيا هن سي، جني ناتو ناٿ سان.

(٣)

ڏوڳي منجهه ڏيان، آهي آڏوتن جو
گم ٿي گرگم گوڏڙيا، ڪن ڪروڙي گيان
اصل ڪان اشنان، گنگا جمنا تن جو.

(۴)

پورب پنڌ نہ وڃڻا، ڳرنا ري ڳمنام
ويچاري ٿي وات تي، ڪرن ڪين وسرام
سيئي ۽ سنگرام - سچا سنا سن جي.

(۵)

پورب سدا پير - لاهوتي لتي ويا
ڳرڻا ري ڪنير - سچا ڪم ڪر ڪيات ۽.

(۶)

پورب پنڌ نہ آءِ - ڪڏهن ڪا ٻڙين ڪي
جت ماڻهن ميڙا ڪوٺي، سا جوٺي چوڳن جاءِ
سچا سچ سواءِ - سودو ڪن نہ ڪو ٻيو.

(۷)

پورب آهہ نہ پنڌ - ڪڏهن ڪا ٻڙن ڪي
واري ويراڳي ويا، ڪا ٿن مٿي ڪنڌ
هوءِ سنڌن هنڌ - جو لڙ ڳڻ جي لعل ٿيا.

(۸)

پورب رکي پير - ڪن پڇ پيراهين پنڌ جي
سچل وڃي اتهين، ڪا ٻڙين ري ڪير
جن وٽ ڦڪل نہ ڦير - ڪنڌ تني جو ڪات تي

(۹)

پورب پنڌ نہ ڪن - ڪهين ويلي ڪا ٻڙي
ڪوڏ ڪپاڙط ڪنڌ جو، توڙون آهي ٿن
آڏي آڏو تن - سچل سدا سامهون

(۱۰)

پورب پڇائون - پر پير رکيائون پرنان
اوريان پريان پنڌ ڙا، سي لسر، لنگهيائون
اڳئيءَ اتيائون - تہ ڳر ڪي ڳڙيا ڳوڙا.

(۱۱)

پورب ڪان پري - لانگن نظر آهہ ڏا
لکهہ وجهن لات تي، پر پڙن ۽ پير پري
منجهان ذوق ذري - ڳر ڪي ڳڙيا ڳوڙا.

(۱۲)

پورب پير ڏرن - ڪن وڃت پراهين پنڌ تي
قدم رکي ڪات تي، ڪنڌ قربان ڪرن
ڪوڏن ڪا ٻڙن - سچل سر صدقي ڪيو.

(۱۳)

جوڳي جال ڏڏام - پر ڪوڪو ليي ڪا ٻڙي
هي ويهي وسٽن ۾ ويا، هو نہ لوڪ لڙيام
تني ڪاط ٿيام - هي ۽ هي ۽ هڙا حالڙا.

(١٤)

جوڳي جال ڀڄن – ڀر ڪو نه اڏي وڪو ڪلپڙي
تن ڳن پرين جون ڳالهڙيون، تيئون سچل ساهه سڄڻ
لوڪ نه ڏي لڄن – بڪرنالي ذات جي.

(١٥)

جوڳين اوري جوءِ، جي لوڪان لعل لڪي ويا
لاهوتي لنگهي وڃي، درياهه ڏوءِ
راسخ روبروءِ، ذاميا تيڙا ذات سان.

(١٦)

جوڳي آهن جال، ڀر لاهوتي لڏي ويا
هي مطمطڪن مطين سين، هو ڪڙا متي خيال
سي لاڪوتيا لعل، پيدر پاڳ مڙن مون.

(١٧)

لوڪين لاهوتي، ڪهين ڀر نه ڀريا
سي ڀنڀور ڪي ڀور ويا، سالڪ ثابوتي
اُهي آڏئي آڏوتي، نانگا ويڙم نڪري.

(١٨)

ڪري لنگهيا لوڪ مان، لاهوتي لوڙا
ڪهوڙا ڙي ڪهوڙا، ڪري من مستان ويا.

(١٩)

ڀورب ڇڏي ڀوءِ، آڏوتي اڳي ٿيا
ويا اُڪنديا اڳيان، لڙيا نه ڪهين لوءِ
رجائي رت روءِ، ويئي واتوين تي.

(٢٠)

لاهوتي من لوءِ، آيل آهن اڄ ڏي
وڃ وڃ اچا ڀولدي، ڀورڀن جي ڀوءِ
تن ڪا پڙين ڪي ڪوءِ، سگهر منجهه صحي ڪري.

(٢١)

لاهوتي مان لوڪ، ٿورا ڪهڙا لنگهيا
سچل سامين تي، محبت وسي موڪ
سي ذابر منجهان ذوق، ڪنڌ ڏين ٿا ڪات تي.

(٢٢)

متي ڪات قدم، ڪاڪيون ڪاپڙن جو
سنسوميتي سروپ ۾، سچل ٿيا سي سر
سدا سامين جو، دما مين سان دم
آديسي عدم، ٿيا ذالي اندر ذات جي.

(٢٣)

جوڳين هت جايون، ڀر هو هن لوڪ لڪي ويا
طپش تيشر، تن کي، ويا لاهوتي لايون
وڃ وڃ واتوجهي ويا، ويراڳي واليون
آڏوتين آيون، خبرون ڪات ڪسط جون

(٢٤)

جوڳي جا لون جال – ٻر لاهوتي لنگهي ويا
هو ملي ويڙا حال ۾، هي قابو متي قال
هيءَ هيءَ مهنجي حال – جو حال نہ پيو هت مون.

(٢٥)

جوڳين آهه نہ جنگ – آهن سلوڪي سڀ سان
جيجان هن جهان ۾، آهن طريلا تنگ
ڪهن جي رتا رنگ – ماڪ منهن مشعلان

(٢٦)

ويا هت ويهي – اڄان ڪالهه ڪالهوڪين ڪاپڙي
آيل آڏوتن جي، ڳالهه ڪريان ڪيهي
سچل ساري سڪ مان، ڳاروڙي ڪيهي
پورب ۾ پيهي – وڃي واصل ٿيا وصال کي.

(٢٧)

هيءَ ٿيءَ ڪالهه هتاءُ – اڄان لاهوتي لنگهي ويا
ڪونہ وڃڻ جوڳو ڏنئون، سچل کي سماءُ
تا ڪو پوي پرياءُ – لاهوتن جو لوءِ مان.

(٢٨)

ويا لاهوتي لال – لوڙا ڪري لوءِ مان
[illegible] گرهڻ جهڙي، مکر منهن مشعال

(٢٩)

ڪوڙين قرباني – آءٌ تان ڪاپڙين تان
ڏئي ويا جي ڏيل کي، هيءَ هيءَ حيراني
ماڻيون مهماني – آءٌ سر ڪندس صدقي.

(٣٠)

ڪري لوڙا لنگهيا، هي آڏوتي اڄ
موڪلان امان پڄ – جو آءٌ بروندس ڏن سين.

(٣١)

جو پند جوڳين جو، سو آڏوتن اجاه
گنگا ۽ گرنار ڏي، جوڳين پند جڳاه
پند الهيءَ پرناڻ ۾، آڏوتن کي آه
تان ڏان ٿين نہ جاه – جان جان ريجهن رامسين.

(٣٢)

جا ڏي پورب پند – تا ڏي آءٌ نہ وڃڻو
هي هئن جو هند – مهنجو هند هنگلاج ۾.

(٣٣)

ورلو ويراڳي – ڳيا ني ڏنم ڪو ڏڙيو
پليا ڏنم پير ۾، پوڳي ۽ ڀاڳي
طالب ٿيا ڳي – لڪن ۾ ڪو هڪڙو.

(٣٤)

جوڳن جتائون – جوڙي جڙيون جان تي
چمتا ھڏي چيلھ سان، تمبيون تطيائون
جنجيرن سان جان تي، ڪشتا ڪڙيائون
ڪروڙي ڳائون – پورب پنڌ پيچي ويا.

(٣٥)

جوڳي ڏاتون ڏات – پر مھنجو انگ آڏوتن سان
سفر ويا ساجھري – رھيا رڳي رات
طلب تني جي تات – راتيان ڏيھان روح کي

(٣٦)

آھن اکيچار – انتر مڪا آڏوت
پورب سي ترپوڙا، نڪي ڪن پرچار
اندي پھر اچ ھ، رھن سي ڪمر ڳار
سچل سنسڪار، سنا ٿن وڃائيا.

(٣٧)

اڃا آڏوتي، آھن اکيچار
اوديا امنڪار – پيچي جن پورا ڪيا.

(٣٨)

ڪاڙي ڪن ڦاڙ – آيل اچ لنگھي ويا
مست ڪري ويا من کي، مولن سان مٽيار
[illegible]

(٣٩)

ڪاھڙي قندپار – ڪنيو ڪھمن ڪوڏڙيا
چيت ڪري چين ۾ وتن ڪاريھر قتيل
منجن مرلن سان آھي، اڌوتي اصيل
سچل سڪ سبيل – جيءَ ۾ جوڳيڙن جي.

(٤٠)

لاتي لاھوتن، ڏرم جي ڏوٽي
پنھنجي پوڳي – منجھ ساڙي سناسي ھليا.

(٤١)

جھونا ڳرو جي جوءِ ۾، جوڳن جوڳ اجوڳ
پوڳن پوڳ اپوڳ – ڀاڄ وڃائي ڀا ھنجو.

مالڪوس

مالڪوس ڇهن مکيه راڳن مان هڪڙو آهي. هن راڳ جي شڪل ڏاڍي پيارڪ آهي.

مالڪوس جو رنگ ڪوڙهو ڳاڙهو آهي. راڳ ودّيا جي پستڪن مالڪوس جي تصوير ڪامي ڪري اُڀاري آهي. پوشاڪ ڪاري رنگ جي پهريل اٿس. هي ڀيروي ٺاٺ جو راڳ آهي. گرچ ڀيروي، ڀيروُن جي استري آهي پر ڪتابي ڪٿا آهي، ته مالڪوس ڀيروي جو عاشق آهي. ڀيرويءَ جي ستن سُرن مان جيڪڏهن ٻه سُر ڪب ۽ پنچم نه لائبا ته باقي ٥ سُرن مان مالڪوس جي صورت نڪري نروار ٿي بيهندي. مالڪوس جي ڳائڻ جو وقت ٽين پهر رات کان شروع ٿئي ٿو. مالڪوس هڪ وڻ هيٺان پنهنجي معشوق ڀيروي جي فراق ۾ بيٺو ڳائي ٿو.

ڪافي

هي مڄين عاشق - ته ٻُڌ سر ميٺ محبت جو وساءِ
ساهه جو ساڻکو ڪرين - تا پير هن ٽڙ ۾ نه پاءِ
١- پاڻ کل قربان ڪر - هي دم هٿڻ جي جاءِ ناءِ
آءِ ادا اعتبار ڪر، آهوش نيند ڙ هي هواءِ
٢- رت روئڻ راتو ڏيهان - آهي لڇڻ محبوب لاءِ
هي ملڻي سودو سهانکو - ڪين ڪي سرڪا نسواءِ
٣- ڪين ڪي مونکان ٿيو - هيءَ عمر ڏا وئي اجاءِ
هت وساري ٿي وڃڻ - جاني نه هين توکي جڳاءِ
٤- هيءُ مهل موچاري آهي - پوءِ ڪنديءِ هت هاءِ هاءِ
هاءِ هيءَ پوءِ هت نه ايندءِ - ويل ويندءِ وائِ وائِ
٥- هيءَ حقيقت حال جي - ساري وڃي سائين سڻاءِ
سو سچو مرشد سچي جو - پير عبدالحق آءِ

ڪافي

ملڪ جا مالڪ پيا - تون وڃون وِيٺين ٻڌين
هيءَ ڪهين من حال ۾ - توکي وڏو هستي هٿين
١- آهي امانت ٻين جي - تون آهين ڪٿ ڪين ڪي
سرهي سارو ڪر صحي - هڪ ٻه ڏي ڇو ڏو ڳڻين
٢- هي جيڻ آهي عاريت - پوءِ ڪينءَ ويو توکي وڻين
ڪي وڃون تون پاڻ کي - الله ڀاهر آهي ڏڪين
٣- سير الله سير با الله سير مون الله گهر
سير في الله لاهه تون - خوه کان وڃي منزل ڪٽين
٤- انسان جو اولو ڪري - سؤ رنگ ڪرڻ سنسار ۾

خيال تيرهون

مرغ نامون

سر مالڪوس

(١)

لنو ڏيندي لامو — ڏامو ڏار چڙهيو چوي
آندو اتم پاڻ سان، نيه پريو ڏامو
تو ڏي سارو سڄڻان، ڪيم راتيان روانو
پڙهي پروانو — موڪلي جلد جواب ڏي.

(٢)

ڏامو اڄ ڏسو — جو ويڙهي ويڪاڻو وٽي
پورن منجهال ماهنجي، تو ڏي حال ھو
سرتيون سو ستين ڪري، خيالون ڪيم ڪسو
ڪو ڦريهن قصو — تهن سيڪاري موڪليو.

(٣)

ڪيون وڪاڻيون وات — اڄ ڏاهي ڏار چڙهي ڪري
سٽڻ سان ڪي سرتيون، لڳي چپ چپات
آڻ واريون اتهين، لوتيا ڪيون سان لات
[illegible] ڪانگو ڪيو.

(٤)

ڪهڻا ڏينهن لڳاءِ — ڇاهون ڪانگ قريب جا
ڪي دم آڏو دوست جي مايلي ڪري ميڪاءِ
تا ڪي تن تڳاءِ — متان جهوري جهجي مران.

(٥)

وات ڪري وائي — اڄ پڻ ڪانگ قريب جو
ڪي جو ڇپائين ڇڄ سين، تهن ليچ ڏاڍي لائي
اندر ڪي آئي، چڻ چڙ جيوي سندي.

(٦)

لٿي لام لٿو — ڪي جو ڪانگ قريب جو
تهن لاکيٽي جي لات جو، ٻوي ڪين ٻتو
ڪا ڪيؤن ڪين ڪتو — پراڻ سو رائيتون آهيو.

(٧)

ڪيهي ڪمون ڪانگڙو، تو ويڙهي منجهه وٽي
پسي تهنجو حالڙو، ڪا ڪيون ڪام ڪٽي
تهن جي لات لٿي — ڏو جي ڪي جيا پو ٽٽي.

(٨)

اڄ لاٿيون ڪانگ لٿيون — سي ڪي سٽو سرتيون
جو ڪهڻ سان ڪهيو وجهي، ويڙهي منجهه وتيون
سنديون راز رتيون — ڏو پڻ ڪري پڌريون.

(٩)

روئيو روئيو رت - تو ٻڪي پارانيا ڏئي
پيرين وڃان نہ کھنگھرون، سي ڇمڪائيندو وت
توکي تان ڏاهاڏس، محب اکيون نہ مت
ڪٿين جو وٺي خط - سگهڙو ساٿيڙا ورين.

(١٠)

جو تو ڪانگہ چوي - سو سٽيءَ جو سرتيون
وڏي ويل صبح جو، تو چڙهيو لامَ لوي
اُڪي ھہ نہ رهي - آڏط ڪٺون اٿهون.

(١١)

ڏاهو چڙهي ڏار تي، تو ڏئي ڏورا پا
پڪرا ڪري نہ پرين جا، هو نازڪ نيا پا
آڏيون اورا پا - ڳالهيون گوري کي چوي.

(١٢)

تو نہ هڪ توڙي - اڄ لامين لاکيڻو لٿي
ويٺو آهہ وڳوڙ جي، ڪنين کي کوڙي
ڳالهہ ڪرڻ ڪان ڪيون، منهن گهٽو موڙي
پر پهنجا توڙي - چيڪيو ڏئي تو ڇب سان.

(١٣)

سٽيءَ جو سوئي نہ ڏيکي چوي ڪانگڙو
هنڊين سان هنڊانئجو - سرتيون سيوئي

(١٤)

ڪنديون ڪندن سان وڃان، ڦڪي کي ڀوئي
جانب ڏانهن جوئي - آڏي نيا پا نينہ جا.

(١٥)

آءُ ڪانگل ڪائين تا هوتي عطر اوتيان
اچڻ پا جهون آهنجي، هان اُپاڙڪ آئين
ڏاهـا ڳهٽا ڏينهڙا، معان تون لائين
پير اگڙ پائين - تہ منهنجو ساهہ سڪ پرتي.

(١٦)

ڪانگل آيم ڪال - وٺي سنيها سڄڻان
محبت ري مقال - ڪانہ ڪيائين ڪڏهن.

(١٧)

ڪي جو ڪانگہ ڏسي - ڪالهہ اوڏاهون آيو
پيسر، هان نہ ڏسي - ڳالهيون ڪندي سڄڻان.

(١٨)

ٻـڪي سنـدا پيـر - ڪرپان مرصع موتين
جو آڏيو عجيبن ڏانهن، ڏئي خوب خبر
پيهر سومون پر - واريون ويٺو شل ڪري.

(١٩)

سنيها جي سڄڻان، سي ساري ڏنائين
ايـن نہ اڪلائيـن - تہ پاڻ نہ آڇج وهم.

(٢٠)

ڏاڙ چڙهي ڏاڍي - ڪي مون ڇيو ڇهنب سين
اهو مون آهي - آڏوڙي ارواح کي.

(٢١)

ڏاهو ڏار چڙهي، لوڻ تو لاتيون ڪري
ڪونڌون سبق پڙهي، اڄ پڻ آيو اوڏهون.

(٢٢)

ڏاهو متي ڏار، عجب اڄ لاتيون لوڻ
تو سچا ڪري سنيار، پريان سندي پار جي.

(٢٣)

ڏاهو ڏار چڙهي ڪري، تو ڇهنب ساڻ چوي
اديون سڀ اوهي، آهيو هڪڙي واريون.

(٢٤)

ڇهنب ساڻ چوي - ڪي هيو ڪانگل ڪا ڦيون
پورن منجهه پوي - تو سٽي ساه سنيهڙو.

(٢٥)

محبوبن ڏنهن مسين - اڄ پڻ ڪانگل آيو
لاتيون واه لسين - ڏاهو ڏار چڙهي ڪري.

(٢٦)

لاتيون ڪندي - ڪانگو هيٺ ڪري پيو
هي هن هنڪ ڏيئي - ساڻي ساه متي ويو.

(٢٧)

ڪيهو مينهن ڪانگي - چيائين تي ڇهنب سين
سجڻ ڪنهن سانگي - وري ايندئي وترا.

(٢٨)

ڇهنب ساڻ چئي - ڪا جا ڪانگل ڳالهڙي
ساري آڏڻ سان اهي، ڪهڙي ڏس ڪئي
پورن منجهه پئي - سيڪنهن ائت ڦٽو ڪيو.

(٢٩)

ڏاهي چڙهي ڏار تي، ڪا جا لتي لات
ڏکر ڏڏائين سڀ کي، وائي آڻي وات
پيون ۾ هيٺهات - آڏڻ وآريون اتهين.

(٣٠)

وري ڪانگ وريو - پريان سندي پار ڏنهن
ڪا ڪيو ڪن ڪريو - تو ڏئي سنيها سجڻان.

(٣١)

سنيها ساري - مهنجا چوي محب کي
پرين تهنجي پار جي، محبت مون ماري
منهنجي ڏاڙي مون مٽين، اهو ڏاهو ڏياري
مر سکهڙو سنياري - ڏئي سک سنيهڙا.

(۳۲)

ڏاهو ڇڙهي ڏار تي، ڪري هي مذڪور
سڪڻن ۾ سور – ڇوي تو ڇهب سين .

(۳۳)

سڄو سنيها سرتيون، تو ڇڙهيو ڏار ڏئي
سارو ساھ لٽي – تو ناز ڪنيا ٻن سين .

(۳۴)

ڏاهو مٿي ڇڙهيو – ڪري ٻره بيان
آڌڻ تي احسان – ڪري ڪلامن ساڻ تو .

(۳۵)

ڏاهيون سڀ ڏسو – جو آيو ڪانگ قريب جو
جهوري ويم جسو – لون نيا ٻن سان ادو .

(۳۶)

وتيو ۾ ويڙهي – تو ڪاريون ڪانگ وهائي
روح لٽي ريڙهي – سڀ ڪنهن جو تو سرتيون .

(۳۷)

ويڙهي وتدي – ڪانگي ڦهر ڪمايو
ڪاڪيون ڪتيندي – پيم ٻور ٻريان سند و .

(۳۸)

صدقي ساھ ڪريان – هن ڪانگي تان ڪاڪيون
جي ڏي سنيها سڄڻان – سي سانيي ساھ ڏريان
پلي پيو پريان – الهي ويلي او ڏيهڙا

(۴۰)

آڻي ڪانگ ڏنياس – ڪعابت قريب جي
ڀو ڪري پٽ پيس، ڇوهون ٿند ڇتياس
پيچون پيچ ٿياس – روندي ڇولي ڇڪ ۾ .

(۴۱)

ملي ڪانگي هڪ – ڪ جا ڪيس ڳالهڙي
ٻڌڻ سان روئي ڪري، ڇولي ڪيائين ڇڪ
تنهن سديهي مان سڪ – ٻاڻهي ڪيائين ٻڌري .

(۴۲)

ڏاهي ڇڙهي ڏار تي – ٻولي هي ٻولي
ٻڌي روئي رت سين، ڇڪ ڪيم ڇولي
هنڌڙي ۾ هولي – هاريون اڱر هوت جي

(۴۳)

سڄڻ جا سنيها – آڻي تهن آڌڻ ڏنا
ڇڙي ٻا جون چيه – چڻ ڏنائين سڀ ڪي .

(۴۴)

سڄڻ سنيهه سپي – اديون محبوبن جا
لکن منجهه لپي – ڪا سوائي سور سان .

(۴۵)

آءُ ڪانگا ڪارون – تو سان ڪريان ڪيتريون
پهچائين پيغام تون، پريان جي پارون
سچل سنيارون – تو ڏاها ڏهاڙي ڏئين .

(٤٦)

ڪارو ڪيئن نہ ڪرياس - تو ڏنئي سڀيئي سڄان

ڀتي ڀر ڀڪيءَ جا، ساط جواهر جڙياس،
موتي ۽ لعل سان، پيهر ڪنپ ڀرياس،
پيرين دست ڏرياس - آءُ نياپا ڏيندڙ نيهہ جو.

(٤٧)

ڀڪي سوئي ڀر - تو اڏوري ڀار ڀرين جي
خوشيءَ ماں خبر - ڪا وٺي اچ اوڏهين.

(٤٨)

ڀڙهيو لام لٿي - اچ تو ڪانگ قريب جو
سڀيئا جي سڄڻان - سي جهب ساط چٽي
ڀورن منجهہ ڀٽي - تو ساهہ مهنجو سرتيون.

(٤٩)

چڙهيو ڀيءِ لام - تو ڀوليون ڀاڄاريون ڪري
ڏنئي سڀئا سڄڻان، ڏرڙو مٺي ڏام
ماڙيون ماڙي مام - تو ڏنئي لڪائي او ڪان.

(٥٠)

ڀريان جا پيغام - تو ڏنئي مڙئي مام ڀر
سوين منجهن سلام - جو ڏاهو ڏاهپ سان ڏني.

(٥١)

ڇهيو رمي چاليين - تو ڏنئي سڀيئا سڄڻان
آيل اولاٽين - تو ڳالهائي ڳجهہ.

(٥٢)

سکو اڏامي آءُ - ڀکيڙا ڀرين جا
ڪنپ ڪرايان تو سدا، ساط جواهر جڙاءُ
عطر ڪٿوري اوتيان، ڀيا ماڪ تو مٿاءِ
سڀيئا سياءُ - آڻي ڏج عجب جا.

(٥٣)

ماريون ماءُ منجهي - تو ڏڙيو ٿا ريءَ ٿي جهوي
سڄڻ ڏاهن سڌجهي - ڏاهو ڏکي آيو.

(٥٤)

آڻي ڪانگ ڏنوس - تو عريضو عجيب جو
پيهر سپ پڙوس - ڳالهيون ڪندي گوڙهن سين.

(٥٥)

ڪانگا ڪتابت - ساري ساليج ساهہ سين
اها امانت - ڀي ڪهن عام نہ آڇين.

(٥٦)

ڪٿوريءَ ڪنپ - لويان لاڪيطان سيڙي
ڳالهيون ڀڪي آنهجون، ڇهريون وهن ڇنپ
تو پڙ ڀاتي ٿنپ ويهون تو وايون ڪرين.

(٥٧)

اڄ نه آهي ڏار - لامين لوي ڪانگڙو
جيڪس پريان پار - ڏسندي سو ڏکه پريو.

(٥٨)

زاغ نه ٿيءُ زبون - وڃون اڏامي اوڏهين
ڦرڦر خاصو مهنجو خون - ڪهڙيءَ پوندءَ ڪانگڙا.

(٥٩)

ڪو لامين - ٿو لاڪٽو لاتيون ڪري
ٿهڪندو نامين - ڏئي سڀيها سڄڻان.

(٦٠)

چڙهيو متي ڇانب - اينءَ چوي ٿو جيڏيون
سيڻي ڪاڄ سانب - ساري سنيهن جي
باري ڳالهه سچي - اچي ڪانگي ڪٿي قريب جي

(٦١)

رهي دل رچي - تنهن نازڪ نياڻن سين
آڏي ڏنا ڪر - ساٿي يار سنيهڙا

(٦٢)

مهنجي يارن ڀڪيڙا وچ دوساڻي در
جو سڪ آهي مون سر - ميان محبوبن جي

(٦٣)

ڏنا ڪر آڏي - سندا سڪ سنيهڙا
هنڌڙو مون هاڻي - آهي سچل سوانءِ

(٦٥)

چڙهيو سر ڇانئين - لعوين جي لاتيون ڪرين
سنيها سڀ سائين - جي تامڪتي سڄڻان.

(٦٦)

ٻار اليا ٻويون - وڃهي ڪڇيءَ ڪانگ جي
ڪڍي آب اکين مان، هئين لچويون
اڙ ڪن سان لويون - ٿي هنئين لائي متوا.

(٦٧)

چڙهيو ڏار ڏئي - سڀيها جي سڄڻان
روڙي روح رڳن مان - ساط ٻياڻ لٽي
جسو جاءِ ڏئي - سٽي ٻار اليا ٻرينءَ جا.

(٦٨)

اڄ ڪانگل آيو - مان ڪندين مولجهه مان
سو ڏان مهنجي ساه ڪي - سرتيون سيبا يو
ميڏي هلايو - اڄ محبوبن مهر سان.

(٦٩)

ڪانگا چوءِ ڪينءَ - سرهائي ڏئي سهرين
حال اسان هت هڙا، ڪي هت پيي هٿا هينءَ
جام ڏئي جهڙ جينءَ - تين ٿي اوت اکين جي.

(٧٠)

ڏاها ٿيءُ نہ ڏوار – وڃي موٽي ٿي ويڄڙو
ڪر ڪا لوڪي ڳالهڙي، جا هوئي رات حضور
دوست اکين دستور – ڪي تعظيمون توکي ڏيون.

(٧١)

زاغ زبانون ڪيي، اهائي وائي
ڀريان سندي ٻار جي، آ توکي واڏائي
پڇي حقيقت حال جي، هت ساجن سيائي
تہ ڪي عاشق خوش اسانجو، ڪل ڏجانءِ ڪائي
مونسان بيحد ڀلائي – ڪئي پرين پارون پنهنجي.

(٧٢)

الله لڳ اڏام – تون موٽي محبوبن ڏي
وڃي ڏيج پرينءَ کي، ٻاجهہ جي پيغام
ڪري قدمن تي پٺي، سو لکہ ڏج سلام
آهي اوهان لءِ سڪ پرين، مڙيوئي ماقام
اڇڻ جو انجام – ڪر سکهو طرف سچل جي.

(٧٣)

پکي سوئي پر – اچ اُڏا ڪو اوڏهين
رسيو وڃي اتهين، ٻالڪي مدجهہ پهر
خاص وٺي خبر – موٽيون ماڪن پاهجي.

(٧٤)

ڏار ڇڏيو ڏاهو – توڏيهر دلاسا دل کي
صبح ساڻيا هو – اڳڙي آ عجيب جو.

(٥٧)

پکيڙا پويان ءِ – لڏو موٽڻ موڙ ۾
آءُ اڏامي اوڏڙو، جهولي ۾ جهويانءِ
سپ ڪدپ ڪتوري ۾، لاکيڻان لويانءِ
سڄر ۾ سوڻانءِ – هڪ ڪري هٿن سين.

ڪافي

اٿم اهو ارمان - ڇا مُنجهان هٿ ڇاڻي آيس،

۱- ڇاڪر ٿيس نہ ڇاڻان ڇاڪان - صحيح ميس سلطان

۲- دانہ هيڙس ڏيس، انهيءَ ۾ - هٿ ٿيس، ڏاڍان

۳- ڪوئي ڇاڻي ڪوئي سچاڻي - اڌو مردن جو ميدان

۴- اصلون ساڻ وٺي هٿ آيس - سونن جو سامان

۵- هڪڙو ڪري ٻي گهر آيس، - محض ٿيس مهمان

٦- بحر اُتون جا لهر آڻي ٿي - موتي ٿيو مهران

۷- سچل ڪي ڪيو ساعت ساعت - حيرت هن حيران

ڪافي

آءُ پنهون ٻاڙ آهيان - ڪاڪيون مُنجان ڦاڙهه ڪاڏي

۱- صورت اها مُنجهي ڦٽي سي - سائي ڀيا ڪين دستياڻيان

۲- ڳالهہ پوري هوئي ڦي ڀٽي اوري - ڪيڏي سي ڪانگہ اڏيان

۳- مدعا مطلب اهو مڙيو ئي - پو ٿيون مان کهڙيون ڀتايان

۴- سڪ ڀٽي مون سر انهي جي - ڪيهن ڀنيو وڪي ٻائيان

۵- سچي مُنجهان سڀ ٿيو پيدا - ڪيهون ڪوڙيون ڳالهيون ڳايان

متفرقہ ڪلام

(۱)

ميهر ڪي مهر ڪا، پوندي من مٺين
سٺهي جا سٺين - سڌڙا وڃان سير جي.

(۲)

ميهر ڪي مهر ڪا، پوندي مٺين من
پنهنجو قرب ڪن - نہ ڪا ونيار ڪير ٿري.

(۳)

جيسن ڏل ڏلي سان، ساهڙ ڪين سچو
ڪچو ٿيس ڪچو - ڏا ساهڙ پڳس سير ۾.

(۴)

ڪچو سچو ڪين ٿي، توڙي اچي رنگ
سچي سندي سنگ - ڪچا سچا ٿي ويا.

(۵)

اچي وڃي وچ مان - وڃان ڪين وري
ڏسي نڪا وائسي، کهوري کهير کهري
ٿريون ٿي ٿري - ڏاروڻڙي جين ڏار ۾.

(٦)

ڇڙن جي ڇوڪار، مهنجو ڇت ڇريو ڪيو
راتيان ڏينهان ڌن ۾، ڌن جي اٿم تار
ميهن ۽ ميهار - سندي سڪ سرير ۾.

(٧)

ميهن جي مٽان - کهوري وڃان کوت جي
ڏهان ڏهن ۾ وڃي، وڇينءَ جي وڇان
لاهيان ساهه جي وڃي، اڄن سان اڄان
لڄان ڪين ڪڃان - ملڻ لءِ ميهار جي.

(٨)

پريان پٺي ڏسان - ڪانگها ريون ڪپر تي
رنيون پڪي روح ۾، رويون پٺي روئان
پويا ڙيءَ پيان - تازا ڪير تني سندا.

(٩)

نه ڪا ڪندي، نه ڪو ڪپر، نڪا وڇون واه
مونجها موجن ۾ اتي، سياڻا سيڻاه
سهڻي کهري سير ۾، ڪري ڏاهون ڪاه
پاڙي ۾ پناه - پرور ڏنس پاڻ ڪڍي.

(١٠)

هڻي هڻي هنج تي، هٿ ڏيس هيڻا

سپاريا سڄو ڇوي، لاڪي ڪي ليڻا
پڌنديءَ جا پيڻا - ساهه ڪيا سير ۾.

(١١)

هڻي هڻي هنج تي، هنڌي تي هيڻي
واهڙ ۽ ويرن ۾، تي واڪن و هيڻي
سيرالله رسهڻي، ويچارئي وس ڪيا.

(١٢)

دلي سان هوئي دل - داداءِ دلير جي
اندهيءَ ڏنس اوچتي، جل آندر اجل
ڪل نه هوئي ڪنيار کي، ته خاڪيءَ منجهه خلل
متيءَ جو محل - پرزا پاڙيءَ ۾ ڏيو.

(١٣)

هٿ نه ملي هٿ کي، سالڪ سيڻاهين
ڏڏڪا ڏم درياءَ جا، ڪپر پيا ڪپين
موج ٻسي مهراڻ جي، متيون ٿيون مڇين
پرينءَ ڪينءَ پڇين - هٿڙ پٽڙ هوت کي.

(١٤)

مسجد ۽ محراب جي، ڪانهي چڙن چاڻ
پرين پيٺو پاڻ - ڪعبي ۾ ڪافر تي.

(۱۵)

ڀاڻ سڃاڻج پاڻھجو، اٿئي ڪل اندر ڪوھر
ڦتو ڪر ڀيائي جو، ڀاري ٻوھر
جوت پريو جوھر — پاڻھي پسين پار ڪو.

(۱۶)

وھي بت ڪده ۾، بت کي ڪرن سجود
ڀڄي سد سلام جي، ھيڪر ٿيا ھنود
جاتن ۽ جٽيتي سان، وانگا ريائون وجود
ساجد ۽ مسجود — سچل ڏٺ ھنگلاج ۾.

(۱۷)

صورت سڀ انسان جي، اٿئي عشق اصل
خلق الله آدم علي صورة، جزو جھڙو ڪل
الانسان سري انا سره، سچ سچا ڀيو سل
ٻول نه ٻي ٿون ٻل — ھتي ھتي ھڪ ٿي.

(۱۸)

نه ٻي ديني بندي ۾، نه اسم اسلامي
ھندي سنڌي ناھ ھو، شاه نه ھي شامي
نڪا حرڪت ھنکي، نکي آھي آرامي
خواجا خدامي — پھنجي ڪري پاڻ ٿو.

(۱۹)

پھنجي ڪري پاڻ ٿو، خواجا خدامي
غير وڃائي غير ۾، ڪري غازي غلامي
چگو چوائي ڪاٿھين، ڪٿ بيحد بدنامي
عالم ھي عامي — سڌ نه سمجھي سچ جي.

(۲۰)

نڪو آدم اٿھين، نڪو جسم جان
نڪو جزا جاء تھين، نا سرت جو سامان
نڪو قدر نڪو جبر، نا خوشي نا ارمان
بيخبري جو بيان — سچل ڪنديو، ڪيترو.

(۲۱)

ٻائي جامو جميعت جو، آيو منجھ جھان
جزي جاء ھت ڪئي، ڏس فائق جو فرمان
جيڪي ڏسين ڏيه ۾، سو اٿي منجھ انسان
نسورا نيشان — سچل سڀ سرير ۾.

(۲۲)

چڙي پڇر پانھجي، ٿا ڪاھن قافون قاف
ڪري ڪعبو قلب کي، طالب ڪن طواف
الفقر لا يحتاج الاھو، صوفي صافون صاف
لاھي غير غلاف — نوري وڃي نور ٿيا.

(۲۳)

نفي ۽ اثبات کان، هن خاصا خبردار
عاشق سڏائي خلق جي، ڪٺن مرد ميار
سچا ڏين ڏرم کان، بانڪا سي بيزار
هستي کي هوشيار – اوڏا وڃن ڪين کي.

(۲۴)

مڪر ساڻ ملڪ کي، لٽيرا لٽين
الله خير الما ڪرين، سچا نا سمجهين
ڪريو پيا ڪرين – اڏڪلون الله سان.

(۲۵)

جپ صاحب جو جپ – تا گرنٿي گُر ملئي
قربانتي ڪپ سان، ڪلفت پيو ڪپ
راست توڙي چپ – سچل ساڳيو ستگرو.

(۲۶)

پاڻ پوڄاري پاڻ جو، پهنجو پوڄاري پاڻ
چاڻ انهيءَ جي چاڻ،* چاڻ نه چاڙي جاڻ کي.

(۲۷)

سيني ۾ صنم، سچل کي سدا
بت جو بت خدا – پوڄاري جي پرکئين.

* ... چاڙي جاڻ کي

(۲۸)

سچل کي سدا، سيني ۾ صنم
ڪولهيس پيو ڪو ڪم – پٿر جي پوڄا بنان.

(۲۹)

پرين سندي پوءِ جا، چماڻ پٿر مون
تهن ۾ پي آن تون – نظر ناهي ڪو پيو.

(۳۰)

لڳا هت حجر کي، هيئجون سندا هوت
مون پي تاءِ موت – پٿر تو چميو چماڻ.

(۳۱)

حجر تو کي هوت – چميو پرينءَ چاهه مان
راز ڏٺو هو ڪوٺر – تو ۾ سڄڻ سپرين.

(۳۲)

ڪعبي ڏني پاڪ کي، پٿر تو پناهه
هيئجان تو کي هر ڪو، چمي منجهان چاهه
عاشق اُپاتو اتان، صدقو ڪرن ساهه
امر سان الله – پٿر پوڄا مون ڪئي.

(۳۳)

ديوي رکي دل ۾، جهن من ڪيو مندر
اندر ئي اندر – پوڄاري سو پيو ڏسيو.

(٣٤)

مندر ڪري من کي، پوڄاري پوڄاءِ
پار نه پيو پڇاءِ - پوڄاريا پر بندر جا.

(٣٥)

پوڄاري جي پارکو، مهاديو تن مَن
گنگا گهر رهن - ٻڌن ڏسن ڏين کي.

(٣٦)

مهاديو جن من ۾، پوڄارن ڏن پرکَ
اٿئي ٻهر اندر ۾، لڪن لکَ الکَ
رکي ويا راز تي، ڪاڙهي سي ڪکَ
جهان ماري جکَ - *هو پوڄا ۾ پر رهيا.

(٣٧)

هر ڏا لانه هير، سيمابي سرير ۾
سائط تي سهاڳ سان، ڪوري ڪيچ غير
سيميا سندو سير - هر ڏاتي مان هٿ ڪرين.

(٣٨)

وٺي مٽ مناتَ جي، لات جي لونج لات
مڙهي ۾ مندر جي، موکج سڀ مرجات
پائين سڀ پرجات - پوڄاري پر بندر جا.

(٣٩)

پوڄاري پر بندر جا، پائين سڀ پرجات
چمق ڏئي چقمق کي، ڪڍ خامي ذرا بات
چارئي طرف چور ڪري، دور ڪر درجات
توڙين لات منات - ته پوڄاري پر ٿئين.

(٤٠)

رام رحيم هيڪڙو، ته راوط ۾ وري ڪير
ڪرشن تي جو ڪنس ڪان، وٺين ويٺو وير
پائي پريم پرلاد سان، تون هرناڪش کي هير
سچل ويراوير - پهنجو اتي پاط ۾.

(٤١)

پهنجو اتي پاط ۾، سچل وير اوير
سريري هي سير - سمجهين ته سر ٿئين.

(٤٢)

ڇا جو شڪ گمان - سيڪا صورت تهنجي
متان ڪرين ارمان - گهلا انهيءَ ڳالهه جو.

(٤٣)

خانو هي خيالي - دل جي اندر دل جو
وارج وصالي - ورق وجودي وڙا.

(٤٤)

حرف حلال هيڪڙو - ٻيا سڀ حرف حرام.
عاشقن انجام - اهو آءِ عجيب سان.

ڪافي

ڏاهي ڀاروچو ٿيو – آهي اهو جو روز ڏسان ٿي
١. ويٺي هيڙس وات تي – اچي وسيلو ٿيو
٢. ماڙيءَ ۾ معشوق ڏٺو سي – لعلن پائي ويو ليو
٣. جتن ڪيچ جتن جو – سنگ سڀ سان ٿيو
٤. سير ساروئي صورتين – پاڻ قريبن ڪيو
٥. ڪيو سچل کي سرتيون – انهن خمارن ڪيو

ڪافي

لنگهي ويون ڪاله قطارون – ڪونجڙين جون ڪيچ وطن ڏيهه
١. ڪنديون وبون ڪيچ ڏي – طرحين طرحين تنوارون
٢. ولر ڪيو وڙڪن ويچاريون – ڦٽي ٿيون سي ڦارون
٣. ولر ڪونجڙين جو – ڪهن اندوه اڏاريون
٤. انهن جي افسوس جون – پونديون نيٺ پچارون
٥. سچل هليو سوز ۾ – لاهي لوڪ ميارون.

ڪافي

جيءَ آئين پلي آئين
ڪهڙن منزل مون ڀچائين تون
١. سرمد کي ڏئي لت کهائي
سوريءَ تي منصور چڙهائي
شيخ عطار جو سر وڍائي
هيڏي پنڌ پڇائين تون
٢. ذڪريا کي ڪرت چيرائي
يوسف کي منجهه کوه وجهائي
شمس ملن جي هٿان مارائي
عاشق ٿو آزمائين تون
٣. جڙيو ڪفر صنعان وجهائي
بلي شاهه کي ذبح ڪرائي
جعفر کي درياهه ٻوڙائي
ڪن کي پار لنگهائين تون
٤. کهاٽي ۾ بلاول پيڙائي
شاهه عنايت ميدان مارائي
سچل سدا پنڌ پڇائي
عاشق ڏس آزمائين تون

ڪافي

ساروئي سر آهي- ڪاٿي سچو ڪاٿي ذات سچي جي
١. موج درياءَ حباب ڪڙا ڪيا- ڄاڻج ڪو شڪ ناهي
٢. آهي اُنهون اسرار الاهي- ڇا منجهارون چاهي
٣. پهنجي پاڻ پسڻ جي ڪارڻ- ٻه لڪين ٿو ٿاهي
٤. عاشق عشق معشوق اُهوئي- ڏاڻو ڏاڍو ڪيو ڏاهي
٥. وات اهائي وحدت واري- ڪامل ايندا ڪاهي
٢. ڳالهه سچل جي سالڪ سمجهن- لوڪ ليکي ٿيو ڇاهي.

ڪافي

عاشق ڪر آرام- آءُ تو او ڏو آهيان
١. ٿيو نه پانهنجي پاڻ کي- رهين هٿ نه عام
٢. تون تا آءُ ئي آهيان- پيچ دوئي جو دام
٣. ڪيڻ ڪيو تو پاڻ کي- بندو ٿي بدنام
٤. ڪفر زلف اسانجو آهي- منهن سندم اسلام
٥. پانهنجي پيائي ڪان- سچل ڪر سلام

ڪافي

هل هل پرين جي پار جي- ڪانڪا خبر ڪامون ڏئين
١. دوست جي تون ديس ڏي
ڪيڻ ڪالهه تون اڏري وئين
٢. ول ول اسان جي حال جا
نازڪ ادا نياپا نئين
٣. ساري سڄيها سوز جا
هيءَ هيءَ سيني لائج هڻين
٤. ماري منا مشتاق کي
ڪيڻ يار تون ياقي لڳين
٥. پورن اندر پرديس ۾
پاڄون اوهان آهين ائين
٦. آءُ جي متي تا کهوريس
جاڏب سدائي تون جتين
٧. سچل سڪي ساري توکي
تون پي تهين سان هو لڳين

ڪافي

تو ۾ تند جي تنوار- ٻڌين نٿو پورا
١. ڳالهه اهائي ناهي سلطان جي- خرچين لک هزار
٢. دم غنيمت جا هت آهين- ڏينهن دنيا ۾ چار
٣. هتان هلج هوت ڏي- لاهي سڀ ميار
٤. سچل کي عشق منجهارون- تڪيا تهنجي تار

ڪافي

دل چين سان جي چمين — پير مغان جو آستان
محبت سچي محبوب جي — بانڪا وڃي تون باس تان
١. ڪي ڏينهن مٿي منتار لاءِ — ورد ۽ وظائف مون پڙهيا
جڏي عشق آرا ليا ڏنا — ٿيون خود خدا جون خواستان
٢. راهون سيئي گمراه ٿيون — جي مون پڇين تون ڳالهڙي
ڪرتون ڪڏ رهي ڪوڙ ڪون — اٿي راه رب جي راستان
٣. رنگ روح ڪي لاشڪ لڳو — دنيا ۽ عقبيٰ پر ٻه لڳو
غمري تهين ڪر ڪل ڪيو — وه واه ويا وسواس تان.
٤. ڏڪون ڪان سچل نا ڏرين — بس تون متان رو جٿون ڪرين
هت درد وارن جي پرين — پاڻهي ڪرن ٿا پاس تان.

ڪافي

عاشق جي احوال جي — تون ڪوه نه پڇين ڪل
١. راڻي ڪاڻ ٿي روئي — محل چڙهي مومل
٢. سهڻي گهڙي سير ۾ — آڏي عشق اجهل
٣. سسئي ڪوندر گهاريا — پنهون رئي هت پل
٤. ڪڏهن هڏي ڪانڪا — جا ڏکيڙن تي جهل
٥. سڪ سچل کي سرٿيون — ڪيا سيئي اندر سل.

ڪافي

دارون نه هيو ڏئين — آهي طبيب عشق مهنجو
١. ڏهليون دارئون سنديون — موتي نال چوئين
٢. ڳالهه اهائي عاشقن جي — هيءَ لائج سان هنئين
٣. اوڏنه اولانيو آئيو — چو ويڄن ڏي وئين
٤. رکه سچل تون سوز سيني ۾ — تا تون سچو ٿئين.

ڪافي

نادي مچتا ۾ مطلب
توڙي پنئي لڳي سارو جڳ — ته ٻه چا ٿيو
١. نفي سري خفي اخفا
جاري ٿئي ته قلب — ته ٻه چا ٿيو
٢. ڳالهين ڪٿي ڪين ملي ڏو
منصوري منصب — ته ٻه چا ٿيو
٣. ڪاڻ تماشي ڪيترا
پڇن پار عرب — ته ٻه چا ٿيو
٤. ڪري ڏيکارين ڪيترو
عالم کي ٻه عجب — ته ٻه چا ٿيو
٥. نفل نمازون ورد وظائف
ڪئي ڪوڙ ڪسب — ته ٻه چا ٿيو
٦. باجهون عشق الله جي
سچل ٿي جي سبب — ته ٻه چا ٿيو

ڪافي

مَن غريب جو حال – توکي معلوم آهي
١. صدقي ڪندس سو ساهُ تان – هيو سڀ ملڪ ۽ مال
٢. دوست اوهان ڏي ديس ۾ – ڇڏڻ آهه جنجال
٣. چٽي ٻڌايان ڪيترو – آريا ڏٺئي احوال
٤. منهن سچل جو سهرين – سائين لکيو سوال.

ڪافي

اڄ هوتن ري مت هاڻ – هيا ڪير لهن مون ساران
١. قاصد ڪيچ وطن ڏانهن – آغا سکيو آڻ
ني روز وڃايان ڏاران
٢. وڃان وڃاڻان ڪيترا، ڪريمن جي ڪاڻ
يار ملن شل ياران
٣. آيون انهيءَ پار ڏانهن، اڏيون ڪري اڪاڻ
ڪونجن جون ۾ قطاران
٤. سنجهي صبح سرتيون، پاروهي جي پاڻ
آهن سچل کي سنهاران.

نوٽ

نمبر ٢ مصرع ۾ "آغا" لفظ آيل آهي. انهيءَ مان اسانکي سمجهڻ نه کپي ته اهو ڪو آغا جو شعر آهي. اهو ڪلام جهڙي طرح مير صاحب جي قلمي رسالي ۾ پڻ مرزا صاحب واري ڇاپي واري رسالي ۾ آيل آهي تينءَ لفظ به لفظ هتي ڏنو ويو آهي. ساڳي طرح اهو ڏالو (آغا) فقير صاحب پنهنجي فارسي جي ديوان آشڪار جي "ء" جي رديف ۾ پڻ آندو آهي.

"والله عالم بصواب".

سرمست جو سرائڪي شعر

١- ڪلام

ميں تا ڪوئي خيال هان – ليسان نال خيال دي
زهد عبادت تقوي طاقت – هي ڀي ڪرڪشال دي
فڪر نهين وچ فاني ڏيئوين – ويکين جوڙ جمال دي
اهين منزل اُهي ويسن – صاحب جي احوال دي
مين، ديدار ديدار مين وچ – ڦير ڦير ويس وصال دي
سچل سچ ڪريندا ظاهر – الا ڪاڻ قتال دي

٢ ڪلام

اکيان باز تي دل مرغابي – پيان وچ دست شڪاري دي
عشق رسا نہ اتفاقي هوندا – ڪر نهين اختياري دي
٣ جري جهن ڪن چنگل ماريا – خيال ڪيا سنساري دي
ڦيڪ ط نال وه مول نہ چهندا – منہ پيا وچ ماري دي
ڪل تهن ڪون آپي هوسين – ماڙئي حسن هزاري دي
سانگا چوء سچل سرستڙا – سودي نهين بزاري دي

٣ ڪلام

نہ مين تاب نا بي تاب – نہ مين ابر نا آفتاب
نہ مين گويا نا مين جويا – نہ سوال نا جواب
نہ مين خاڪي نا مين بادي – نہ مين آگر نا آب
نہ مين جني نا مين انسي – نہ مائي نا باب
نہ مين سني نا مين شيعہ – نہ مين ڏوہ نا ثواب
نہ مين شرعي نا مين ورعي – نہ مين رنگ نا رباب
ذات سچل دي ڪيهي پڇندين – نالي تا نا ياب

٤ ڪلام

قاضيا ڪيهي مسلي پڇنيدين
عشق شروع ڪيا لڳي لڳي
بهشت دوزخ دي ڏي نا دڙڪي
اهي پوڙ اسان ڪنون ڀڳي ڀڳي
باب برہ دا ڪوئي نہ پڙهندين
ڪاغذ لکيندئين بڳي بڳي
مين رانجهي دا رانجهن ميڏا
روز ازل ڪنون اڳي اڳي
سچل هي مسڪين نماڻا
توہ تيڏي نال تڳي ڏڳي

٥- ڪلام

سوئي ڪم ڪريجي - جهن وچ الله آپ بڻيجي
وچ ميدان محبت والي - دم قدم ڏريجي
اها تڪبير فنا في والي - پهلي پهر پڙهيجي
مار نغارا انا الحق دا - سولي سر چڙهيجي
اندر باهر ڪو هووين - موتو قبل مريجي
وچ ڪفر اسلام ڪڏاهان - عاشق نا ترڙيجي
سبحاني ما اعظم شاني - سچل سرسٽيجي •

٦- ڪلام

عشق عقل دي نهين نهين - سڙ ري قاضيا
مسلي واليان ڳالهيان ڇوڙين
اڳون اسان نا پهين پهين
وس اسان ڏا ڪوئي نهين ملا
نال اسان ڪيون کهين کهين
عشق اسان نون علم تسان نون
نال اسان ڪيوين ڏهين ڏهين
صاف دليان دي ڪيتي هوس
پور پرائي ڪهين ڪهين
عاشق هو ڪر آهه سچا ڏون
سوز سچڙ دا سهين سهين

٧- ڪلام

گم هويا مين گم هويا - انهين سهڻي وچ گم هويا
خاڪي جسم وچ مين تا ناهيان - اصل ڪنون مين تادم هويا
لامڪاني سير اساڏا - هرجا حاضر هم هويا
الله وچون بندا بڻيا - اهين ڳالهين پر غم هويا
جيڏي ڪيڏي آهو آها - جاڻ سچل دا ترڊيا

٨- ڪلام

نڪو مين نڪو تئين - تيڏين گم اڏان گم
١. نڪو قرب نڪو بعد - نڪو هجر نڪو جم
٢. نڪو ورد نڪو درد - نڪو غم اڏان غم
٣. نڪو جسم نڪا جان - نڪو دم اڏان دم
٤. نڪو بت نڪو رت - نڪو ماس نڪو چم
٥. نڪو غير نڪو وير - هرجاهه هوئي هم
٦. اهو اندر اهو باهر - تي طالب اڏان تم
٧. سچل سچ ايئنوين آکيا - اِڏان اُڏان تم

٩- ڪلام

عشق پيو سي زورئون زور
ڪت ملا دي ڏوڙوُن ڏوڙه
١. عاشق عشق الله دا چاوڻا
چڪ پڙيا سي ڏورئون ڏور
٢. لکر لکر ڪاغذ ڪيتوني ڪالي
هن ڪتابي چورئون چور
٣. پير سچل دا عبدالحق هي
نانهه ها ديدا اورئون اور

سرمست جو اردو شعر

کلام

کھاکر سرانہ کا ۔ سر میدان آئونگا
گلی اب چھوڑ دلبر کی ۔ طرف دیگر کر جائونگا
نرد کو سر چلاتا ہون ۔ کڑا کر خیال خانی کا
بساط برد کی بازی ۔ بلاشک وہ بنائونگا
دوئی کا دین باطل کر ۔ نکل باہر مذاہب سی
حکم یہ ایک کا ۔ بہرجا مین چلائونگا
وبی یسمع و بی یبصر ۔ نشانی حق کی ہوتی ہی
وبی ینطق صحیح کرکی ۔ ہمہ سر مین سنائونگا
مقرر ہون مسیر ہون ۔ قدم باہر نہ رکھتا ہون
ملامت بار باری ہی ۔ جو اب سر پر اٹھائونگا
کہا یون پیرنی مجکو ۔ نہ خود کو غیر حق جانو
و لا موجود الا ہو ۔ نغارا یہ بجائونگا
سچو نی سر معنی کو ۔ ازل سی تا ابد سمجھا
کڑا رہ چاہ آتش مین ۔ دل و جان سبھ جلائونگا

کلام

تیری درد مجکو جانا ۔ اب بی خبر کیا ہی
مجروح میری دل کو ۔ اس اک نظر کیا ہی
ناحق مسافرون سی ۔ نینان نی کی لڑائی
ہر نی گواہ ان پر ۔ سارا شہر کیا ہی
ابرو کمان دلبر ۔ مجگان خدنگ خنجر
ہر نی انہون کی آگی ۔ سینہ سپر کیا ہی
تیری ہجر مین پیارا ۔ روتا ہون زار زارا
وعدہ نی تیری ہم کو ۔ اب منتظر کیا ہی
اتنی یہ بی نیازی ۔ دلبر نہ کر سچل سی
اسکی گلی مین تم نی ۔ اک دن گذر کیا ہی

کلام

اگر اپنا قدر جانو سپہ سالار تم ہوگا
کیا اندر کیا باہر ہمہ اظہار تم ہوگا
عجب ہی بات باطن کی بکوش دل سنو صاحب
یقین کی آئو میدان مین اصل اسرار تم ہوگا
گمان کو چھوڑ آدیکو دوئی کو دور کر دل سی
جسی کی طلب کرتی ہو وہی دلدار تم ہوگا
کیا کیا کام اسکندر جو فاتح ملک کہلاتا
پکڑلی ملک دلیون کا سکندروار تم ہوگا
سچل کی ذات ظاہر ہتی سچا سچ ہی جو وہی ہی
فکر کرتو اری جاہل وہی تکرار تم ہوگا

ڪلام

حق پاڪ هئي حق پاڪ هئي حق خالق الاخلاق هئي
ڪب خورم و بيباڪ هئي ڪهين غاضب و غمناڪ هئي
ڪب حيدر قرار هئي مشڪلڪشا دلدار هئي
ڪب دلدل سوار هئي ڪب مالڪ افلاڪ هئي
ڪب شه حسين و شهه حسن رنگين پايا پيرهن
ڪب سبز ڪب سرخ و بدن واه واه خوش پوشاڪ هئي
ڪب تها عدو ڪب يار تها ظلمات ڪب انوار تها
سچل يهي اسرار تها ڪب عيش ڪب دل چاڪ هئي

سرمست جو فارسي شعر

ڪلام

اگر خود را خدا داني خدائي
وگر خود را گدا داني گدائي
اگر داني تو خود را تا ڪه ڪل
پس آنگه در گلو محبوب آئي
بهر جا آنچه بيني جلوهٔ اوست
بگو با من ڪه باقي تو ڪجائي
بود شب روز با تو يار مونس
ڪه فرق مو نميدارد جدائي
خدا مخفي ست در دل آشڪارا
ڪه خوش دارد صفائي با وفائي

کلام

دلا بگذر ز شیخی و ز پیری
برو بگزین رسم و رہ فقیری
اگر مردم ترا درویش خوانند
مبارک باد خوشتر از امیری
بلا خلل ست مسکینی غریبی
بود بر فتنه شاهی هم وزیری
که فخر و فقر کی گنجد بیکجا
ولی الفقر فخری را بگیری
اجل هرگز بتو راهی نیابد
که موتو قبل موتو گر بمیری
بسی شاعر نهان شد آشکارا
کجا ذوقی کجا رفته حقیری

کلام

در دو عالم بادشاه عشق سیار آمده
که بمومن که بمسلم که بکفار آمده
نعرهٔ انا الحق زده منصور بر سردار شد
تیغ عشقش ناگهان بر شیخ عطار آمده
تا کر ز لاهور سرمد رفت و در دهلي رسید
سر بریده زخود تکرار بیزار آمده
در طریق عاشقی صنعان برفته خویشتن
کرده سبحه بر طرف در زیر زنار آمده
شاه شرف الدین قلندر بو علي سردار عشق
یار قاتل او ببین از ملک تاتار آمده
نجم الدین کبرا و عبد الله هروي هردو یار
قتل کشته آن زنیزه عشق درکار آمده

درخراسان بود عاشق نام عبدالخالقش
او که در مجموع علما دان گرفتار آمده
عشق سلطان واقع با شمس تبریزي چکره
پوست از جسمش جدا کرده بدیدار آمده
خواجه بوالعباس با منصور بوده همرفیق
اندرین میدان عشقش یار با یار آمده
شیخ هیکل بود در بغداد شاگرد حلاج
دست شست از زندگاني پس بسردار آمده
صوفيِ شاه عنایت در سواد سنده بود
او هم از شمشیر عشقش بس نگوسار آمده
من کریمم من رحیمم شاه کربل دم زده
آشکارا من کیم او خود با قرار آمده

كلام

غریبي بیکسي شد مایهٔ ما
که بالاتر بود این پایهٔ ما
دلم پر غم پریشان اشتیاقش
ز دردم شیر داده دایهٔ ما
بدا نستیم ما کان یار دوست
ولي نزدیکتر همسایهٔ ما
نمیدانم فغان این نالها چیست
خوش آمد دوست را این هایهٔ ما
ندا آمد بگفتا **آشکارا**
که پرورده توئي در سایهٔ ما

كلام

هر کجا پر جا بجا پر من خدا یم من خدا
تا چه شد پوشیده ام کز دردا این خاکي قبا
این سخن صدق ست بر ما مردمان باور کنید
جمله بشناسند ما را بادشاهم نه گدا
ایکه من سیمرغ قافم روبسو مردار نیست
هست پروازم چو عنقا در میان ارض و سما
من شدم او شد درین شکي نه باشد زاهدا
کوس منصوري بکوبم اندرین هردو سرا
آشکارا هوش داري باش همچو بندگان
بر در پیر مغان هردم کني صدالتجا

سرمست جو فارسي شعر (

ڪلام

ما سبق خوانديم از ديوان عشق
هست در هردو جهان سلطان عشق
رمز الانسان سري گوش کن
باليقين دان صورت انسان عشق
عشق غيري نيست گر پرسي رسا
في الحقيقت هست آن رحمان عشق
او نگنجد در زمين و آسمان
گر بدل آيد کسي جولان عشق
زود شو اي آشکارا سر بده
آمده بر عاشقان فرمان عشق

صوفي اصطلاح

الف

آب حيات = ١. عشق ۽ محبت جو چشمو جنهن شخص ان مان ڍڪ پيتو سو ڪڏهن به فاني ۽ معدوم نه ٿو ٿئي ٢. دم، جو حياتيءَ جو هڪ وسيلو آهي يا خود حياتي آهي.

اثبات = (ثابت) ١. عبادت جي حڪمن کي بجا آڻڻ ٢. حق کي ثابت رکڻ باقي باطل ڪرڻ ٣. ملڪ جي چيزن جو ثابت ڪرڻ. اسلام جي ڪلمي جو ٻيو حصو (الا الله)

احد = (احد – هڪڙو) ١ اسم ذات جنهن سان صفت جو واسطو ڪونهي۔ "الاحد المتوحد با الصفات" (احد صفات ۾ اڪيلو آهي)

آدم = (آدم – سو انسان) خدا ۽ روح عالم جو خليفو. جو ڪجهه خدا تي اطلاق ڪرن ٿا ان جو اطلاق خدا جي خليفي تي به روا

آهي ٢. دم جي پيدائش ٣. دم جو پهلو ٤. خيالي وجود ٥. خيال ٦. خدا جي صورت ٧. ڳنڍ مڪون ٨. ساهدار.

نوٽ- ڪرڇ ساه سيني ڄاڻدارن ۾ آهي ۽ منجهن ڳالهائڻ جي شڪتي ڪانهي. تهنڪري اهو ٻالو مٿن اچي نه ٿو سگهي، سواءِ انسان جي جو منجهس اها طاقت آهي.

ادراڪ = صوفين جي نزديڪ ادراڪ جا ٻه قسم آهن ١. ادراڪ بسيط يعني حق جي وجود کي ڄاڻڻ. مگر انهيءَ ادراڪ کان پڻ غفلت رهي ۽ انهيءَ ڳالهه کان به غافل هجي ته جو ڪجهه ادراڪ ڪيو ويو آهي اهو حق جو وجود آهي ٢. ادراڪ مرڪب يعني حق جي وجود کي ڄاڻڻ، مگر انهيءَ ادراڪ جو شعور به رهي ۽ هي به معلوم ٿئي ته جو ڪجهه ادراڪ ٿيو آهي اهو حق جو وجود آهي.

اعتڪاف = دنيا جي شغل کان دل کي خالي ڪرڻ.

افق اعلي = ١. روح جو هوئڻ مقام واحديت الوهيت جو مقام

افق مبين = دل جو پوئين مقام

آفتاب = صوفي ڪلامن ۾ آفتاب جي پيسٽ روح سان ڏين ٿا ۽ ڪڏهن الله جي نور کي آفتاب چون ٿا ۽ نور محمدي کي مهتاب سڏين ٿا.

الله = خدا جو ذاتي نالو آهي باقي نالا اسماء حسني ۾ داخل آهن يعني جيڪي خوبيون الله جي ذات ۾ آهن انهن موجب نالو سڏيو ويو آهي. اهڙا ٩٩ نالا قرآن شريف ۾ آيل آهن. (الله نفي، هو اثبات) ال - لا - هو.

انزعاج = اها منزل جهن ۾ سماع جي تاثير سان طالب کي وجد ۽ موج اچي.

انسان = ١. (اُنس - پيار) محبت نسيان = ڀل ٣. الاهي علم جو جامع.

اوليا = ولي جو جمع - خدا جا دوست. هن ۾ غوث، قطب، قلندر، ابدال، سالڪ ۽ محبوب سڀ اچي وڃن ٿا.

اهل ذوق = اهي آهن جن جي تجليات جو حڪم سندن قلب ۽ روح جي مقام کان نفس ۽ قويٰ جي مقام تي نازل ٿئي ٿو.

گويا هو اهو حس ۽ ذوق سان معلوم ڪن ٿا. هي حال سندن پيشاني مان معلوم ٿئي ٿو.

ايمان = ١. صوفي ايمان علم بقا جي مرتبي کي چون ٿا ٢. کي عشق کي ايمان سڏين ٿا ٣. امان ۾ اچڻ ٤. خدا تي يقين رکڻ ٥. گناھ جو پڇتاءُ ايمان جي نشاني آهي (ايمن – سلامت)

ب

بارق = روشني جا الله جي طرفان اچي ٿي ۽ جلدي وسامي وڃي ٿي.

باطل = ١. معدوم ٢. ناچيز ٣. خدا کانسواءِ ٻيو جو ڪجھ آهي.

برزخ = ١. روح اعظم (پرماتما) ٢. عالم مثال ٣. مرشد جي صورت.

بسط = طالب تي ھڪ اھڙو وقت اچي ٿو، جنھن ۾ کي اميد، خوشي ۽ رقص حاصل ٿئي ٿو.

بُعد = الله جي مرضي جي مخالفت ڪرڻ کي صوفي بُعد سڏين ٿا.

بقا = هرشيءِ ۾ الله جي قدرت کي ڏسڻ ٢. هستي جو قائم رهڻ.

پ

پيرخرابات = مرشد ڪامل – سچو ستگرو.

پيرمغان = مرشد – گرو (پارسين جي پير يا گرو کي مغ يا مغان سڏيندا آهن)

ت

تجلي = غيب جي نور ڪان جو ڪجھ دل تي کلي.

تجلي اعظم = ١. واجبي فيض ٢. غيب جي حقيقت.

تجلي ذاتي = اها تجلي، جنھن جو سينٽر (مرڪز) ذات آهي.

تجلي شھودي = اها تجلي جا حق جي وجود جو ظهور آهي، جنھن کي اسم النور چوندا.

تجلي ناري = شيطاني تجلي.

تجلي صفائي = اها تجلي جنھن جو مرڪز الاهي صفات ۾ ڪائي صفت هجي.

تجريد = پنھنجي هستي دل مان ڪڍي ڇڏڻ.

خلق کان الڳ رهائش.

تفريد = ١. پنهنجي مستي صاف معائي ڇڏڻ ٢. هر دم حق جي همراهي چاهڻ ٣. خلق کان يڪانو ٿي رهڻ.

تفڪر = ١. دل جو چراغ ٢. عبرت جو چراغ ۽ سمجهه جي ڪنجي ٣. حقيقت ۽ طريقت جي ڪيتي.

تقليد = ٻي آدمي جي قول ۽ فعل (ڪم) کي حق سمجهي ان جي پيروي ڪرڻ ٢. ٻي جي قول کي دليل کانسواءِ قبول ڪرڻ.

تلوين = طالب جو پنهنجي حالت ۾ ڦير ڪير ڪرڻ يعني ڪڏهن ڪجهه ٿيڻ ڪڏهن ڪجهه ٿيڻ. اهو صوفين جي نزديڪ نقصان کان خالي نه آهي ٢. استقامت جي طريقي ۾ ڪوئي مقام گولڻ ٣. مشاهدي ۾ جيڪا هميشه طالب جي حالت ڦرندي گهرندي رهي ٿي، ان کي صوفي تلوين چون ٿا.

تمڪين = تلوين ۾ قائم ٿيڻ. جيسين طالب راهه ۾ آهي تيسين صاحب تلوين آهي. جاڪا ڏيڻ هو هڪڙي حال کان ٻي حال جي طرف ۽ هڪڙي وصف کان ٻي وصف طرف، ترقي

ڪرڻ وارو آهي. جڏهن واصل ۽ متصل ٿي وڃي ٿو تڏهن کيس تمڪين جو صاحب سڏين ٿا.

توحيد = ١. هيڪڙائي ٢. فرق ۽ جمع جي احديت

توجه = ١. مرشد جي مريد جو دل ۾ همت پيدا ڪرڻ ٢. مرشد جو باطني همت سان مريد جي دل کي باطن ڏانهن ڇڪڻ ٣. مريد جي دل کي پنهنجي خيالي سيقل سان صاف ڪرڻ ٤. مريد جي دل کي پنهنجي خيالي طاقت سان روشن ڪرڻ.

ج

جبروت = ١. عالم درمياني (وچون) ٢- وحدت جو مرتبو ٣. نسيان جو سير.

جلال = الله جي قهر جون صفتون.

جمع = رڳو الله جي خيال ۾ غرق رهڻ.

جمع الجمع = فنا في الله يعني الله جي ذات ۾ فاني ٿيڻ.

ح

حال = ارادي ۽ ڪوشش کان سواءِ دل تي وارد ٿيڻ واري حالت.

حضور = دل سان خلق جي خيال کان پاسي ٿي الله جي طرف رجوع ٿيڻ ٢. وحدت جو مقام ٣. الله جي اڳيان موجود

حق = ١. سچ ٢. جا چيز طالب تي الله جي طرفان واجب آهي ٣. جا چيز الله پنهنجي ذات تي واجب رکي آهي.

حق اليقين = طالب جو حق ۾ فاني ۽ باقي ٿيڻ.

حقيقت = سڀ ڪجهه الله جي طرف کان سمجهڻ.

خ

خرابات = ١. مظهر جلالي (تجلي قهاري يعني حضرت موسيٰ واري) ٢. مرشد جو آستانو جنهن سان طالب پنهنجي پيشاني گسائي ٣. مقام وحدت (از گلشن راز) ٤. خيالي صورتن کان خالي مقام ٥. پيائي کان ٻاهر مقام.

نوٽ - خرابات لامڪان جي گويا چوکٽ آهي. اها انهن عاشقن جي منزل آهي، جي ٻنهي جهانن جي قيد کان آزاد آهن. اهي ڪنهن به خاص مقام ۾ نٿا رهن. اهڙن فقيرن کي رند ڪري سڏين ٿا.

خطره = ١. انديشو، جو دل ۾ اچي ٢. اها خواهش جا بندي کي رب جي طرف ڇڪي ۽ بندو ان کي دفع ڪرڻ ۾ قادر نه هجي.

خفي = خاص لطيفو يا آستان يا سيار بدني جنهن جي جاءِ پيشاني آهي (جتي شو مهراج جو ٽيون ليٽر مڃيو ويو آهي) هن کي هندو ترڪٽي چوندا آهن.

خلق = اهو عالم، جو مادہ جي وسيلي موجود هجي. (مثلا) انسان، حيوان، معدنيات ۽ نباتات وغيره.

خيال = عالم مثال يعني اهو عالم، جو عالم ارواح ۽ اجسام (جسم) جي وچ برزخ آهي ٢. خدا ٣. آدم ٤. عشق ٥. لطيف بخار. ٦. ڪشش ازلي ٧. اها چيز جا مڪان ۽ زمان جي پابند ناهي ٨. مان، تون، هو

د

دل = ۱. لطيفو روحاني ۲. خيال ۳. عشق ۴. کبي پاسي هڪ صنوبري شڪل گوشت جو ٽڪر ۵. ڪعبو (بيت الله) خطرن جو محل.

دل اگر اين خانهٔ آب و گل است
هرهم از اقبال تو صاحب دل است

ذ

ذوق = الاهي تجلين جي شروع ٿيڻ واري منزل کي صوفي ذوق جي منزل سڏين ٿا.

س

سالڪ = جنهن پهنجي مقامات کي پهنجي حال سان طئي ڪيو هجي. انهيءَ صورت ۾ ان جو حال ۽ مقام بغير علم جي هڪ ٿي ويندو.

سڪر = دل ۾ قوي خيال جي اچڻ سبب ان غفلت جو پيدا ٿيڻ.

سوا = الله جو خلق ۾ لڪڻ ۽ خلق جو الله ۾.

ش

شراب = ۱. عشق الاهي ۲. دم ۳. معرفت جو نشو ۴. تجلي ۵. مستي.

شوق = ۱. دل کي سندس خواهش کان ڇڏائي محبوب جي لقاء طرف ڇڪڻ ۲. حق جي طرف ڪشش.

ط

طالب = ۱. اهو شخص جو طبعي شهوتن ۽ نفساني لذتن کان لنگهي ويو هجي ۲. خودي ۽ دوئي ۾ قائل نه هجي ۳. ڪثرت کان وحدت ۽ وحدت کان ڪثرت طرف اچي وڃي ۴. اهو جنهن کي ٻنهي جهانن ۾ سڪون (ٻيهڪ) ناهي ۵. جنهن کي ڪنهن به مقام ۾ قيام نه هجي.

طلب = ۱. ياد حق ۲. حق جو خيال.

ع

(عارف = گياني) ١. حقيقت جو ڄاڻندڙ
٢. اهو شخص جو حال ۽ شهود جي طور تي
ذات ۽ صفات جو مشاهدو ڪري ٣. اهو
انسان جنهن کي الله پنهنجي ذات ۽ صفات
سان بينا ڪري. انهيءَ کي هندو گيان يوگ جي
منزل ڪري سڏيندا آهن.

نوٽ - عارف ڏٺل ڳالهه ڳالهائيندو ۽ عاقل ٻڌل.

عاشق = (ويراڳي) اهو شخص جو عقل کان
دور هجي ٢. لذت کان چوٽيءَ تائين بي خبر.
٣. معشوق جي مشاهدي ۾ غرق ٤. جنهن
کي باهه لڳل هجي ٥. مدهوش ٦. مجنون
۽ بيقرار ٧. ديدار ۾ محو ٨. دنيا کان
بيزار ٩. سڪل (اهڙي طرح جهڙي طرح وڻ
ويڙهي وڻ کي سڪائي ٿو)

نوٽ - عارف محنت سان وڃي ٿو ۽ عاشق
محبت سان. محنت ۽ محبت ٻنهي ۾
رڳو نون ۽ بي جي نقطي جو فرق آهي ته
حرف ساڳيا آهن عارف جي نون جو نقطو ناز
وارو آهي جو مٿان آهي ۽ عاشق جي بي
واري نقطي ۾ نياز آهي جو هيٺان آهي.

عرش = اهو مڪان جتان قضا ۽ قدر جا حڪم
نازل ٿين ٿا. جتي نڪا صورت آهي ۽ نه
جسم ٢. دل ٣. خيال ٤. لطيفه اخفيٰ
(انسان جي چوٽي يعني تارون وارو آستان)

عشق = ١. باهه ٢. محبت جو آخرين درجو
٣. مستي ۽ مدهوشي ٤. ڪشش ازلي
٥. ڪمالات جي جمعيت، جو هڪ ذات ۾
جمع هجن ۽ هي حق کان سواءِ ٻي ڪنهن
۾ ڪين آهن ٦. ذات احديت مطلق
٧. رحمت الاهي ٨. حقيقي خيال ۽ محويت
جو مڪان. مجازي معنيٰ ۾ وڻ ويڙهي، جنون.

علم اليقين = يقيني ڄاڻ جا ڳالهه دليل سان
ثابت ٿئي.

عين اليقين = جا ڳالهه مشاهده کان پيدا ٿئي
يعني ڏسڻ سان يقين ٿئي.

غ

غين - ڪڪرو هلڪو پردو آهي، جو دل جي صفائي
بعد نوراني تجلي جي پيدا ٿيڻ ڪري
دور ٿئي ٿو تهنڪان پوءِ يقين قائم ٿئي ٿو.

ف

فاني = ۱. اهو شخص جو وحدت جي درياءَ ۾ غوطو هڻي ۽ بلڪل محو ٿي وڃي ۲. بي نام ۽ نيشان ٿي وڃڻ ۳. هستيءَ جو اثر ناس ڪرڻ ۴. شڪلين جو ڦير گهير يعني هڪ وجود جي شڪل بدلجي ٻي ٿيڻ يا هڪ شڪل جو ٻي ۾ ٻرو پرو لءِ ٿي وڃڻ.

فقير = ۱. الفقر لايحتاج الا هو (فقير اُهو آهي جو الله جي ذات کانسواءِ ٻي جو محتاج نه هجي) ۲. نيستي جي درياءَ ۾ غرق ۳. نفي جو مالڪ ۴. حق جو ڳولهيندڙ ۵. موت ۽ زندگي جو مالڪ ۶. ف = فاقه، ق = قناعت، ي = يقين، ر = رياضت ۷. سچو ۸. جنهن وٽ هڪ ڏينهن جو توشو نه هجي.

فڪر = ۱. وحدانيت جي خيال ۾ غرق رهڻ ۲. اونهو خيال ۳. محويت ۴. وحدت وجود مطلق جو سير.

"ذڪر ٻي فڪر چون شجر ٻي ثمر"

فنا = ۱. فقير جي خاص خصلت ۲. نور الاهيءَ ۾ محو رهڻ ۳. نابودي ۴. باطن تي حق جي ظهور جو ايترو غلبو هجي جو سواءِ الله جي ٻين ڪنهن جو شعور نه رهي. ۵. فنائي فنا انهيءَ کي چوندا جو انهيءَ بي شعوري جو به شعور نه رهي پڻ فنا به خود فنا ۾ داخل رهي. جيڪڏهن فنا جي صاحب کي سچ پچ پهنجي فنا جو شعور هوندو ته سمجهو ته هو فنا نه آهي ۶. گم ٿيڻ ۷. نيست ٿيڻ.

فيض = تجلي اعظم (مها جوت)

ق

قبض = ۱. خوف جو خيال اڳيان اچڻ ۲. فقير جي دل جو ڪومائجڻ يعني صبر ۽ بندش ۾ اچي وڃڻ.

قلب = ۱. روحاني لطيفو جنهن جو تعلق دل سان آهي، جا بدن ۾ کٻي طرف موجود آهي. حڪمت ۾ هنکي نفس ناطقه، روح باطن ۽ نفس حيواني چون ٿا ۲. بيت الله (الله جو گهر)

۳. خيال ۴. اها چيز جا هڪ جاءِ بيهڪ نه وٺي ۵. هميشه جاري ۶. خطرن جو محل.

ڪ

ڪشف = ۱. جو ڪجهه معاني غيبي ۽ امور حقيقي پردن ۾ لڪل آهي، انهن مان واقف ٿيڻ.
۲. ڪولڻ. ڪشف ٽي آهن ۱. ڪشف القلوب (قلب جو ڪلڻ) ۲. ڪشف القبور (قبر يعني دفن ٿيل چيزن جي خبر پوڻ) ۳. ڪشف العلوم (الاهي علم جو ڪلڻ)

ڪافر = ۱. ذات جو لڪائيندڙ ۲. ڪثرت جو وحدت ۾ لڪائيندڙ ۳. حق لڪائيندڙ ۴. پنهنجي هستيءَ کي ذات الاهيءَ ۾ محو ڪري بقاءِ حق تعاليٰ سان باقي رهي لاءِ ٿي وڃڻ وارو ۵. ڏڻي جي نعمتن جو ناشڪر.

ڪل = ۱. واحد مطلق ۲. سڀني اسمن جو جامع ۳. اسم اعظم ۴. وحدت جو دريا ۵. برهم ۶. حق ۷. دم ۸. زيست (حيات) ۹. مطلق نور يا مطلق هستي.

ل

لاهوت = ذات جو مرتبو

لطائف سته = انسان جي وجود ۾ جيڪي ڇهه لطيفا آهن جن کي ڇهه آستان به چوندا، انهن کي لطائف چوندا آهن. هندن جي ٻيڪن ۾ اهي نو آستان آهن. انهن جي پيٽ پاڙيسن سيارن ۽ گرهن سان ڀيٽ ڏين ٿا. پير طريقت جي قول موجب انهن لطيفن جا انسان ۾ هيٺيان محل مقرر آهن.

۱. لطيفو نفسي – محل دن
۲. لطيفو قلبي – محل دل
۳. لطيفو روحي – محل سيني ۾ ساڄي طرف
۴. لطيفو سري – محل فم معده (جتي سيني واري ڪڙ آهي)
۵. لطيفو خفي – محل پيشاني
۶. لطيفو اخفيٰ – محل چوٽي

هنن کي اطوار سته به سڏيندا آهن. هندو مهاتمائون اهي آستان هيٺين ريت ڏيکارين ٿا.

١. گديا ــ گديا جو آستان
٢. لنگه ــ اندري (آلت) جو آستان
٣. ناڀي ــ دن جو آستان
٤. من ــ دل جو آستان
٥. کنڌ ــ نرگهٽ جو آستان
٦. ترڪٽي ــ اکين جو آستان
٧. ترڪٽي ــ پيشاني جو آستان (جتي شو مهراج جو ٽيون نيٽر مڃيو ويو آهي).
٨. ڏسوون ڏوار چوٽي جو آستان
٩. ڪي ڪيائري وارو آستان بہ ثابت ڪن ٿا.

م

محو = بندي جا افعال الله جي فعل ۾ فنا ٿيڻ ٢. الله کان سواءِ ٻي هر چيز کان بي خبري.

مريد ــ ١. اهو شخص جو اراده کان خالي هجي ٢. خدا جي ارادي تي هلندڙ ٣. پنهنجو ارادو، الله جي ارادي ۾ فنا ڪري ڇڏڻ وارو ٤. جو سچي ارادي سان الله سان واصل ٿيڻ جي غرض سان ڪنهن واصل با الله فقير جي رهنمائي هيٺ اچي.

نوٽ ــ شاگرد استاد کان سوال ڪري سگهي ٿو مگر مريد کي مرشد سان سوال جواب ڪرڻ جو حق ڪونهي.

مرشد = ١. گمراهيءَ کان ڪيندڙ ٢. الله ۽ بندي جي وچ وسيلو ٣. حق جي راه ڏيکاريندڙ ٤. الله جي صورت ٥. مجازي خدا ٦. حڪم ڪندڙ ٧. مسجود لهو.

مراقبه = ١. بندي جو هميشه هن ڳالهه کي ڄاڻڻ تہ الله هردم منهنجي حال کان واقف آهي. ٢. دل کي خدا جي حضوري ۾ حاضر رکڻ ٣. صفات کي ترڪ ڪري ذات ڏانہ رجوع ٿيڻ.

مسافر = اهو آدمي جنهن پنهنجي فڪر جي وسيلي سان عقل ۽ اعتبار کي طيءِ ڪري دنيا جي ڪناري کان آخرت جي ڪناري تائين عبور ڪيو هجي.

مشاهدو = ١. چيزن جو توحيد جي دلائل سان ڏسڻ. ٢. درشن ۽ ديدار جو اهو طريقو جنهن ۾ شڪ باقي نہ رهي.

مڪاشفه = ١. جنهن چيز جي جا حالت هجي ان

ڪي انهيءَ حالت ۾ سمجهڻ ٢. راز جو ڪلي
پوڻ ٣. ناسوت، ملڪوت، جبروت ۽
لاهوت جي ظاهر ٿيڻ ڪي مڪاشفه چوندا.
٤. خيال جو کلڻ ٥. دل ۾ روشني جو پيدا
ٿيڻ، جنهن سان سڀ ڪجهه ڏسي سگهجي.

ملڪوت = عالم ملڪي يعني ملائڪن جو جهان.

لاهوت = ١. اها جاءِ جتي خواهش نفساني ٿي رهي
٢. خدا جي ملاقات ٣. صورت جو بدلجڻ
٤. عالم ارواح ۾ پهچڻ جو طريقو ٥. وجود
جي فنائي.

نوٽ - جو شخص پنهنجي خواهش نفسانيءَ کان
مري ته اهو الله جي خواهش سان جيئرو
ٿيندو.

موت احمر = نفس جي مخالفت

موت ابيض = بک سان نفس مارڻ (بک ۾
نفس کي مارڻ ۽ باطن (اندر) کي منور
ڪرڻ جو هڪ ذريع آهي)

موت اخضر = قناعت سان نفس کي آرام ڏيڻ

نوٽ - قناعت ۾ نفس لاءِ هڪ موت آهي
جهڙي طرح فقير سادا سودا ڳيڙو ڪپڙا

پائي وقت گذاريندا آهن. ڪاڏو سادو
کائيندا آهن. ڳالهائيندا ٿورو آهن وغيره.

موت اسود = خلق جا ايذاءِ ۽ تڪليفون برداشت
ڪرڻ.

نفس = ١. هڪ روح آهي، جنهن کي الله دل
تي غالب ڪري ته دل جي باهه وسامي
وڃي ٢. اها چيز جا بندي جي وصفن ۾ دل
تي پيدا ٿئي ٣. وجود (سرير) جنهنجي حرڪت
سببان خواهشون پيدا ٿين ٿيون. ڪن
فقيرن جو قول آهي ته خواهش جو نالو
نفس آهي ۽ نه هن وجود (سرير) جو.
ڪن جو چوڻ آهي ته اهي خواهشون نفس جو
لشڪر آهن، جهڙيءَ طرح ڪام، ڪروڌ، موهه
لوڀ ۽ اهنڪار.

نفس جا قسم

١. نفس اماره ٢. نفس مطمنه ٣. نفس
قدسيه ٤. نفس رحماني ٥. نفس ناطقه

و

واصل = ١. ڀاڻ مان نڪري خدا جي نور ۾

ل ۾ ٿي ويل ٢. نيستيءَ جي بحر ۾ غرق ٿي ويل.

وجود الاهي = حق تعاليٰ جو صفات ۾ ظهور ڪرڻ.

وجد = دل مان اهڙو احوال پيدا ٿئي جنهن سبب مدهوشي ۽ مستي اچيو وڃي.

وصل = ١. ڪنهن چيز جو حاصل ڪرڻ ٢. وحدت حقيقي ٣. طالب جو پنهنجن وصفن سان ڪثافت ۾ فنا ٿيڻ ٤. ڪنهن به وقت محبوب کان جدا نه ٿيڻ يا غافل نه رهڻ (هميشه گڏ) هيءَ بقا جي منزل آهي.

ولايت = ١. بندي جو حق سان قائم هجڻ.
٢. پنهنجي نفس کان فنا ٿيڻ.

هفت منزل = اهي ست واديون آهن جنهن مان طالب لنگهي ٿو. شيخ فريدالدين عطار منطق طير ۾ انهن جو هيئن احوال ڏنو آهي.

١. وادي – طلب جي
٢. وادي – عشق جي
٣. وادي – معرفت جي
٤. وادي – فنا جي
٥. وادي – توحيد جي
٦. وادي – حيرت جي
٧. وادي – فقر جي

شرح ۽ معنائون

خيال اول

وحدت = هيڪڙائي

حق = سچ – برهم. جا چيز طالب تي الله جي طرفان واجب آهي. جا چيز الله پنهنجي ذات تي واجب رکي آهي.

حق موجود = سچ هميشه قائم آهي. اهو برهم جنهن کي مطلق هستي يا ڪُل سڏجي ٿو اهو هرجا موجود آهي يعني لامڪان آهي.

نوٽ – جهڙي طرح مسلمان بسم الله سان ۽ هندو اوم سان سڀڪا چيز شروع ڪندا آهن، اهڙي طرح صوفي حق موجود سان شروع ڪندا آهن.

آسا = هڪ راڳ جي ڏيءُ جو نالو هو جا سويرو صبح جو انهيءَ سر ۾ پرميشور جي ڀڳتي جا گيت ڳائيندي هئي. تهڪري انهيءَ سر تي آسا جو نالو پئجي ويو. (ڏسو آسا جو سر)

اول = شاھ صاحب پنھنجو رسالو اسلامي رواج موجب پھريون الله جي تعريف فرض سمجھي "اول الله" جي ٿالي سان شروع ڪيو آھي. ۽ سچل سرمست اول پاڻ کي خدا ٻڌائڻ فرض سمجھي پنھنجو رسالو "اول پيري پيچ" جي لفظن سان شروع ڪيو آھي. اھو آھي فرق ٻنهي جي "اول" لفظ آڻڻ جو.

"اول الله عليم عالي عالم جو ڌڻي" (شاھ)

اول پيري پيچ - سچل بند خيالات جا
ڏهن پڇاڙيءَ وچ - حلاجي حيرت ۾ (سچل)

حلاجي حيرت = انا الحق آکڻ، پاڻ کي خدا سڏائڻ وارو خيال.

پيري = ڦيري

بند = بندن - بند شون.

حلاجي = (حلاج - پڃارو) حسين بن منصور پڃارڪو ڪم ڪندڙ هو. تھنڪري ڪيس

حلاج ڪري ڪوٺيندا آهن. هو عام طرح منصور جي نالي سان مشهور آهي ۽ حقيقت ۾ منصور پڻس جو نالو هو. هو اصل ايران جي بيضا ڳوٺ جو رهاڪو هو. منصور هندستان ۽ چين جو سير به ڪيو آهي. هن پاڻ کي خدا سڏايو، جنڪري ملن ڪيس سوليءَ تي چاڙهي سندس خاتمو ڪيو.

سولي = انهيءَ لفظ کي سنڌي ۾ سوري به ڪري سڏيندا آهن. فارسي ۾ سول سڱن کي ڪوٺيندا آهن. سوليءَ کي ٻه چوٽيءَ ۾ تيز سڱا جڙيل هوندا هوا. جن جي وچ ڏوهي کي ٻيهاريندا هوا. ڏوهي جي ڦٽڪڻ ڪرڻ تي اُهي سڱا منجهس پيا ٽنبجا هوا.

حلاجي حيرت ۾ = منصور واري خيال ۾ يعني انا الحق چئو.

نوٽ - جيڪڏهن توهان چاهيو ته مان خدائي نعرو هڻان ته پهرين آهي نفساني خواهشون جن کي من جون اپاڌيون چئجي، تن کي پاڻان آجو ڪر.

ضلالت = (ضليل - ڪمراھ) ڪمراهي.

ذلالت = (ذليل - گنهگار) خواري - گنهگاري.

الله = خدا جو ذاتي نالو. باقي نالا اسماءِ حسنيٰ ۾ داخل آهن يعني جيڪي خوبيون الله جي ذات ۾ آهن انهن موجب نالو سڏيو ويو آهي. اهڙا (٩٩) نالا قرآن شريف ۾ آيل آهن.

(الله = نفي، هو = اثبات. صوفي اصطلاح موجب) (ال - لا - هو)

ال = (The) لا = نفي، هو = اثبات.

نگريا = نڪتا.

اصولي = اصل (جڙ - پاڙ) اصول واري ميٽي تي پڌل - نبج.

اسرار = (واحد سر - ڳجهه) ڳجهه - سنڌي ۾ گهڻو ڪري عربي ۽ فارسي جي جمع کي واحد جي صورت ۾ پي ڪم آندو اٿن. جئين تہ روح = ارواح. ولي = اوليا: مثلا مان فلاڻي اولياءَ تي ويندس.

ادب = بندش - رڪاوٽ (شريعت)

اوٽ = اولو - بندش - بند.

اوڇ (پيچ - ٽوڙ) ميٽي ڇڏ، پيچي ڇڏ، ويڙهي ڇڏ

نوٽ - ڪپڙي جي وٽ پيچي سمڙ کي بہ اوٽي چوندا آهن.

ٽوڪ - طرحين طرحين ڪاڄ

قيامت = (قيام = اڀيان بيهڻ) قيامت جي ڏينہ ساري مخلوق الله جي اڳيان بيهي حق حساب ڏيندي. تنهنڪري انهي ڏينهن کي قيامت جو ڏينہ سڏيو ويو آهي، يعني رب جي اڳيان بيهي حساب ڏيڻ جو ڏينہ - پرلوڪ

رب = پالڻهار. هي صفت خاص ڪري الله سان لڳندي ۽ نہ انسان سان. ڪي اهڙيون صفتون آهن جي خاص الله سان لاڳو آهن ۽ ڪي اهڙيون آهن جي انسان سان بہ لڳي سگهن ٿيون ۽ الله سان بہ.

اڳاهون = اڳيرو - اڳتي.

انا الحق = مان خدا - اهم برهم - جا چيز الله پنهنجي ذات تي واجب ڪئي آهي.

ڇال = (هندي - ڇال) هل.

قربتون = (قرب - ويجهڙائي) قرب مان - پيار مان (قريب - ويجهو - مٽ)

هنئان = هيرو.

محڪوم = حڪم هيٺ – زيردست.

محڪم = پختو.

سلاڙهيچ = ڳنڍي ڇڏج – وڪوڙي ڇڏج – ٻڌي ڇڏج – قطارج (هي اصل پراڪرت ٻولي جو لفظ آهي)

ڪافر

ڪُفر = ناشڪري – ڌڻيءَ جي نعمتن جو ناشڪر. الله جي هستي جو انڪاري.

ڪَفر = ٻيج لڪائڻ – حق جو لڪائڻ – ڪثرت کي وحدت ۾ لڪائڻ.

آدمي = آدم – (دم – ساوانس) ٢. اها چيز جا انهيءَ دم جي ڏوارن پاڻ سڃاڻي.

نوٽ – هن ماڻهن ۾ به دم آهي پر انهن ۾ پاڻ سڃاڻڻ واري شڪتي ڪانهي جو ترقي ڪري سگهن. تنهن ڪري سيڪهن ساهه واري کي آدم جو لقب ڏيئي نٿو سگهجي ٢. سڀ کان پهرين پيدا ٿيل ماڻهو جو نالو اسلام ۾ "آدم" آيو آهي. سندس استريءَ جو نالو "حوا" آهي. هندو انهن کي شو ۽ پاروتي ڪري ڪوٺين ٿا.

ڪلمو = (ڪلم = سخن) نحو وارن يعني

گرامر نويسن (Grammerian) جي اصطلاح ۾ ڪلمو انهيءَ مفرد (ڇڙي) لفظ کي چون ٿا جنهن جي ڪا معنيٰ نڪري. منطقي (Logicians) فعل (ڪم) کي ڪلمو ڪوٺين ٿا.

~~مورئون – (مور – اصل – نج) اصلوئون – پٽيءَ.~~

مسلمان = محمد (صلعم) جي امت کي مسلمان سڏيندا آهن. ڪن جو رايو آهي ته مسلمان لفظ مرڪب آهي (مسلم = مان) يعني مسلم وانگر. ڪي عالم لکن ٿا ته مسلمان لفظ مسلم جو جمع آهي ۽ جيئن مومن جو جمع مومنان آهي. مگر جنهن صورت ۾ مسلمان خود واحد ٿي ڪم اچي ٿو، اهڙي حالت ۾ اها معنيٰ صحيح سمجهي نٿي وڃي. انهيءَ ڪانسواءِ مسلمان فارسي ٻولي جو لفظ آهي ۽ مسلم عربي لفظ آهي. پر ائين به سمجهجي ٿو ته اهو لفظ عربي کان اڌارو ورتل آهي. تنهن ڪري انهيءَ لفظ جي معنيٰ ٿيندي سلامتيءَ ۾ آيل (غياث).

احمد = (حمد = ساره) حد کان ٻاهر ساراهيل (صفت مبالغہ) ۽ اسلام جي پيغمبر صاحب جو ذاتي نالو آهي. سندس صفاتي نالو "محمد" (صلعم) آهي.

ايمان = (ايمن – سلامت) امان ۾ اچڻ – خدا تي يقين رکڻ.

نوٽ – گناھ جو پڇتاءُ ايمان جي نشاني آهي.

سبحان = پاڪ – خدا جو صفاتي نالو.

ڪلمو پڙهان ته ڪافر ٿيان وغيره = جيڪڏهن ڪلمو (لا اِلٰہ الا اللہ) ٿو پڙهان ته ڪافر ٿو ٿيان. ڇاڪاڻ ته شرڪ خفي ۽ جلي ۾ گرفتار ٿو ٿيان.

بقول عطار – شرڪ دو هست هم خفي و جلي
هر دو را پيش تو ڪنم تکرار
اي پسر لا اِلٰہ الا اللہ
خود شرڪ خفي است آئينہ وار
هست شرڪ جلي رسول اللہ
خويشتن را ازين دو شرڪ برار

شرڪ ٻہ آهن هڪ خفي (ڳجهو) ۽ ٻيو جلي (ظاهر). اهي ٻئي تنهنجي اڳيان آڻيان ٿو. لا اِلٰہ الا اللہ خود خفي شرڪ آهي. رسول اللهؐ (شريعت) جلي (ظاهري) شرڪ آهي. تون پاڻ کي ٻنهي کان ٻاهر ڪڍ. ڇاڪاڻ جو ٻنهي ۾ اللهؐ ۽ ٻانهي جو فرق (ٻٽائي) ڏيکاريل آهي. جڏهن ته درسان خفي ذڪر "لا اِلٰہ الا اللہ جي ڪرڻ جو ٻہ اهو مطلب ٿو نڪري ته اها ڪا ٻي چيز آهي جنهن جو ذڪر ڪيو ٿو وڃي. شريعت ۾ پاڻ کي عبد (ٻانهو) سمجهي، خدا کي پاڻ کان جدا ۽ ٻيو ڄاڻي ان جي عبادت ڪئي وڃي ٿي. اهڙي صورت ۾ ٻنهي ڳالهين ۾ ٻٽائي ثابت آهي جا شرڪ ۾ داخل آهي ۽ شرڪ ڪفر ۾ داخل آهي.

جا ڏي راھ رسول جي ..... ٻير وغيره =

رسولي راھ (شرعي عبادت) ٻہ ڪرڻي ڪانہ اٿم، ڇاڪاڻ ته عبادت عبد (ٻانهي) تي فرض آهي ۽ عبد ڪين آهيان جيڪڏهن پاڻ کي عبد ٿو چوان ته هڪ اللهؐ ٻيو ٻانهو ٻہ سمجهي ٻٽائي ۾ پاڻ ڦاسايان ٿو.

هي نہ وات ..... تقليد = عشق جي وات خواهش ۽ سڌن جي نہ آهي. نڪا انهيءَ راھ ۾ ڪهن مذهب يا ڌرم جي پيروي ڪرڻي آهي.

تحقيقاً توحيد .... جي = پيغمبري راه البت توحيد (هيڪڙائي) سيڪاري لئي جهن ۾ تقليد (پيروي) جي ضرورت آهي.

هوا = خواهش - هوس - آرزو

ماٺ ڪريان تہ .... ڪافر = جيڪڏهن هيڪڙائي وارو راز ڏسي اهو سڀ ظاهر ڪريان تہ هي سڀ هيڪڙائي آهي ۽ نہ ٻيائي، تہ بہ مشرڪ ٿو ٿيان، يعني الله سان ٻيو شريڪ ٿو ڪريان. جيڪڏهن ڪيان ٿو يعني انا الحق ٿو آکيان تہ خلق ڪافر ٿي سڏيم.

ڏک سفر ساعت .... سال = هي معرفت ۽ شريعت طرف اشارو ڏنل آهي يعني معرفت ساعت (گهڙي) جو سفر آهي جو دم جوڳم آهي ۽ شريعت سالن جو سفر آهي جو صفاتي يعني بدني عبادت آهي. سفر جي معنيٰ آهي محنت. ڏٺي جو ديدار جيترو جلد معرفت يعني خيالي رستي سان حاصل ٿئي ٿو. اوترو جلد ظاهري شرعي عبادت (روزي نماز يا پوجا پاٺ) جي محنت سان مسير نٿو ٿي سگهي.

هوا = خواهش - آرزو - هوس

حضور = (حضر - موجود ڪي) ڏٺي اکيان موجود هجڻ - ملاقات - روبرو (ڏسو صوفي اصطلاح)

تقليد = (تلقد - نقل) نقل ڪرڻ - پيروي ڪرڻ - ڪلوبند ڪلي ۾ وجهڻ - ٻي جي قول کي دليل رئي قبول ڪرڻ.

رسول = موڪليل - خدا جي طرفان خاص موڪليل انسان - پيغمبر - نبي - اوتار.

مشرڪ = (شرڪ) شريڪ ڪندڙ - خدا سان ٻئي کي هڪ جهڙو ڪندڙ - ٻيائي وارو. صوفين اکيان ٻيائي ۽ شرڪ ڪفر ۾ داخل آهن.

مشرق = (شرق - اڀرڻ) اوڀر.

ڌرتي = (ڌرڻ) جنهن تي سڀڪا شيءِ ڌريل آهي - زمين

جڏهن = جهن ڏينه }
ڪڏهن = ڪهن ڏينه } هي مرڪب لفظ آهن.

دنيا = (دون - نيچ) نالائق، ڪميني، هيءَ مايا

نوٽ - اصل لفظ دنيہ آهي.

ڳڙهيون = اوريون.

لا = نہ، سواءِ، نفي، هي لفظ مسلمانن جي ڪلمي "لاالله" جي شروع ۾ اچي ٿو، جو

انهيءَ کي نفي ڏو ڪري يعني ڪونهي ڪو الله. ڪلمي جي پوئين حصي کي اثبات چوندا. اهو آهي "الا الله" يعني آهي الله. ڪلمي جي پڇاڙي ۾ "محمد رسول الله". اسلام جي پيغمبر جو نالو ايندو آهي. سارو ڪلمو آهي .... "لا اِلٰہ اِلا الله محمد رسول الله" (الله کان سواءِ ٻيو معبود يا موجود ڪونهي).

معبود = جنهن جي عبادت فرض آهي (الله).

"توهي آءُ سڀئين .... ٿيا"

تون مان ۾ هي جيڪي ٻه هن برهانجو اندر
ڏسجي ٻيو سو سڀ "لا" (نفي) آهي.
يعني حقيقت ۾ سواءِ الله جي ٻيو ڪجهه
به نه آهي

"لا موجودات الا هو"

ڪنهن جو به وجود (هستي نا نهي) سواءِ اللهَ جي.

موجودات = موجود چيزون – وجود ۾ هجڻ – قائم هستيون.

بي رنگي = آسمان ۽ زمين جي وچ هي سارو

پولار دم سان پريل محسوس پيو ڪجيتو. پر ظاهر ۾ نظر ڪجهه به نتو اچي. جاڪاڻ ته انهيءَ کي ڪو به رنگ روپ ڪونهي. انهيءَ بي رنگ ۾ وري هي عجيب تاثير آهي جو ساري دنيا جا ڪئي دونهان، ڪئي طوفان ۽ غبار وغيره جڏهن انهيءَ پولار واري شفاف دم سان گڏجن ٿا تڏهن هو آهستي آهستي پنهنجو روپ بدلائي بي رنگ ٿيو وڃن ۽ پوري هي رنگا رنگي نمونو به انهيءَ ساڳئي بي رنگي جي ذات جو ظهور آهن.

زنگ = ڪٽ، بغض، وير

موسيٰ = پيغمبر جو نالو، جنهن کي (Moses) به سڏيندا آهن. سندس امتي يهودي (Jews) آهن.

فرعون = مصر جي بادشاه جو نالو آهي جو حضرت موسيٰ پيغمبر جي وقت ۾ هيو ۽ پاڻ کي خدا سڏائيندو هيو فرعون کي مئي اٽڪل ٣٠٠٠ ورهه ٿيا.

سچل سرمست ٿو چوي ته سڏايو ته منصور به خدا هيو پر اهو منصور نه هيو. انهيءَ منزل تي هونج نورهيو جنهن پنهنجو پاڻ سڃاڻي اهو انا الحق جو آواز ٿي ڏنو.

(١)

"من نمي گويم انا الحق يار مي گويد بگو"
(مان پاڻ کي خدا نٿو چوان پر يار ٿو چوي ته چئو)

(٢)

"منصور کي پردي مين خدا بول رها هي
يه راز انا الحق وهي کول رها هي."

مگر فرعون پاڻهپ واري جاءِ تي ٿي ڪري اهو خدائي دم ٿي ماريو، جو سچو نه هيو. ڇاڪاڻ ته هن پاڻ وارو پردو پاڻ پري ڪو نه ڪيو هو. جنهن ڪري حضرت موسيٰ پيغمبر هنکي هدايت ڪندو هو ۽ هدايت نه مڃڻ ڪري هنن ٻنهي جي وچ ۾ زنگ يعني بغض پيل هو.

مهراڻ = (مهه = وڏو - اڻو = سمنڊ) وڏو سمنڊ وڏو پاڻي - سنڌو ندي کي اوائلي انهيءَ نالي سان سڏيندا هوا.

سوري يا سولي = سوري هڪ مکو منارو هيو. جنهن جي چوٽي ۾ لوهي، تيز، چهنبدار ۽ زهريلون سيخون جڙيندا هوا. انهن سيخن جي وچ ڏوهي جي فقط ٻيهڻ جي جاءِ ڇڏيل هوندي

هوئي، جنهن جي وچ ڏوهي ڇاريو ويندو هو. لنڊ ۽ ٿڪاوٽ سبب اهو ماڻهو انهن سيخن جي مٿان بار بار پيو ڪرندو هيو ۽ آهستي سيخون سندس بدن ۾ پيون ٿبنديون هيون. آخرڪار هو ٽڪي ٽڪي اتي يا انهي منارين ڪان هيٺ ڪري مري ويندو هو. اهو نظارو ڏوهاري جي موت تائين عام خلق ڏسڻ ايندي هوئي.

نوٽ - ممڪن آهي ته سولي لفظ فارسي لفظ "سول" سوڻ مان نڪتو هجي. سنڌي ۾ سوري سڏيندا آهن.

مسجد = (سجده - مٿو ٽيڪڻ) مسلمانن جو عبادت گاهه - سجده جي جاءِ

تکيو = ٽڪاڻو، آرامگاهه، فقيرن جو آستانو

بوده = (بودن = ٿيڻ - هوڻ) هستي - هوڻ (اثبات)

نابودي = نيستي - فنائي (نفي)

سامي = (سوامي - مالڪ) هندو فقيرن جو هڪ ٻيکه

ٽاڪ = جاءِ - آرام - جوءِ.

ڏوڪ = ڪاچ.

ٽاڪيا = ٽڪ پٽيائون - منزل ڪيائون - ٽڪيا.

آڇيا = لاڳيا يا.

مدعا = مطلب.

فائق = (فوق - مٿي) مٿيون - ڏاڍي - مالڪ.

وفي انفسڪم افلا تبصرون = ۽ توهان ۾ آهي پوءِ توهان ڏسي نٿا سگهو يعني آءُ (الله) توهان ۾ آهيان ۽ توهين ڏسي نٿا سگهو (قرآن)

وسهڻ = ويساهه ڪرڻ - اعتقاد رکڻ - يقين رکڻ.

فنا = ناستي - ڦوٽي وانگر پاڻي ۾ گم ٿي وڃڻ، صورت بدلائڻ - الله جي نور ۾ محو رهڻ، الله کانسواءِ ٻيو ڪجهه نه نظر اچڻ.

سچل سرمست ٿو چوي ته حقيقت ۾ فنا جي معنيٰ مطلق ناستي يا نابودي ڪينهي. ڇاڪاڻ ته جڏهن حق هميشه موجود آهي ۽ هو ڪڏهن به نابود يا ناس نٿو ٿئي. تڏهن انهيءَ وحدت مان ڪثرت ۾ آيل چيزون به قطع ناس يا نابود ڪين ٿينديون. هي رڳو هڪڙي صورت بدلائي ٻي صورت وٺن ٿيون. جنهن کي فنائي جو نالو ڏنو وڃي ٿو. مثلا انسان مري ٿو ته ان جو روح (آتما) جو امر (لافنا) آهي، سو به فنا ڪونه مڃيو ويو آهي. سندس بوتو به رڳو هي صورت بدلائي

وڃي خاڪ جي صورت وٺي ٿو، جا پڻ هن دنيا جي پردي تي موجود رهي ٿو. تهن ڪري فنا جي معنيٰ آهي صورت جو بدلائڻ (ڏسو صوفي اصطلاح ف)

بقا = هميشه موجود - اڪت - هستي جو قائم رهڻ جنهن کي فنا نه هجي. جيئن ڦوٽي کي پنهنجي اصل (پاڻي) ۾ فنا ٿي وڃڻ کانپوءِ فنا ڪانه آهي- هر شيءِ ۾ الله جي قدرت ڏسڻ.

ٻرجهي = سمجهي.

عقبيٰ = (عقب - پويان آيو) پرلوڪ - هن جهان کان پوءِ جيڪو جهان اچڻو آهي- قيامت.

سوريه = سج

لوڏين = ٻي هوڏن - واهياڻن - رولو - بيوقوفن.

غوتو = ڳوتو - کوتو - ٽٻي.

قلزم = مصر ۽ مڪي جي وچ تي ڳاڙهي سمنڊ (RedSea) تي قلزم نالي هڪ شهر آهي. جنهنجو نالو انهيءَ سمنڊ تي پيل آهي. شاعرن هر هڪ سمنڊ کي قلزم سڏيو آهي. تهڪري قلزم جي معنيٰ مڙت سمنڊ آهي.

ڪارو نيار = (ڪارو = سمنڊ، اوپار = ڏڙو) ڪارڻ جو اوپار.

ڪارو نيار = ڪارو سمنڊ - خوفناڪ سمنڊ.
ڪڪرن جي ڪاراڻ کي به ڪارو نيار
سڏيو اٿن ”ڪڪر ڪارو نيار“
پرڪر = (پرڪشا) هرطرف نگاهه، چوگرد نظر، آزمائش.
مُسلم = مسلمان - اسلام وارو - فرمان بردار.
مُسلَم = مڃيل - قبول پيل - سلامت رهيل.
مَسلِم = مڃيندڙ - قبول ڪندڙ - سلامت رهندڙ.
ترازو = (طراد - بتيلو) هڪ ڪري
وزن تي بيٺل - ساهمي - تور جي شيءِ.
لولاڪ لما خلقت الافلاڪ = يا محمد جيڪڏهن
تون نه هجين ها ته ڪڏهن نه خلقيان ها
هي افلاڪ (برهمانڊ)
آسمان = (آسيا = جاندار، مان وانگر)
جاندار وانگر - ڦرندڙ - آڪاس.
نوٽ - اڳي آسمان ڦرندڙ ۽ زمين بيٺل
مڃي ويئي هئي. نئي سائنس موجب آسمان
بيٺل ۽ زمين ڦرندڙ آهي (والله عالم بصواب)
طالب = طلب رکندڙ - مريد - چيلو.
تاريڪ = اونده.

مذهب = (ذهب - رستو) خدا ڏانهن ويندڙ
وات - دين - ڌرم.
ماڻهو = (منو - من وارو) - انسان.
شيخي = (شيخ = وڏو) وڏائي.
نماز = خدمتگاري - عاجزي - نياز - اسلام
جي فرضي عبادت. نماز فارسي لفظ آهي.
نماز لاءِ عربي ۾ صلات لفظ آيل آهي.
عقل = هڪ فرشتي (مَلَڪ) جو نالو آهي، جو
تمام داناءُ ليکيو وڃي ٿو. جنهن ڪري عقل
لفظ جي معنيٰ لغت موجب دانائي ۽ ڏاهپ
جي ڪئي وڃي ٿي. ڪن عالمن جبرائيل
فرشتي کي ”عقل“ ڪوٺيو آهي.

بيت

”عقل چيست حقيقت آگاه - ظاهرش کون باطنش الله“

(عقل حقيقت کان واقف ڪندڙ آهي، ظاهر ۾ دنيا
کان واقف ڪري ٿو. اندروني طرح الله جي هستي کان
واقف ڪري ٿو)

عشق = الاهي نور جو تاثير - ڪشش ازلي -
حسن جي چڪ - حسن جو تاثير - درد پيدا

ڪندڙ چيز - ديوانگي - محبت جو آخرين درجو - باهه. ڪتاب "فتوحات الحڪم" وارو لکي ٿو ته عشق لفظ "عشقه" مان نڪتل آهي. عشق هڪ ول آهي جنهن کي عشق پيچ (لبلاب ۽ وڻ ويڙهي) به ڪري سڏيندا آهن. جا وڻ کي ويڙهجڻ سان سڪائي ڇڏيندي آهي. اهڙيءَ طرح عشق جنهن کي لڳي ان کي سڪايو ڇڏي. طب اڪبر وارو لکي ٿو ته عشق هڪ مرض آهي، جو جنون (چريائپ) ۽ ماليخوليا ۾ داخل آهي. جنهن جو اثر گهڻو ڪري ڪمزور نوجوانن جي دلين تي جلد پوي ٿو. جنهن ماڻهوءَ جو پنهنجي دل تي ضابطو ڪونهي، اهو ڪنهن به حسين چيز جي ڏسڻ يا ان جي تعريف ٻڌڻ تي ان طرف محو ٿيو وڃي. پنهنجن خيالن کي جاڏي واڏي پيو ان طرف رجوع ڪري؛ تان جو ماليخوليا ۽ جنون جي حد کي پهچيو وڃي. طبيبن ان جو علاج عاشق کي ڪنهن شغل ۾ رکڻ يا ڪنهن ڏنڌي ۾ رنڌائڻ لکيو آهي.

يا الهي ماڻهوءَ سان ڪيس ملائڻ يا جي عورت هجي ته ان سان شادي ڪرائڻ مقرر ڪيو آهي.

ملا = پڙهيل - تمتار - علم سان پڙهيل - ظاهري علم جو ڄاڻندڙ (فقيري اصطلاح موجب) عقل جو اقراري - عشق جو انڪاري.

ڪنز = هي لفظ گنج مان ڦري ڪنز ٿيو آهي. خزانو = فقه جي ڪتاب جو نالو.
ديني علم جو خزانو. هڪ لغت (Dictionary)

قدوري = (قدر - اندازو) مسلمانن جي مذهبي ڪتاب جو نالو.

ڪافيه = مسلمانن جي ديني ڪتاب جو نالو - علم نجوم جي ڪتاب جو نالو.

رحل = ڪاٺ جي گهوڙي جنهن تي قرآن شريف رکي پڙهبو آهي.

طالب الدنيا مونث = دنيا جو طالب مونث (مادي) آهي.

طالب العقبيٰ مخنث = پرلوڪ جو طلب ڪندڙ ڪڙو آهي.

طالب المولیٰ مذڪر = ڌڻي جو طلبيندڙ نر آهي.

ٽي جهان = (جهان - وقت) هي ٽي زمانا يا وقت ليکيا وڃن ٿا. (١) ماضي = گذريل زمانو، جتي روح هوا، جنهن کي عالم ارواح چون ٿا (٢) حال = هلندڙ زمانو يعني هي سنسار (٣) مستقبل = ايندڙ زمانو يعني پرلوڪ (آخرت) جتي هتان مرڻ بعد وڃڻو آهي.

لاهوتي = لاهوت فقيرن جي هڪ خيالي منزل آهي، جنهن کي ذات الاهي جو عالم چون ٿا. جتي فقير کي فنا في الله يعني خدا جي ذات ۾ فنائي حاصل ٿيندي ٿي. اهڙا جملہ ٤ عالم آهن (١) عالم ناسوت (خواب وارو جهان) (٢) عالم جبروت (نسيان، نہ ننڊ نہ جاڳ) جتي هي سرير پلجو وڃي ٿو. (٣) عالم لاهوت = ملائڪن جي رهائش جو عالم (٤) عالم لاهوت = جتي رڳو حق، برهم جي ذات آهي ۽ هي صفات ڪانهي.

(ڏسو صوفي اصطلاح ن، ج، م، ل)

آسرو = (آس - اميد) ڀروسو.

وره = برہ - عشق.

پڇڻي = اڌي رات بعد - پوئين رات، جڏهن

الفقر خزينة = الفقر خزينة لا يغني = فقيري اڻ کٽ خزانو آهي (قول الفقرا)

الفقر فخري و الفقر مني = فقيري منهنجو فخر آهي ۽ فقيري مون منجهان آهي.

(حضرت محمد صلعم جو قول)

الفقرا لا يحتاج الاهو = فقير الله کان سواءِ ڪنهن جو محتاج ڪينهي.

فقر - مفلسي - سچي حياتي - دنيا کان الڳ رهڻ - احتياج (يعني الله جي کوج)

فقير = مفلس - فقير اهو آهي جنهن وٽ هڪ ڏينهن جو توشو (خوراڪ) مس هجي. فقير جي معنيٰ احتياج وارو به آهي يعني جنهن کي الله جي کوج هجي. هن ملڪ ۾ فقير جي معنيٰ آهي پاڻ - مڱتو - گدا - پينو

(ڏسو صوفي اصطلاح ف)

والقدر خير و شر = "والقدر خيرهٖ و شرهٖ من الله" نيڪي ۽ بدي الله جي طرفان پاڻ کهڙي جي ۽ نہ ٻي جي طرفان.

لاموجودات الا الله = ڪجهہ به موجود ڪونهي سواءِ الله جي ذات جي يعني الله کان سواءِ ٻيو ڪجهہ به نہ آهي (قول الفقرا).

چپ ڇپات ٿيندي آهي ۽ رات ٿري پٽي ٿيندي آهي پرڙ.

آديسي = هندو فقيرن جو هڪ بيکه - نياز ۽ نهٺائي وارو فقير - جمالي فقير.

حال = ۱. ڪي فقير جي اها منزل آهي، جتي جو ڪجهه مٿان طاري ٿئي ٿو سو صبر سان سهي ٿو ۽ جو ڪجهه ڏسي ٿو سو ڏسي نٿو سگهي. وجد ۽ بي هوشي هن منزل جا نشاني آهن.
۲. ارادي ۽ ڪشش کان سواءِ دل تي وارد ٿيڻ واري حالت.

قال = هي فقيرن جي اها منزل آهي، جتي جو ڪجهه ڏسن ٿا سو ڏسن ٿا. قال جي منزل وارا فقير پنهنجن طالبن (چيلن) کي حقيقت کان واقف ڪندا ۽ تلقين ۽ تعليم ڏيندا رهن ٿا.

سوز = (سوختن = سڙڻ) سڙڻ - جلڻ.

پرِ = ريت.

پرُ = پريل.

پرِ = پرين.

آئي = ڪنيزن جي نهائي، جهن ۾ ٻوٽن پچائيا آهن.

پنيرَ = (پنيو يا پنيي کاتو - کاتي) پنيت. يعني کهرا اُلا.

سهورن = سڪ مان.

سانگه = پرواه. هي لفظ اصل سوانگه آهي جهن جي معني آهي حيلو.

ڪامي = جلي خاڪ ٿي.

لهـي = ٿو ۽ جهلي.

اِوسجي = ڪرڻ ٿي.

عينان = (عين - اکر) اکيون.

وجاريج = صاف ڪج، اجليون ڪج، روشن رکج.

اصلون ...... سان = دم (سواس) يا خيال سان پهنجي ڏڻي کي ياد ڪج يعني هن ظاهري زباني عبادت کان ڏڻي کي خيال سان ياد ڪرڻ بهتر اٿي.

دشمن = (دشت = بد، من = مهنجو) بد خواه يا ويري. دشت ساڳيو لفظ آهي جهن کي هندي ۾ دشت چوندا.

دوست = (دوش = ڪلهو، است = آهي) ڪلهي ڪاندي - همراه - يار. گهڻا ڏڪني دوست جو اشتقاق دو = ٻه، است = آهي ڪندا

آهن پر اهو لغت موجب غلط آهي.

ڪوهيارا = (ڪوهه ري - رهي) رهين ۽ ويڙهيل فقير.

وحدت = (واحد - هڪڙوئي) ميڪائي (ذات ۾ اڪيلو)

احديت = (احد - هڪڙو) ميڪائي - (صفات ۾ اڪيلو)

وادي = ندي - دريا - شيخ عطار پنهنجي ڪتاب منطق طير ۾ انهن ستن وادين جو ذڪر آندو آهي اهي هي آهن

١. طلب جي وادي
٢. عشق جي وادي
٣. معرفت جي وادي
٤. فنا جي وادي
٥. توحيد جي وادي
٦. حيرت جي وادي
٧. فقر جي وادي

مريد = ارادو رکندڙ - خدا جي وات جو خواهشمند. اهو شخص جو پنهنجي ارادي کان خالي ٿي ڪلي جي مدار جو ارادو رکندڙ هجي. (ڏسو صوفي اصطلاح ۾)

سالڪ = راهه تي هلڻ وارو - مسافر - خدا جي راهه وارو - فقير - سادو.

مجذوب = مست فقير - جذبي وارو فقير. (ڏسو صوفي اصطلاح ۾)

مامن = (مام - ڳجهه) ڳجهارتن.

نڱريا = نڪتا.

اول ڪفر .... اسلام = طالب اول الله جي معنى نٿو سمجهي. جنهن ڪري هو ڪفر ۾ ٿو داخل ٿئي. سمجهو ان کي حڪم ٿو ڏئي ته جي نٿو سمجهين ته ان کي هن راهه سان ڪولي ڏس ته آهي يا ناهي. جڏهن هو ڪولي لهيس ٿو تڏهن توسط بعد هو سمجهي ٿو. محيط بعد هو گويا سلامتي ۾ اچي ٿو. انهيءَ تي سچل سائين ٽي درجا ڏيکاريا آهن. ١. ڪفر (انڪاري الله جو) ٢. توسط بعد "محيط" ٣. اسلام (سلامتي ۾ اچڻ)

فلڪ = پرواهه.

فلڪن = (فلڪ - آسمان) آسمانن.

اگرچ عام طرح ست آسمان ۽ ست زميون ڄاڻايل آهن جن کي هفت افلاڪ ۽ هفت

اقليم ڪري چوندا آهن. پر اسلام جي فلاسفي موجب سنڌي ڪتابن ۾ نون آسمانن جو ذڪر آيل آهي. نائين آسمان کي "فلڪ الافلاڪ" يعني عرش عظيم چوندا (غياث).

نوٽ - هن بيت ۾ فقير صاحب خدائي دم هڻي بلڪل بيپرواهي ڏيکاري آهي. مطلب اهو اٿس ته خالق کي پنهنجي خلقيل چيز جي ڪهڙي پرواه آهي.

ميسر = حاصل - پراپت.

خام = (خام - ڪچو) ڪچن.

حدين وڃي هرڪو ...... لنگهي وڃي = عام جي حد، حد اندر آهي مگر جيڪي بزرگ آهن سي عام کان البت مٿي آهن، يعني اهي حد کان ٻاهر آهن. مطلب اهو آهي ته ڀٽي کي نه ڪهن مقرر مڪان يا جاءِ تي آهن ۽ پوءِ توڙي اهو مڪان حد جي اندر آهي يا ٻاهر پر سچل ٿو چوي ته فقير کي ڪو مقرر مڪان ڪونه آهي يعني هو لامڪان آهي. جيڪا هن هو موجود آهي ته هرجا موجود آهي. جي پنهنجو ترڪ آهي ته ترڪ جي لفظ کي به ترڪ آهي.

"سو بوهته نيست من دارم ڪلاه چار ترڪ
ترڪ دنيا ترڪ عقبيٰ ترڪ مولا ترڪ ترڪ"

منهنجو سر اگهاڙو ڪونهي. منهنجي سر تي چئن ترڪن جو تاج آهي. ١. دنيا کي ترڪ جو تاج ٢. پرلوڪ کي ترڪ جو تاج ٣. الله کي ترڪ جو تاج ٤. ترڪ جي لفظ کي ترڪ جو تاج.

خيانت = نقصان - خرابي

عشق = (ڏسو صفحه ۲۷۹ ۾ صوفي اصطلاح ع)

تجريد = (مجرد = اڪيلو) اڪيلائي - اوکهڙ علحدگي - جدائي. خلق کان الڳ رهائش.

تفريد = (فرد - ڪلو) هيڪڙائي - يڪائي خلق کان ۽ پاڻ کان الڳ رهڻ يعني يڪائي ۾ رهڻ.

نوٽ - اول فقير کي خلق کان الڳ رهڻو آهي. جنهن کي تجريد سڏجي ٿو. پوءِ پاڻ کان به جدا ٿيڻو اٿس، جنهن کي تفريد چون ٿا. ان کان بعد توحيد (هيڪڙائي) ۾ داخل ٿئي ٿو. پر آخر ۾ هيڪڙائي جي خاطر به وڃڻو اٿس.

"التوحيد ترڪ التوحيد في التوحيد"

هيڪڙائي ۾ هيڪڙائي جو ترڪ ڪرڻ هيڪڙائي آهي.

ڪثرت = (ڪثر - گهڻو) گهڻائي.
وحدت = (واحد = هڪڙوئي) هيڪڙائي ذات ۾ اڪيلو.
وحديت = (احد - هڪ) هيڪڙائي - صفات ۾ اڪيلو.

نوٽ

"الواحد المنفرد بالذات"
واحد ذات ۾ اڪيلو آهي.

"الواحد عديم العجز"
واحد جو جز ڪونه ٿيندو يعني واحد جي صورت جزن ۾ ورهائجي نه ٿي سگهي.

"الاحد المتوحد بالصفات"
احد صفات ۾ اڪيلو آهي.

"الاحد عديم المثني"
احد ٻن ۾ نه ٿو اچي.

لحمون = (لحم = گوشت) گوشت مان - جسم مان
دمئون = (دم = سواس) دم مان.
هي ديهي ۽ دم اهڙا هڪ ڪري ڇڏ جو ٻه نظر نه اچن

نفي = نه - نيستي - ناهي.
ڪلمي جو پهريون حصو (لا الٰهَ)
اثبات = (ثابت) ثابت ڪرڻ - آهي.
ڪلمي جو ٻيو حصو (الا اللهُ)
صوفين موجب عبادت جي حڪمن کي بجا آڻڻ - حق کي ثابت ڪرڻ.

نفي اثبات = اسلام جو ڪلمو
(لا الٰه الا الله)
(نه آهي ڪوئي معبود يا موجود الله کانسواءِ)

پڇاڙيو = پريشان ڪيو - ڇيڇاڙيو.

"هوئي ڪين وڇڙو هي ٻي ڪين ويو".

هي ذات ۽ صفات طرف اشارو ڏنل آهي يعني نڪي هو (ذات) ڪا ٻي آهي، نه هي (صفات) ٻي آهي، جو هڪ ٻي کي ڳولين. ڇاڪاڻ ته حقيقت ۾ ذات ۽ صفات ۾ فرق ڪونهي. جيئن ساڳي آهي رڳو آهي وقتي وهم موجب صورت ۾ ڦير جهڙي طرح سون ساڳيو آهي مگر ملاجهانس جي گهه ٿين ٿا تن جا نالا مختلف آهن.

نفي ۽ اثبات کان پري پنڌ پيو = انڪار ۽ اقرار کان هي عشق جي آکاڻي ٻاهر آهي. ڇاڪاڻ

۽ نفي اثبات (لا الاه الا الله) ۾ انڪار ۽ آهي ۽ اقرار به آهي. اهو خود شرڪ (دوئي) آهي. شيخ عطار انهيءَ کي هيئن ٿو ٻيڪو ڏئي.

"شرڪ دوهست هم خفي و جلي
هردو را پيش تو ڪنم تڪرار
اي همه لا الاه الا الله
خود ز شرڪ خفي است آئينه وار
هست شرڪ جلي رسول الله
خويشتن را ازين دو شرڪ برار"

شرڪ (ٻيائي) ٻن قسمن جو آهي. هڪ خفي (ڳجهو) ٻيو جلي (ظاهر). انهن ٻنهي کي مان تنهنجي اڳيان وري پيش ٿو ڪريان. اي ٻچا لا الاه الا الله خود خفي شرڪ مان آهي. جلي (ظاهري) شرڪ شريعت آهي. پاڻ کي انهن ٻنهي شرڪن مان ٻاهر ڪڍ يعني آزاد ڪر.

"خلق الاشيا فهو عينها"

پيدا ڪيون اُن سڀ شيون پر اُهي شيون پاڻ (الله) آهي ٻيو ڪجهه نه آهي (قول الفقرا).

قلبي = (قلب = دل) دل جي خيال سان ذڪر ڪرڻ يعني دل سان ڌڻي کي ياد ڪرڻ.

نوٽ - قلب خطرن جو محل (هيڊ ڪوارٽر) آهي. تنهن ڪري انهيءَ جي دوارن ڌڻي جو ذڪر ڪرڻ خطرن کي ناس ڪري ٿو. پڻ قلب نرم ٿئي ٿو. (ڏسو صوفي اصطلاح ق)

ٻيو لساني (زباني) ذڪر ٿيندو آهي جنهن ۾ هو زبان سان ڌڻي جي ياد ڪندي ٿي جنهن ۾ شريعت (ظاهري ڏيکي پوڄا پاٺ) اچي وڃن ٿا. فقير خيال سان ڌڻي جي ياد کي ظاهري عبادت کان بهتر سمجهن ٿا.

انسان جي وجود ۾ فقيرن نو لطيفا مقرر ڪيا آهن. جن کي هندو آسڻ چون ٿا. تنهن ڪري صوفي ڪين لطائف سته يا اطوار سته سڏين ٿا. اهي هفتي جي ستن ڏينهن جي مقابلي ۾ ست آهن. انهن کي انگريزي ۾ (Planets) ڪري ڪوٺيندا آهن. گره ۽ سياره به انهن جو نالو آهي. اهي منش جي سرير ۾ هيٺ ڏيکاريل جاين تي مقرر آهن.

(١) قلبي جنهن جو آستان کٻي طرفان قلب (دل) آهي.

(٢) روحي - جنهن جو آستان انسان جي سرير ۾ سڄي طرفان جگر آهي.

(٣) نفسي - جنهن جو آستان ناڀي يعني دل آهي.

(٤) سري – جنهن جو آستان دل ۽ جگر جي
وچ ۾ آهي جتي فرمعدي جي ڪنڊ آهي.
(٥) ڪنٺ جنهن جو آستان ڳوڪهٽ آهي.
(٦) خفي – جنهن جو آستان پيشاني آهي ۽
جتي شو مهراج جي ٽين اک مڃي وئي آهي ۽
جنهن کي هندو ترڪٽي ڪري چون ٿا.

بيت

"هو ڪهي سن پاربتي جا ڀا ترش کي باس
تهن برس کي اڀياس سي برهم روپ هو جات"

(٧) اخفا – جنهن جو آستان چوٽي آهي
جنهن کي هندو ڏسون دوار ڪري ڪوٺين ٿا.
نوٽ – هندو گديا ۽ لنگ ۾ به ويڪ آسڻ ڪمائن
ٿا. فقير پنهنجي دم (سو انس) کي انهن آسڻن منجهان
ڦيرائيندا رهندا آهن. جنهن جو ويڪ نمبر ڪاڻ
پيچرو گهرجي.
قرار = آرام – پختگي – آنند (اقرار- مقرر- تقرير
اهي سڀئي ساڳي اشتقاق جا لفظ آهن)
ڪرار = (ڪر = حملو ڪرڻ) ورڻي وري حملو
ڪندڙ – حضرت علي حيدر جو لقب (حيدر ڪرار).
حضرت علي محمد (صلعم) پيغمبر صاحب جو ناٺو

هو. اهو لقب ڪيس انهي ڪري مليل آهي جو هو
لڙائي ۾ بار بار سخت حملا ڪندو هو. جنهن
جي خوف کان دشمن جي ساري لشڪر ۾
"علي علي" جو هل پئجي ويندو هو. جنهن جو
نشان اڃا تائين قائم ٿو ڏسجي، جو جڏهن ڪنهن
کي ٻه توڙي هندو هجي يا مسلمان، ٻار هجي يا
وڏو، ڌڪ لڳندو آهي ته اوچتو ان جي وات مان
"علي ڙي، علي ڙي" نڪري ويندو آهي.
ڏاهرين = سنڌ جي هڪ اڻ پڙهه قوم. هت معنيٰ
بيوقوف – جاهل
انسان = (انس = پيار) پيار ڪندڙ. ڪي عالم
لکن ٿا ته انسان لفظ "نسيان" مان نڪتل
آهي (نسيان = وسارو – ڀل)
آدم = (دم = سو انس) جنهن جو مدار دم تي
آهي. ساهه دار – خيالي وجود. خيال.
خدا جي صورت – گندم گون – خدا ۽ عالم
ارواح جو خليفو – الاهي عالم جو جامع.
سچل سرمست ٿو چوي ته آدم انهي ساهه دار
کي چئجي ٿو جو انهي دم جي دواران
پنهنجي اصليت سمجهي ۽ پاڻ سڃاڻي ۽ نه

ته ٻيا سڀ ٻين حيوانن وانگر حيوان آهن. جن ۾ اها شناس (سمجهه) ڪانهي. ڇوته صورت ۾ حيوانن ۾ ٻه ڌڙ آهي پر منجهن پاڻ سڃاڻڻ جي شڪتي ڪانهي، جو ترقي ڪري سگهن. جيڪو پهريون انسان پيدا ٿيو هو انکي بابا آدم ۽ ان جي زال کي هوا سڏين ٿا. جن کي هندو شو ۽ پاربتي ڪري ڪوٺين ٿا.

الله = (ڏسو صفحو ۲۶۳)

تون ئي ٻڌندو.... قرآن = قرآن شريف ۾ آيو آهي ته الله سميع بصير (الله ٻڌندڙ ۽ ڏسندڙ آهي) هن منزل تي سرمست انسان کي پاڻهپ کان ٻاهر ڪڍي الله ثابت ڪيو آهي. منجهو اهوئي مطلب آهي ته جيسين الله جي ذات هن بشري بوئي ۾ موجود آهي تيسين انسان به ڏسي ٻڌي ٿو. جڏهن اها نڪري وڃي ٿي تڏهن هي بوتو انهن ڳالهين کان خارج آهي. تهن ڪري ڏسڻ ۽ ٻڌڻ جو ذريعو هي انسان ئي آهي. چاڪاڻ ته اهي حواس (اندريون) هن صورت ۾ هڪ ساڻ لاڳو آهن. هن صورت کان

بهوي بولي ۾ (ست ۱۴)

ٻاهر جتي هوبهو صورت (نرنڪار) آهي اتي انهن سڀني ڳالهين کان آجو، آزاد ۽ پاڪ آهي.

مهمان = (مهه = وڏو ـ مان، مانسن = وانگر) آبرو وارو، جنهن کي عزت ڏني وڃي- دعوتي.

لاخيرفي عبيدي = ٻانهي مان خير ڪونهي.

نوٽ - هي حضرت محمد (صلعم) جو قول آهي.

اڳين وقت ۾ عرب ۾ ٻانهن جو واپار هلندو هيو. گهڻو ڪري ڏٺو ويو هو ته ٻانها پنهنجن مالڪن سان بي وفا يا ڪپٽيا ٿي هلندا هوا ۽ کين نقصان رسائي ڀڄي ويندا هوا، جنهن تي چون ٿا ته حضرت جن مٿيون قول فرمايو آهي، ته "ٻانهي مان خير ڪونهي" پر سچل سرمست ٿو چوي ته حقيقت ۾ حضرت جن هي اشارو هن انسان طرف، جنهن کي عبد (ٻانهو) ڪوٺيو وڃي ٿو ڏنل فرمايو آهي ته هي ٻانهپ وارو صفاتي پوش (ان مٿي ڪوهي) پاڻ ڀري ڪرته انهيءَ ٻانهپ جي پيائي کان آجو ٿيئن ۽ پاڻ سڃاڻين.

چاڪاڻ تہ انهيءَ ٻانهپ واري خيال مان خير ڪونہ پوندي. ڀڪ رکہ تہ جيسين تون انهيءَ ٻانهپ جي قيد ۾ قيد آهين، تيسين تون پاڻ سڃاڻي نہ ٿو سگهين. انهيءَ ڪان سواءِ جيڪڏهن تون سچ پچ عبد (ٻانهو – بندو) آهين تہ انهيءَ حديث موجب تو مان وري تهنجي مالڪ (الله) کي ڪهڙو خير پهچندو. چاڪاڻ تہ حضرت جن صاف صاف فرمايو آهي تہ ”ٻانهي مان خير ڪونهي“. تهن ڪري پاڻ کي نڪي ٻانهو سمجهہ نڪي سڏاءِ، بلڪ انهيءَ پوش کي ٻاڪا پري ڪري ڇڏ.

قرآن (قراءِ = خوش آواز – سريلو) اُها چيز جا عمدي آواز سان پڙهي وڃي – اها چيز جا ضرور پڙهڻي آهي – مسلمانن جو مڪمل مذهبي ڪتاب، جهن کي هو آسماني ڪتاب ڪري ليکين ٿا، جو حضرت محمد (صلعم) جي معرفت نازل ٿيو آهي – الله جو ڪلام – فرقان.

عيسيٰ = رسالي معربات وارو لکي ٿو تہ اهو لفظ اصل سرياني ٻولي جو لفظ ”السمرع“ آهي، جو پوءِ ڦري عيسيٰ ٿيو آهي.

هي ڪرستانن جي قوم جي پيغمبر جو نالو آهي. حضرت عيسيٰ بي بي مريم جو فرزند هو سندس پيءُ جي ڏاڍ ڪانهي. تهن ڪري کيس روح الله (الله جو روح) ڪوٺيو ويو آهي. اهڙي شاهدي قرآن شريف ۾ آيل آهي. هن کي مسيح بہ ڪري ڪوٺيندا آهن. جهن جي معنيٰ آهي دوست، پيمائش وٺندڙ، سٺو ڪرڻ وارو (سيلاني). ڦڪو (حضرت عيسيٰ جو رنگ زرد يعني ڦڪو هيو).

احمد = (حمد – ساراهہ) حد کان وڌيڪ ساراهيل (صفت مبالغ) لاثاني. هن برهمانڊ (ڪائنات) جي پيدائش کان اڳ هڪ نوراني ستارو هو. جهن جو نالو هو ”احمد“ اسلام جي پيغمبر صاحب جو ذاتي نالو.

هنومان = جڏهن سري رامچندر جي راوڻ سان لڙائي لڳي هئي، تڏهن ٻولن جي سردار ”هنومان“ کيس مدد ڪئي هئي ۽ لنڪا (سلون) تائين ٻولن کان پل ٻڌائي هوائين. پر فقيرن جو چوڻ آهي تہ هنومان

هڪ مؤڪل يعني غيبي ديوتا آهي. جنهن کي سري رامچندر پنهنجي آتمڪ ٻل ۽ سدي يعني عمل جي روزتي حاضر ڪري انهي معرفت راوڻ جو خانو خراب ڪرايو هو. هن کي مها ٻير (وڏو پهلوان) به ڪري سڏيندا آهن. هنجو منهن باندر جهڙو آهي ۽ بدن ماڻهو جهڙو اٿس. پويان هڪ ڊگهو پڇ به اٿس جنهن سان لنڪا ساڙي هئائين.

سڻياڻ = (سڻيـ - آڻ) سڻيو آڻيندڙ - چڪناهٽ پيدا ڪندڙ - جمائيندڙ - ڏڌ ڇڪو جو کير ۾ وجهي ڏڌ جمائبو آهي.

اهڃاڻ = نيشان.

حسن = خوبي - سونهن - اها چيز جا پاڻ ڏانهن ڪشش ڪري - جمال جو تاثير - پياري لڳندڙ چيز - خدا جو نور.

حسن ۽ جمال

هن مايا جي پيدا ٿيڻ کان اڳ انهيءَ مطلق نور کي جمال جي نالي سان سڏيو ويو آهي. مايا ۾ ظهوري بعد انهيءَ نور جي جلوه ۽ تاثير کي حسن سڏجي ٿو.

هوس = خواهش - آرزو

فراق = (فرق = وڇوٽي) جدائي - وڇوڙو

صُمٌ بُڪمٌ عُميٌ فهم لايرجعون = ٻوڙا، گونگا ۽ انڌا آهن جو وري نه ٻڌندا، نه ڳالهائيندا ۽ نه سڃاڻندا. خدا تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمائي ٿو ته اهي حق (سچ) ٻڌڻ کان ٻوڙا ۽ حق چوڻ کان گونگا ۽ حق ڏسڻ کان انڌا آهن.

پيهر = ڪنڊن جو لوڙهو.

لهر = سنسڪرت ۾ لهير لفظ آهي = موج - چڪر، گهمرو

اُلهي = هيٺ اچي - لهي وڃي.

گهريتڙا = گهر جا مالڪ - گهر وار.

ساجهر = (فجر = ڦٽڻ) باک ڦٽي - صبح سويل.
(فاجر = ڦاٽيندڙ = اونده کي ڦاٽيندڙ پره ڦٽي)

سياڻي = (صبح) صباڻي = سياڻي.

مغربي = (غروب = لهڻ) مغرب = اولهه. اولهه جي طرف جا ماڻهو.

تاريڪ = اونداهي.

ڍير = مال خزانا.

ماڻيڪي = پيرولي.

مٽير = مٽي وارا - عالي دماغ - دانا.

ناسودي = (سود = فائدو) جنهن مان فائدو نه ملي.
عام طرح بي غيرت کي ناسودي چوندا آهن.
جنهن کي ناس پتو نه هجي.

نابود = ناس.

نپٽ = (نه = سواءِ، پٽ ڪپڙو) اگهاڙو - پٺيءَ.
نپٽ سي نابود ڪر = پاڙون سي پٽي ڇڏ.

مڪڙي = ٻيڙي - ٻوڙي. جنهن جي وچ واري
لوهي ڪلي جي مٿان جيڪا ڏنگڙي ڪاٺي
هوندي آهي، ان کي به مڪڙي سڏيندا
آهن. مڪڙي جي اصل معنيٰ آهي ڪٻي،
مڙيل.

بانڪا = (بانڪ = پرواهه) بهادر سورما.
(بي باڪ = بي پرواهه)

فرنگي = (فرنگ = فرئنڪ) يورپ ڏيهه جو ماڻهو.
حسين - ملاح - دريائي چور. باد فرنگ مرض
جي نالو به اتان پيل آهي يعني فرنگن
جي هوا. ايشيا جي ماڻهن ۾ فرنگن جي ميل
جول سبب هڪ خون جي خرابي ۽ ڦرڙين

جو زهريلو مرض پيدا ٿيو، جنهن کي باد فرنگ
ڪري سڏيو ويو.

هند = هندستان جو ملڪ. اصل ۾ **هند** (هندو)
۽ **سند** به پائر هوا، جي پهنجن مالن سان
وچ ايشيا ۾ هت ڪهي آيا هوا. جيڪو
ملڪ جو ٽڪرو **هند** وسايو ان کي هند
سڏين ٿا. جيڪو **سند** وسايو ان کي سنڌ
سڏين ٿا. اوائلي سنڌ جو ملڪ ڪشمير
کان گجرات تائين پکڙيل هو جنهن ۾ پنجاب
جو به پاڱو اچي وڃي ٿو. ويد ۾ سنڌ جي
معنيٰ آهي (سنڌ) = اڪيلي هلڻ - وهڻ
جڏهن ايراني هند ۾ آيا تڏهن کين ساڻورو
ڏسي پهنجي لغت (ڊڪشنري) ۾ هند جي
معنيٰ ڪارو داخل ڪري ويا. عرب ۾
هند نالو گهڻن عورتن کي ڏنل آهي.
اها "هه" مونث جي آهي. اهڙن اڻيڪ
لفظن ۽ نالن جي ميل جول عربي ۽ سنسڪرت
۾ نظر پئي اچي. جهڙي طرح ڪرسنا لفظ
جي معنيٰ عربي ۾ ڪاري چيز جي آهي جو
ڪرشنا = ڪرشن، (شام رنگ) سان ملي

اچي ٿو. انهيءَ ڪري ڪافرن مترن کي عربي
۽ فارسي ۾ ڪرسنا ڪري سڏيندا آهن.
باقي هندو يا هندو جي معنيٰ چور وغيره اهي
هت راڏو معنائون آهن.

فلڪ = پرواهه - غرض.

اڏيشن = نڌڪڻ - بي واهڻ - عاجزن.
جن کي پرچهلو ڪونه هجي.

نقرو = اڇو - سفيد.

ٽالپرن = (ٽالي ٻر - ڏاري وڍيندڙ) هي اصل
بلوچ قوم جا آهن. سندن حڪمراني سنڌ
ملڪ تي گهڻو وقت هلي آهي. بادشاهي
قوم هٿڙ ڪري ڪين مير ڪري پڻ ڪوٺين
ٿا. سندن حڪومت اڃا تائين رياست خيرپور
۾ قائم آهي.

وزير = (وزر - بار) جن جي مٿان بار پيل
هجي - سلطنت جو بار کڻندڙ - منتري.

اسير = قيدي - ورتل - قاڙل - بند.

منڊير = مٽڪ - موڙ - وڏو شملو.

آمين = دعا ۽ آسيس وقت اهو لفظ پويان
چئبو آهي ته ڌڻي قبول ڪري.

عرش = نائون آسمان - سڀ کان مٿيون
مڪان جتي مطلق نور جو مظهر ٿيو ويو
آهي - الله جو تخت گاهه جتي نوراني ڪرسي
پڻ مقرر آهي.

ڪشف = کولڻ - پردو پري ڪرڻ - انهيءَ
اندروني طاقت جو کلڻ جنهن جي وسيلي
ڳجهيون چيزون ڏسجن. صوفين جي چواڻي
ڪشف جملي ٽن قسمن جا آهن.

۱. ڪشف قلوب = قلب (دل) جي خبر پوڻ.
۲. ڪشف قبور = قبر يعني زمين جي اندر
جو ڪجهه آهي ان جي خبر پوڻ.
۳. ڪشف علوم = علم الاهي (غيب) جي
خبر پوڻ.

نوٽ - سچل سرمست انهن ڪشفن کي ننديو آهي.
جي اهي ٻه فن ۽ هنر آهن، جي فقيريءَ ۾ داخل ڪين
آهن. سچ پچ اڄ ڪلهه زمين جو علم يا دل جي خبر
رکڻ جو علم، مغربي دنيا جي اسڪولن ۾ عام جام پيا
سيکارين، ته ڇو ته اهي به فقيري ۾ داخل چئبا ڇا؟
سرمست جو قطع اهو چوڻ آهي ته فقير اهو آهي جو
پاڻ سڃاڻي ۽ پنهنجي موت ۽ زندگي تي قادر رهي.

ڪرامت = (ڪرام - بزرگ) بزرگي - ڪرشمو ڏيکارڻ. جنهن کي انگريزي ۾ (Miracle) سڏين ٿا.

شبها = (شبهہ - شڪ) شڪ - گمان.

يقين = ويساهه - نسچو. فقيري راهه ۾ يقين ٽن قسمن جا آهن.

١. علم اليقين = ڪنهن چيز جي يقيني يعني پڪي طرح ڄاڻ (ڏسو صوفي اصطلاح ع)

٢. عين اليقين = (انياؤ) يقيني طرح ڄاڻ چيز کي اکين سان ڏسڻ.

٣. حق اليقين = (اهر برهر) پاڻ ان ۾ شريڪ ٿي پڪ رکڻ (ڏسو صوفي اصطلاح ح).

يقين جي سمجهڻ لاءِ هيٺيون مثال ڪافي آهي. جيئن ته ڪنهن شخص کي يقيني طرح سڌ آهي ته زهر ماريندڙ چيز آهي. اهو ان لاءِ "علم اليقين" آهي. مگر زهر کي هو پنهنجي اکين سان ڏسڻ، "عين اليقين" (انياؤ) آهي. زهر جي کائڻ سان ان جي تاثير هيٺ اچڻ، "حق اليقين" آهي. گرو نانڪ صاحب به يقين کي ٽن قسمن ۾ ورهايو آهي.

١. سروڻ = ٻڌڻ يعني ٻڌڻ سان يقين ڪرڻ.

٢. منن = محيط = ڏسڻ سان محيط ۾ يقين ڪرڻ.

٣. نديا سن = پاڻ سڃاڻڻ يعني خود پاڻ سڃاڻي يقين ڪرڻ. (ڏسو صوفي اصطلاح ع)

تلوين = رنگا رنگي ڪرڻ - فقيرن جي هڪ منزل جو نالو، جتي گوناگون ۽ حيرت جهڙو نظارو نظر اچي ٿو ۽ طالب جي حالت ۾ ڦير گهير پيدا ٿئي ٿو. انهيءَ منزل تي طالب ڪنهن جاءِ تي نه ٿو رهي سگهي.

تمڪين = عزت - مرتبو - قدر. (ڏسو صوفي اصطلاح ت)

تلقين = تعليم ڏيڻ. گيان ڏيڻ - خدائي وات کان واقف ڪرڻ.

خيال پيو

(معرفت)

سر ڪجهري

معرفت - (عرف = هن ڄاتو) ربي راز جي ڄاڻ.
ڏٺي جي سڃاڻڻ وارو علم. صوفي پاڻ سڃاڻڻ جي ڄاڻ کي معرفت جو علم چوندا.
عارف = ربي راز جو ڄاڻندڙ.

نوٽ

صوفي مت موجب عارف، الله کي ڄاڻي ٿو ۽ عاشق الله کي ڏسي ٿو. ڇاڪاڻ ته عشق ڏسڻ سان ٿي لڳندو آهي.

ڪجهري = (ڏسو صفحه ١٨)

الست ۾ بربڪم قالو بليٰ = الست بربڪم = آيا مان اوهان جو رب نه آهيان؟
قالو بليٰ = روحن چيو "هائو" (قرآن)

نوٽ - جڏهن رب روح پيدا ڪيا، تڏهن کائن پڇيائين ته "الست بربڪم" آيا مان اوهان جو رب نه آهيان؟ "قالو" چيائون "بليٰ" هائو. يعني هائو تون اسان جو رب آهين. انهي ڏينهن کي شاعرن "الست بربڪم" جي پورين لفظ "الست" سان ياد ڪري، روز الست ڪري سڏيو آهي؛ جيئن ڪي روز ميثاق به چوندا. فارسي ۾ بلي (هائو) جو لفظ به انهي بليٰ مان نڪتل آهي. حافظ شيرازي پنهنجو ديوان روز الست جي ذڪر سان شروع ڪيو آهي.

چي - "ڪه عشق آسان نمود اول ولي افتاد مشڪل ها"
اول يعني روز الست وقت اقرار آسان هيو مگر هت اچڻ بعد اهو ياد ڪرڻ يا ان تي هلڻ ڏاڍو مشڪل ٿيو.

حق الحق = نج سچ - پورو سچ - سچ پچ سچ.
عرفت ربي بربي = الله کي الله سان سڃاتم.
(قول الفقرا)
الف احديت وارو = احديت جي اڳيان جو الف اکر آيل آهي يعني هيڪڙائي.
احديت = هيڪڙائي. هت اهو اشارو الله طرف ڏنل آهي ۽ ڇاڪاڻ ته الله جي اڳيان الف اچي ٿو ۽ الله هيڪڙو آهي.

نوٽ - الف جي معنيٰ ننگو به آهي يعني دنيا جو ڪو به وسعو جان تي نه رکڻ ۽ دنيا کي بلڪل تياڳ ڪري نڪرڻ.
بي تي وغيره حرفن کان فقير گهڻو ڪري نفرت ڏيکاريندا آهن يعني اهي حرف دنيا جي وهنوارسان لاڳو سمجهندا آهن.

حقيقت ۾ انهيءَ "الف بي" جي تختي ۾ ڪ وڏو راز رکيل آهي. انهيءَ جو اونهو اسرار ته صدري يعني (سيني ۾) سانديل آهي. پر ظاهر اهڙو پيو ڏسجي ته اهو ئي علم جو مسلو به صوفين جي جفر ۾ داخل آهي. "الف بي" جا اهي ٽيهه اکر مهيني جي ٽيهن ڏينهن جي مقابل لکيل آهن. لام ڏنگو (لا) ۽ الف همزه (ء) دوباره اچڻ سبب خارج آهن. يعني اهي آواز اڳئي موجود آهن. اهڙي طرح چنڊ جون پويون ۲ تاريخون پڻ خارج آهن جو چنڊ ڏسڻ ۾ ڪونه ايندو آهي. تهن ڪري الف بي جا ۲۸ حرف مهيني جي ۲۸ تاريخن جي مقابل آهن تا؛ جن کي جفر وارا چنڊ سان ضرابي تاثير موجب انهن مان ۷ سيار تا ڳهن ٿا. (۷ × ۴ = ۲۸) يعني هر هڪ مهيني ۾ چار هفتا ۽ هر هڪ هفتي ۾ ۷ ڏينهن رکي ۲۸ جو جفر پورو ڪيو اٿن. اهي آهي ۷ سيارا آهن جن کي هندو گرهه، انگريز پلينيٽ (Planets) ۽ مسلمان سيار ڪري ڪوٺين ٿا؛ جن جو مفصل ذڪر وجود جي توصل سان صفحه ۱۴۷-۱۴۸ ۾ آيل آهي. اهڙي طرح قرآن شريف جا پڻ ۳۰ پارا جن کي سيپارا چون ٿا، سي ٽيهن حرفن ۽ ٽيهن

ڏيهن پرماڻي آهن. جهن جو مطلب قرآن شريف جي * مقطعات جي حرفن ۾ موجود آهي مگر عام فهم انهن جي معنيٰ کي پهچي نٿو سگهي. حقيقت ۾ انهن جا ڄاڻندڙ فقير آهن. اهي مقطعات جا حرف انهيءَ "الف بي" جي تختي مان چونڊيل آهن.

شرح ملا = نالو هڪ نحو (گرامر) جي ڪتاب جو؛ جهن جو مصنف (رچيندڙ) ملا جامي صاحب آهي. تهن ڪري انهيءَ ڪتاب کي (شرح ملا) يعني ملا جامي جي شرح ڪري ڪوٺيندا آهن.

ملا = تعلقدار - علم سان پريل.

ڪنز قدوري ڪافيا = (ڏسو صفحه ۲۸۱)

ڪنب = پٺي

الله هوءَ = (الاهو) ال = هميشه عربي ۾ اسمن اڳيان آڻيندا آهن. جهن کي انگريزي ۾ (The) چون ٿا. لا = ڪجهه به نه (نفي) هو (اثبات) ثابت آهي. الله جي شد جو اهو مطلب آهي ته لفظ ۾ ٻه لام آيل آهن. صوفي انسان جي سيني جي پيٽ "هو" سان ڏيندا آهن. جيئن "هر" جي ورچڻ ليڪ لنگهي هنڪي ٻه ڀاڱا ٿي ڪري؛ تيئن انسان جي

منهن جي وچان نڪ جي ليڪ سنڌس منهن کي "هه" واڪر ۾ ڳڻ ۾ وڌائي ٿي.

يقين = ويساهه - اها چيز جا زائل نه ٿي. (غياث) (ڏسو صوفي اصطلاح - ي)

تصور = (صور) خيال سان ڏسڻ. ڌيان ۾ رکڻ.
غازي = غزا ڪندڙ - پهلوان - لڙندڙ.
غزا = وطن جي بچاءَ لاءِ لڙائي.
جهاد = مذهب جي بچائڻ جي جنگ.
غذا = خوراڪ.

شهادت (شاهد - ڏسندڙ) الله جو مشاهدو. الله سان ملاقات - جيڪو شخص الله جي وات ۾ مارجي ٿو ان کي شهيد چون ٿا. ڇاڪاڻ ته اهڙي موت بعد هنکي الله جو مشاهدو ٿئي ٿو.

---

* مقطعات - اُهي الف بي جا اکر آهن، جي قرآن شريف جي سورتن جي شروع ۾ آيل آهن. جهڙوڪ (الم الر طها وغيره) گهڻو ڪري عالم انهن جي معني کان انڪاري آهن. جيڪڏهن ڪن معني ڪڍي ڪئي به آهي ته اُها اختلافي آهي.

لا = (صفحه ٢٦٤)

من عرف نفسه عرف ربه = جنهن پاڻ کي سڃاتو تنهن رب کي سڃاتو (ڏسو صفحه ٧١)

نوٽ - اهو پانهنجو وارو خيال (ته مان بندو آهيان) جيستائين تهنجي دل مان دور نه ٿيندو تيستائين تون پاڻ سڃاڻي نه سگهندين. اهو وهم لاهه ته توکي پنهنجي اصليت معلوم ٿي ته مان اصل ڪير آهيان.

خيال = اها چيز جا زمان ۽ مڪان کان آزاد آهي.
ڌرم = پرماتما جي ذات جي اصليت ۽ خصوصيت کي ڌرم چئجي ٿو يعني جا خصوصيت ۽ اصليت ان جي ذات ۾ موجود آهي ان کي چئجي ان جو ڌرم آهي. مثلا پاڻي جو ڌرم آلاڻ آهي. يعني پاڻي جي خصوصيت آلاڻ آهي. باهه جو ڌرم جلائڻ آهي وغيره. ٢. (ڊيوٽي - فرض) ٣. مقرر ٿيل چيز ٤. جنهن شئي تي دارومدار رهي.

رام = فرمانبردار - سري رامچندر راجا دسرت جو فرزند. هت اشارو خدا جي طرف آهي.
رحيم = رحم وارو دياوان خدا جي صفت.

نوٽ - رحيم ۽ رحم آهي مگر اهو ڪنهن تي هو
ڪري يا نه ڪري. رحم ڪرڻ واري حالت ۾ هلڪي
راحم سڏجي ٿو. رحيم خاص مومن لاءِ آهي.
رحمان = رحم وارو (رحمان جو رحم ساري جهان
لاءِ عام آهي پڻ يڪسان ۽ هردم آهي.)

گبر = آتش پرست قوم - زورسٽر پيغمبر (زردشت)
جي قوم.
نسارو = حضرت عيسيٰ جي امت (ڪرستان)
خلق الانسان عليٰ صورت يا خلق الله آدم
عليٰ صورته = الله آدم کي پنهنجي صورت
تي پيدا ڪيو آهي. (حديث)
خمر = شراب.
خمار شراب جو نشو - مستي.
ازلي منڍ - روحن جي پيدا ٿيڻ وارو ڏينهن
ابد = شروع - روحن ۽ مايا جي شروعات
وارو ڏينهن يا وقت.
انا احمد بلا ميمي = مان احمد آهيان سواءِ
ميم جي، يعني احد (خدا) (قول حضرت محمد صلعم)
انا عرب بلا عينا = مان عرب آهيان سواءِ

ع جي يعني (رب) (قول حضرت محمد صلعم)
نوٽ - ٻوئي حديث، شريعت وارا صحيح نٿا
مڃين مگر فقير ان جا قائل آهن.
موتو قبل انت موتو = مرڻ کان اڳي مر.
(قول الفقرا)

(مطلب)

١. پنهنجون سڀ خواهشون ۽ هوسون ماري ڇڏڻ.
٢. جيري هي دنيا تياڳي دنيا جي سڀني چيزن کان الڳ
رهه ته گويا تون جيري دنيا مان مري نڪتين.
٣. دم کي ديهي کان جدا ڪري وري منجهس آڻڻ.
٤. وجودي وهم وساري رڳو هڪ دم کي قائم رکڻ.

سڪ رمز وجود وڃاوڻ دي
نهين حاجت پڙهڻ پڙهاوڻ دي
(بيدل)

نوٽ

جيئڻ ۾ مرجيءَ تون = جي به ساڳي معنيٰ آهي.
زندگي جي وقت ۾ مري وري جيئرو ٿي. يعني
اهو نسخو سگهر کان سڪ جهن جي وسيلي تون هن ديهي
مان دم ٻاهر ڪڍي وچ وري اچي انهيءَ جوءِ ۾
واسو وٺ. جڏهن اها پرئڪٽس موت ۽ زندگي تي
قادر ٿيڻ جي ڪندين تڏهن فقير سڏبين.

ذات = اصليت - نور الاهي - پرماتما جي جوت.

صفات = ان مٽي ڪوش = جو ڪجهه هن برهمانڊ ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو - اها شڪتي جنهن جو پاڇو پوي. هتي اشارو انسان جي سرير طرف آهي.

حقيقت (حق = سچ) سچائي.

طريقت (طريقه = رستو) الله ڏانهن نيندڙ رستو.

معرفت (عرف = سڃاڻو) الله جي ڄاڻ - گيان مارگ.

چولي = چوليءَ ۾ = بوتي ۾ - سرير ۾.

ونفخت فيه من روحي = ۽ ڦوڪيم آدم ۾ پنهنجو روح (قرآن)

دع نفسک = پاڻ ڇڏ = خود ذات ٿي وڃ. هن صفات (ان مٽي ڪوش) کي وڃان ڪري ڇڏ.

"دع نفسک تعاليٰ ربشنو

اي براه وز گوش پنبه برار" (عطار)

هستي = (هست = آهي) مالڪ - اهنڪار - هٺ.

ڪيف = خمار - نشو.

حسن = عام خوبي جو نالو - صورت جي خوبي.

(١) (ست ١٥)

خدا جو حڪم بد ۽ پاڪي هٿن ٻنهي کان آجو ڪر

اها چيز جا پاڻ ڏانهن ڇڪي. مايا ۾ سمايل نور.

نوٽ - حسن فاني آهي.

جمال = خاص خوبي - صورت ۽ سيرت جي خوبي - نور اعظم جو جلوه - پرماتما جي جوت.

نوٽ

اجان مايا پيدا ڪانه ٿي هوئي، ان کان اڳ جو نورئي نور هو انهيءَ نور اعظم جي جلوه کي جمال چون ٿا - مايا ۾ سمائڻ بعد ان کي حسن چون ٿا. تهن ڪري حسن فاني ۽ جمال باقي آهي.

ثواب = پن

صواب = سچ - پختگي.

فروعون مصر جي بادشاه جو نالو، جنهن خدائي دم هنيو هو.

منصور = هڪ وڏو صوفي ٿي گذريو آهي. ايران جي شهر بيضا ۾ ڄائو هو. هن پڻ خدائي دم هنيو آهي.

فروعوني...... داميون = سچل سرمست ٿو چوي ته خدائي دم ته فرعون به هنيو ۽ منصور به هنيو، پر سچو ڪهڙو ڪوڙو ڪهڙو؟ سچو دم

سچ پچ منصوري آهي، جو جڏهن پنهنجو هي صفاتي بوتو وڃائي وجهي ذات ۾ بيٺو آهي تڏهن منجهانس اهو انا الحق (مان خدا) جو آواز نڪرندو رهيو آهي. موت جي آزمائش تائين هو سچ تي قائم رهيو آهي ۽ پنهنجا عجائبات ڏيکاريندو رهيو آهي. فرعون جي دعوا غلط ثابت ٿي، جو هو آخر پڇتاءُ جي موت مئو آهي ۽ ڪنهن به آزمائش ۾ پورو ڪونه بيٺو.

مخدومي = (مخدوم = مالڪ) مالڪي.

صريح = صفا - پورو.

گويائي = (گفتن - چوڻ) گفتگو.

وبي ينطق وبي يبصر = مون سان ئي ڳالهائي يعني آءٌ ئي ڳالهايان ۽ ڏسان.

نوٽ - سالڪ هڪڙي اهڙي درجي ۾ اچي ٿو جهن ۾ هو نڪي ڳالهائي ٿو ۽ نه هو ڏسي ٿو. بلڪ اُها حق جي ذات ئي ڳالهائي ۽ ڏسي مگر پاڻ گم آهي.

”منصور کي پرده مين خدا بول رها هي،
خود راز انا الحق وهي کول رها هي،“

ڪل شئي ناطق بالحق = جيڪا چيز ڳالهائي سا اُهو الله آهي.

الانسان سري انا سره = انسان منهنجو ڳجهه آهي. آءٌ انسان جو ڳجهه آهيان. (حديث قدسي)

خدائي = خدا وارو - اهو سچل سرمست جو منهن ۾ تخلص پڻ هيو جو آشڪار بدران شعر ۾ ڪم آڻيندو هو.

ڪُفر = خدا جي نعمتن جي ناشڪري.

ڪافر = ناشڪر - ٻج لڪائيندڙ - خدا جو منڪر.

مومن = (ايمن = سلامت) سلامتي ۾ آيل. ايمان وارو.

ڪل شئي هو الله = سڀڪا شي الله آهي ۽ نه ٻيو.

ليس في جبتي ماسوا الله = منهنجي جبي (پوش) ۾ الله کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه آهي.
(جنيد)

هيچ = ڪجهه به نه

الستي = شروع وارو خدائي.

نوٽ - جڏهن خدا روح پيدا ڪيا تڏهن آواز آين ته ”الست بربڪم“ (تحقيق مان اوهان جو رب نه آهيان.)

حديث قدسي (سٽ ۴)

روحن وراڻي ڏني ٻلي (هائو) يعني تحقيق تون امان جو رب آهين. فقير چون ٿا ته جن روحن اهو جواب ڏنو آهي انهن جو عشق پنهنجي رب سان هت به سچو آهي. جن کان جواب ڪرڻ اجهو ڏن کي هت به اهاڻات ڪانه رهي. تهن ڪري فقير صاحب انهيءَ "الست" واري لفظ کي استعمال ڪري ان طرف اشارو ڏنو آهي.

ڪل شيءِ يرجع الى اصله = هر ڪا چيز پنهنجي اصل ڏانهه رجوع ڪري ٿي.

لامقصود في الدارين الاهو = سواءِ "هو" (الله هو) جي ٻنهي جهانن ۾ ٻيو ڪو انهيءَ جو مقصد ڪونهي.

ســو = وار.

عين = نج.

عين = اکر.

سِر = ڳجهه.

سر = مٿو.

والله = قسم الله جو (اها واو قسميه آهي)

درويشي = درويش = در = ٻيو (دروازو)

ويش = ويختن = ٽنگڻ يعني جيڪو سوال

ڪندڙ (سائل) هجي. ڪن لغتن لکيو آهي ته دُر = موتين جو پٽلو يا جواهر ۽ ويش = وانگر يعني جواهر جهڙو. ڪن عالمن لکيو آهي ته فارسي ۾ "دَر" جي معنيٰ آهي "وچ" تهن ڪري درويش جي معنيٰ آهي وچ وهڻ وارو يعني هرجا عزت لهڻ وارو. درويشي معنيٰ فقيري.

بدڪيشي = (بدڪيش = بدمذهب) ناپاڪي، ڪڌ رمي.

دلريشي (ريش = ڦٽ) قتيل دل وارا.

هو = اثبات.

نوٽ:- انسان جي دم جو اوچتو آواز به "هو" آهي اهو تڏهن صاف معلوم ٿئي ٿو جڏهن انسان ڏڌو ساهه کڻي ٿو.

هويدا = پيدا — ظاهر.

مان ... ڏيوالو = متان اهنڪار هٿ ڪرين ۽ پوءِ تو ۾ ڪا به برڪت يا طاقت نه رهي بلڪ تهنجو اندر خالي کوکي جو کوکو نه رهجي وڃي.

ٿلافي = خوشامد.

صوفي صافي = اهي صوفي جن ۾ خدائي اخلاق

پاتا وڃن (ڏسو صفحو ٢٧)

ڇهه لطيفا = انهن کي شش لطائف يا لطائف ستهه يا اطوار ستهه به ڪري سڏيندا آهن.

(ڏسو صفحو ١٣٨)

دم بند ڪرڻ = دم مٿي چاڙهڻ - پراڻايام

حبس دم ڪرڻ.

فروعي = معمولي - مختصر.

مشائخ = (واحد شيخ = وڏو) وڏا.

ملا = پڙهيل - تمتار - علم سان پڙهيل.

معلم = علم وارو ماستر. ماستر لفظ خود عربي آهي. اصل لفظ آهي "مسطر" جو سطر (سٽ) مان نڪتل آهي. جنهن جي معنيٰ آهي سٽ سٽيندڙ (ضابطو رکندڙ) پوءِ مسطر مان ڦري ٿيو آهي ماستر.

زهد = عبادت.

تقوا = پرهيزگاري.

طاعت = بندگي.

عشق = (ڏسو صفحو ٢٧٩)

روز ازل = روحن جي پيدائش وارو ڏينهن.

مشائخي = (شيخ = وڏو) وڏائي - فخر.

بر = ٿوڪ

فراخي = (فراخ = ڪشادو) ڪشادگي.

سوز = (سوختن = سوز = سڙڻ) ساڙو - جل.

گداز = (گداختن = گدار = ڳرڻ) ڳاراڻو.

طباخي = بورچي - نانوائي - پيتر (گهڻ کائو)

چور طباخي = چور پيتر.

ريتي = ميٽي.

دائرا = نقش - تعويز - رڪياڻن - حدون.

دعوت = دعوت جو ڪ علم آهي جنهن جي وسيلي روحن (آتمائن) کي حاضر ڪرائبو آهي.

معدومي = (عدم = ناپيدا = ڪم) نيستي - ناپيدا فقيري - نه هجڻ - نيستي — مفلسي.

ارض = زمين.

سما = آسمان.

آمد رفت = اچ وڃ - عروج نزول - دمن (سوانس) جو لاهڻ چاڙهڻ - پراڻايام.

لامڪان = (نه جاءِ وارو) جنهن جي ڪا خاص مقرر جاءِ نه هجي - هرجا.

نوٽ

الله هرجا موجود آهي تهن ڪري سندس

گداختن = گداز (سٽ ٣)

ڪابہ جاءِ مقرر ڪانہ آهي جنهن جي بندش ڪيس وڃجي. انهي ڪري ڇڇجي ٿو تہ هنجو هڪ مڪان نہ آهي بلڪ هنکي مڪان ئي ڪونهي. هو جتي ڪٿي موجود آهي.

دم حبس ڪرڻ = پراڻ يام ڪرڻ.

بخاري = بخاري ملڪ جو.

نوٽ - سيدن جو بنياد اول بخاري کان هت آيو آهي تهن ڪري بخاري سيد مشهور آهن.

لطيفا = (ڏسو صفحہ ١٤٨)

عالم = جهان - سنسار.

عالِم = علم وارو - ڄاڻ وارو.

ولي = دوست - الله جو دوست. (جمع=اولياءَ)

ڪوريل = سرخ رنگ - خماري.

ڪر = ڪنارو - پڙ.

گوبند = ڌڻي جي طرف اشارو آهي.

منبر = مسجد ۾ بانگ ڏيڻ جو منارو.

قلندر = بي پرواہ فقير - بي باڪ - دنيا کان تياڳي (تارڪ) جلالي فقير - خانہ بدوش - جذبي ۽ مستي وارو.

نوٽ - سيوهڻ جي لعل شهباز کي قلندري خطاب مليل آهي سندس اصل نالو عثمان مروندي آهي.

قاضي = قضا ڪندڙ - فيصلو نبيريندڙ.

مفتي = فتويٰ ڏيندڙ.

نوٽ - مفتي تي قاضي کي فتوائون گهرلي بدالڻ جي بيوتي آهي. جن جي آڌار تي قاضي فيصلا نبيريندو رهندو آهي. جهڙ اڄ ڪالهہ مئجسترٽ ۽ سرشتيدار.

لطيفا = (ڏسو صفحہ ١٤٨)

ڪشف = (ڏسو صفحہ ٢٥٠)

قلوب = (واحد قلب) دل - ڦرندڙ چيز.

قبور = (واحد قبر) تربت.

نقش = تعويذ - رکياؤن.

ڪيميا = سون ٺاهڻ جو هنر.

سيميا = چاندي ٺاهڻ جو هنر.

"ڪيميا و سيميا و ريميا
ڪس نہ داند جز بذات اوليا"

خوءِ = اصل معنيٰ مزاج - طبع - هت ظاهري شڪل.

حفظ = ياد. (حافظ = ياد ڪندڙ)

سمان = عزت وارا.
ڪراڻا = ٻهتان.
ڪعبو = بيت الله (الله جو گهر) پهلو دار مڪان.
مڪي شريف ۾ ڪڙي پٿر جي چوديواري
آهي. جا حضرت ابراهيم مصري پٿرن سان تيار
ڪرائي هئي. حضرت محمد (صلعم) بہ انهيءَ
ساڳي جاءِ کي دائمي پاڪ جاءِ سمجهي تسليم
ڪيو ۽ انهيءَ جاءِ کي حج جو مرڪز مقرر ڪيو.
ڪعبي جي جاءِ اتر کان ڏکڻ تاءِ ۴ ڪيوبڪ
فٽ آهي ۽ اوڀر کان اولهه تاءِ ٣ ڪيوبڪ
فٽ آهي. سندس اوچائي ٢٧ ڪيوبڪ فٽ
آهي. در ۴ فٽ اڏسر. ڪعبي جي ٻي معنيٰ
"مٽي ٿيل" بہ آهي.
قبلو = طرف - عبادت جو طرف - ڪعبي جو طرف.
ڪعبي واري = حج واري.
مسائل = (واحد مسئلو) سوال - عقلي نقلي
مقدمان - قانوني سوال.
مصلا = (واحد مصلو) عبادت جو وڇاڻو - ڪپڙو.
اها چيز جنهن تي نماز پڙهي وڃي - جاءِ نماز.
ڦڪ = ڇڪو - ڊڪ.

نابودي = نيستي - نهائي - فنائي.
ڪالي = ڪوڙ بدوڙ - بدمعاشي.
ڪالي شراب وارو.
عشق = (ڏسو صفحو ٢٧٩)
ڪاڦ = جهل - سخت.
استاد ازل = الله تعاليٰ - پرماتما.
ماڻ ۾ رهندين = هن سان هلندي - خودي
۾ هوندين.
ورد = هر روز جو ڪم - مقرر ڪيل عبادت جا
فرضي ذاهي دورائڻ.
وظائف (واحد وظيفو) مقرر ڪيل چيز - مقرر
ڪيل عبادت جا فرض نہ آهي.
عبادت (عبد - بندو) بندگي.
دعواتي = روحن ۽ آتمائن کي گهرائڻ جو علم
رجعاتي = (رجعت = رجوع ٿيڻ) خلق کي
پاڻ ڏانهن رجوع ڪرڻ وارا.
ڪراماتي = ڪرامت هلائڻ وارا.
عشق واري اثباتي = عشق کي ثابت ڪرڻ.
حنبل = اسلام ۾ ۴ امام (اڳواڻ) ليکيا وڃن

ٿا جن اسلام جا مذهبي ڪتاب لکيا آهن ۽ قرآن شريف ۽ حديث شريف وغيره جون شرحون لکيون آهن. اهي چارئي امام اسلام جي سند آهن. امام حنبل صاحب انهن مان هڪڙو آهي.

٢. امام اعظم صاحب عرف (انعمان)
٣. امام شافعي صاحب.
٤. امام مالڪ صاحب.

طفوليت = (طفل = ٻار) ٻارڪپڻ

انا احمد بلا ميمي = مان احمد آهيان سواء ميم جي يعني (احد = خدا)

فردا = سڀاڻي.

گهت گهت = گهٽي گهٽي.

خيال ٽيون
(عشق مجاز)

سر پيروي

مجاز = راه - لنگهي وڃڻ جي جاء - لنگهه غير حقيقت - عشق مجازي - ظاهري صورت جو عشق.

المجاز قنطرة الحقيقت
مجاز حقيقت جي پل آهي.

غماز = غمزه ڪرڻ - طعنو هڻڻ - اکين جو اشارو ڏيڻ - سخن چين.
(اصل غماز اسم فاعل آهي.)

الميلن = لاڏلن - پيارن - محبوبن.

نخوت = فخر سان گڏيل ناز - وڏائي - لاغرضي

قوس قزح = (قوس = ڪمان، قزح = قزحه = ٻڌائيندڙ)
رنگارنگي ڪمان - ڏکي ڪمان - قزح فرشتي جو نالو آهي جو بادلن جو منتظم آهي. هندي ۾ نالو مينگهه انس. قوس قزح

ڪي سنڌي ۾ ابجلت ڪري ڪوٺيندا آهن.

ابرو = (آب - رو) ڀرئون.

ڪمان = (اهو لفظ اصل فارسي ۾ خمان آهي) خم ڪريت واري - ڪبي - مڙيل - سينگ ۱.

سيگه = (اهو لفظ آهي شرنگه) ڏنگي ٽيل - ڪمان.

الامان = پناه = توبه.

پيڪان = (واحد - پيڪ = چيڪب) تير جي نوڪ. هت پنبڙين سان مشابهت آهي.

ڪشش = (ڪشيدن = ڇڪڻ) ڇڪيل.

ڪجاڪج = ڏنگا - ورو ڪڙ - پيچدار.

محراب = مسجد ۾ امام جي سجدي واري جاءِ جا مرغول شڪل يعني ڪمان وانگر گولائي سان هوندي آهي.

ڏنگا ونگا = وڪڙن وارا - پيچدار - کهنڀي دار.

مصحف = (صفحن وارو) ڪتاب - پستڪ - هت خاص قران شريف طرف اشارو آهي.

اعراب = زير، زبر ۽ پيش وغيره حرڪات کي اعراب چوندا آهن.

سيپارا = قران شريف جا ۳۰ ڀاڱا (سي ٽيهه، پارا = ڀاڱا)

باب = دروازا - ڪتاب جا فصل.

(سست ۴)

بره جا باب = عشق جا داستان.

نوٽ - هن بيت ۾ شاعر معشوق جي پيشاني تي پڪڙيل پيچدار وارن جي وار جو تعريف ڪئي آهي. جن جي پيٺ مسجد جي محراب سان، جو مرغول (ڪمان) جي صورت آهي، هڪ عجيب پيرائي ۾ ڪمل آهي. قران شريف جي اعرابن سان پيٺيندي شاعر محبوب جي زلفن جي لڙهن کي سيپارن جي سٽن سان تشبيهه ڏئي شعر جي عجيب جدت ڏا ٻس ڪئي آهي. ڇاڪاڻ ته جهڙا قران شريف جا حرف ڪارا جهڙا محبوب جا وار ڪارا آهن. تعجب ته اهو آهي جو انهن وارن جي تعريف ڪرڻ ۽ قران شريف جي پڙهڻ جو ثواب هڪ جيترو ڪري ليکيو اٿس.

چٽڪ = چٽڪو - اڪر چنب - چالاڪي.

اٽڪ = بندش - رڪاوٽ - آڙ.

اٽڪ جي اٽڪ = اٽڪ درياءَ جي آڙ (جهل)

نوٽ - هعي معنيٰ آهي ته جهن جهڙ ماشقن کي محبوب سان ملڻ ۾ اٽڪ ٽي وڏي سا به هو ٽپي پار پيا. اهو اشارو هن مايا جي بندش طرف آهي جهن ۾ هي وجود (سرير) براجي ويو. جهن جي وسارڻ سان

انسان پاڻ سڃاڻي ٿو. جڏهن پاڻ سڃاتو تڏهن پنهنجي رب کي ڄاتو. اهڙن عاشقن کي هي مايا جو مهراڻ اُڪاڻي نٿو سگهي.

سٽڪ = سٽڪو - ڦڪو.
ٻڪو ڪري ٻڪ = ڏوڪاري - ڏوڪي.
ڇپيلن = معشوقن سهڻن - نازنينن.
جهٽڪ = جهٽ - سٽ - لامارو.
ڇلا = گول - کهنڊي دار - پيچ دار.
مُو = وار.
مکيڙيا = پڪڙيا (ڪيڙڻ - ڇڙ وڪڙ ڪرڻ)
نيم شبي مهتاب = اڌ رات جو چنڊ.
مشعلا = (شعلہ=لاٽ) شمع - روشن ڏيا.
تاريڪي = انڌيري.
تيجارا = تيج وارا - روشن.
اجهلا = جهل ۽ نہ اچڻ وارا - اڻ ٽر - بي ڊپا.
سنبل = گل جو قسم - شاعر انهيءَ گل کي وارن سان ڀيٽيندا آهن. هو رنگ جو ڳوڙهو ڳاڙهو ڪاريءَ جهلڪ تي ٿيندو آهي.
واسينگ = هڪ وڏو زهريلو نانگ آهي جنهن جي

متي ۽ مٿ ٿئي ٿي. شاعر معشوق جي وارن سان ڀيٽيندا آهن جو اُهي ۽ اهڙا عاشق جي دل کي ڏنگين جهڙا واسينگ نانگ، پر پريان اهڙا پيا نظر اچن جڻڪ نانگ ڪر ڪڍيو وڪڙ هڻيو ويٺا آهن.

ولا = وڪڙ.
وره = برهه - عشق.
ملا = پڙهيل - تمتار - علم سان ڀرپور.
نوٽ:- صوفي اصطلاح موجب الله جي عشقَ جو مذڪر.
ڪلا = ڪليءَ - ڪل - سڀ.
رحل = ڪاٺ جي ننڍي گهوڙي جنهن تي مسلمان قرآن شريف رکي پڙهندا آهن.
واصل...... ليلا = دنيا جا جملي حساب ڪتاب وڍي سيڙهي رکين.
للا = مائٽاڻي.
مسئلا = (مسئلہ) سوال - قانوني سوال - مذهبي قانون.
مصلا (واحد مصلہ) نماز جي جاءِ - عبادت گاهه. نماز جو اوڇڻ.
گولاڙا = پانها.
ڏوڙها = گنجا - هي اشارو ملن ڏانهن آهي جو هو

همیشه مٿو ڪوڙائيندا آهن.

ڏڪر ڏلا = جاهل - اڻ ڄاڻ - عشق کان غير واقف.

نوٽ - اهـا فقير صاحب قاضي صاحب کي گويا آسيس (دعا) ڪئي آهي ته خدا ڪندو ته توکي به عشق لڳندو. ڄاڪاڻ ته فقير صاحب جـي خيال ۾ عشق جهڙي ٻي معتبر ۽ نيڪ چيز ڪان هوندي.

ٻلي = وس - هٿ - اختيار.

ٻَلي = هائو - اثر - اعليٰ - واهه واهه.

نوٽ - شعر جي قاعدي موجب ٻلي ۽ ٻلي تجنيس آهي.

روب = دهشت - حشمت - تاب.

روي = سج.

چڪن = عاشق.

چمان = ناز نخرا.

سما = وقت - ويلو.

راشي = سادي.

خاشي = خاصي - چڱي (خاص)

فهمي فهمائشي - فهم واري - خيـال واري. سوچ سمجهه واري.

قرائي حاشي = قران شريف جي ورقن جي

ڪوري چٽيل ڪناري.

اڳين وقتن ۾ اهم ماڻهو قلمي قران شريف لکائي ان جي حاشي تي قسمين قسمين گلڪاري، جڙاءَ ۽ طلائي ڪم ڪرائيندا هوا.

ڪاشي = هندستان جي اوڀر طرف هڪ شهر آهي جتي هندو تيرٿ ڪرڻ ويندا آهن.

منزلـون = (نزل = هيٺ لٿو) اها جـاءِ جتي گهوڙي يا اُٺ يا ٻي سواري تان لهي آرام ڪجي - آرام گاهه - ويهڪ جي جاءِ. لهڻ جي جاءِ.

نازل = هيٺ لهڻ.

زقوم = ٿوهر - ٿوهر جي ڪير ۾ زهريلو مادو ٿئي. تهن ڪري زقوم زهر جي بدران ڪم ايندو آهي. قران شريف ۾ زقوم دوزخين جي خـوراڪ ڄاڻي وئي آهي.

هلاهل = هڪ زهردار ٻوٽو آهي جو چين ملڪ ۾ پيدا ٿئي ٿو - هي لفظ قاتل زهـر جـي بدران ڪم ايندو آهي.

هجوم = ميڙ.

رسوم = (واحد رسم) رواج.

ساقي = شراب ورهائيندڙ - معشوق - مرشد.

صراحي = گهگهي - شراب جي بلوري ننڍي گهگهي (مرشد جو فيض)

بقا = (ڏسو صفحه ٢٧٧)

فاني = (ڏسو صفحه ٢٧٦)

فراقي = (فراق = فرق = جدائي) وڇڙيل.

ساقي .... ڏيان = اي ساقي (سگهڙ) مونکي بچيل اوبر (خيال جي طاقت) عطا ڪر ته مان اها ڀي تنهنجي عشق ۾ دائم قائم رهان.

ميثاق = واعدو - مضبوطي - دستاويز.

روزميثاق = ميثاق وارو اهو ڏينهن آهي جهن ڏينهن روحن رب سان واعدو ڪيو هو ته تون اسان جو رب آهين. (ڏسو صفحه الست بربڪم قالو بلى)

لا ۾ موجودات = "لا موجود الا الله" (الله ري ٻيو ڪجهه به موجود ڪونهي) انهي ڪري صوفين جو سلام به "حق موجود" آهي يعني الله کانسواءِ ٻيو ڪجهه به موجود ڪونهي.

مينا = شراب جو شيشو.

صفحه ٣١٩ (سٽ ١٥)

واحد = هڪڙوئي - اڪيلو ذات ۾ (ڏسو صفحه ٢٩٠)

احد = هڪڙو - اڪيلو صفات ۾ (ڏسو صفحه ٢٩٠)

احمد = (ڏسو صفحه ٦٦٨)

وحي = آڪاس، واڻي = آسماني آواز. الله جي طرفان موڪليل پيغام، جو حضرت جبرائيل فرشتي جي معرفت پيغمبرن ۽ اوتارن تي نازل ٿيندو آهي.

نوٽ - وحي ۽ پيغمبرن (اڪمل اوتارن) تي نازل ٿيندو آهي.

الهام = من واڻي - من جو آواز - اندر جو آواز.

نوٽ - الهام ولي، مجذوب، رشي منين تي نازل ٿئي ٿو.

مصحف = (صفحن وارو) ڪتاب - پستڪ. هتي خاص قرآن شريف طرف اشارو آهي.

مڌ = مدرا - شراب.

حسبي = تسبيح ڦيرائڻ - شمار ڪرڻ - ڪافي. ڏاڻي جو ذڪر ڪرڻ.

زاهد = (زهد = پرهيزگاري) پرهيزگار

تسبي = تسبيح - مالها.

صفحه ٣٣٧ (هي متين صفحه جي پل آهي)

ڪسبي = ڪسب وارو- ڏنڌي وارو- پيشي وارو.

نوٽ

اي پرهيزگار ملا جيڪڏهن تون حبيب جو حسن ڏسڻ يعني ڏٺي جو ديدار ڪرين ته هوند تون اها تسبيح [مالها] ڇڏي اينءَ پيو چوين ته بس بس هي ڪافي آهي موڪي پيو نه گهرجي.

قطرا آب عرق = پگهر جا ڦڙا.

داڻا = پگهر جا ڦڙا.

درڪ = دخل.

ڪنڍي = ڪنڍا- ڪنڍيون- وڪڙ سان- پيچدار.

ماڻڪ = ماڻڪيون (اک جي ڌاري جو وچون روشن چڪر)

محرابي...... پارا = پرين جي پيشاني تي ڇلا ڇلا
کهنڊي دار وار اهڙي ته ڪمان وانگر
گولائي سان ٿهيل آهن جهڙو گويا مسجد
جي محراب جو مرغول.

حبشي = شيدي- ڪارو.

نوٽ

اهو اشارو ڪاري خال يا تر طرف آهي، جو ڪن حسينن جي رخسار تي ٿيندو آهي. جهن کي شاعر ڏاڍو پسند ڪندا آهن. ڪن شاعرن انهيءَ خال (تر) کي ڪارائط

جي خصوصيت يا عاشق کي زخمي ڪرڻ جي خاصيت سبب "ڪافر" به ڪري ڪوٺيو آهي.

وشي = ولي الله- مهذب- خدا وارو.

آيتون = (واحد- آيت) نيشان- قران شريف جا فقرا.

مطالع = اڀياس.

قاري = پڙهندڙ- مٺي آواز سان پڙهندڙ. هتي قرآن شريف جي قابل پڙهندڙ طرف اشارو آهي.

خاصو...... دم سان = اي طالب هي پنهنجو عمدو خيال هميشه دم (سوانس) سان پيو ڪرڻ يعني الله جو نالو هميشه پيو دم ۽ خيال سان وٺ.

وحديت جو وصال = هيڪڙائي ۾ فنا (الء) ٿيڻ.

پانڌ وڙيا = پنڌ ڪندڙ- [خدا جي طرف] حق جو طالب.

انا الحق = مان سچ- مان خدا- اهر بر هر.

عبد الحق = سچل سرمست جو مرشد جو سندس چاچو به هيو. سندس تربت دران ۾ آهي.

قران ۾ دوازن (سنه ٨ ۾ ١٦)

عبارت = [عبر = پار لنگهڻ] پهچ جو نشان پتو.
مان هون = مونکان.
تهن کي آنديون آيون = جهن محبوب جي طرف جو خط واچيو تهن کي اکن اکيان انڌاري آئي يعني غم ۾ پهچي ويو يا هوش کان نڪري ويو.
عريضو = [عرض = اڳيان رکڻ - پيش ڪرڻ] خط.
گوندر = غم.
ڪتابت = لکپڙه - خط.
پڙهي...... سمجهڻ = اهو اشارو پاڪ ڪتابن جي طرف آهي ته جيڪي پيغام پرماتما جي طرفان پي آيا سي هت سنڌ ۾ پيغمبر ۽ اوتار پنن تي لکي ان مان هڪ پاڪ ڪتاب تيار ڪري خلق کي ان مان واقف ڪندا رهيا.
سي نه...... اشارتين = اهي الله جي طرف کان پهتل پيغام جيڪي خاص طرح اشاره آيل آهن سي عام ماڻهن جي سمجهڻ جا نه آهن. جيسين ڪو سمجهائي نه.
بيخود = بي حال.

ڪتابن ۽ اشارن ۾ (ست ۹ ۽ ۱۷)

خيال ٽيون

ڀاڱو ٻيو

سر ڀيروي

ملا = پڙهيل - تمتار - علم سان ڀرپور.
ذوق = صوفي اصطلاح ۾ عشق الاهي جو مذڪر.
صحي ڪيو = [صحيح] سچاتو.
سهي = سڌو - سنئون.
لڙهان = ستون.
رقيب = هڪ چيز جا ٻه طلبگار - هڪ معشوق تي ٻه عاشق - دشمن.
مسيت = مسجد [مسجد مان نڪتي مسيت ٿيو آهي]
جر = لهس - ڏرنه.
چيري = باه.
رقعو = خط.
نهران = [نهر = ندي واه] هت معنيٰ اٿس اکيون.
جارون - جار مان = سڪ مان - پيار مان.
نامو = خط.
خمار = [خمر = شراب] شراب جو نشو.
جيڪس = شايد.

پنو = پيغام- خط- ورق [پاڪ ڪتاب]
سرئون = سرڪان.
ايندو ٿيءِ = جلدي اچ-
جاءِ.... جيءَ = پنھنجي ساھ کي سڏ ير اچي.
چاھون = چاھ مان شوق مان.
لکيو = لکيڙھ- خط [اسم]
مٿي = ڳالا- بدي.
وھندو ور = جلدي موٽ.
ڪٿي = [ڪٿڻ = سٽ سوئڻ] اوبي.
فراق = [فرق = وڇوڙي] وڇوڙو.
والي = مالڪ.
ولي = دوست.
دستو = مڇو.
وھسان خوش ٿيان.
ھاريون = [ھوت = سست] موڳيون- موڪن.
نامي = خط- چٺي.
ويس...... پيو = ساھ جي ٿنڊ ٽٽڻ بعد ھي ديھي
اڇيو پٽ پوي يعني ڌرتي داخل ٿئي.
جھوري پئي جھري = ڳڻتن ۾ ڳري.
پٽ = طرح.

گوندر = غم.
ولھي = ڏکي- ڏاھڻ اڪيلي- لڏر.
ور = مڙس.
ور = (ورڻ) موٽ.
ور = ا. وڪڙ ۲. اي مھنجا مڙس!
ور = مدد- واھر.
حشر = (گڏجڻ) مسلمانن جو اعتقاد آھي ته ھن دنيا جي خاتمي بعد ساري مخلوقات وري گڏ ٿي ھڪ ھنڌ خدا جي اڳيان حق حساب ڏيندي. انھيءَ ڏينھ سڀني کي پنھنجو پتڪو ھولدو. تھن ڪري حشر جي ڏينھ کي ماتام ۽ تڪليف جو ڏينھ ڪري ليکيو ويو آھي (قيامت جو ڏينھن).

نوٽ

حضرت علي پيغمبر صاحب حضرت محمد (صلعم) جو چاڙو ۽ چوٿون خليفو جڏھن لڙائي لاءِ پنھنجن سپاھين کي گڏ ڪندو ھو تڏھن نفيل [توتاري] لس يعني ھڪ ڪري آواز سان وڄائڻ جو حڪم ڏيندو ھو. جون ئي سپاھي اچي گڏ ٿيندا ھوا. انھيءَ کي ھو "حشر" (گڏ ٿيڻ جو آواز) ڪري سڏيندا ھوا.

نشر = ڇڙ وڇڙ ٿيڻ.

جڏهن حضرت علي اها نفول ٽوٽاري لهري دار يعني هيٺ مٿي آوازسان وڄائيندو هو تڏهن سڀ سپاهي ڇڙ وڇڙ ٿي ويندا هوا جهن کي هو "نشر" چوندا هوا. اڄ سوڏو فقير اها نفول حضرت علي جو نشان ۽ يادگار سمجهي مٿن ٻنهن قسمن [حشر، نشر] جي نموني وڄائيندا آهن ۽ حشر ۽ نشر جي لفظن ۽ اصليت جي ڳالهه کان ڏورن کي هوندي.

اوتي = هاري - ڀلتي.
آتي = چوي (ماتو - مان آتهو = مان چهو)
نوبت وڄائي = وارو وڄايو.
انا الحق = مان سچ - مان خدا. اهم برهم.
انا احمد بلا ميمي = مان احمد آهيان، سوا ميم جي يعني مان احد (خدا) آهيان.
مسيتن = مسجدن (مسجد مان نڪتل آهي)
خدائي = سچل سرمست جو ٻهريون تخلص (شعر جو نالو)
ڪافر = (ڪفر = ناشڪري) ناشڪر- خاص خدا صاحب جي نعمتن جو ناشڪر.
ڪفر = ٻج لڪائڻ - خدا جي هستي جو ٻج لڪائڻ.

مومن = (امن = سلامت) سلامتي ۾ آيل. ايمان وارو- اسلام جي پيروي تي پورو.
پرجهي = سمجهي.
وحدت (ڏسو صفحه ٢٩٠)
احديت (ڏسو صفحه ٢٩٠)
ڪثرت = (ڪثر = گهڻو) گهڻائي.
قصر = محل.

خيال چوٿون

(سسئي پنهون)

سر ڪوهياري

سسئي = (سه = چڱي - سئي = ڇڏي) سڌڻ = ڇڏڻ. چڱي ڳالهه واري - ڳالهه چڱي. سارا هيل، سسئي پنهون جي زال هوئي. پنهون ذات جو بلوچ هو. آري ڄام ڪيچ مڪران جي حاڪم جو پٽ هو. سسئي سان ڀنڀور شهر ۾ اچي شادي ڪئي هوائين. سسئي اصل ڀانڀڻياڻي هوئي. پر پالنا شهر ڀنڀور جي هڪ ڌوٻي جي گهر ۾ ورتي هوائين.

اوڳو = موڳو - بي وقت - آوارو.

ليون، لاڙا، لاسيون = ٿر جون ٻوٽيون ۽ وڻ آهن جي گهڻو ڪري اٺن جي خوراڪ آهن.

ڪوهياري = (ڪوهه = جبل) ڪوهه واري. هي ڳالهه سسئي کي ڏنل آهي جنهن پنهون لاءِ ڪوهه ڪاٽيا هوا. ڪن جو قياس آهي ته ڪوهيارو پنهل جو لقب هو جنهن جي بادشاهت ڪوهن يعني

جبلن جي وچ هوئي جنهن ڪري ڪيس ڪوهيارو (ڪوهه وارو) ڪري ڪوٺيو ويو آهي. ۽ سندس زال کي ڪوهياري يعني ڪوهيار جي استري ڪري ڪوٺيو وڃي ٿو. جيئن ڪبوتر جو مونث ڪبوتري وغيره.

ليڙو = (لت = زبان دراز) بڪواڙي - اٺ. (اٺ هميشه گڙ گڙ ڪندو رهندو آهي) ليڙو لفظ ٻه ساڳي سنسڪرت جي "لت" لفظ مان نڪتل آهي جنهن جي معنيٰ آهي زبان هڻندڙ يعني هميشه ٻڪون ڪندڙ:

ڇڙي = (ڇڙڻ = هلڻ) هلي - اڳتي وڌي.

ٿوهر = اٺ جو کاڄ جو سنڌ ۾ پٽيءَ تي اڀريل هوندو آهي. جڏهن اٺ کي ٻاڙي ڪونه ملندو آهي تڏهن اهو ٿوهر سسي ويندو اٿس، جو ٻاڙي پيٽ سان وري ڦوڪيو آهي.

ٻورو = اٺ. اٺ گهڻو ڪري ٻوري رنگ جا ٿيندا آهن.

پيتارو = اصل لفظ پيتارڪ آهي = پلوء.

ڀلاڙي ويا = لڏي ويا - وهٽ تي بار رکي لڏي

وچڻ کي پلاڻڻ چوندا آهن. فارسي ۾ "پالان" جي معنيٰ آهي وهٽ سنبرائڻ.

ڏکيا ۽ ڏوها = اٺ (ڏکيو ته اٺ اصل ٿئي، پر ڏوهو ڪيس ان ڪري چون ٿا جو سندس پير جو ڪڙڪو ٿئي ڪونه)

ڇاري = تيڪر مان. ڏوڪي. جهليون ڏيندي.

ڇپر = (ڇپر = ڇت) پن تڪرن جي ڇوٽين جي ملڻ سان جا ڇت ٺهي پوي ان کي ڇپر چئجي.
۲. ڍڪ. ڇايا.

ٽواريندي = آواز ڪندي. ريندي.

ٽوها = ٽوهوا.

سٺا = (سٺڻ = ٻڌڻ) ٻڌا.

ميا = (ميو = اٺ) اي اٺ. سنسڪرت ۾ اٺ کي "مٽي" سڏيندا آهن.

اڻ ميا = (مٽي = ماپ) ماپ کان مٿي. گهڻي بار وارا. ڳورا.

ڳوهي = لغور. ڏچڙو.

ڳوهي ڪرين = ستائين. ڪسائين.

ڏانگهو (ڏونگهو = ڏگهو) ڊونبو. ڏگهو. اٺ. بار کڻڻ وارو لاڏو اٺ.

نڌر = [نه ڌر = پٺ] جنهن کي ڪا به پٺ يا طرفداري ڪانه هجي. نڌڻڪي. بي واهي.

ولڊر، حب، هاڙهو = اهي پڃيور کان ڪيچ جي وچ منزلون هيون جتي قافلي وارا ساهي پٽيندا هوا.

پنهيور = [پنهيو = گهاٽو] گهاٽو ۽ سايل ملڪ. پنهيور جو شهر تنهن سمي تمام آباد هيو پڻ واپار جو هڪ مرڪز هو. سسئي انهيءَ شهر ۾ لڌي هوئي.

ڇانگو [چنگه = مضبوط] ڏاڍو. پهلوان. مٿارو. اٺ هميشه مضبوط ۽ مٿارو ٿئي ٿو تنهن ڪري ڇانگي جي معنيٰ آهي اٺ.

ڏڙو = ڏڪو. داڻو.

مڙو = [مڙڻ] مليو.

ٽيليو = ڌوڙيو. ڇاڻيو.

پٽارو = [پٽارڪ] پلو.

ماڳ = [اصل لفظ مارگ] هنڌ. جاءِ. رستو.

قالو = (قالو بليٰ) دنيا جي پيدائش کان اڳ رب روحن کان پڇيو ته "الست بربڪم" تحقيق مان اوهان جو رب آهيان؟ روحن چيو (قالو) "بليٰ" هائو [بيشڪ تون اسان جو رب آهين.] شعر ۾ شاعر انهيءَ وعدي طرف

اشاري طور رکيو "قالو" جو لفظ آڻيندا آهي.

ڪوهيار = ڪوهه جو مالڪ. پنهون جو لقب.
ڇا ڪاڻ ته پنهون جو ملڪ ڪيچ مڪران
جي ڪوهن [ٽڪرن] جي وچ ۾ آهي.
سڳر سيا پا = لڳي لاڳاپا.
شاڪا ۽ شاپا = پٽڪو ۽ ماڻير.
ڪاڪا = ڪا، ڪا [ڪائي، ڪائي]
وڙ = ١. مڙس. ٢. وڪڙ. ٣. موت.
وڙ = ١. مدد ٢. پوءِ واري ٣. وڪڙ ۽ ڦير.
ونڌر = [صفحه ٣٥٣]
آقا = (عربي لفظ آهي) فارسي ۾ آغا، سنڌي ۾ آڳا.
"مالڪ" خدا.
ولهي = بي وسيلي. ننڍڪي. منزل جي ماريل
ٿڪيل.
آري ڄام = پنهون جي ذات جو نالو.
[پنهون جي پيءُ کي به آري ڄام ڪوٺيو ويندو هو]
ڄار = صدقي. پيار. سڪ.
ٻٽيها ني = بيا باني = بريت.
ڪنهو = ٽڪو.
ڪُل = [ڪر] ڪتنب.

ڪيچ وسي ٿي ڪيچ = ڪيچ ملڪ وسي آباد
۽ سرسبز ٿي.

نوٽ. هي سنڌ ملڪ ۾ عام آسمس آهي ته
"شل ڪيچ ٿين" اڳي ڪيچ ملڪ وسايل ملڪن
مان هيو.

ريج = پور. امنگ. ريجڪ.
سرو اهيا = سرو قد. سهڻا.
سرويچ = بي پرواه. بي ڊپا. سر وڪڻندڙ. سر
جي پرواه نه رکندڙ.
ڪيچي ڪيچ ٿين = شل ڪيچ ملڪ جا ماڻهو
وڏن وسن.
متارن = ڏلهن. سوڪن.
ميو [مڱي = اٺ] اٺ.
اسور = سور کان سواءِ. بي درد.
پاند نه پوي ڏسن سان = انهن سان. شل
مهنجي محبت يا سنگت نه ٿي.
سرواڻ = جت. اوٺي. فارسي ۾ ساربان.
باڻ = [بان] ڪان. تير.
لونءِ لونءِ = بدن تي جا سنهي وارن جي جت

ٻيندي آهي [لون لون جو ڪاندارجڻ]

هاڙو = ڪيچ مڪران ۽ پنهور جي وچ تي هڪ منزل يعني ساه پٽڻ جي جاءِ آهي جتي قافلا وڻ ڪار سبب آرام وٺندا هوا.
(اصل هاڙه مان نڪتل آهي گرم)

هو ڏاڏون حضور = هوتن جي حاضري - ظاهر جو درشن.

شعور = [شعر = ڄاڻڻ] سمجھ - ساڃھ.

آرياڻي = آري پنهون جي ذات.

مصلحات = صلاح - ڳالھ ٻولھ - چٽو پچڙ.

نماڻي = ماڻي کان سواءِ - نيازواري - بي ڪس، نڌر.

ٿال = ساٿ.

نجو = وٺي وڃو. (نهڻ)

ساٿيو = اي ساٿي - ساٿ وارا - قافله وارا سنگتي.

هوتياڻن = هوت وٽ.

سهيل = [وات] جهجھو - گھڻو.

ڏيل = جوش - جذبو - ڏڪر.

قيل = گفتگو - ذڪر.

موڙهي = منجھيل - اداس - پريشان.
(موڙه = مٿو)

حقير = [حقر] جنهن کي حقارت يعني گهٽ نظر سان ڏسجي - نيچ.

آيل = (آربا = آئي) امڙ.

فط = وڇوڙي - جدائي.

جالون جال = جهجها - اڻ ميا - گھڻا.

وڏڪار = پنهور ۽ ڪيچ جي وچ ساهي پٽڻ جي جي هڪ منزل آهي جتي البت وڻ ۽ وسڻ آهي.

ڪافن ڪوه ڪشال = ڏکن جا ڪشالا، ڏکليفون - جبلن جون جاڙون - ڏونگرن جا ڏکر.

وندر = پنهور ۽ ڪيچ جي وچ قافلن جي ساه پٽڻ لاءِ هڪ منزل آهي پر هت هن دنيا طرف اهو اشارو آهي. ماضي (گذريل وقت) ۽ پرلوڪ يعني استقبال (ايندڙ وقت) جي وچ هيءَ دنيا هڪ منزل آهي. اها ٽلوڪي هندو ٻڌ مڃين ٿا. فقير صاحب ٿو چوي ته هن دنيا ۾ تون پنهنجي ڏڻي کي وساري نه وهه بلڪ جنهن ٻه پاڙي يعني مذهب يا ڌرم مان توکي ان جو پتو ملي ان کي

ته چٽي ڀلڪ چڱي طرح انهي پيهي وڃي پروڙ
ڪرائڙي طرح توکي ڏٺي جو ديدار
حاصل ٿيندو.

چلهي = سست.

چلندي چل = هلندي هل.

قول اُهو سان = روحن جي پيدائش وقت
ربي آواز ٿيو ته الست بربکم (تحقيق
مان اوهان جو رب آهيان. روحن آواز
ڏنو ته "قالو بليٰ" (چيائون هائو) هن بيت ۾
فقير صاحب رب سان اهو قالو بليٰ وارو
ڪيل قول ٿو ياد ڏياري.

ڏنجهري = جهوپڙي.

واڪ = سگهه.

ڇڻ = ماڙين جو متاڇڙو يا مٿيون ڇت. لانڍي
جي ڪاٺي ڇت ـ ڇڪ.

گورا = اٺن جا ٻچا.

ڪس = پيچرو.

اوءِ = وطن ـ ملڪ.

اڌاسي = مشغول ـ محو ـ بيخيال ـ وسيلي ـ بيشرم.

پهي = پانڌي ـ قاصد ـ وارث.

منهڏئي = اڳيان ـ اڳتان.

ڀليءَ ڀت = چڱي ريت ـ پوري طرح.

سهرا = مٽڪ موڙ ـ شاديءَ جا گل ڦل هار ـ خوشي.

هوت = بلوچن ۾ هڪ ذات آهي، پنهون پاڻ
انهيءَ ذات مان هيو ـ (هتي معنيٰ اٿس پيارو)

فنا = ناس ـ چٽ (ڏسو صفحه ٢٧٦)

فراق = (فرق) وڇوڙو ـ جدائي.

مشتاق = شوق رکندڙ ـ عاشق، اشتياق وارو.

پتار = (پر ـ تار) تاريندڙ ـ تڳا ڏيندڙ ـ مالڪ.
ڪن جو رايو آهي ته اهو لفظ "پوتار"
(پون ـ تار) آهي يعني هن ڀرڏوي تي
تاريندڙ تڳا ڏيندڙ.

معذور = (عذر) عذر واري ـ مسڪين ـ نڌر.

هيڪند = ڪٿي ـ هيڪڙائي.

سل = سوراخ.

ناوڪ تير = جي نوڪ ـ ڇنب.

جر = جيڪر ـ هوند.

رنجور = (رنج ـ بيماري) بيمار ـ ڏکايل.

ڏير = مڙس جا ڀائر.

ڪٿوري = (اصل ڪستوري) خوشبو ـ مشڪ.

وت = وٿي. وڇوٽي. جدائي.

اوٽار = اوٽي - جت.

ڏونگار = ڏونگر - ٽڪر.

ازل = منڍ - شروع - (روز ازل = روحن جي پيدائش وارو ڏينهن)

چاه = چاهي - چاهه جي لاءِ آهي.

ڀنڀور = (ڀنڀو = گهاٽو - ڀنڀي = گهاٽي) گهاٽو وسايل ملڪ - سسئي جو وطن. ڀنڀور اوائلي گهاٽو وسايل ۽ واپار جو هڪ مرڪز هو.

ڪوه = ڇا.

وار = ڀيرو - پل.

مامرا = معاملا - بار - ضروري ڪم.

هاريون (هرڻ) ست - موڳيون - اپوجهه.

پرت = ڏوهي.

پرت = ڏوهڙ.

ڏولاوا = (ڏولا = دولا) ڏکه - تڪليفون.

ماءُ = امڙ.

ماءُ = جاءِ.

مادر = ماتا - ماءُ.

نيهان = نينهن مان - عشق مان.

مس = مشڪل.

نيلا نير = ڳوڙها.

روڏا = لاڏوان.

نوٽ - جن اٺن تي ڀاڪڙو ٻڌل نه هوندو آهي انهن کي ڏري روڏو چوندا آهن.

ڪرهو = هي اصل سنسڪرت لفظ ڪرپ مان نڪتل ٿو ڏسجي جنهن جي معنيٰ آهي اٺ.

موچاري روءِ = چڱي منهن وارو - سهڻي شڪل.

واسيو = مهڪ رچي ويو.

عنبير = عنبر - هي هڪ دريائي جانور جو ڇيڻو آهي جو دوائن ۾ ڪاڪڙ جي ڪم ايندو آهي.

ڪٿوري (ڪستوري = خوشبو) خستوري - مشڪ هي جهنگلي هرڻ جي نافن مان نڪرندو آهي تمام خوشبودار آهي دوا جي ڪم اچي ٿو.

مهڪ = مهڪار - خوشبو.

روه = ٽڪر - پٿر.

سيڻدي = سونهي - واقف.

ضعيفه = هن جو ٻيگل لفظ سنڌي ۾ آهي زائفا يعني عورت - زال.

نوٽ - عورت ذات گھڻو ڪري ڪمزور ليکي ٿي تھن ڪري عربي ۾ ڪيس ضعيفہ يعني ڪمزور ڪري ڪوٺيو اٿن جو ٿي سنڌي ۾ زائفا ٿيو آھي.

رڪ = جبلن جا سنھا پيچرا.

ڪھدان = (ڪوه دان) جابلو ڏکيون غارون.

ڇاڻون = ڇاڪڻون.

اڳاھون = اڳتي.

جانارن = جانورن.

غوغائون = جبلن جون غارون - ڏونگرن جون ڏرون.

نڌايون = آفتون - بلائون - مھون.

رند = پيچرو.

رند = مست فقير - بي پرواه فقير - قلندر.

فرسنگ = فرلانگ - جھجھي جاگھ - وڏو پنڌ.

ور = مدد = پورو واري.

رڪون = (رڪ) سختيون.

تره = مدد.

اوجر = سوجھرو.

سپير = (س - پير) = ھمت وارو - ھوشيار.

ساٿي = ھمراه - سنگتي.

سعادت = (سعيد - نيڪ) - نيڪي - چڱائي.

وڳ = ٽولي - ٽلو - جماعت - گلو.
(اصل لفظ ورگ آھي)

لڳ = لاءِ.

ڪامون = ڪا مھنجي.

چليس = ٽڪري ويس - ٽڪو پنڌ ڪيم - پلٽجي پيس.

اڪين = جبلن جي پيچرن مان.

جنجال = (جنجوال) گرمي - فڪر - ڳڻتي -

سانگ = (موانگسا) حيلا - ڏول - سبب.

طالع = (طالع = مٿي اڀري) نصيب.

مڙھي = رکي.

جرھارط = رونرط - اکين مان پاڻي ھارڻ.

ڏڏ = ابوجھ - جاھل - ڪچو - اصل فارسي لفظ دد آھي جھن جي معنيٰ آھي حيوان، ابوجھ جاھل - ڪچو.

پاھون = پوءِ تي - پويان.

پرط = پڌط.

ماڙ = مدد.

ھولي = خوشي.

گوش = ڪن.

کهر = کوهه ۽ ٻن.

ساڻيهه = وطن.

توڪ = قسمين قسمين ڪاڄ.

تو = سختي کان.

آترُ = جهن جاءِ تي سهيليون پاڻ ۾ ويهي سٽ ڪتين ۽ ڳائين. جهن جاءِ تي چوگرد گولائي ۾ ويهي عورتون جهمر يا ٽپڙو وجهنديون آهن.
(اصل سنسڪرت ۾ آتين لفظ آهي)

اجارين = سوارين.

وهاڻو = شادي - مجلس - تولو.

جکر = تڪليف.

نڪر = پيچ - لنو.

لوري = سڪ - اڪير.

الحال = في الحال - هن وقت.

اڃا = اڃا وار - پيدا پڻ.

نرمل = ميل (مير) کان سواءِ - پاڪ - صاف.

ڪارن = ڪارڻ وارڻ.

جاڙ = بي وفائي - جفا - تڪليف.

بلور = سفيد پٿر - جرڪندڙ جهل.

چاڙ = چاڙهيون - چڙهائا.

پاڙ = سڪ - چڪ - اڪير.

روهين = روهن ۾ - جبلن ۾.

نوٽ - هڪ اها طاقت نه رهي ٻيو جبلن جون چاڙهيون چڙهڻ ان ڪري چار پٿرن برج جي سڪ سبب هوتن ڏي ورڻ آيا.

ٿر = ٿهار - خبر - پروا.

پڙلاءُ = ڏورانهون آواز - پڙاڏو - اڻ لکو آواز ٿيندو آهي.

صحي ڪن ڪيم = سمجهي پئم - خيال سان پڌم.

نوٽ

بيت ١٥٦-١٥٧-١٥٨ جو مطلب گهڻو ڪري ساڳيو آهي انهن ٽنهي بيتن ۾ فقير صاحب ثابت ڪيو آهي ته جو ڪجهه آهي سو هن جي من اندر آهي. جڏهن انسان اپائن ۽ نفساني خواهشن کان، جي هن کي هن مايا ۾ ڦاسائي ويٺيون آهن، آزاد ٿو ٿئي ته هن کي ڪل ٿي پوي ته مان اهو پنهون (مالڪ) جهن کي گولهيم پي سو پاڻ ئي آهيان.

ڪافي

گران = مهانگي.
ارزان = سهانگي.
نقل = (هڪ هندان ڪڍي ٻي هند رکڻ) ٢: چٽرون.
خلل = مونجهارو.
سرفراز = مٿي ڪندڙ - بالا.
عشق (صفحه ٢٧٩)
اجهل = (جهل = پر - ڪنارو) جهل کان ٻاهر، روڪجي نه سگهي - زورآور - جنهن جي پر نه ڪنارو.
ڪيچ پنهور = فقيرن شعر ۾ ڪيچ جي معنا اِي پرلوڪ رکي آهي يعني محبوب سان ملڻ وارو مڪان، جنهن کي عربي ۾ يوم التلاق چون ٿا يعني الله سان ملاقات وارو ڏينهن ۽ پنهور هن مايا کي چيو اٿن.
نوري = نور جي پيدائش.
ناري = باه جي پيدائش (مثلا - جن - پري).
جبار = (جبر = ڏاڍو) خدا جو صفاتي نالو.
خمار = (خمر = شراب) شراب جو نشو - مستي.

خيال پنجون
(ميگهه ملهار)

سر سارنگ

ميگهه = مکيه ڇهن (٦) راڳن مان هڪ راڳ جو نالو آهي جنهن جي ڳائڻ سان مينهن وسندو آهي.
سارنگ = هڪ پکي جو نالو آهي (ڏسو صفحه ٧٩)
پريمان = پرير مان - پنار مان.
گرمکه =
ٻاڪي = واڪ.
پلر = مينهن جو ٻاڪي.
مون ۾ ... سڀ ڏين = مهنجي هن صفات (ان مي ڪوش) ۾ تهنجي ذات جو نور اين لڪيل آهي جيئن ٻادلن جي جسم ۾ بجلي لڪيل آهي. هن بيت ۾ فقير صاحب ذات ۽ صفات کي ٻاط ۾ لازم ملزوم ثابت ڪيو آهي.
سان = سڳڻ.
ڏات = بناوت - طريقو - نمونو - ستار - سرندي سارنگي وغيره ساز ن ۾ جدا جدا راڳن

گرمکه = ٽور جي مکه مان لڪل واڪي وغيره

جا جدا جدا ٺاٺ ٺاهيا آهن يعني سازن جون سندريون سوري پوري انهن راڳن جي سرن مطابق ڪي ٺاٺ جو ڦيرائڻ ڇڏيو آهي.

ڪڪر = (ڪ = پاڻي، ڪر = ڪندڙ) بادل - ڄڙ.

پورب = ڏکڻ اوڀر وارو ملڪ. اتان جي ماڻهن کي پوربي ڪري ڪوٺيندا آهن. انهيءَ طرف جو مينهن سخت وس ڪندو آهي.

ڪارونڀار = ڪارا ڪڪر (ڪارو - ڀار)

وڄڻ = گاج.

اڀي = سنڌ ۽ پنجاب جي وچاري ملڪ کي اڀو سڏيندا آهن جهن ۾ بهاولپور ۽ ان سان لاڳيتو ملڪ اچي وڃي ٿو.

آبيندي = آلو ڪندي - وسائيندي - پاڻي ڏيندي (آب - پاڻي)

ڏاهي ڇڏيو = ڊاهي ڇڏيو - ڀڃي ڇڏيو - ٽمتار ڪري ڇڏيو.

ڏٿ = سادو کاڌو - جهڙوڪ ڀڙون - پڪا - للر لاڻا - ڏڏ - ڀيهون وغيره.

ڏوٿين = ڏوٿن کي - ڏٿ تي گذاريندڙن کي،

ڏيار = ڏاتار ڏيندڙ - ڏيڻ وارو - رازق.

ترايون = تري واريون - هيٺايون - پٽن جا وچان ويرا - پٽن جا اهي کاما جيڪي مينهن جي پاڻي سان ڀرجي تلاون جو ڪم ڏيندا آهن.

تجل = رياست خيرپور جي ڏکڻ اوڀر ۾ هڪ ڳوٺ آهي جو ناري واهه جي پرين پر آهي. تجل جا فقير مشهور ٿي گذريا آهن جن سان سچل سرمست جو چڱو واسطو هيو ۽ وٽن آيو ويو ٻه آهي. انهن فقيرن جا پوٽا ان اڄا تاءُ سچل سرمست جي ميڙي تي ڌرازين ايندا آهن.

سوراهين = سوراهه کي = سوراهه رياست خيرپور ۾ تعلقو آهي سوراهه جي تعلقي ۾ سوراهه جو ڳوٺ هڪ پٽ تي ڪوٽ ڏيجي کان ٣٢ ميل اوڀر طرف آهي. هي ملڪ بلڪل غير آباد ۽ واري جي پٽن جي وچ آهي. برسات تي آباد ٿيندو آهي. مير صاحبن مان معلوم ٿو ٿئي ته اهي مير سچل سرمست ميرن سان گڏ جي ڪيا آهن.

ڀڀڙ = ڪنوڙين سان ڪوندا - روشي ڪندا.

ڪوٽ ڏيجي (سٽ ١٤)

ٻڪروال = پورب جي طرف کان ايندڙ مينهن کي سنڌ ۾ ٻڪروال ڪري ڪوٺيندا آهن جو بلڪل سخت وسندو آهي.

آهن = (آهو = هرڻ) هرڻ - مرگ.

ڇونگن سندي چال = جڏهن هرڻ چارئي، پير ڪڍي چال ماريندو آهي تڏهن ان کي هرڻ جون ڇونگون چوندا آهن. ڇونگن ۾ پوڻ کان پوءِ هرڻ کي ڪو به جانور پهچي ڪونه سگهندو آهي. اهڙي صورت ۾ نا اميد شڪاري سندس پيڇو ڇڏي ڏيندو آهي.

منڊائتي = موسمي مينهن.

منجل = خوب گهڻ گوڙ سان وسيو - محفلون ڪيون.

پلر = برساتي پاڻي.

پنهوارن = مال دارن - ٻڪرارن = ٿري ماڻهن.

جهانگيڙن = جهنگ جي ماڻهن - ٿريچن.

اجهال = بنا جهل جي.

نڌر = نڌڻڪي - بي پٺي.

وسڻ = مينهن.

وڄڻ = گاج.

واڄا = آواز.

ريج ڪرڻ = (رجائڻ = ٻهارڻ - ملائڻ) زمين کي آبڻ يا زمين کي پڇائڻ.

هيج = خوشي.

ريهن سان = گهڻگوڙ سان.

گيهج = (گج = مڇو) گلدستا - مڇا.

سيج = شادي جي کٽ - خوشي جي جاءِ.

سچل سارنگ......۾ = ساوڪ جي وجهه مينهن جو ڦڙن جو پوڻ گويا ڏاڍو سونهن وارو يعني سهڻو ۽ وڻندڙ ٿي نظر آيو.

سارنگ رنگ ڪيا = مينهن مزو ڪيو - برسات بهاري لاٿي - مينهن پوڻ ڪري پٽن تي رنگا رنگي گلزارين ۽ گاهه نڪتا.

نوٽ- شعر ۾ هن کي تجنيس زائد چوندا آهن.

پاپاڻن = ٻڪرارن - مالدارن.

ڏيا = ڏيهه ڪياؤن - پيٽ ڀرياؤن.

ڏرت = ڏلاوا - ڏڪ.

وايو = واءُ.

گرڙ = (گرب) هڪ پکي جو نالو آهي جو تمام وڏو ٿيندو آهي. سندس آواز تمام خوفناڪ ٿيندو

آهي. ڪرشن مهراج جي سواري مورتن ۾
کھڙو ڪري گرڙ تي ڏيکاريندا آهن. هي
پکي نانگ جو دشمن آهي.
ڪڪوريا = رنگا رنگ ڏيا. چانيا - لالائي ۾ رتا.
سارنگ .... سوريا = بادلن سويري کنوڻيون ۽
گجگوڙيون شروع ڪيون.
سرمنڊل = رودن جي تارن جو ساز.
چنگ = وات سان وڄائڻ جو ڪلوه جي تارن
جو ساز ٢. رودن جي تارن جو ساز.
طبل = طبلا. ڏڪڙ. چم جو مڙهيل ساز. نغارو.
تيهج = تيک. جوش.
ڪارونيار = (ڪارو- اوڀار) ڪارنه جو ڏيگهه
(اوڀار)
پڇيون = پسي پيون. آليون ٿيون.
پتاريون = پليون ڳٽون مينهون (پتارڪ = پلو)
وڻاڻين = وڻاڻن تي. ماڳن تي - پنهنجن جاين
طرف [وڻاڻ = واڙو]
کيرن جون کريون = جهجهو کير - اڻ ميو کير.
ٿريون = ملايون.
پوٺا ۽ پوٺيون = هيٺاهين زمين - پٽن جي

وارا ويرا - ترايون.
وس = ١. مينهن جو وسڪارو ٢. آبادي - وسون.
اجهاپي = پونگي - جهل - اجهو.
ويڙ وڙو = وري تکو - اڳي کان اڳرو.
وسڻ = مينهن.
وڄڻ = گاج.
چڻ = لانڍيءَ جي ڇٽ.
ڇٽي = تنگ - ڇپر.
اولو = جهلو. آڏ. اوٽ.
ڏهين = ڏکين.
ڏجهو = مددگار. آسرو. همدرد.
رعد = مينهن جي ملائڪ (ديوتا) جو نالو.
ڪڪڪان = رنون زالون - ودوائون.
ڪانڌين = ڪانڌن سان - مردن سان
(ڪانڌ - مڙس)
ڪوڙه = چٽ. داغ.
موڙه = مٽڪ - گل ڦل.
لوڙه = گهرج.
لوڙه = مٽيءَ جي سادي قبر.
لوڙه = ميوي جو قسم جو ٻه جي پاڙ ۾ ٿئي ٿو.

چمڪٽي = چمڪڻ واري - وڄ - کوڙڻ.

لس ٻيلو = سنڌ جو لاڳيتو ڏکڻ اولهه وارو
جابلو ملڪ جو ڪراچي جي اتر ۾ هالا رجبل
سان لاڳيتو وڃي ٿو.

ڪيچ مڪران = هي ملڪ ڪراچي جي اتر اولهه
۾ بلوچستان جي ڏکڻ ۾ آهي.

ڦڙڪي ڪاڏا ڦاٽ = سخت ڳجگوڙيون ڪيون.

جهٽڪو ڏئي جهاٽ = جهٽ پٽ ۾ ڦيرو ڏئي
[اصل جهٽڪ = سٽ]

رس = رسي - ڊگهي ليڪ.

قزح = [قزحه = رنگا رنگي - پٽا پٽي] ٢. قزح = اوچائي.
٣. قزح = فرشتي جو نالو جو بادل جي مٿان
منتظم آهي.

نيل = آسمان.

ڪافي

فهم = [فهميدن = سمجهڻ] سمجهه.

فراست = (فرس = گهوڙو) ڏاهپ.

نرت - جانورن ۾ گهوڙو سمجهو جانور آهي.

ارادت = ارادو - خواهش.

خيال ڇهون

(مومل جو مذڪور)

سر راڻو

راڻو = حاڪم - راڻو - نالو مومل جي پتي (مرد) جو.
هو هندو ڌرم جو هو. سنڌ جي حاڪم *حمير
سومري جو وزير هو. انهن حاڪمن جي ڏر
ملڪ ۾ رهائش هوئي. سندن گادي جو
هنڌ عمرڪوٽ هو.

مينڌرو = (مها - وڏو، اندر - راجا) هي راجپوتن
جو هڪ سرداري لقب هو. راڻي کي انهيءَ
نالي سان به ڪوٺيندا هئا.

---

* حمير جي "ح" مٿان زبر آهي. حمير عرب
جي هڪ شاهي قبيلي جو نالو آهي. ضحاڪ بادشاهه
به انهيءَ قبيلي مان هو. حمير عرب ۾ هڪ ڳوٺ به آهي.
سنڌ جا سومرا حاڪم به جهن صورت ۾ اصل سامرا
ملڪ جا هوا تهن صورت ۾ هنن جا نالا به عربي هوا -
حمير جي "ح" کي زير ڏبي ته حمار (گڏهه) جو جمع
ٿي پوندو.

سوڍو = راجپوتن جي هڪ ذات آهي.

مومل = راجا نند جي ڌيءَ هئي- راجا نند مشهور گجر قوم جو هڪ اڳواڻ هو سندس حڪومت ماٿيلي جي سرزمين تي هئي. جتي هاڻي ميرپور ماٿيلي جو شهر آهي. اهي هندو حاڪم سومرن سردارن جو سگهه ڀريندا هوا. اڄ ڪلهه مومل جي اصطلاحي معنيٰ آهي نازڪ- سهڻي.

مهڻي ماب = طعني وهيڻي.

ڪامل = پهتل- برڪ- پورڻ- پورو.

ڪاڪ = ڪاڪ اصل هڪ نئي جو نالو هو جا جيسلمير جي اتر اولهه وارن ڏکرن مان نڪري لوڌاڻي جي سرزمين مان وهندي هئي. ٽاڊ صاحب هڪ انگريز مصنف لکي ٿو ته انهيءَ نئي تي هڪ ڪاڪر نالي ساڍو رهندو هو جنهن جو نالو انهيءَ نئي تي پيو. مومل جي ماڙي جا ڊٺل نشان انهيءَ ڪاڪ جي نئي تي اڃا تائين موجود آهن. مومل انهيءَ ماڙيءَ جي چوگرد خوفناڪ جادو ۽ ڪاريگري جي وسيلي خوني درياهه ۽

جهنگلي جانور رکيا هوا ۽ پڻ ڪيو هوائين ته جيڪو اهڙي لنگهي اندر ايندو سو مونکي ماڻيندو.

هڪ ٻي مومل جي ماڙي عمرڪوٽ کان ٻن ٽن ميلن پنڌ تي ڊٺل نظر اچي ٿي. ڪن جو چوڻ آهي ته اصلوڪي مومل جي ماڙي اها آهي جتي راڻو روز رات جو مومل سان ملڻ ويندو هو. ڇاڪاڻ ته اها اڳين لوڌاڻي جي ملڪ واري ماڙي عمرڪوٽ کان ٻه ٽي منزلون پري آهي تهن ڪري هر رات جو راڻي جو اچڻ وڃڻ ناشدني هو. پر صحيح روايت آهي ته اها ماڙي مومل، راڻي جي رسامي بعد راڻي کي پرچائڻ جي خيال تي اتي ٺهرائي اچي ويٺي هئي ۽ ڏاگهه به انهيءَ ماڙيءَ جي ميدان ۾ چڙهي آهي جتي چون ٿا ته راڻو به اچي پوءِ پهتو اٿس ۽ پاڻ کي ٻه پتنگ جيئن آگ جي الڻ ۾ ڪٽي اڇلايو اٿس.

ڪوهه = ڇو- ڪيئن.

لنگهه = گهرو ماڻهو- اندريان ماڻهو- پار پڇاءُ.

رنگ ڏيڻ = وسائڻ - وسن ڪرڻ - سهڻو ڪرڻ.
رنگ = بعض - ڪٿ - بدئي جو خيال.
ناميا = نامورا - ناليوارا - نامڪئيا.
ساءِ = لاءِ - آسري.
نرمل = (نر = سواءِ مل = مئل - مير) ميل (مير)
کان سواءِ - پاڪ - صاف - اجلو.
نڏر = نڪڙي - جهن کي ڏر (پٽ) نه هجي.
ڏاهر = بلڪل - پوري - ڏس.
چکي = چکياتي - ڏاکهه.
لار = لاڳاپي.
لکي = (لکڻ) قسمت جي لکي - ڪرم.
ڏاکهه = چکيا (مرد جي مرڻ تي باهه ۾ جلڻ)
سبيل = راهه - واٽ - جاجهو.
هيرو زهر = هيري کائڻ سان ماڻهو مري ويندو آهي. تهنڪري انهيءَ کي زهر يعني ماريندڙ ڪري ليکيو ويو آهي.
ڪارڻ.... ڌان = ڏاڪ (مومل جي ماڳ) ڌان اهو ڏٺو لهندو يعني مومل ڌان اهو بدئي جو بار لهندو.
ڏنو = ڍنگ - طريقو (ڏانءُ)

ڏهاڳ = رنڊاپي جو وقت - استري لاءِ مرد جي نامهرباني (ابتڙ - سهاڳ)
ستاري ڪر (ستر = ڍڪڻ) پرده پوشي ڪر
ڏوهه ڍڪ (ستار = ڍڪيندڙ - خدا جو نالو)
ولها = ڏکي مرد - اڪيلا.
مرڪ = شان - لائق.
ولهي = ويچاري - لاوارث عورت - ڏتڙيل زال.
ماڳ = (مارڳ) جاءِ - جوءِ.
ڍٽ = ڍٽ ملتان وسندو. سنڌ ۽ جيسلمير جو وچولو سمورو ڍٽن واري ڍاڳي، کي ڍٽ سڏيندا آهن ۽ ٿر جي اتر واري ڍاڳي کي پارو ۽ ڏاکڻي ڍاڳي کي ساٿر ڪري ڪوٺيندا آهن. شاهه ڍٽاڻي ڍٽ لفظ جدا جدا جاين تي ڳوٺن ۽ ڍٽن لاءِ ڪم آندو آهي.

نوٽ - ڍاٽي اٽ مشهور آهن.

ڪرمل = ڪرهو - مهري اٺ.
ڪاڙيون = سڙي خاڪ ٿيون.
جنجال (جنجوال = گرمي) فڪر - ڳڻتي - ٻچڙ.

سيتل = سيتل راءِ ان وقت جو هڪ بيٺل ماڻهو هو جنهن مومل جي حسن جو ٻڌي سندس سنگ ۾ چڪايو هو سيتل راءِ هميشه مومل سان ملڻ جي ڪوشش ڪندو هو. اها ڳالهه مينڌري جي ڪن پڻ پيل هوئي.

توڏي = ڏاچي جنهن تي راڻو ڪاڪ ڏانهن روز رات جو چڙهي ويندو هو.

تڪبير ڏيڻ = ڪهڻ. مسلمان جانور جي ڪهڻ وقت "الله اڪبر" چوندا آهن. انهن لفظن جي چوڻ کي هو تڪبير چوندا آهن.

ڪڏو = خراب.

ڪبير = راڻي جي سهري جو نالو (وڏو)

نوٽ- ڪبير راڻي جي سهري راڻي کي رهائڻ لاءِ راڻي جي ڏاچي ڪسي جنهن تي هو ڪاڪ ڏانهن ويندو هو ڪٽي کهائي ڇڏيو.

رڻ بير = پهلوان- جنگ بهادر- ميدان جو مرد.

ڳهاري = وڇوڙو- جدائي.

سومل = مومل جي ڀيڻ جو نالو.

سومل،.... ڏڪر = راڻي جي ڊپ سان اڇڻ ڪري

هڪ رات مومل پنهنجي ڀيڻ کي پاڻ سان سمهاريو ۽ انهيءَ لاءِ ته من اين سمجهان ته هي منهنجو راڻو آهي ۽ دل کي آٿت اچيم. اڌ رات بعد راڻو اچي ڏسي ته مومل سان ڪو ٻيو سمل آهي ۽ سو سمجهائين ته شايد سيتل راءِ آهي. تهن ڪري پنهنجا ڪي نيشان اتي ڇڏي هليو ويو. تهن تي مومل ٿي چوي ته ڪي سومل سان سمهان ها ته ڪي راڻو رسي وڃم ها ۽ ڪي هي ڏکرئي ڏسان ها. (ڏسو بيت ٢٧)

نوٽ- هي اشارو نفس طرف آهي.

سل = سوراخ.

ڪانڌ = مڙس.

غازي = (غزا = ملڪ جي بچاءَ جي لڙائي) بهادر. لڙائي باز. سورويچ.

غذا = خوراڪ.

جهاد = مذهب جي بچاءَ جي لڙائي.

غير = پيائي.

مل = جوڌو.

آڏڻ = سهيلين سان راند ڪرڻ واري جاءِ

جتي سرتيون سهيليون پاڻ ۾ وهي ڪڻين.
اڳي اهو رواج وڌ کهراڻن ڇوڪرين ۾
هوندو هو جو ٻارڙيچون کهرائي ويهي ست
ٻه اوبيندڀون هيون ۽ وينيون ڳائيندڀون
۽ روح رهاڻ ٻه ڪندڀون هيون. اهڙي جاءِ کي
آڌڻ سڏيو ويندو هيو. (اصل سنسڪرت لفظ آيعن آهي)

پرت = استري - عورت.
بلي = (هائو) وه واه- اعليٰ - اتم -
ماهي = (ماه = چنڊ) چنڊ جهڙو - سهڻو.
پرکر = (پريڪشا) چوطرف نگاه. (ايڪشا = نگاه)

نوٽ

پرکا جي معنيٰ ڦهرائي آزمايش ٻه ڇوندا آهن.

پاڳين .... سنڌو = مونکي تقدير پاليو يعني مونکي
پهنجي پيڻ سومل سان سهڻ ڌ گهربو هو.
پر مهنجن ڪرمن ۾ اين لکيو هو. ڏون پڻ
انهيءَ کان بي خبر هوئين تهن ڪري تهنجو
ٻه ڏوه ڪونهي.

سکون = سکر- خوشيون - باسون.
ناتر = مومل، جي پانهيءَ جو نالو.

نوٽ- ناتر ۽ گجر قوم جون ٻيون ڇوڪريون
ڪاڪ ۾ مومل جي خدمت ۾ رهنديون هيون. گجر جي
اڄ ڪلهه اصطلاحي معنيٰ آهي ٻياري.

پاڻي پاءِ لڳڻ = ڏوه ثابت ٿيڻ - منهن نڪرڻ.
ڪوريل = لالائي تي رنگيل - رتل.
ڪنور = ڪمل گل - ڪنول گل - گل نيلو فر ٻه
سڏيندا اٿس.
ساٺيه = وطن - ديس.
اڏوڀنڌ = لانگوٽيا فقير.
جتي .... ڪا = هن مايا جي پيائي وارن خيالن
مان نڪري هيڪڙائي واري خيال ۾
وڃي پيا.
لنڌاڻو = هي ملڪ لودر قوم جي راجپوتن جو
وسايل هو. جيسلمير جي اتر کان ماٺيلي
جي ملڪ ڌاءِ پکڙيل هو. گادي جي هنڌ جو
نالو ٻه لودراڻو هيس. ڪاڪ جي نئي ٻه
لوڌاڻي مان وهندڙ هوئي. جهن تي مومل
پهنجي ماڙي اڏائي هوئي.
لودا مسلمانن ۾ هڪ مشهور قوم آهي ۽
لودا هندو ٻه سنڌ ۾ موجود آهن. اهو

ڪاڇري فقير جو ڳاڙهي ۽ حمير سومري وارن
ڇتن يارن کي رستي ۾ گڏيو هو ۽ ڪين
مومل جي حالات کان واقف ڪيو هو ۽
سو خود لوڙاڙي جي سرزمين جو نواب هو.
جي - "ڏڏهن ڏسڪي ۾ ڏس ڏئي ڏو روئي رڏو آب
تا آيس لودراڙي کان ڳالهه ساڻ اميساب
آڻ نڱوهيس نواب ڀرڪاڪ ماري ڪيس ڪاڇري"

ڏاڪ ڏيڻ = [ڏاڪ = جاءِ] جائيتو ڏيڻ.

ڏوڪ = ڪاچ.

ارڙو = ڳاڙهو [آرت = ڳاڙهو]

راول = اصل لفظ آهي "راءِ ڪل" يعني
(شاهي نسل) هي راجپوتن ۾ هڪ لقب آهي.
شاهي نسل وارن کي انهيءَ نالي سان
سڏيو ويندو هو. سنڌي ۾ پياري دوست کي
راول سڏيندا آهن.

هاڪاريا = (هاڪ = مشهوري] هاڪ وارا
مشهور – نامڪتا.

حدون = بندشون – مايا جا ٻنڌن. هي سرير-
حمال = [حمل = بار کڻڻ – جهلڻ] بار کڻندڙ.
ڪمال = پورا – اڻ ميا – جهجها. ڪافي.

= (وصل) ميلاپ.

حدون .... حمال = اهي نامياتڪا فقير هن مايا
جون اپاڏيون (ٻنڌن) ٽوڙي ۽ آزاد ٿي
وڃي رب کي رسيا.

ڊريا = رهيا. ترسيا.

پري ويا = هلي ويا. پند ڪري ويا.

ماڻجهي = (منجهه = ڳجهه) رازدان. ڳجهه ڄاڻندڙ
حال پائي.

لنگهيا لنڊاڙو.... ڪا = انهيءَ ساري بيت جي
معنيٰ آهي ته اُهي سالڪ فقير ۽ مهنت
هن سنسار جا سڀ سنڌ ڏوڙي هن صفاتي
سرير کان پاڙڪي آجو ڪري ذات ٿي
وڃي ذات ۾ لڏ ٿيا يعني حق سان هڪ ٿيا.

ڪلدار = سفيد. اڇا. صاف دل. نوراني شڪل.

دود = دولهون.

بخار = ٽوڪ. جوش. تپت.

سوزون = (سرخدن = سوز) سوزمان. ساڙي مان.

نگيا = نڪتا.

برخوردار = ٻچا. لنڊا. هيٺين درجي وارا.

ڀنڀليا = ڇرڪجي ويا. حيران ٿيا.

ٻرت = صورت (هت اشارو مومل طرف آهي)

نڪا صورت .... ڏيهه = سچل سرمست مومل جي عشق جي مجازي عشق سان ڀيٽ ڪئي آهي. هتڙي هو انهيءَ جاءِ جي پهچ ڏو ٻڌائي جتي نڪا آهي صورت نڪا آهي مورت رڳو آهي نور. جتي هن اهو نور جو قطرو هن سريرَ ۾ سمايو ڏٺو هت اچي بـِا صورت ٿيو يعني صورت ورتائين. نه ته اصل اهو بي صورت آهي. جهن کي نرنڪار سڏجي ٿو. نرنڪاري درجو فنا في الله (الله ۾ فنا ٿيڻ) جو درجو آهي. هي اها منزل آهي جتي پهچڻ بعد نڪا هتان جي ڪا سمجهه يا سرت ٿي رهي نه ڪا ڪا ياد گيري ٿي رهي؛ نه ڪوئي فنائي بعد هنکي انهيءَ ڏيهه ۾ ڪو ڏسي ڏو سگهي.

ڪاپڙي = هي اصل لفظ ڪاپڙي آهي جهن جي معنيٰ آهي گيڙو پوش فقير. هن بيکه جا فقير هميشه سيلاني رهندا آهن. هڪ ڄگهي لٽ هميشه ساڻ هوندي اٿن.

[illegible]

هي همه اوست طرف اشارو آهي يعني "سڀ اُهو آهي" انهيءَ ڪان هيٺين درجي وارا چون ٿا ته "همه از وست" سڀ انهيءَ منجهان آهي.

ڪافي

ڪاڻ = مڙس.

چؤ طاق = چارئي طرف - چارئي عضوا.

سڦري = (سو = چڱي، ڦر = ڦل) چڱي ڦل واري فائدي واري - بهتر.

ڀت = ٽر ملڪ جو وچون ملڪ يا مٿاهن ڀٽن وارو ملڪ.

اولاڪ = جنجل - کٽتي - تڪليف.

ميار = ڏوراپو - عتاب - ڏوه.

خيال ستون

(هير رانجهو)

سر ڪارهير

ڪارهير = هڪ زهردار ڪاري نانگ جو قسم آهي ۽ راڳڙي جو قسم. [ڏسو صفحه ۱۰۲]

سڌکهڻ = ڏنگڻ.

ڪر = ڦڻ.

جڳ مارڻ = بي وقوفي جو ڪم ڪرڻ. (جڳ = مڇي)

ڪنگ = نانگ.

هير = چوچڪ جي ڌيءَ ذات جي سيال، جهنگ سيال جي ويٺل هوئي.

جهنگ سيال = هير جو وطن (پنجاب ملڪ ۾ آهي)

رانجهو = هزاري جي ملڪ جي حاڪم جو پٽ هو.

تخت هزار = رانجهي جو وطن ۽ تخت گاهه.

ڏاجو = شادي ۾ مليل مال اسباب.

هوڏ = رسم- طريقو- رواج.

دود = دونهون.

ڪاني = [ڪان = تير] سراپ- پٽ- پاراتو.

قرب = (ويجهڙائي) عشق- محبت.

لوح = تختي- اُها تختي جنهن تي انسان جي قسمت لکيل آهي.

پهنجو ديس = جتان هي آتما آيل آهي- روحن جو مڪان. زمان ماضي.

هير = رانجهي جي معشوق (هت اشارو هن مايا طرف آهي)

نوٽ- هير چوچڪ جي ڌيءَ هوئي جهنگ سيال جي رهندڙ هوئي.

گهور = نيڻن جي تيز نظر- گهري نظر.

هاريون = موڪيون ابوجهه. (هرڻ = سستي)

قسمت قيد الماءِ. داڻي پاڻي جي ڪشش.

جوڳيا ويس = گيڙو پوشاڪ.

چوچڪ = هير جي پتا جو نالو.

شاهه هزارو = هزاري ملڪ جو مالڪ- رانجهو.

آر = لڄ- موشو- تڪلف.

قريب = (قرب = ويجهڙائي) ويجهو- پيارو- معشوق.

ڪاڻ = غرض- پرواهه- خاطر.

ڪاڻ = واسطي.

ڏرلا = ڏکر. ڏکليفون.
نورنگ = هير جي مڙس جو نالو.
کيڙو = هير جي مرد نورنگ جي ذات.
کيڙو وڄان کوه = کيڙي کي هن ڏيان. بيزار آهيان.
کهڙ ڦال = جهجل. فسادي.
وڏون = [وڏ] پڇڪڙي.
جهنگ سيال = هير جو ديس. هي پنجاب ۾ ضلع آهي.
مهوال = ميهار.
ونجهلي = بنسري.
چاهون = چاهه مان. شوق مان.
چناه = چناب ندي [پنجاب مان وهي ٿي]
لوء = جوء. جاء. ديس. لوڪ.
جاتي = جڙي. ٻهري.
الستي = [ڏسو صفحه ۲۰۸]
هردي = [هردو=دل] دل ۾.
قتيل = قاتل. ماريندڙ.
کوهين = کوه ۾. جهولي ۾.
کوهڙي = کوهڙيءَ وارو. رلهيءَ وارو. جوڳي.
منجهه وتي منجهه سان = منترن سان بند ڪيو وتي.

نيل = ڪارا. ڪارهر نانگ.
رسيل = رس ڀري. سريلي.
ڪنڌل = وڏا وارا جيڪي جوڳي ڪنن ۾ پائيندا آهن.
راوي = ندي جو نالو جا پنجاب مان وهي ٿي.

نوٽ. نورنگ پور جو شهر راوي ندي جي ڪناري تي آهي جتي نورنگ کهڙي سان هير کي پرڻائي وڃي بند ڪيو هوائون.

روي هليو = [رويو] روانو ٿيو. ڪهي هليو.
ونجهليون = بنسريون. مرليون.
نانگو = جوڳي. [رانجهو]
نورنگ پر = نورنگ جو آباد ڪرايل شهر جتي هير جا ساهرا هوا.
مڻ دار = مغز وارو. هوشيار. دماغ وارو.
ڪردار = ڪر ڪڍندڙ. لهريندڙ. ڦڻ ڪيندڙ.

نوٽ. ڪارهر نانگ جا ۲ قسم آهن. هڪڙا ڪر ڪڍي لهر ڪندا آهن ٻيا اهر ڪونه ڪرن.

ناٿ = مالڪ. وڏو. جوڳيسر.
منڌڙا = واليون. ڪنڌل [جوڳي ڪنن ۾ پائيندا آهن]
منجهڙا = منتر. بندش جا ڪلام جيڪي گهڻو

ڪري جوڳي نانگن تي پڙهندا آهن ته
نانگ ڏنگ هڻڻ ڪان بند رهي.

ڏيهيون تن ڏٺي = بدن تي ڏيهيون ڄڙي يعني
فقيري ويس ڏڪي.

ڏيهيون = ڪدو مان ڄڙيل ٿانءُ جي فقير پنڻ
لاءِ کڻندا آهن - سوڙهي ڳچي وارو ڪدو.

ڏٺي = ڏري.

نيٽي = ڪنواري ڇوڪري - نوجوان ڇوڪر.

وهڻ وه ٿيو = ويهڻ زهر لڳو - آرام نه ٿي آيو.

ڪاريا = پورا ڪيا.

مانڊي = منڊيندڙ - منڊ [منتر] پڙهندڙ
جوڳي - رانجهو.

نوٽ - رانجهو هير جي لاءِ جوڳيءَ جو ويس
ڏڪي سنڌس ديس ۾ اڪهو ٿي گهمڻ. هير اهو ڏڍي
ٽال ڪهو ته مونکي نانگ ڏنگيو آهي ڪو جوڳي
جهلي اچو. انهيءَ مڪ تي رانجهي ۽ هير جو ميلاپ ٿيو.

مڪ = عذر - ڏنگ. مڪر

وه = زهر.

واسينگ = هڪ وڏو زهردار نانگ جنهن جي مٿي
۾ مڻ ٿيندي آهي.

کپار = [کپال] کيا ڙي - ڇوٽي - مٿو.

هاري = ويچاري - ٻڙي - موڳي.

منگهڻ = چڪن - مست. عاشق. مخمور.

لانگوٽي = جوڳي [رانجهو]

لڪن = نڪاح - لاڳاپو.

لوح = [صفحه ٣٨٥]

هتي = زمان ماضي [گذريل وقت] روحن
جو مڪان.

هتي = هي دنيا.

سالم = پورو.

ڪافي

جهنا ڙون = جوڳين جا وڏا وار - وارن جا مڇا.

بسمي = رک - مٽي.

هاتڪ = حاذق - قابل.

چندين = ڦندين - نموين [چند = ڦند]

جوڳي، سنياسي = فقيرن جا بيک آهن.

گوگو جوان = جوڳين ۽ نانگن جو سر گرو جو نالو.
جون ٿا ته کيس ماريو ٻه کپر نانگ ڏنگي آهي.

سر = ڪتنب - راڄ.

ڇيڇي ۽ ڪکي = مڇي: مڇي جي اندرين ڪند
کي ۽ ڇيڇي چوندا آهن.

راض = مهرباني - راضپو - راضي رهڻ.

راز = ڳجهه.

آريون (آرد) آرو - ناڻ.

سيباڻي = پسند پئي - وڻي.

ڪني = خراب - بوءِ ناڪ - مهاڻي.

ڪلسا = (ڪلس = چلر) چلڙ واري مڇي.
ڪلسي مڇي گهڻو ڪري ڪاري پاڻي ۾
ٿيندي آهي.

ڪلوري = مڇي جو قسم.

ڪالورا = مهاڻا.

ٻوري = ڪمن واري ڪڏ ۾ گاهه جي نموني ٻن
ٿيندي آهي ان جي متان ڪل ٿئي ٿو جهن
۾ زرد ٻورو ٿئي ٿو اهو پٽي انهجا مٺيا
ڏي ٻوري تيار ڪندا آهن جا رنگ جي
هيڊي ٿيندي آهي ۽ بازار ۾ وڪامي آهي.

اڏو ٻنڌ = لانگوٽا - چوٽا.

قصه ... = اڇا ڪپڙا - ٻيڪيدار اميري ڪپڙا.

خيال اثون

(سمو ڪندري)

سر ڪليان

ڪليان = آنند - سک - آرام - راڳ جو قسم.
(صفحه ١١١)

سمو = ڄام طماچي، جو سنڌ جو حاڪم ٿي گذريو
آهي ان جي ذات سمو هيو. سما اصل
راجپوت هوا.

ڪندري = مهاڻي - ڪني - بدبو واري.

ميڻي = ماڇڻ.

شفقت = مهرباني.

گاندر = مهاڻي. هي مهاڻن ۾ هڪ خاص ذات آهي.

عار = عيب - شرم - مهڻو.

مدار = آسرو.

ڪينجهر = ڍنڍ جو نالو.

لڄ رهائين = لنگ ڍڪين.

ڄارو = مڇين ڦاسائڻ جي ڄاري.

[illegible] ڪنهيو.

سالان = سالو جو سھو ريشمي ڪپڙو.

نوٽ - مير صاحب واري رسالي ۾ "شالان تيموري" لکيل آهي. اهي شالان تيموري ريشمي بوچڻ وانگر ٿيندا هون آهن جن جا پلئو زريءَ جي بوٽن سان پُريل هوندا آهن.

سهج = سوکڙي - انعام.

واسيو = خوش بوءِ ڏيو. واس ڏيو.

ڪهنبو = ڇٽڪيرو رنگين ڪپڙو جو ڪنڍو ڪري شادي جي وقت ڪنوار کي ڍڪائيندا آهن.

ڪٿوري - مشڪ. ڪستوري.

ڌار = پاڻي - دريا - ندي.

عطوري = (عطر) - خوشبودار.

ڀير منھ نيرا = ڪارا ڪوجها.

ڇيرا = زري جي ڪناري سان پٽڪا.

سگهڙ = چڱي ڳهڙ وارو. چڱو سوچيندڙ. منتظم. دانا

وھ وڏڪرو.

لپيون = لاپا.

پاريا = پاليا.

ڏٿ = سادو کاڌو - جهنگلي کاڌو

جبيرن = مهاڻن (ماڇن جي هڪ ذات آهي جي واڳو سيسر ڪميون ماري کائيندا آهن)

ڏيهريون = مهاڻيون.

ڏيپيون = (ڏيڀڙ = ٽيڙ = ڏيئو = ٽيو) ٽيهي پيون.

ڀيڻ ڀيپيون = (ڀيڻ جون ٽڪيون) ڀڄي جو مشهور ميوو جو ٽڪين جي صورت ۾ ٿيندو آهي متجانس گول ٽڪرا ٿيندا آهن. جهڙي ڪسي ڀيڻ جون ٽڪيون ٿينديون آهن. هن جي ڀاڄ ۾ ٻه ۽ هڪ شاخ ۾ ڀيڻ جي ٽڪي ۽ ٻئي شاخ ۾ پابوڙو يعني وڏو ڀڻ ٿيندو آهي جو پاڻي تي ترندو آهي.

چوري = گيھ ۾ ٻوڙيل ماني يا ڀڳل اٽو.

جهاڳيون وتن جهاڳي = پاڻيءَ ۾ ترڳنديون وتن.

ميٺن = (واحد - مٺي) مهاڻيون.

منڇر = ڍنڍ جو نالو جا سيوهڻ ۾ آهي.

مها = وڏي.

اجهاڳ = اڻ ميا - اکٿ.

ڏلين = ڏڏڙين.

ٻونديون = ٻيڙيون.

نانءِ = ڪمن جي سفيد ڪڙ آهي جا سڪائي

غريب ماڻهو پنهي ڪائيندا آهن.
ملاحيون = مهاڻيون (ملاح = مهاڻو).
جوڙون سڀ جوڙيون = دل جون مرادون پوريون ڪيون.
سهج = مهرباني. انعام - سوغات.
سهج = سڪر.
ٽورون ۽ ٽنبيون = نخري سان ٽلڻ - فخر سان هلڻ.
ٽور = چال.
ٽنب = (چوٽي) وڏائي - ٽانءُ.
ڇڪ = مٽي - ڪپ
اوڳڻيون = واهيات - بدفضيلت -
سهايون = وڻيون - پياريون لڳيون.
ڪُمن = (ڪم) ڇنڊ جو ميوو آهي جو ڪينهون وانگر گول ۽ نرم ٿيندو آهي. ڪم جي پاڙ اوڙه آهي. جنهن مان هڪڙ يعني شاخ ٿي نڪري. جنهن ۾ نيلوفر جي پوڪي ٿي ٿئي جنهن مان ڪم ٿو پيدا ٿئي.
پار = طرف.

اُميت = پلٽ.
لاڪيٽي = جو لڪ لهي يعني سمو جام.
سهاڳ = مهرباني - پياري وني (ابعڙ ڏهاڳ)
انڪ = بي پرواهي.
طولان = (طول = ڊيگهه) وڏائي - پير ۽ گهيرڻ.
اندامين = (اندام = جسم - عضوو) عضون ۾.
سڀ اندامين .... ۾ = انهن مهاڻين جي هڪ هڪ عضوي ۾ سنگ سنگ ۾ جواهر جڙيل هوا
لپيون = [لپ = چنهڙڻ] مڇي جي مٿان گگهه.
مڪڙي = (مڪڙي) پيڙي.
نوري = انهيءَ ڪندري جو نالو جنهن تي سمو جام عاشق هو. جنهن جي صدقي هن ڪيڏهن ۽ منڇر جي ڍنڍن جي سڀني مهاڻن تي مهربانيون ٿي ڪيون.
چکايون چاٽيون = نازن سان نهوڙيو.
ڦڪل ڦند = نازنخرا.
وٺيون سو...ڪي = سمو جام انهن مهاڻن کي نوريءَ جي صدقي ٿو روزمره انعام ۽ لاڳ ويتر وڌايون ڏي.
ماڪ = اصل لفظ مٽيڪ آهي معنيٰ موتي.

مڪ = ڪڻ ۽ ميوي جي سنهي ڪڻ کي مڪ چوندا آهن. ڪڻ جي اندرين ڪڻ کي به مڪ چئبو آهي. ڪيڙ جي سنهي ٻوندي کي به مڪ سڏيندا آهن.

مر ڪينجهر .... ڪنيو = پل ڪينجهر جو راڄ آرامي ڄڄي. چاڪاڻ ته اُهن جو سمورو بار پنهنجي معشوق نوريءَ جي صدقي سمي ڄام پنهنجي سر تي کنيو آهي (ڪينجهر ڍنڍ ٺٽي ۽ جهرڪن جي وچ آهي)

نوٽ - اُهو مريد (چيلو) امان ۽ آرام ۾ آهي جنهنجو مرشد (ستگر) ڪامل آهي ۽ پنهنجي مريد ۽ چيلي جي قدم قدم تي سارسنڀال لهي ٿو ۽ سندس سمورا بار پنهنجي سر تي کڻي ٿو.

مڏ = مڇي جو ڍير.

بدمسر = جهالر دار ٿٽ.

ٻيڻا = (ٻئون = نڪ) نڪ ۾ پائڻ جا ٻولا.

جهاپا ۽ جوڙا = جهالروارا چڙهن دار ڪپڙا.

لاشيون = (راشيون) ساديون - ڪوجهون.

خاشيون = (خاصيون) عمديون - چڱيون.

ڪينهن ڪماشون = پيٽي پر ڪانهي - پرواهه ڪانهي.

موڙيون = مٽي تي رکڻ جون سينهوڙيون.

پيٽي پر = پيٽي = اجهو، پناهه - پر = آڌار، وسيلو.

جن پاسا .... فراشون = جي ڏرڪي تي ٿڏيون توريون ۽ پن وڇائي سمهنديون هيون تن کي هاڻي ڄام تماچي فرشن تي فراشيون (سمدا وڇاڻا) وڇرائي ڏو ڏي.

پوڻي = گل نيلو ڦر جي ڪچي ڪانءِ جهن ۾ ڪڙ ٿئي ٿو.

موراڏون = اصاڻون - اصل کان.

حريص = (حرص) لالچي.

مجليس = (جلسه) مجلس - صحبت - ميڙ.

اطليس = اطلس جا وڇوڻا.

هيس = خوف - ڀؤ.

حديث = گفتگو.

مهرائون = مهرمان.

ناٿ = مالڪ - سمو ڄام.

سهل = سئولا - سهولت وارا.

سام = اجهي - پناهه هيٺ.

نڌر = [ڌر = آڌار - طرف] نڌڻڪي - لاوارث.

نيلن جا ناٺا = اڻ ميا خزانا.
لڏر = اداس.
بافتن = آچن ڪپڙن.
ڦاڌون = ڪپڙي جا پردا. تنبن جون ڇتيون يا ڪناريون.
ڇپيءَ ڇت = ڇپيءَ جي ڇانءِ.
طناب = رسا.
ناد = بگل.
ناطقا = [نطق = زبان- ڳالهه] ڳالهائيندڙ.
رود = تارون (رود وڄڪري جي آنڊن مان ٺهندو آهي)
رباب = هڪ افغاني ساز جنهن ۾ رڳ جي
تارن بدران رودا جڙيل هوندا آهن.
تم = تمام- ختم.
پلوءَ مون پاتو = مان نياز ڪيو. مان تو اڳيان
سر نوايو- جهولي ۾ ڳارو وڌو.

نوٽ

اڳي اهو رواج هوندو هو ته حاڪم اڳيان
عرضدار هميشه ڳچيءَ ۾ ڪپڙو پائي وڃي
بيهندو هو. اهڙو رواج اڄ تائين ٻهراڙي
جي ماڻهن ۾ هلندو اچي.
ڪاٺا = ڪاٺيا. ڪاٺ وارا.

دمپختن = [دم = ٻاڦ، پختن = پچڻ] گوشت
۽ چانورن جو پلاءُ جو مٽيءَ جي ٿانوَ تي
دم ڏئي تيار ڪبو آهي. دم يعني ٻاڦ تي
پڪل گوشت کي به دم پخت سڏيندا
آهن هي اميري ۽ عمدا کاڌا آهن.
دمبا = ٿلها [هي جانور جو قسم آهي جنهن جو پڇ جلد
جي چڪر وانگر گول ٿئي ٿو جنهن کي دمبي جي
دم ڪري سڏيندا آهن.
مڪڙيون = ٻڪريون. (منگهي = ٻڪري)
تعمير ڪيون = جوڙايون. اڏايون.
جهونگا = ٻيڙا. ڪراڙا. ڪپا.
ملاح = ٻيڙين جا هلائيندڙ. مهاڻا.
مير = جام ڏماڇي.
مير بحر = ناخدا. ٻيڙي هلائيندڙ. سمنڊ جا مالڪ.

نوٽ- هت ملاح ۽ مير بحر ٻه ماڇن کي ڪوٺيندا
آهن پر ملاح ۽ مير بحر انهن مهاڻن کي ڪوٺبو آهي
جي ٻيڙيون هاڪاريندا آهن. آهي مڇي به ماريندا
آهن پر ماڇن ۽ ڄهبرن وانگر انهن جو ڪم خاص
مڇي مارڻ جو نه آهي.

هڪاريون = ڇنيون.

ڏوڏا = ٻيرڻ جا داڻا جي ڏکين مان نڪرندا آهن
اندران سفيد ٿيندا آهن. منجهن سبز پٽو
ٿئي ٿو. ڏوڏا کهٽو ڪري ٻڇي ويل سخت
داڻن کي سڏيندا آهن.

ٻاٻوڙا = ٻيرڻ جا وڏا ٻن جي پاڙي تي ترندا
نظر ايندا آهن.

پٽيلن پنکهڙين = پٽ جي پينگهن ۾.

لاڏو = لاڏلو.

لاڏيون .... لڏن = جام جون داهيون لاڏ [نخري]
سان ڏيون پينگهن ۾ لڏن.

نيلم = قيمتي جواهر جو قسم جو نيلي رنگ جو
ٿيندو آهي.

ڪلابت = زري ٻريل پٽ جو ڪپڙو.

چڪم = زردوزي جو ڪم.

لکان = جواهر جو قسم.

ڪڪيرين = [ڪڪي = مڇي] مهاڻين.

آقا = [آغا - آگا] مالڪ.

آريون = ناز. (آر = انگل)

سالو = سنهو قيمتي ريشمي ڪپڙو.

[illegible] = [illegible] جي ڪناري سان ريشمي شال.

بي آب = [آب = آبرو] بي عزت.

ڪلالن = ڪوڙن. فارسي ۾ ڪنيز کي ڪلال
ڪوٺيندا آهن.

ڪلالن = شراب فروش [وڪڻندڙن]

ڪونڌلن = گهوڙن.

ڪڙيون = تنبيها.

چيڪ = آزاد.

تازي = تکا بنيادي گهوڙا.

ليڙ = ٽڳڙي - ڪپڙي جو ٽڪر.

ڏڏي مڏي = مال ملڪيت.

ڪن جهوڪين جهول = جاين ۾ جهرون اڏي
ڏاويهن.

جهول = جهرون.

غلم = گلم.

غاب = ٿالهه - خونچا - وڏا اُچا برتن.

طول = وڏا وهاڻا.

غمزا هطط = اصل معنيٰ اکين جا اشارا هت
معنيٰ "لٽرط".

غول = (مر) جهنگلي ماڻهو - مجهول - وحشي.

اولاجهول = احمق - بي سمجهه.

الول = آڪر. تاڻ.

لس = لسيون - اکاڙيون - لنکيون.

مياڻيون = مڇي جي واپار جا مرڪز [هيڊ ڪوارٽر] جتي مڇي ماري اچي گڏ ڪبي آهي. اهي مياڻيون گهڻو ڪري درياءَ جي ڪناري تي مقرر ٿينديون آهن. انهن تي مڇي جي انداز موجب محصول رکيل هوندو آهي.

ڇر = پاڻي جو مٿاڇرو، هتي ڍنڍ.

ڇوٽيون = ڇوٽ - آزاد - معاف.

تن مياڻيون .... ڇوٽيون = جيڪا انهن مهاڻن جي مياڻن تي ڍل پوندي هوئي سا ڄام تماچي معاف ڪري ڇڏي ۽ ڍنڍن جي پيداوار به انهن کي ڇوٽ ملندي هوئي.

ميون = [واحد مڃي] ماڇاڻيون.

طريل = [اصل لفظ طرير آهي] حسين جوان - سهڻو.

گاندرين = (گاندر = مهاڻو) مهاڻن سان.

ڪمخاب = ڪم - خاب برابر آهي ڪِم خاب برابر آهي. (خاب = رڳو) زري دار ڪپڙو.
(غياث)

وکيرن = لٽن کي.

واس = سرهاڻ يا خوشبوءِ مڪري.

زرباف = زري ڪنار ڪپڙا.

امل = [اموليه] بي بها - املهه.

لٽر = [لٽ] جتي.

جڙائو جوڙا = موتين سان جڙيل جتي.

جوڙا = جتي.

روڙا = ٺڪر - ايٽيون - ڀورڙا.

ڏوڙا = پيٽا - شاهوڪار - ولهيا - سکيا.

لوڙ = ڪهڙ.

وير پاءُ = [پاءُ = خيال] وير جو خيال.

اروڙ = ڍڳي.

جوڙ = جتيون.

مترڪو = [مطرقه] لوهه ڪٽڻ جو اوزار.

ڏولا ڪين ڏوت = رولاڪ - آڪڙباز.

سوڌا = [شڌ] سچا - صفا.

لوڙهه = ٻهن جي پاڙن مان ٿيندا آهن جي اهاري ڪائيا آهن شڪل جا گول ۽ رنگ جا مٿان ڀورا ڪارا ٿيندا آهن.

ڦوٽ = ڦٽيل ڪٺر.

کيا = خوش.

خمار = [خمر = شراب] نشو. ڪيف.

لڪ لوڏ = لڪ لڏائيندڙ.

ٻنوريون = ڪنواريون. نوجوان ڇوڪريون.

ڇوٽ = آزاد. مفت.

ڇڪي.... مياڻيون = مڇي جي مياڻن تان جام محصول معاف ڪيو هو.

ڦٽ = ڦتيل ڪم.

ڪلين قيمن = خوراڪن جا قسم.

دشالا = ريشمي رو‍ا. يا بوڇڻ.

هٿ ٻڌڻ = مٿي تي هٿ ڪپڙي جي ٻڪر مارڻ. اهو رواج اڄ تائين اميرن جي گهرن جو آهي

ساڌن = ماڇن.

ستڪت = مارڪٽ.

ذيل = ڪيڪيفون. جوش.

ڪلي.... ڇت = مڇي ڏنين جا محصول معاف ڏين.

عامن = عام ماڻهن يعني مهاڻن.

ايت = ڪولڻ.

زرباڌلي = زردوزي جو ڪم.

خيما = تنبو.

... مان. خوشي مان.

طرا = (طرهٔ) پٽڪا. اهو پٽڪو جنهن ۾ جواهر جڙيل هجن. اڳي اهو رواج اميرن ۽ نوابن ۾ هيو. پٽڪي ٻڌڻ وقت هٿ اڏ پٽڪي جو ڇڏيندا آهن ان کي ٻه طرو سڏيندا آهن.

ڪرت = [ڪرته] وڏڻ.

ڳرا = گهوڙا.

زرا = بازپکي جي نر کي زرو ڪوٺيندا آهن.

رب = سادو پٽ.

ڪلين حلوين = اُچين خوراڪن جا قسم.

گيرب گاءِ = فخر. وڏائي. آڪڙ.

ڏزن = مڇي جو قسم.

ڄن = جار. ايو جارو، جو لڪڙن سان پاڻي ۾ هٽي ڇڏيندا آهن ۽ اڳيان مهاڻا پاڻيءَ کي ڌڪيندا آهن ۽ ليڙ ڪندا آهن. جنهن تي مڇي ٽپندي ٽپندي اچي الهيءَ ڄـن ۾ پوندي آهي.

مهج = خوشيون. انعام.

مسندان (مسند) گاديون.

ڪلي = سڀ.

ڪافي

مٿا = سر.
ميخان = (مئي - شراب) شراب گهر.
وٽي = شراب جو پيالو، ساغر، جام.
نسنگر = نروار.
ناتي = ڳانڍاپي.
ڪن فيڪون = ٿي ۽ ٿي پيو. (قرآن).

نوٽ - هي اهو غيبي آواز آهي جو هن سنسار جي سرشٽ وقت قدرت جي منهن مان نڪتو هو. جنهن جي معنيٰ مٿي ڏيکاريل آهي.

پرٽ = وڇڙ.
ڪن = ڪن فيڪون جي پهرين لفظ "ڪن" (ٿيءُ) طرف اشارو ڏنل آهي.

درپن = آرسي.
فاروقي = فاروق حضرت محمد (صلعم) جي ٻي خليفي حضرت عمر جو خطاب آهي. انهيءَ جي اولاد کي فاروقي سڏيندا آهن. درازن [illegible] فاروق آهن، تنهن ڪري سچل سرمست

(جو پاڻ به فاروقي هو) اهو اشارو پنهنجي مرشد پير عبدالحق صاحب طرف ڏنو آهي يا حضرت عمر فاروق طرف ڪيو اٿس. فاروق لفظ جي اصل معنيٰ آهي "فرق ڪندڙ" حضرت عمر کي انهيءَ ڪري فاروق سڏيندا هوا جو هو عدل ۽ انصاف ۾ پورو فرق ڪندڙ هو. کيس عمر عادل به سڏيندا آهن.
(ڏسو صفحو ١٠٩)

فهمائي = (فهم = سمجهه) سمجهائي.

خيال نائون

(راءِ ڏياچ)

سر سورٺ

سورٺ = راءِ ڏياچ جي استري ۽ راڻيءَ جو نالو. (ڏسو صفحه ۱۳۲)

راءِ ڏياچ = ڪاٺياواڙ جي راجا جو نالو. سندس گادي جو هنڌ ونٿلي هو. پر راءِ ڏياچ جي ڪهاڻي بيٺڪ جهوناڳڙ جي قلعي ۾ ٿيئي جو گرنار جبل جي وٽ سان آهي. راءِ ڏياچ جي قصن ۾ اهو نالو راءِ ڏياس آيل آهي ھي راءِ ڪوات جو پٽ هو سندس ذات چوڙا سما هوئي ھي واقعو ۱۰۰۳ع جو آهي. راءِ ڏياچ جي بنسبت گهڻا قصا لکيل آهن مگر آهن سڀئي مختلف نموني جا. راءِ ڏياچ ۽ گجرات جي راجا انيراءِ جو جيڪو راڄڪمار چند رودناٿيءَ جي سگهڻ تي تڪرار وارو قصو آهي سو البت موزون نظر اچي ٿو.

مدعا = مطلب.

وحدت = (صفحه ۱۲۸۶)

وصال = [وصل] ميلاپ.

سر سنواريو .... سر = چارڻ جي سر راءِ ڏياچ جي سر جو قدر ڪيو، ۽ راءِ ڏياچ جي سر چارڻ جي سر جو قدر ڪيو.

انيراءِ = گجرات جي حاڪم جو نالو. هي اصل ذات جو سولنڪي [سولنگي] هو. سندس گادي جو هنڌ انهلواڙ هو سندس ٻيو نالو دراپ سين هو. انيراءِ ۽ راءِ ڏياچ جي تڪرار جو سبب اهو هو جو انيراءِ جي ڌيءَ چند رودنا گرنار جي مندرن جي درشن لاءِ وئي هوئي جتي راءِ ڏياچ کيس بند ڪيو هو پر پوري شادي جي انجام تي کيس آزاد ڪيو. جنهن تي انيراءِ جهوناڳڙهه تي ڪاهيو مگر ڦري ڪين سگهيو ۽ چارڻ جي چرچ تي راءِ ڏياچ جو سر سرڙايائين.

گرناري = گرنار ڪوٽ ۾ رهندڙ (راءِ ڏياچ)

جهوناڳڙهه = گرنار جبل جي وٽ سان هڪ مظبوط قلعو آهي.

گنهر = ڪن وارو. ڀڳڙ.

غازي = وطن جي طرفان وڙهندڙ جوڌو.
غزا = وطن جي طرفان لڙائي.
آڙ = مڇعا.
ڏاني = ڏان ڏيندڙ. ڏل ڏيندڙ. زبردست.
مڇير = مٽي وارو. مغز وارو. هوشيار.
ڪانچ = ڪوئل. ڪميڻو. نيچ.
جنگه = [وڏو] جوڌو.
عطائي = جنهن کي قدرتي ڪو هنر عطا ٿيل هجي.
يا زماني جي ڏکئي سک مان تجربو حاصل
هجيس - هت فقير معنيٰ اٿس.
سليس = [سلڻ] ڏڪ ايس.
ڀانعال = ڪوڙ. وڳوڙ. فساد. ڪڙڪو.
ٻوهلا = اڙهنگ. داهلا.
ٿندون تيار ڪرڻ = سازن کي سر ۾ آڻڻ - سر ملائڻ.
جاچڪ = [ٻاچڪ] فقير.
مڱڻو، منگڻو، مڱڻهار = (مڱڻ = پنڻ) پينو. لنگهو.
سنسڪرت ۾ مارگن، مڱڻ کي چوندا آهن.
لنگهو لائق .... لاچار = بيچل لنگهو اهڙو نالائق
نه هو جو راڄ ڏياج جي سر لاءِ سٺيري هلي
[illegible]

هو جنهن بيچل کي لاچار ڪري اهو ڪرڪرايو
لکه = لکيو. قسمت.
هام = ڦاڙ. لاف.
الله ٿوهار = الله تو آهار (آڌار) الله جي آسري.
چنگه = (آواز) وات سان وڄائڻ جو ساز. سرلدو جو
روهڻ سان مڙهيو آهي وغيره.
ٿنوار = آلاپ - سر.
چوٽي چاڙهي.... ٿنوار = چنگه (ساز) جو سر تمام مٿي
رکي پوءِ انهيءَ جي تند سان راڳ آلاپيندو رهيو.
آڪا = اصل عربي ۾ آقا. فارسي ۾ ڪاف، غين
سان مٽجي ٿيو آغا. سنڌي ۾ غين، ڪاف
سان مٽجي ٿيو آڪا يعني مالڪ.
ستار = (سعر = ڍڪڻ) ڍڪيندڙ.
ڏولي = محلات. پالڪي.
پات = [پرت = قابل انسان] ڪڙن وارو. فقير.
سالڪ = خدا وارو فقير.
سات = سڳڻ.
ڦيري.... کي = سرلدي يا ستار تي جڏهن هڪ سر وڄائي
پيو سرڪڻو آهي تڏهن انهيءَ جون سنڌ ريون (ڪڙيون)
هيٺ مٿي ڪري ٻي سر جو آلاپ پسورو

ھاربو آھي. الھيءَ کي چئبو آھي "ڏاٽ ڏيرائط".

رب = پالڻ ھار- ھي خدا جو خاص صفاتي نالو آھي جو بندي تي رکي نٿو سگھجي.

داور = (داد- ور) داد ڪندڙ. ڌڻي.

برہ = عشق. وره- ويراڳ

ڏاٽ = طريقو- نمونو.

ڪنوارياءُ = آلاپياءُ- سراياءُ.

اوٽ = اولو- گوشائتو- ڪوٽ جي پاسي ۾

ڇاڙط = پمچل جي ذات.

پنبي رات = اڌ رات بعد- پوئين رات جا ڏريل ٿي رهي. ان وقت هڪ ته چپ چاپ هوندي آهي پيو ته پھرين پھر ڪان وڌيڪ ڏريل ۽ ماڻيڙي هوندي آهي.

پان = ھي پنھ مان بگڙيل توط نظر اچي ٿو جنھن جي معنيٰ آهي ڪيڏاري- ھت فقير.

پوتار، پتار = (پر- تار) ان داتا- مالڪ.

نوٽ- ڪن جو قياس آهي ته اهو لفظ آهي (پون- تار) پرٿوي تي تارينڌڙ تڳائيندڙ.

ڪنبو = اصل تنبڪ لفظ آهي جنھن کي سڪل

جن مان يڪتارا ۽ ستار جھڙا ساز ٺھندا آهن.

لاڳ = عيوضو- حق داري.

ڪشتو = ڪشڪول- فقيرن جي پدڙ جو تنبو. ھي دريائي ناريل مان ٺھندو آهي.

ڪاري ڪلھن- قبول ۾ = ڌڻي جي نالي سر وڌي ڌي ته ڌڻي جي در قبول پوڻ.

ڪامل = ڪمايت کي پھتل- مھاتما.

سٽن = سوال- آواز.

سائل = سوال ڪندڙ.

مھمان = (مھ = وڏو، مان = وانگر) وڏي وانگر عزت وارو- دعوتي.

گيان = تلقين- ڌڻي جي راه جي سمجھ.

جاچڪ = راڳيندڙ فقير. [اصل لفظ جاچڪ آهي]

رودن سندي رڙ = زھن جي ساز [سرندي] جو آواز.

ٻڙ = ماٺ- چپ.

لکر = خبر.

گوش = ڪن.

ڌوليون موتن مھاري = موتين سان جڙيل پڙن وارا مافا. پالڪيون.

ڦڪڙي = (ڦڪ) ڦڪڙي - ڦڪر - ڦڪ - سرڪ.

مافا = ڏوليون. پالڪيون.

موتئين = موتين سان جڙيل.

جڙاءُ جواهري = جواهرن سان جڙيل.

چاشنيون = مصري جي چاش ۾ پڪل چانورن جو زرده پلاءُ. هن کي زردو به ڪري ڪوٺيندا آهن.

حلال = [حل = آسان] آسان ٿيل چيز - موڪل مليل چيز - يعني جنهن جي واپرائڻ جي اجازت هجي.

حرام = [حرم = منع] منع ٿيل چيز يعني جنهن جي واپرائڻ جي منع هجي.

سبيل = (وات) مٽي جهجها - کهٽا.

موري = ڪاٺي - ڪپي.

عطائي = جنهن کي هنر عطا ٿيل هجي - جنهن کي قدرتي فن مليل هجي - فقير.

مهمير = [مهه = وڏو، مير = شاهه] شاهنشاهه - مهاراجا.

ڪافي

ڪسب = ڌنڌو - پيشو.

ڪسبڻ ڪٿي = ڌنڌا ڌوئيندي.

نوٽ - سرمست ٿو چوي ته توُن هردم عشق جي درياءَ ۾ غرق رهه ۽ ان جي بدنامي کان ڪين ڊڄ. باقي اهي ماڻهو جن جو عمل ۽ سڏ يون ڪرڻ يا ڪشف ڪرامتون يا پنهنجي پڙهائيءَ تي ڀاڙڻ سڀ ڪسب ۽ ڌنڌا ڌوتا اٿئي. انهن سان ڏٺي جو ديدار نه ٿو ملي.

وٽئون = وچ.

حجاب = پردو.

ورهين = [ورهه - فراق - عشق] ورهه کان.

خمار = [خمر = شراب] نشو.

سردار = [سر = مٿا، دار = ڦاهي] ڦاهي جي مٿان.

خيال ڏهون

(روجهن سان رهاڻ)

سر پهاڙي

روجهه = هڪ قسم جي گانءِ جي شڪل پهاڙي جانور آهي سندس رنگ گهڻو ڪري ميٽالو ڪارو ٿئي ٿو. ڪا ڪا روجهه پٽاپٽي به ٿيندي آهي برسات جي پاڻيءَ تي سندس گذر آهي. اها سندس لڳ جي به موسوم آهي. رياست خيرپور جي اوڀر وارن پٽن ۾ پهاڙن ۾ روجهه جهجهي ليکي ٿي. فقير صاحب به شايد انهيءَ طرف ڏاليون سان يا پنهنجي سر خود سير سپاٽا ڪندي انهيءَ عجيب جانور کي ڏسي ان جي نسبت فيلسوفيانه ۽ فقيرانه خيال شعر ۾ ظاهر ڪيا آهن.

ضروري

- ماه از طمع آزمائي سرمست کان

سواءِ ساري سنڌ ۽ هندستان جي ٻئي ڪهن شاعر ڪانه ڪئي آهي.

رهاڻ = ريجهه - ورونه.

پهاڙي = [پهاڙ - جبل] راڳڙي جو ناو، جا گهڻو ڪري پهاڙي ماڻهو ڳائيندا آهن.

[ڏسو صفحه ١٣٢]

ڀلر = برسات جو پاڻي.

واحد = [هڪڙو ڪي] خدا.

وس = ١. مينهن جو وسڪارو ٢. وسئون سبزي وغيره آبادي جا مينهن جي وسڻ بعد ضروري آهي.

لس = تکيون - هڪ ڪري - ساهه پٽڻ ڏاران.

ريجاڻن = [رجڻ] ريج ٿيل زمين تي يعني جن زمينن کي مينهن جي پاڻي چڱي طرح رجائي ڇڏيو هجي - کهميل - رسيل.

نوٽ - مينهن جي ريج اچڻ بعد انهن زمينن ۾ قسمين قسمين گاهه پيدا ٿين ٿا جي روجهن جي خوراڪ آهن.

باران = مينهن

ترايون = [تر- ترو] ڀاڙن جي وچ هيٺايون زمينون جن ۾ مينهن جو پاڻي اچيو گڏ ٿي. قدرتي تلاءُ.

تل = تڙ- جتان ماڻهو پاڻي ڀرين ۽ جانور اچي پاڻي پين.

گولاڙو = گاهه جو قسم. انهيءَ گاهه کي گولاڙو گواو ٻر سڏيندا آهن.

ڪسن = ڀيڇرن.

نوٽ- انهيءَ گولاڙي گاهه تي جيڪا رات جو ماڪ (ماڪ) پيل هوندي آهي سا اهي روجهون گهڻي چاهه مان چٽيندا يون آهن.

اساڻ، اوسڻ = پاڻي جي ڇڪ- پياس. سخت اُڃ.

ڏولا = (اصل لفظ دولا آهي) رولا- تڪليفون.

پيچ = ڏڌ- نيڪي- جام- جهجهو.

رڄ = گهڻو.

رعد = بادلن جي ڪڙڪڻ جو آواز.

نوٽ- رعد مينهن جي مٿان انتظام رکندڙ فرشتي (..) جو نالو آهي جنهن کي قزح ۾ ڪري سڏيندا

آهن انهيءَ جو نشان آهي "قوس قزح" جنهن کي اندلٺ سڏبو آهي شايد هندي ۾ انهيءَ فرشتي [ديوتا] کي مينگهه ڪوٺين ٿا.

ٿهي ڏنئون ٿاٽ = ڏاهه ڪائي پکيون.

ٿهي = چڙڪي.

ڀهاٽ = پاڻي سان ڀريل ڀاڙي ويرا.

هياڄ = خوشي- سڪ.

رياڄ = [رڄ] پاڻي سان رڄيل زمين.

پاند وڙين = پند ڪندڙ.

پياڪرڻ = [پهچڻ] پيءُ ڪرڻ.

اوسر = اميرن جي شڪار جو دڪ لمونو ٿيندو آهي. جو اوسر ڪٽڻ وقت شڪار گاهه کي چوگرد ماڻهن جو حلقو ڏيارنيدا آهن ۽ ڪنگهه وٽ ڀاڻ بندوقن سان اڪي ويهندا آهن. اُي ماڻهو چوڌاري وٺي شور ۽ اڙ مچائيندا آهن. انهن جي آواز تي شڪار گاهه جا جانور ٿهي ٿاٽ ڏيندا آهن يعني چڙڪي وٺي هيڏانهن هوڏانهن ڀڄندا آهن. چوطرف ٿرهوندا اڏن ماڻهو، سو منهن ڪندا آهن انهيءَ خالي لنگهه ڏانهن، جتان لنگهيندي شڪاري جي

بندوق جو نشانو ڏيندا ويندا آهن.
اولو = خس جي ٽٽيءَ جي ڇتو ديواري، جا گهڻو ڪري شڪارگاهن ۾ اونهاري جو امير ماڻهو ٺهرائيندا آهن. انهيءَ تي پاڻي ٻوڙ سان ڇڻڻي طرفن کان هوا ٿڌي ٿي ايندي آهي. اهي ڪانڊيرن ۽ ٽارن جون به ٺاهي ٺهندا آهن. اصل معنيٰ اولي جي آهي اوٽ پناهه.
ريجڪ رسيلا = [رجڻ] ريج سان رسيل زمينون
سايو = ڀاڄو - جهڙ.
ستار = [ستر = ڍڪڻ] ڍڪيندڙ - خدا.
سارنگ لڏن سار = مينهن وسي پيا.
ڏاتر = [داتر] داتا - ڏيندڙ - رازق.
مولا = [جمع - موالي] مالڪ.
ڪنوڻين ڪڍي ڪيڪار = ڪنوڻيون ڪنويون.
ڏيلن = وڻ ٽڻن - ڏڙن - ٽاڪن.
ڀهس = ويسلو - اوچتو.
وسي وس = مينهن وسڻ جا وسڪارا ڪري واهه جو وسڻون ڪري وڏي.
ٽاڪهيون = سوڙهيون - تنگ.
ڏ.. .. = ڏڍ وار يون - هيٺا يون.

تلهار = پاڻي جي بيهڪ جا کيرا.
اوراڻن = اوراڻن - پٽڪن - ٻارڪيڻ.
لاهه = ڏڪر جون لاهيون.
ٽار = ڀرپور - ٽمٽار.
ٽاڪ = جاءِ - جوءِ - آرامگاهه.
دس = ڏس - طرف - ديس.
ڪ = جبلن جا اڀا ۽ سنها پيچرا.
لوڇون = تڪليفون - ڏاڪڙا.
ڄرين = (ڄر = پاڻي) پاڻي خاطر.
ڏات = (دات) دان - فيض - بخشش.
ڏڙ = (ڏل) برپٽ - خشڪ مٽا هين زمين ۾ ڪير جي مٽان گهاٽي جميل چيز.
ڦٽيون = ڦٽيل - زخمي.
ڦوڙيون = [ڦوڙڻ = ڇوڙڻ] وڇڙيل - جدا ٿيل.
اولانگي اوسر = [اولانگڻ = لنگهي وڃڻ] اوسر جي لنگهي وڃڻ بعد.
پانده = پاسي ۾ - جهوليءَ ۾.
سر = خوش.
ڏولي = لنگهائي - گذاري. ڪاٽي.
ڏول = ڏولاو - ڏڪه.

آسروند = [آس = اُميد] اميدوار.

راڏيون = سهڻيون. نازڪ.

ساڏيھ = وطن. ديس.

اڏيس = ١. اداس. ٢. پرديس.

ڀيون = [ڀُئِين = مٽي] زمينون.

ڀيڄ = ڦُڙ. اصل سنسڪرت لفظ ٻيد آهي.

ھو واري .... گلن تي = ڏھ ڪري ھوريان ھوريان ڳاھن ۽ گلن تان ٻٽ تي موٽيون.

ڪٺ ڪري = [ڪٺو ڪرڻ] ميلاپ ڪري- گڏجي.

ٻِري آيون = ھلي آيون - پنڌ ڪري آيون.

ڀِڙي تي = ڀيڙ جي جاء - ڦُڙ، جتي جانورن جي پاڻي ڀيڙ جو خاص گھير ٿيندو آهي.

سِٽيون، ساوڙيون = گاهن جا قسم.

چاڪ = چڱي ڀلي - خوش -

نوٽ - اھو اصل لفظ "چاق" آهي جو ترڪي ٻولي جو لفظ آهي. ڪاف نديءَ سان چاڪ جي معنيٰ آهي "چھڙ" تھن ڪري اھو غلط العام صحيح ھ

* ڀِل ٻڙي = خوش ٿي ڦري.

ڀِل ڀِري = ڀلي ٿر گھمي ڦري.

ساوڻ = ساون گاهن.

زوهن = (روه = پٿر) ڏڪر.

ڏولايون = (دولا = ڏکه) ڏولاون ۾ آيل. ڏاڪڙن ۾ پيل.

سڪديس = سڪه وارو وطن يعني سرسبز ملڪ.

هنيون لاهي .... چتاءِ = روجهن رڪن ڪي چت ۾ رکي (خيال ۾ ويهجائي) ڏاڍيون دلگير ٿي روانيون ٿيون.

پاءِ = پاڙون - جهولون - هيٺايون.

واري .... وساءِ = وري مينهن وسائي وسنون ڪر.

ڦٽيون = ڦٽيل - زخمي.

ڦٽيون = ڪپه جي پوکر (روجهن جي خاص خوراڪ آهن)

قسمت قيدالماءِ = داڻي پاڻي جي چڪ.

---

* نقير بخت علي، نانڪ يوسف جي گاديسر جي ڪاغذن ۾ ڀيل لفظ لکيل آهي. جانور جڏهن ڪهن ٻڌي جوڳاهه کائو کائي چت ڪندا آهن تڏهن ان کي ڀيلڻ [ڀيل] سڏبو آهن.

ولهن = اڪيلن. نڌڪن.

سانگهه = واهڙ. وڏن واهن مان قدرتي طرح ڦٽي نڪتل ڦاٽ. اهي سانگهه هٿراڌو کوٽيل ڪين آهن بلڪ وڏن واهن يا دريائن مان ڦٽي لهوارا ٿي نڪرندا آهن. اهي رياست خيرپور جي اوڀر وارن پٽن ۾ گهڻا آهن ۽ جي ناري تعلقي ۾ اوڀرندي ناري مان نڪتل آهن.

سانگهن مٿي سرڙا = انهن سانگهن [واهڙن] جي مٿان جي سرن جا ٻوڙا هوندا آهن سي ڏيون چڙن.

ٻيلي = جهنگل ۾.

ٻوجهه = سمجهه.

ڪافي

ائٽ = پاڻي جو نار.

ٻگا = اڇا.

ڳاڌي = ائٽ جو اهو ڍڪ تختو جنهن تي ويهي ڏاند هڪليا آهن.

پاروٽي = جنهن تي ائٽ يا کوهه جي چڪرواري

لٺ رکيي آهي جا ٻهرين اڀي چڪر هيٺان پوريي آهي. چڪر وارو مهرو انهيءَ تي بيٺل هوندو آهي.

چڪريون = ائٽ کي گول ٻه وڏيون چڪريون ٿينديون آهن جن کي ”تمر“ سڏبو آهي. اهي ٻئي کوهه کان ٻاهر بيٺل آهن ۽ هڪ زمين ۾ اندر ٿوري ٿي ۽ ٻي اڀي مهري سان هوندي آهي ۽ جنهن تي ڳاڌي پيل آهي. انهن چڪرن تي کوهه ڪڙي ڏو.

آر = (آرا) چڪرين ۾ پيل پسرا جن جي زور تي چڪريون ڦرن ٿيون.

لٺ = هڪ ٿلهي گول ڪاٺي جا زمين واري چڪر ۽ ڊينگي ۾ گنڊيل ٿيندي آهي اها زمين تي پيل هوندي آهي.

للڪار = آواز.

ڦڙهيون = ڊينگي جا پرا جي ونگڙين ۾ جڙيل آهن.

ونگڙيون = ڊينگي جي مٿين گولائي واري ڪاٺي جنهن ۾ ڦڙهيون جڙيل آهن.

اوپارا = اهي لٺ جي کوهه واري پاڳي ۾ اپا پيل هوندا آهن جي ڊينگي جي ڦڙهين کي جهل آهن.

ارڙيون = مالها ۾ ڳتل ڪاٺيون.
ٻاٻ = مالها کي جهل واري ڪاٺي جنهن کي
ڪاٺ ڪري ڪوٺيندا آهن.
جهلڻ = کوھ جي وڏي ڪاٺي جنهن تي ڏينگي واري
لٺ جي پڇاڙي وڃي پوي ٿي. نيسر ۾ انهيءَ
تي رکيل هوندي آهي. کوھ ۾ ڏينگي جو
سمورو بار ان تي آهي.
ڇڇڪارڻ = چونگارڻ - رينگٽ.
ڏڪار = آواز - لڙ.
ڏيڏي = جنهن وقت ان جو سنگر اچا بند هوندو
آهي تهن وقت ان کي ڏيڏو چوندا آهن.
چونڪ = جڏهن سنگه ڇٽن پٽن ۾ ڪلندو آهي
۽ منجهاس هو ٿورو ظاهر ٿيندو آهي
تڏهن ان کي چونڪ چوندا آهن.
نسري = ايري.
ڪيرو = ڪچوان. جنهن مان کير وهي.
پيهو = ڍڳهي منجهڻ جنهن تي هاري چڙهي ڳليل
سان پکي هڪليندو آهي.
نيسر = (نسارو) جنهن مان کوھ جو پاڻي وهي
... آ ... اصل معنيٰ اٿس پولي

ڪاٺي. نيسر ۾ پاڻي پرچ مان ايندو آهي.
پرچ = کوھ جي مٿان ٿيندو آهي جنهن ۾ ٻيريل
لوٽيون اول پونديون آهن جتان پاڻي وهي
وڃي نيسر ۾ پوندو آهي.
ڪلتار = ڏاڍي - رازق.

نوٽ

انهيءَ ڪافي ۾ فقير صاحب ائٽ هن انساني
وجود (سرير) کي ڀٽو آهي ۽ انهيءَ جا جهڪي ڀاڱا
مثل ڳاڏي، ڀاروني - چڪريون وغيره ان ۾ آندا
اٿس سي ماڻهو جا عضوا ثابت ڪيا اٿس. مثلا هٿ
اکيون، نڪ ڏند، زبان، چپ، ٽنگون وغيره. انهن
عضون جي وري دم (سوانس) جي ڪم سان هڪ
عجيب پيرائي ۾ لازم ملزوم هت ڏيکاري ڇڪو آهي.

خيال يارهون

(* عمر مارئي)

سر کنڀات

ڪنڀات = راڳڻي جو قسم. هندستان جي اولهه ۾ ڪنڀات جي نار تي ڪنڀات جو مشهور شهر آهي، جنهن جو نالو هن سر تي پيل ڏو ڏسجي. ان لاءِ وڌيڪ ڏسو [صفحه ١٥٣]

ڪماچ = ڪنڀات جي سر کي ڪماچ به ڪري سڏيندا آهن. ٢. ڪمانچ هڪ رباب جهڙو روڻن سان وڄايل ساز به ٿيندو آهي.

مارو = [مرو = خشڪ زمين = ٿر] ٿري ماڻهو. هتي معنيٰ اٿس مائٽ.

پهنوار = [پهو = ٻڪر] ٻڪرار. مالدار. مارو.

نوٽ - ٻڪري جي ڏوڳڙن کي به "پاهه" چوندا آهن.

وس = آبادي. وسوڙ. بارش تي وسايل ملڪ.

---

* عمر مارئي جو واقع ١٣٥٥ کان ١٣٩٠ جي وچ ۾ عمر سومري جي حڪومت ۾ ٿيو آهي.

واهڻين = [واهڻ = ڳوٺ] ڳوٺاڻا. ٿري.

ملير = ٿر ۾ هڪ ڳوٺ آهي جتي مارئي رهندي هئي. هي، عمرڪوٽ کان اٽڪل ٩٠ ميل ڪن پري آهي. ملير ٿر ملڪ جي وچولي واري واريا سي پاڳي ۾ آهي جنهن کي ڏيت ڪري سڏيندا آهن.

پاٽور = [پاٽر] ٿر جي ڏاکڻي پاڳي کي پاٽر ڪري سڏيندا آهن.

ڪاڙر = ٿر جي اتر واري پاڳي کي ڪوٺيندا آهن.

پالڻي = مارئي جي پيءُ [پتڻا] جو نالو. هي هڪ ٻڪرار ماڻهو هو. ملير ۾ رهندو هو.

ماڏوئي = مارئي جي ماءُ. ماڏوئي اصل عمرڪوٽ جي هوئي. عمر سومري جي دائي هوئي. هن کي پالڻي پهنوار عمرڪوٽ کان پرڻائي آيو هو. اهوئي سبب آهي جو عمر کي مارئي جو کير پائي ڪوٺيو وڃي ٿو. جڏهن گهڻي ڪشاڪش بعد عمر کي اها پڪ پئي ۽ يقين ٿيس ته هن مارئي تي ڏنو وجهي پيٽ ڪري ملير موڪليو اٿس.

ڦوڳ = مارئي جو عاشق. هي مارئي جي پيءُ

پالڻي پهنوار سان گڏ ڪيئي ڪندو هو. پر
جڏهن مارئي جو سڱ نه مليس تڏهن نراس
ٿي وڃي عمر کي چوريائين ۽ مارئي کي
ڪوٽ تان زوري کڻايائين.

ترڇا = تروارا. ويجهن جوڙين وارا. ڏيسي
وڏڙهيچا.

اڪنب = سڪ.

سنگهار = (سنگهه = ڏڻ) ڏنار. سانگي ماڻهو.

آجڙي = (آجڙ = ڌڪر) ڌڪرار. پهنوار. ڌاڳيا.

وڏڙهيچا = وڏڙهي وارا. ڏاڙهي وارا. ترڇا. مارو.

سور = [سول = سڱ] ڏکر. تڪليف.

نوٽ. سولي لفظ به سول مان نڪتل آهي جو
ان ۾ تيز سوئا ۽ سيخون تعبيل هونديون هيون. سولي
جي سزا ايران ۽ عراق طرف ڏيندا هوا (جيئن منصور
۾ ڏهن کي) ... ڪري هي لفظ فارسي آهي.

ڏيلهان = تهن ڪري.

سانگ = (اصل لفظ سوانگ آهي) حيلو. ڏول
سبب. سانگو.

... ڪ ... جي سانگي

اهي سانگي ماڻهو ملير جا. مليرو چڙدي
نڪري ويا آهن.

لاڪيڻي = ١. لڪ لهندڙ ٢. ڳاڙهي رنگ واري
(لاڪ = ڳاڙهي جوء جهن ۾ ڪپڙا رنگبا آهن)

خابرو = خبر ڪندڙ.

پانڌڙي = پنڌ ڪندڙ. قاصد.

ٻن = پناه. پت. شرم.

هيجون = هيج مان. خوشي مان.

هن ڌر = [ڌل = زمين] هن زمين. هن ملڪ.
[ڌر جا ٣ پڙ آهن. ١. پاڙ ٢. سانگر ٣. ڏيت].

جر = [جل] پاڻي.

اين اتياؤن ... ناه ڪو = اين ڇياؤن تہ
هاڻي هن طرف اسان کي عمر جو ڪو
خوف خطرو ڪونهي. ڇاڪاڻ تہ مارئي جي
بند ڪرڻ بعد هي غريب ڌري ماڻهو ڪاهونس
ڏاڍو ڏرندا رهندا هوا.

ڏيت = ڌر ملڪ جو وچولو واريا سو ڀاڱو.
[ملير ۽ عمرڪوٽ ڏيت ۾ اچي وڃن ٿا]

سومرا = اهو لفظ اصل سامره آهي. سامره
عراق جي طرف هڪ ملڪ آهي. جتان

سومرن جو بنياد نڪري ٿو. اهو لفظ پڻ سامره مان بگڙي سومرا ٿي پيو. سومرن سنڌ تي ٣٠٠ ورهه حڪومت ڪئي آهي. عمر به انهن سومرن جي بنياد مان هو. هن ١٣٥٥ کان ١٣٩٠ تائين راڄ ڪيو. سنڌس گادي جو هنڌ عمرڪوٽ هو. سومرن جي ذات سنڌ ۾ اڃا جهجهي آهي. سنڌ جي حڪومت هٿان وڃائڻ بعد انهيءَ قوم رنگريزيءَ جو ڪتڪو ڪم اختيار ڪيو، جهن ڪري اڄ ڪلهه سومري جي معنيٰ ڪتي جاتي وڃي ٿي. جهڙي طرح مغلن جي بادشاهي ۾ انقلاب اچڻ بعد پاڻ کي پڻ کان مخفي رکڻ واسطي گهڻن مغلن دارونگري جو ڪم اختيار ڪري پاڻ کي دارونگر ڪري ڪوٺايو. اهو دارونگري جو ڪم مغل گهڻو ڪري پنهنجي خاندان کان سواءِ ٻي کي ڪونه سيکاريندا هوا جو بادشاهي وڃائڻ بعد به ڪين ڪم ۾ آيو.

معذور = [عذر] عذر واري - مسڪين - نذر - لاچار.

حيرو = [گهڙهڻ = اوڙڻ] اوڙيو.

وسعو = (جهڙ = اڃڙ) هٿ جماعت - ٽولي.

عمر اباڻون = اباڻڪي حياتي. عمر اباڻڪي.

وڇٽ = وڇوٽي - وڇوڙو.

اوڏڙا = (اوڏو = ويجهو) ويجهڙا.

ڏوڻي = (ڏٽ = سادو ڪاڏو) ڏٽ تي گذاريندڙ مارو ماڻهو - ڏريچا.

ڏوڪ = طرحين طرحين ڪاڄ - سامان - چيزون

ساڳ = اصلوڪي پراڪرت واري سنڌي ۾ "شاڪ" لفظ آهي جهن مان بگڙي ساڳ ٿيو آهي.

ڦوڙو = پٽن تي مرت جو ٻوٽو ٿيندو آهي. ڦوڙو ان جو ڦر آهي جو سرنهن جي داڻن وانگر ٿيندو آهي.

ڏانهر = ڏانيڪا - آرامي.

لوءِ = وطن - ملڪ - جوءِ - لوڪ.

آجڙي = (آجڙو = ڌڪر) ڌڪرار - مالدار.

موٽهون = موٽ کان.

ماڻيءَ = وطن - ديس.

وس = وس کان - طاقت آهر - جيترو ٿي سگهي

٢. وسڻ - آبادي.

سرها = خوشبودار.

هيڪنڊ = ميلاپ جا.
ڀون = (ڀو = ٻڪري) ٻڪريون.
آنهه = آڏر. پاڻي جو تڙ.
جهانگي = جهنگ جا رهاڪو. مارو. ٿري ماڻهو.
آريون = (آر. دوشو. ماڳو) ناز. ماڳا.
حوضين = (حوض = تلاءُ) تلائن تي. آڏرن تي.
ڪليون = (ڪـل) پکا لون.
پرڏيهه = ٻي جاءِ. پرديس. پرڏيهه.
ريجاڻن = [رڄ] ريج ٿيل زمين. سرسبز ملڪ.
پاڻي سان رسيل آباد ٿيل.
ٿر = [ٿـل] خشڪ زمين. مٽا ڏين زمين ٢. ڪير
جي مٽان جهيل چيز ڪي ٻه ٿر چوندا آهن.
عتاب = ڏورا پو.
فراق = (فرق = وڇوڙي) وڇوڙو. جدائي.
ڳچ هنئين ڳري پيا = دل جا ٽڪر ڳري پيا.
ڪاڏون = ڪهن وقت.
ڦتان = گذريل زمانو، روحن وارو وقت.
هت = هلندڙ وقت، هي سنسار.
جڏهن.... واڏاءِ = مونکي ڇهندي زهر نٿي
ڏناءِ، جو اڄ ڀون ڏکن کان تسي ڇتي

پوان ها.
نرجائي = [نر = نه، لجائي = شرمائي] بي حيائي.
پاجائي = [پاءُ. لجائي = لجا = شرم] پاءُ جو
شرم يعني ننگ. وني.
سبيل = راهه. واٽ. جهجهو.
ٻهي = قاصد. پانڌي.
جهل = پر. وٽ. ڪنارو. اوٽ.
وجهلان = واجهايان.
ڪر = ڪل. خبر.
ڳرط = ويچار. ڳالهه.
ڪهن... وسري = ڪا ته ڳالهه آهي جو مان
اباڻن کان وسري وئي آهيان. ماروئي
هتي پهنجن اباڻن تي ٻه عتاب نه ٿي آڻي.
جي اهي ٻي ڏوهي آهن يا شايد اُهي پهنجو
ديس ڇڏي ڪهن ساڻگي پرديس هليا ويا
آهن يا ته عمر جو خوف اٿن. نه ته مهنجا
اباڻا اهڙا ڪين آهن جو مونکي وساري
ويهي رهن.

نوٽ - ٻهن شاعرن گهڻو ڪري مارئي جي طرفان

مارن کي وساري ويهڻ جا عتاب ۽ ڏوراپا ڏنا آهن
پر سچل سرمست انهيءَ جي ابتڙ مارن جو اهو مرڪ
ڪونه ڏيکاريو آهي جا ڪاڻ ته جنهن جي پهڪن سان
اهڙي پريت ساڪن ۽ تي اباڻن تي عتاب ڏي.
هت هي اشارو ڏڻي طرف آهي.

آسرولد = آس واري. اميدوار.
ڪيهن = ١. ڪيئن سان — ٢. پوکر.
[ڪهڻ ماڙي جي ٻڙس جو نالو هو.]
سانگر = [اصل لفظ سنگر آهي] سهڻو. سانگو. آسرو
سانگ جنهن کي سنسڪرت ۾ سوانگ سڏين
ٿا ان جي معنيٰ آهي — ڊول — سهب.
جڏ = جڏهن.
سانگيڙن .... تهنجو = اي عمر منهنجي مارن کي
اچا ٿاءُ تهنجو خوف آهي.
جيڪس = شايد.
جه = جڏهن.
ريگستان = [ريگ = واري] واريءَ ملڪ جا ماڻهو.
نوٽ — شايد انهن ٿر پچن جي پهچي ڪين هس.
پامت = همدردي — همدردي سان پيش ڪيل
چيز. جهڙي طرح شادي مرادي تي ويجها
[illegible] اگيا، همدردي جي خيال

سان رپيا رکندا آهن. انهيءَ کي پامت
سڏبو آهي.
لاڏو = ننڍي لٺي جي پوتي وانگر ٿيندو آهي.
قد ۾ ماڙس جيڏو ٿئي ٿو هو ويهن پنجويهن
فوٽن ۾ ڇوڪرو ڇتو هڻي ٿو. هن کي ساڙي
منجهانس ڪار ڏهيندا آهن هن کي لاوڻ
۽ لاڏي به سڏيندا آهن.
مارن .... ڪيو = شايد مارو مونکي مثل سمجهي ويٺا.
اوڏائتا = [اوڏو = ويجهو] ويجهڙا.
آجڙي = [آجڙ = ٻڪر] ٻڪرار — مالدار.
قورما = پڪل گوشت جو قسم، جو پلاءَ سان به
کڏبو آهي.
مڇير = [منڇر] ڪنڌئي جون سگريون.
پرجهڻ اڌو جهاپڙ = پر مونکان اسي ۽ ڏهه ڪوه
وسريو آهي.
چڻ = [چڻڻ] چڻي — چگل.
چڻ = آجهاپو — ڪچي چٽ
ٿهاران = [ٿهه = ٽڪر] ليڙون — ٽڪر ٽڪر
گڙهيندياس = اوريندس
هٿ سورن .... ڏکيو = مونکي هٿ سورساهه ڪٽڻ

ننڍا ڏين هوندا ۽ وري ڏوٿن جا ڏورا پا ٿا
اڇي ته اتي عيش ۽ آرام ۾ رهي تو
اسان کي وساري ڇڏيو.

نوٽ- روحن ۽ رب جي وچ ۾ جو "الست بربڪم قالو بلیٰ" وارو واعدو ٿيل آهي، هي انهي طرف اشارو ڏنل آهي. (ڏسو صفحه   ) هي روح جڏهن هيٺ انسان جي سريرَ ۾ اچي سنسار جي سير سپاٽي ۾ محو رهي پنهنجي رب کي وساري ٿو ڇڏي تڏهن ڌڻي جي طرفان ڪيس اهو ڏوراهو ٿو اچي جيئن ماروئڙي کي مارن جي طرفان.

لاسي ۽ لاڏن ... جون = لاسي ۽ لاڏن جي ڪاهن ۾ چانگين جون جهوپيون هيون.
پيهون = ١. لانڍيون ٢. ڏٿ جو قسم.
سٿي = سٿيل- پيڙيل. ڪي پي مٿان رکيل.
ٻڙو ٻوڙائي = شرم لاهي- شان کي ٽڪو ڏئي.
پڪا، ڏئنرا = ڪِرڙ جو ڳاڙهو ڦل جو ڇدي جيڏو گول ٿئي ٿو. ڪچن کي ڏئنرا چوندا آهن.
پيرون = ڪِرڙ جو ڦل.
حميرَ = (ڏسو مومل راڻو)

ٿوريا ٿي = [بادشاهي] ڪمذات- ليچ.

نوٽ- ٿوري آهي بادشاهي آهن جي مثل جانور جو گوشت ڪائيندا آهن انهن ۾ ڪذات پڻ به آهي

ڪٺين = وٽ-
جهاندر = جهار- عمر- حياتي.
وار = ذرو.
نت نت = هر هر.
مدعائون = مطلب.
قيد الماء = داڻي پاڻي جي بندش- يعني جتي داڻو پاڻي لکيل آهي اوڏانهن قسمت ڪڍي وڃي ٿي.
قيد الماء اشد من قيد الحديد = داڻي پاڻي [قسمت] جو قيد- ذهن قيد کان وڌيڪ آهي.
ڳاڏيهيون = پيچرو- چارو- مال جو گس.
قيل قال = گفتگو- ڳالهه ٻول.
قيل = چيو ويو [هي عربي ۾ ماضي مجهول جو صيغو آهي]
قال = هن چيو [هي عربي ۾ ماضي معروف جو صيغو آهي]
پهي = قاصد- خبر آڻيندڙ.

ڳوٺ ڳهي = ڳوٺ کان ھڪلي آيل. ڳوٺ جو
جو ماڻھو [ڳهي ويو = ھڪلي ويو]

ھنجھو.... ڏھي = روزمره مھنجن مارن کي ڏٺ
[ٻڪا ٻھرون وغيره سادا کاڌا] ۾ ڏڏڏھيون
کھڻا ٿيا.

وڏئي مھل = صبح جو ساجھري - ٻرپات جو.
مھي = کھاٽو ڏڏ، جھن مان مکڻ نڪتل نه ھجي.
ڪوڏ = خوشي مان اڪڏڻ = خوشي ڪرڻ
خوشي مان ٽپڻ ٽپڻ)
اولاڪ = ڳالھيون - انتظار.

ڪيج = روشنايون. خوشيون
کنوڻن ڪيا ڪيج = کنوڻيون کنويون.
نرتون = (نرتي = خوشي) خوشي مان ٢. نرت = اکر
مانڊاڻو = ھي ھڪ ڏري ھوتو آھي جو قد ۾
گرانٺ جيڏو ٿئي ٿو. منجھس جيڪي داڻا
ٿين ٿا سي ڏري مساڻھو پنھي ماني پچائي
کائيندا آھن يا ٻت رڌي کائيندا آھن.
چانگن سان.... چيچ = مھنجا مارو ڏڻن کي ٻاھر
چيڙي ڪڍي ٻوء پڻن جي پر بيٺا نـاچ ۽
خوشيون ڪن.

چيچ = ناچ - خوشيون.
چانگ = ڏڻ
ھيج = خوشي.
پنڻي = [پڻڻ = پسڻ] پسيل.
پيچ = [پيچڻ] آلو ٿيڻ.
پنڻي پيچ = مينھ وسندي.
پٺي رات = ڏريل رات جا ڏاڍات بعد ليکبي آھي.
کنيون = مينھ بعد ھڪ سفيد قسم جون نرم
اڀيون زمين مان ڦٽي نڪرنديون آھن
جي پاڇي وانگر پچائي کائيبون آھن اھو
کاڄ ٻه ڏٿ ۾ داخل آھي.
ماکڻ = ھڪ نرم گاه جو قسم.
ڪيٽ = مارئي جو مڙس.
جھجھان = [جھجھان] ڳران.
تنوارن = آواز ڪن.
سالو = سنھو ريشمي ڪپڙو.
چاين وارو = نياڻن وارو. اولاه وارو

ڪافي

اجڙوار = ٻڪرار. مارو. [اجڙ = ٻڪر]
موھين = موڻ تي.
جھالار = چھر - جھلا - سايا.
گوندر = غم.

ڪوهه = ڪن.

ڳنگا = هندستان ۾ هڪ ندي آهي جا هماليه جبل مان نڪري بنگالي جي اپسمنڊ ۾ پوي ٿي. هندن جي شاسترن موجب اها ندي ڏاڍي طرح شومهراج جي جٽائن مان نڪتل آهي تنهن ڪري ڳنگا جل کي هو مذهبي رنگ ۾ پوتر ڪري ڄاڻندا آهن. جنهن جو شنان ڪين پاپن کان پاڪ ڪري ٿو.

نوٽ- هت اهو اشارو هن دم جي لهر طرف ڏنل آهي جا انسان جي وجود ۾ اچي وڃي ٿي جنهن جي آمدورفت پڻ هن وجود کي پاڪ ۽ صاف رکي ٿي. جمنا ندي جا پڻ ڳنگا ندي سان ٻڌ آهي. ان جي پاڪائي ۾ به هندن جو ساڳيو وشواس ۽ يقين آهي. جيئن ڳنگا جمنا الهٰ آباد جي دوآب وٽ ملي هڪ ٿي هلن ٿيون اهڙي طرح نڪ جون ٻئي ناسون مٿي ملي هڪ ٿي هلن ٿيون جن مان دم اچي وڃي ٿو جنهن لئي سچل سرمست ٿو چوي.

"بندرابن ۾ پيهڪ ٻهري
رمز سچل دي الف اڙڙي
ڳنگا جمنا وچ سنان
نانهڪ لڀڻ مهرا نا مر

خيال ٻارهون

(سر جوڳ)

جوڳين جو جسار

جوڳ = راڳڻي جو قسم. (ڏسو صفحه ١٧٨) اصل لفظ يوگ آهي (يوگيه = لائق) ٢. اتفاق ٣. اتحاد ٤. ميلاپ.

ڪن ڪٽ = ڪن ڦاڙ فقير.

ڪاپڙي = هي هڪ گيڙو پوش سيلاني فقيرن جو بيک آهي جن کي هڪ ڳچي سوٽي هٿ ۾ هميشه رهندي آهي.

مشر = مشهور مان ٿتي مشر ٿيو آهي.

آڏوڻي = [اڌيوت = دڳي کان ٻاهر] هندو فقيرن جو بيک آهي - هي هميشه جهنگن جي غارن ۽ غفائن ۾ رهندا آهن. هي ننگا رهندا آهن.

جوڳي = [اصل يوگيه لفظ آهي] لائق ٢- فقيرن جو هڪ مشهور بيک آهي.

تي به رکجي ته ڙاڙهو امي ۽ قائم بيٺو هجي
(جهن کي قائم النار چون ٿا) ته اهو اڪسير
آهي يعني جهن ڌاتو تي وجهبو ته ان کي
ان جي خاصيت موافق يا سون ڪندو
يا چاندي.

سهاڳو = انهن ڌاتن کي رجائڻ جي ڪم ايندو
آهي سونارا به گهڻو ڪمائيندا آهن.
هرداٽ، به انهيءَ ڪم جي چيز چون ٿا.

والله عالم بصواب

(ڏٺيءَ کي سچي سڌ)

لات منات = هي ٻه وڏا بت هوا جي محمود
غزنوي سومنات جي مندر ۾ وجهي ڀڳا هوا.
لات = آواز - آلاپ.
مرجات = رواج - رسمون.
پرچات = سڌ سماءُ.
پوڄاري پربندر جا .... وغيره - انهيءَ ساري بيت
جي معني ڏوارينهي نظر تي اچي. چوڙ ۾
اچي ٿو ته سومنات مندر ۾ جيڪي لات
منات ٻه وڏا بت هوا سي مندر جي ڏهه
ڪهن ٻه آڏار، اچهي ۽ جهل ڌارن بيٺل هوا.

جڏهن محمود غزنوي مندر ۾ هٿ ڪيو تڏهن
اتان جي ڪڙي پوڄاري کيس سڏ ڏني
ته هن مندر جي بت واري ڪوٺي
جي ڇتني پٿين ۾ چار چقمق جا وڏا پٿر
پوريل آهن. اهڙي طرح انهن جي هيٺيان
مٿان ڇت ۽ ڌرتي ۾ به آهن. انهن چقمق
پٿرن جي ڪشش سبب اهي بت ظاهر ۾
بي جهل بيٺا آهن ۽ انهن ۾ اڻ ملهه ماڻڪ
۽ ٻيا جواهر اٿي. محمود ڇت ڪوٺڙي
جي ديوارن جي ڊهرائڻ جو حڪم ڏنو.
ديوارن جو ڪرڻ ۽ بتن جو زمين تي زڪو
ڪرڻ. بت ڀڄي پيا. جن مان سڀ ڳجهه جهجها
جواهرات محمود کي هٿ لڳا. هتي فقير
صاحب هن پنهنجي سر جي انهيءَ مقدر سان
ڀيٽ ڏيندي ٿو چوي ته تون به اهي چارئي
عناصر ٽوڙ ته تنهنجو پوتو به ڀڄي ۽ منجهانس
اڪل مال خزانا ظاهر ٿين يعني دلبر جو
درشن ملنئي.

رام = ١- ڏٺي.
رام = ٢- نالو ماڻهو جو، جو راجا دسرٿ جو

پٽ هو جنهن کي رامچندر سڏين ٿا.
رام = سڀ فرمانبردار.
راوڻ = هڪ مهابلي پنڊت هو. هو دکن ۽ سلون جو راجا هو. هن کي ڏهه سگهيون (طاقتون) هٿ ۾ هيون جن کي راوڻ جون ڏهه سسيون ڪري چوندا آهن. هو برهمڻ هو. رامچندر جي بنواس جي وقت سندس استري سيتا کي ڏوکو ڏئي کڻي ويو هو. جنهن کي هنومان جي مدد سان سري رامچندر ماري سيتا هٿ ڪئي.
ڪرشن = (ڪرسنا = ڪارو رنگ) شام رنگا — هندستان جو مشهور هڪ عاشق مزاج اوتار. عربي ۾ ڪرسنا ڪاري رنگ کي چوندا آهن. متهرا جي ڪاري رنگ جا ٿين ٿا تن کي به ڪرسنا ڪري ڪوٺيندا آهن.
ڪنس = عربي ۾ ڪنش ڪيني ۽ بغض رکندڙ کي چوندا آهن. ڪنس به هڪ بغضي راجا هو. جنهن جو سري ڪرشن مهراج سان سخت وير ۽ بغض هو. آخر هو مئو به ڪرشن مهراج هٿان آهي.
پرلاد = هي به هڪ خدا جو پيارو ڀڳت ٿي گذريو

آهي. جنهن جي برڪت سان هرناڪشپ هڪ سرڪش راجا ناس ٿيو آهي.
وير اوير = نيڪي بدي.
رام رحيم ... وغيره = انهيءَ بيت ۾ سچل فقير هڪ عجب رنگ ڪڍي رچيو آهي. دنيا جي نيڪي بدي هڪ ڪري ثابت ڪئي اٿس ۽ انهن سڀني سان جو ڪو به هيڪڙائيءَ جو مڃيندڙ انڪار ڪري نٿو سگهي. هو صاف ٿو چوي ته جيڪڏهن خدا هڪڙو آهي ته پوءِ رامچندر ۽ راوڻ ۾ جدا جدا خدا هيو ڇا. اهڙي صورت ۾ ڪرشن ٿڏهن وري ڪنس کان ڇو ٿي وير ورتو. ڪنس ۾ به ساڳيو خدا هيو جيڪو ڪرشن ۾ هو ۽ ساڳي طرح پرلاد ۽ هرناڪشپ جو مثال ڏنو اٿس. فقير صاحب جو چوڻ آهي ته اهو وير ۽ ڪروڌ وغيره سڀ هن صفات يعني ان مٽي ڪوش (Matter) سان لاڳو آهي. ذاتي خيال موجب سڀ هڪ آهي. جهڙي نيڪي تهڙي بدي - جهڙي لعنت تهڙي رحمت ۽ پر فنا ۽ بقا واري منزل تي ته انهن جو به نالو نيشان ڪونهي.

ڪافي

ماڙي = هت انسان جي وجود طرف اشارو آهي- جهڙي (جنهن ڏهن دروازن دوارن جو اخفا آسمان مڃيو ويو آهي).

جهڻ = ڪوش.

جهڻ جو = جهڻ جي ذات جو- اونهن جو.

صورتن = صورت ۾- انسان جي شڪل ۾.

قريبن = (قرب = ويجهڙائي) ويجهن - پيارن.

نوٽ - "خلق الله آدم علي صورته"

پيدا ڪيو مان آدم مٿي پهنجي صورت جي.

انهن خمارن = (خم = شراب) نيهه جي نشن.

ولڙ = ميڙ.

وڪن = تنوارين - آواز ڪن.

ڦٽي ٿيهن سي ڦارون = ڪارڪارڙي ويون- وڃي ويون.

اندوه = ڏک.

ساروئي سر آهي = سارو انسان ڏٺي جو ڳجهه آهي.

"الانسان سري انا سره"

انسان منهنجو ڳجهه آهي مان انسان جو ڳجهه آهيان.

موج، درياءَ، حباب، ڪڙا ڪيا = جڏهن هيڪڙائي واري درياءَ ۾ جنهن کي بحر يا مطلق هستي ٿو سڏجي پاڻ کي پڌري ڪرڻ لاءِ جنبش پيدا ٿي تڏهن انهيءَ مان هي مايا (ڪثرت) پيدا ٿي. جا پاڻيءَ جي ڦوٽي مثل آهي. جيئن ڦوٽو پيدا ٿي پاڻيءَ مان ٿو ٿئي ۽ وري گم ٿي انهيءَ ۾ ٿو ڊهي وڃي. تيئن هي خلق به انهيءَ هيڪڙائيءَ جي درياءَ مان پيدا ٿي ۽ فنا ٿي انهيءَ ۾ ٿي ٿئي ٿي.

پهنجي پاڻ پسڻ جي ڪارڻ = پاڻ کي ڏسڻ لاءِ ڏاهه اکيون ٿو ٺاهي = لکين قسمن جي خلق ٿو پيدا ڪري. خالق هڪ ئي آهي. مثلاً هڪ انسان ٻي انسان کي ڏسي ٿو، ته اهو ڏسندڙ پنهنجي طرفان ڪان اهو سا ڳيو "خدا" آهي ۽ هي انساني وجود رڳو آهي ۽ جهار سي. جاڪاڻ ته جڏهن انسان مري ٿو وڃي تڏهن سندس جملي عضوا موجود آهن مگر رڳو انهيءَ دم (خدا) جي غير حاضري سبب نه هو ٻڌي سگهي ٿو نه ڏسي سگهي ٿو ۽ نه ڳالهائي ٿو سگهي تڏهن چئبو ته اهو ٻڌندڙ

ڏسڻ، ڳالهائڻ وغيره اهو آدم جو دم هو جنهن کي صوفي "خدا" تصور ڪن ٿا. انهيءَ کي نه رنگ آهي نه روپ، مگر جڏهن ڪر سان ظاهر ٿئي ٿو تڏهن نوري نور آهي.

"الله نور السماوات والارض"
(الله آڪاس ۽ زمين جو نور آهي)

وحدت = (واحد = هڪڙو ڪي) هيڪڙائي [ذات ۾]
احديت = [احد = هڪڙو] هيڪڙائي [صفات ۾]
ڪامل = پهچل - پورڻ.
سالڪ = سمجهه وارا فقير.
سرمد = هڪ زبردست صوفي ٿي گذريو آهي جو اورنگزيب جي وقت ۾ شهيد ڪيو ويو آهي. سندس تربت دهلي ۾ آهي.
منصور = هي مشهور صوفي ايران جي بيضا ڳوٺ ۾ ڄائو هو هندستان ۽ چين جو به سفر ڪيو اٿس. هن انا الحق [مان خدا] جو نعرو هنيو تنهن ڪري ملن سولي تي چاڙهيس.
شيخ عطار = نيشاپور ۾ هي صوفي پيدا ٿيو هو. ظاهر باطن علم ۾ لاثاني ٿيو ويو آهي سچل سرمست جو روحاني مرشد هو.

ڏڪريا = هي هڪ اوتار ٿي گذريو آهي جنهن کي مخالفن مٿي ۾ ڪرت وجهي چيلهه تائين چيرائي ٻه اڌ ڪيو هو.
ڪرت = [اصل لفظ ڪروت] ڪاراتي.
يوسف = حضرت ايوب پيغمبر جو پٽ هو. هو پاڻ به پيغمبر ليکيو ويو. حسن ۾ لاثاني هو. ڀائرن کيس دشمني ڪري کوهه ۾ اڇلائي ڇڏيو هو. جڏهن ته هو پيءُ کي سڀني کان پيارو هو. اتان هڪ سوداگر ڪڍي مصر جي بازار ۾ پاڻهو ڪري وڪيس. بي بي زليخا جا پڻ نهايت حسين ۽ مصر جي هڪ دولتمند عورت هوئي سا سندس حسن تي مٿس ڇڪن ٿي پئي ۽ کيس چڱن ٽڪن ۾ خريد ڪري پاڻ وٽ رکيو. سندن محبت انهيءَ وقت جي مذهبي قانون موجب هلندي رهي. يوسف زليخا جو قصو فارسي اردو- پنجابي ۽ سنڌيءَ ۾ پڻ گهڻو چيل آهي.
شمس = پورو نالو اٿس شمس الحق هو ايران جي تبريز شهر جو رهاڪو هو. تنهن ڪري کيس شمس تبريزي ڪري سڏيندا آهن. ملتان

شهر ۾ آيل آهي. ملن سنڌ س ڪل لهرائي
هوئي جو هن ٻانهن کي خدا تي سڏيو.

جٺيو ڪفر صنعان وڃائي = اهو الله تون
هوئين جو صنعان فقير جي ڳچيءَ ۾ ڪفر جو
جٺيو (ڏاڳو) وڌو هيئي.

جٺيو ڪفر = لعنت جو طوق (هار) — خلق
جي جٺ ٺٺ.

صنعان = صنعان پنهنجي وقت جو هڪ وڏو
درويش ٿي گذريو آهي شيخ عطار جو مرشد
هيو. هو هڪ ڪمري ڌيءَ تي اوچتو عاشق
ٿي پيو هو جنهن جا هو سوئر چاريندو وتندو
هو. آخر سندس چيلو شيخ عطار پنهنجي
آتمڪ ٻل جي زور تي پنهنجي گروءَ کي
ان آزاد ڪري ڪڍي ويو آهي. اهڙي
ٻل کي فقير ”خلا روحي“ سڏيندا آهن.
اهو طريقو عاليءَ درجي جي فقيرن کي
معلوم آهي جي روح [آتما] بدلائي سگهندا.

بلي شاه = ايپ جي طرف جو هڪ نهايت درويش
درويش، ٿي گذريو آهي سندس پٺا سخت
ملان هو جنهن ڪيس طرحين طرحين تڪليفون

ڏنيون آهن. آخر ملن هٿان ماريو ويو آهي.

ذبح ڪرن = ڪهڻ - قتل ڪرڻ.

بلاول = شاه بلاول بر خدائي درهنيو هو جنهن
تي ملن ڪيس گهاڻي ۾ وجهي پيڙايو هيو.
جڏهن ته پيرجڻ وقت سندس هڏين جي
آواز مان به انا الحق (مان خدا) جو
آواز ٿي نڪتو.

شاه عنايت = ڪلهوڙن جي واري ۾
هي سرويچ عاشق سنڌ جي جهوڪ شهر ۾
ٿي گذريو آهي. اهو مغلن جي بادشاهت
جو زمانو هو سندس شهادت جي هڪ عجيب
ڪهاڻي آهي جا ممڪن آهي ته حق جي
وات ويندڙن ري پيا مشڪل وسهن.
جڏهن ته شاه عنايت جڏهن عارفي ۾
چوٽ کيو ڏٺو هن اچي خيال ٿيس ته هينئر
عشق جو مارگ به ته ماڻي ڏسان. سو عمل
(سڏيءَ) جي زور تي هن مغلن جي گهراڻي
مان هڪ مهر النسا چوڪري کي پاڻ وٽ
حاضر ڪري مٿس نيڻن جو نظارو ڪرڻ
لڳو. هميشه رات جي غير حاضري مهر النسا

جي مائٽن کي تشويش ۽ الجھن ۾ وڌو،
آخرڪار ھڪ لڳا چوڪري کان سموري حقيقت
پڇائون چوڪري سموري حقيقت سڻائين.
تھن تي مغل شاھ کاوڙ مان ڪلھوڙن کي لکي
موڪليو تہ شاھ عنايت جو سر سڙي ڏھلي
موڪلي ڏيو. مغلن جي ڏاني ڪلھوڙن
يڪدم حڪم جي تعميل ڪئي. چون ٿا تہ
جڏھن شاھ عنايت جو سر ڏھلي پھتو تڏھن
مھرالنسا کھن محل جي دري مان درويش
دلبر درويش، جي درشن لاءِ لڪي ليو پاتو.
عاشق جي سر تي محبوب جي نظر جو پوڻ
۽ عاشق جي سر ۾ اليڪٽري پيدا ٿيڻ سان
منجھائنس ھينئون الستي آواز نڪرڻ.

جي — "سر بقدم يار فدا شد چہ بجا شد
اين بار گران بود ادا شد چہ بجا شد"

يار جي قدمن تان ھي سر صدقي ٿيو پر ڇا بجا ٿيو.
مون تي ھي بار گرو ھيو جو پورو ٿيو پر ڇا بجا ٿيو.
(ڪجھہ بہ نہ ٿيو)

ڪفر زلف .... اسلام = ڪفر ۽ اسلام ٻئي اسان

جائي آھن. جي ڪفر اسانجا وار آھن تہ اسلام
اسانجو منھن آھي يعني ٻئي لازم ملزوم آھن.
مطلب تہ جي ڪفر اسانجو حسن آھي تہ
اسلام اسان جي صورت آھي. منھن جو حسن
وارن سان ئي آھي.

ول ول = وري وري. ھر ھر
پورن = ورھ جي وڻجارن — اندر جا امنگن،
گھٽتين.

پير مغان = وڏو مرشد. مرشد جو مرشد. ستگرو
مغ = آتش پرستن جو مذھبي پيشوا يا پير. وڏو
آستان = جاءِ. مڪان. ٽڪاڻو.
ٻانڪا = (ٻاڪ — بي پرواھي) بي پرواھ. جوڌا.
ورد ۽ وظائف = مقرر ڪيل نفلي عبادت.
اھا عبادت جا فرضي ناھي.
آرتيا — جذبا. جوش. شعلا. ڀڙڪا.
خدا جون خواستان — خدا جون گھرون.
ڪرتون .... راستان — جڏھ سنسار جي سڪن
۽ مايا جي موھ کان منھن موڙيندين تڏھن
توکي رب جي سچي راھ حاصل ٿيندي.
راستان — (راست — سچي) راست. ٿان —
تڏھن سچي.

دنيا — (دون — ڪميني - نيچ) نيچ خيالن واري چيز — هيءَ جزئي مايا.

عقبيٰ — (عقب — پويان لڳو) جو وقت هن دنيا جي وقت کان پوءِ ايندو- پرلوڪ- قيامت

غمزو — اکه جو اشارو- محبت جتائڻ. هت عشق.

غير — ٻيو.

ذاتي — اصل نوراني.

صفاتي — (صفات — ان مٽي ڪرش) عنصري (تتن) جو تيار ٿيل -

نفسي، سري، خفي، اخفا — هي چار ئي لطيفا آهن جن کي هندو آستان ڪري ڪوٺيندا آهن انسان جي وجود ۾ انهن جون جايون دن — سينو- پيشانيءَ چوٽي يعني تارون آهي اهي دم يعني سواسن جي رستي کما ئبا آهن (ڏسو صفحو ١٤٧ - ١٤٨)

قلب — (ڦرندڙ چيز) دل.

نوٽ — بار جو وجود جڏهن پيٽ ۾ تيار ٿي رهي ٿو تڏهن اول قلب پنهنجي حرڪت شروع ڪري ٿو جنهن جي دوران دم شروع ٿئي ٿو. انهي کان سواءِ

اخلاقي طرح به هي انسان جي دل هڪ هلندڙ ڪم ڪندي آهي تنهنڪري: ڪيس قلب (ڦرندڙ) ڪوٺيو ويو آهي.

منصب = درجو.

ڪاڻ تماشي.... عرب = هي حج طرف اشارو آهي ته ڪيترا اهڙا لوڪ آهن جي حج تي به رڳو تماشين تي وڃن ٿا مگر الله جي اڪير اندر ۾ ڪانهين.

عجب = عجب ۽ وڻندڙ نمونا - ڪانيون ڪرامتيون.

ڪسب = ڌنڌو.

نماز = مسلمانن جي فرضي عبادت (نماز کي عربي ۾ صلاة چوندا آهن).

آغا = عربي ۾ آهي "آقا" فارسيءَ ۾ "آغا" سنڌيءَ ۾ آڪا = مالڪ.

باقي ڀل نپاهو

غلط	برابر	صفحو
شهر	شعر	٢٠
الفرض	الغرض	٣٢
خوف ڪاڪ	خوف ناڪ	٣٨
ڪوفتگو	گفتگو	۴٢
شيده	پوشيده	۴٨
طرقو	طريقو	۶٠
پاڻي	پارط	٩٨
جزبي - جزبو	جذبي - جذبو	١٠۴
ستارو	سارو	١١٧
نشيني	نشين	١١٨
اولا	الاد	١٢٠
اتلو	التو	١۴٢
ڪنا	ڪنان	١۶٠
منهجو	مهنجو	١٧۴
پنگوڙين	پنگوڙين	١٨٩
روب	روپ	٢٠۴

غلط	برابر	صفحو
زير دستي	زير دست	٢٠٥
صوفي	صوفي	٢١٤
ا ليوين	ا يوين	٢٢٥
صاصب	صاحب	٢٣٦
رحمت	رحمت	٢٤٤
بکن	کن	٢٥٦
خالو	خاني	٢٦٤
معدو	معدوم	٢٧٦
نماطي	نماطي ميس	٢٨١
اختصا	اختصار	سرن جي ترتيب
کيئن	کين	١٣ (سرآسا)
جئن	جين	١٨ (سرآسا)
بالحق	باالحق	٢٢ "
عنائت	عنايت	٢٦ سرکيجري
کند	کند	٣٥ پيروي
اوچتي	اوچتي	٣٥ "
تسبي	تسبيح	٣٨ "
مڇي	مڇي	٣٩ "
هين	منڍي	٨ : کوهياري

غلط	برابر	صفحو
پوتيون	پوئيرن	٨٥ سرسارنگ
تهنجي	تهنجا	٩٧ راڻو
کونتر	کنور	٩٨-٩٩ سر راڻو
آر	عار	١٠٥ سرکاريهر
ليچ	ليچ	١١٣ سرکليان
جائج	جاڻج	١٣٨ سرسورٺ
چاڙهي	چاڙهي	١٤٠ "
اتن	اتم	١٦٩ سرکنيات
پند	پنڌ	١٨٠ سر جوڳ
سجان	سجان	١٩٨ سرمالکوس
سچل سرمست	مالکوس	٢٠١ "
مالکوس	سچل سرمست	٢٠٢ "
سچل سرمست	مالکوس	٢٠٣ "
اڇي	رڇي	٢٠٥ متفرق کلام
ڊ	۽	٢١٢ "
جهيو	جهيو	٢١٥ "
پڇائي	پڇائي	٢١٥ "
سانگا	سانگا	٢٢٢ سرائيکي شعر
کينوني	کيتوئي	٢٢٥ "

غلط	برابر	صفحه
آبکار	آشکار	۲۳۰ فارسي شعر
ڊ	ڍ	۲۳۸ صوفي اصطلاح
ڊڪرو	ڍڪرو	۲۴۷ "
نيشاني	نيشان	۲۸۴ شرح معنيٰ
خظاب	خطاب	۳۲۵ "

نوٽ

صفحه ۲٦٥ جي آخر ۾ جيڪا پل نامي جي ست ڇپيل آهي سا غلط ڇاپجي ا ها ۳٦٥ صفحه ۾ آيل آهي.

آغا صوفي درازي
(مهتمم "سچل سرمست")
شڪارپور سنڌ